Vlad Badea

Olimpiada de Istorie 2010

S i n t e z e

clasa a XII-a

-2010-

Lucrarea prezentă este realizată după toate cele şapte manuale alternative aprobate de MECT în 2007, în conformitate cu programa şcolară şi programa de olimpiadă (din anul şcolar 2009-2010), respectând conţinuturile şi competenţele prevăzute. Sunt cuprinse toate temele din programa de olimpiadă din anul şcolar 2009-2010, plus teme prevăzute în programa pentru examenul de Bacalaureat.
Manualele folosite: editura Corvin, editura Corint (Zoe Petre), editura Corint (Al. Barnea), editura Gimnazium, editura Economică Preuniversitaria, editura EDP, editura Niculescu.

În conţinutul sintezelor se regăsesc şi informaţii care nu sunt cuprinse în manualele alternative. În acest sens au fost utilizate ca suport bibliografic următoarele lucrări ştiinţifice: *Istoria României în date* (editura Enciclopedică), *Istoria Universală* (vol. II şi III, editura Larousse), *O istorie sinceră a poporului român* (Florin Constantiniu, editura Univers Enciclopedic), *Atlas de istorie mondială* (vol. II, editura Rao), *Istoria antică şi medievală a românilor* (prof. Pascu Vasile).

***

VLAD BADEA – participare Olimpiada Naţională de Istorie (cls.IX–XII), Premiul III – Olimpiada Naţională de Istorie (Breaza, 2006), Premiul I – Olimpiada Naţională de Istorie (Craiova, 2007), Menţiune – Olimpiada Naţională de Istorie (Tg.Mureş, 2008), cercetător în cadrul Consiliului Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii (2007), Premiul I la concursul naţional de cercetare „ISTORIA MEA – EUSTORY” (2008), participant la Academia de Tineret „EUSTORY” din Belgrad cu tema „Opening the Black Box Balkan: Prejudices and stereotypes towards and in a multicultural region” (9-16 octombrie 2008), participant Harvard World Model United Nations 2009 – The Hague, The Netherlands (21-27 martie 2009), participant Summer School in Magdeburg cu tema „Diversity and Social Inequalities in and between European Societies. Perspectives and Methods of Visual Sociology and Cultural Studies” (13-24 iulie 2009), Premiul naţional al concursului european de cercetare istorică “1989 – Images of change” (festivitatea de premiere în Trieste, Italia, 4-6 noiembrie 2009).

CUPRINS

Temele redactate cu *italic* nu sunt pentru olimpiadă.

	Pagina
Capitolul I: POPOARE ŞI SPAȚII ISTORICE	**3**
1. Romanitatea românilor în viziunea istoricilor	3
2. *Călători români acasă şi în lume*	13
Capitolul al II-lea: OAMENII, SOCIETATEA ŞI LUMEA IDEILOR	**20**
3. *Viziuni despre modernizare în Europa secolelor XIX-XX: curente şi politici culturale, identitate națională şi identitate europeană*	20
4. *Secolul XX între democrație şi totalitarism. Ideologii şi practici politice în România şi Europa*	38
5. Constituțiile din România	54
Capitolul al III-lea: STATUL ŞI POLITICA	**65**
6. Autonomii locale şi instituții centrale în spațiul românesc	65
7. Statul român modern: de la proiect politic la realizarea României Mari	74
8. *România postbelică. Stalinism, național-comunism şi disidență comunistă. Construcția democrației postdecembriste*	92
Capitolul al IV-lea: RELAȚIILE INTERNAȚIONALE	**104**
9. Spațiul românesc între diplomație şi conflict în evul mediu şi la începuturile modernității	104
10. România şi concertul european; de la „criza orientală" la marile alianțe ale secolului XX	
ANEXE	**114**

-1-
ROMANITATEA ROMÂNILOR ÎN VIZIUNEA ISTORICILOR

ROMANITATEA ROMÂNILOR ÎN VIZIUNEA ISTORICILOR

• Romanitatea

Romanitatea unui neam este dată de **descendența sa din poporul roman**. Popoarele antice cucerite şi înglobate în Imperiul Roman au fost supuse unui proces complex de transformare a caracteristicilor care defineau neamul respectiv, numit romanizare. Se poate vorbi de romanitate doar în spațiile istorice în care procesul de romanizare a fost dus până la capăt (nu toate teritoriile cucerite de romani au putut fi romanizate – exemplu: Britannia).

După anul **395**, când Theodosius I a împărțit Imperiul Roman, se discută despre două forme de romanitate: **occidentală** (italieni, francezi, portughezi, spanioli) şi **orientală** (români).

• Despre ideea de romanitate a românilor şi despre context

Romanitatea românilor = *ideea despre descendența romană a românilor*. Din ansamblul acestei categorii mai fac parte o serie de idei înrudite şi adiacente cum ar fi: stăruința elementului roman în Dacia postaureliană, unitatea de neam a românilor, latinitatea limbii române, esența romană a unor obiceiuri şi datini populare şi conştiința românilor despre originea lor romană.

În contextul migrației slavilor în sudul Dunării, romanitatea orientală se va identifica cu poporul român. Această nouă realitate etnică s-a fixat în conştiința contemporanilor şi a fost surprinsă şi în documentele bizantine din epocă. Atenția acordată de cronicarii bizantini teritoriilor locuite de români a fost determinată, pe de o parte, de politica imperiului la Dunărea de Jos şi de repetatele incursiuni ale unor populații în migrațiune, care au trecut de atâtea ori marele fluviu.

• *Vlah* – istoria unui nume

La originea denumirii de *vlah* se află numele unui trib celt (*volcae*) amintit de Caesar în *„De bello Gallico”*. De aici termenul a trecut la germani, desemnându-i în germana veche mai întâi pe vecinii din sud şi apus (*valh = roman şi gal romanizat*). Termenul a cunoscut apoi în limba germană o restrângere, referindu-se doar la locuitorii din Peninsula Italică (*wälcher*). Slavii, venind în contact nemijlocit cu lumea germană începând cu secolul al IX-lea, au preluat acest termen. Chiar la începutul acestor contacte germano-slave, biograful apostolului slavilor, Metodie, a aplicat italienilor denumirea de *wlach*, primită evident prin filieră germană. *Vlach* înseamnă aşadar, un străin, un neslav de limbă romanică. Termenul a cunoscut apoi diferite variante: *vlah* la bizantini şi la slavii sudici, *voloh* la slavii răsăriteni, *valachus* în lumea latino-catolică, *blach* la unguri, unde s-a transformat rapid în *oláh* etc. Apariția acestui nume dat românilor de către străini în evul mediu, marchează sfârşitul etnogenezei române, el exprimă exact caracterul său romanic, conținutul de bază al expresiei fiind cel etnic.

• Formarea limbii române

Când, în secolul III d.Hr., împăratul Aurelian a fost nevoit să renunțe la administrarea provinciei Dacia, idiomul latin era predominant. Acesta a continuat să evolueze în contact cu provinciile latinofone de la sud de Dunăre. După instalarea slavilor în nordul Peninsulei Balcanice, complicatele relații dintre Imperiul Bizantin – unde limba greacă devine, din sec. VII, limbă oficială – şi formațiunile politico-militare din Peninsula Balcanică au avut drept consecință, între altele, fragmentarea comunităților locale vorbitoare de latină şi despărțirea lor de romanitatea nord-dunăreană, astfel încât fiecare a dezvoltat în mod diferențiat fondul originar latin. Şi în prezent, există diferite *dialecte* ale limbii române: **dialectul daco-roman**, vorbit pe întregul teritoriu al României, în Republica Moldova, precum şi în comunitățile româneşti din țările vecine (Ucraina, Serbia, Bulgaria, Ungaria), şi **dialectele sud-dunărene** – ***dialectul aromân***, ***istro-român*** şi ***megleno-român***. Diferențe locale de mică importanță caracterizează diferite *graiuri* – oltenesc, maramureşan, moldovenesc

etc. Pe baza graiului din Muntenia, dar cu un aport important al operelor literare create în Moldova, se constituie, în **secolul al XIX-lea**, ***limba română literară*** pe care o vorbim şi o scriem şi astăzi.

Ca și în cazul celorlalte limbi romanice, în perioada de formare a limbii române, fondului latin i s-au adăugat cuvinte împrumutate din limbile popoarelor migratoare. Avem motive să considerăm că, așa cum se întâmplă și în cazul celorlalte limbi romanice, acest proces de evoluție este încheiat în linii generale în secolul al VIII-lea. O influență mai accentuată a rezultat din contactul cu limbile slave, mai ales cu cea sud-slavă, care a devenit, în secolele IX–X, limba liturgică (limba în care se slujeau liturghiile în biserică) și mai târziu și limba de cancelarie (limba în care erau redactate documentele oficiale ale statului). Slavona a jucat pentru regiunile balcano-dunărene un rol apropiat de cel pe care latina l-a jucat în Occidentul medieval.

- **Romanitatea românilor în viziunea istoricilor străini**

(1) – Românii văzuţi de orientali(bizantini, izv. turco-armene)
(2) – Românii văzuţi de occidentali(maghiari, umanisti)

	Personalitate	An/Secol	Sursa	Referiri
(1)	**Imp. Mauriciu**	secolul VII	*Strategikon* (tratat militar bizantin)	• **Prima atestare** a elementului romanic la nord de Dunăre; • Populaţia e desemnată sub numele de **romani**.
	Moise Chorenati, geograf armean	secolul IX	*Geografia*	• *„ţara necunoscută ce-i zic Balak-Valahia”*
	-	secolul IX	Cronica turcă *Ogüzname*	• Scrie despre o ţară a vlahilor (Ulak-ili)
	Constantin VII Porfirogenetul	secolul X	*Despre administrarea imperiului*	• Aminteşte de aşezarea slavilor în Balcani şi înfăţişează întrepătrunderea lumii slave cu cea românească străveche, numindu-i pe cei din urmă cu termenul de *romani*, în vreme ce pentru bizantini foloseşte denumirea de *romei*. • *„Aceştia se mai numesc şi romani pentru că au venit din **Roma** şi poartă acest nume până în ziua de astăzi”*.
	Vasile II Macedoneanul	980	Documente imperiale bizantine.	• referire despre poporul român, sub numele de **vlahi**.
		1020		• Referire despre poporul român.
	Kekaumenos	secolul XI	*Sfaturile şi povestirile lui Kekaumenos*	• Sunt amintiţi vlahii (românii) sud-dunăreni care trăiau în apropierea Dunării şi pe Saos (Sava).
	Gardizi, geograf persan	mijlocul sec. XI	*Podoaba istoriilor*	• Ştire despre originea poporului român. • Referindu-se la români, îi plasează

				între slavi (bulgari), ruşi şi unguri, într-un spaţiu cuprins între Dunăre şi un „munte mare”, probabil Munţii Carpaţi.
	Ioan Kynnamos, Secretar al împăratului Manuel Comnenul	secolul XII	*Epitome*	• Descrie o campanie bizantină împotriva maghiarilor în 1167. • Cronicarul spune despre vlahi: *„se zice că sunt coloni veniţi demult din **Italia**”*.
(2)	**Anonymus**	secolul XII	*Gesta Hungarorum*	• Admit explicit prezenţa „vlahilor” sau a „păstorilor şi colonilor” romanilor în bazinul Dunării, **înainte de cucerirea lui Arpad** sau chiar **de cea a lui Attila**.
	Simon de Keza	secolul XIII	*Gesta Hunnorum et Hungarorum*	
	Poggio Bracciolini	secolul XV	• Primul umanist italian care afirmă originea romană a poporului român. • Afirmă continuitatea elementului roman în Ţările Române, locuite de o populaţie romană de la Traian încoace şi care nu şi-a pierdut uzul limbii latine, transformată în limba română. • Era **prima dată** când s-a argumentat latinitatea limbii române cu **probe culese direct din spaţiul românesc** de cunoscători ai limbii latine.	
	Enea Silvio Piccolomini (Papa Pius II)	secolul XV	*Cosmografia* (1501)	• În legătură cu textele referitoare la Ţările Române, acesta şi-a cules informaţiile de la misionarii dominicani şi franciscani. • A influenţat ca niciun alt istoric din epocă, opiniile despre originile romane ale poporului român.
	Atenienii **Demetrie** şi **Laonic Chalcocondil**	secolul XV	• Ştiri despre români. • Primii, care după veacuri de gândire medievală, revin la teoria antică elină, care **identifică limba cu neamul**.	
	Antonio Bonfini	secolul XV	*Decadele*	• *„românii sunt urmaşii coloniei şi ai legiunilor romane din Dacia; acest adevăr e dovedit de limba lor română, pentru care românii s-au luptat, ţinând la ea mai mult decât la propria lor fiinţă”*.
	Francesco della Valle	secolul XVI	*Însemnări despre originea, obiceiurile şi oraşele românilor* (1532)	• Aduc în discuţie şi legătura dintre limba română şi limba latină. • S-au bazat în afirmaţiile lor despre romanitatea românilor pe cunoaşterea directă a acestora.
	Antonio Verancsics	secolul XVI	*Descrierea Transilvaniei, Moldovei şi*	

			Ţării Româneşti (după 1549)	
	Jan Laski	secolul XVI	• Episcop de Gnezno • Vorbind în **Conciliul din Lateran (1514)** despre Moldova, a semnalat originea romană a populaţiei *„căci ei spun că sunt oşteni de odinioară ai romanilor”*.	

• Politizarea ideii romanităţii românilor

Ideea romanității nord-dunărene s-a îmbogățit cu două elemente noi în secolul al XVI-lea. **Primul** este legat de **începutul scrisului în limba română**, iar cel de-**al doilea de începutul politizării ideii originii romane a poporului român**. Astfel, romanitatea românilor devine un element component al unei anumite ideologii politice a vremii, fie că era vorba de cea a papalității, fie de cea a unor potentați laici. Şi unii şi alții, susțineau pretențiile politico-spirituale. Cei care se considerau moştenitorii politici ai Romei (papa sau împăratul) pun accent pe **apartenența antică a Daciei la Imperiul Roman**, **pretențiile lor fiind înfățişate în Țările Române ca un fel de recucerire**. Cei care nu puteau invoca acest lucru, făceau apel la romanitatea românilor, ştiind prea bine că la afirmarea ei, românii erau deosebit de receptivi.

Domnia lui Mihai Viteazul a marcat o epocă în istoria românilor, dar şi în cea a ideii romanității lor. Grație victoriilor strălucite obținute de domnul român împotriva oştilor turco-tătare, românii au devenit cunoscuți în întreaga Europă. Cunoaşterea originii lor romane, a depăşit cadrul relativ restrâns al umaniştilor vremii, pentru a se difuza în cele mai largi cercuri ale societății europene. Stăpânirea lui Mihai Viteazul în Transilvania i-**a atras însă ostilitatea nobilimii maghiare**, reflectată puternic în izvoarele vremii. Această schimbare de atitudine a nobilimii maghiare se poate exemplifica cu un caz tipic, cel al lui **Ştefan Szamosközy** (1565-1612). În timpul studiilor sale umaniste la Heidelberg şi Padova a publicat o lucrare (1593) în care a dedicat **un capitol Daciei romane**, unde scria că ***românii sunt urmaşii romanilor***, descendența lor fiind atestată de limba acestora, care s-a desprins din limba latină. Umanistul maghiar a suferit mult în timpul stăpânirii lui Mihai Viteazul în Transilvania. La moartea domnitorului a compus un epitaf în care-l judeca aspru pe Mihai (*„Nero versus”*). Schimbarea de atitudine s-a manifestat şi în privința opiniei sale în privința românilor: ***ei nu mai erau înrudiți şi nici urmaşi ai romanilor***. Cuvinte duşmănoase la adresa românilor, după momentul Mihai Viteazul au existat şi la alți cronicari maghiari ai vremii. Cert este faptul că reprezentanții nobilimii maghiare l-au urât pe Mihai Viteazul şi poziția lor s-a reflectat atât în actele oficiale ale vremii cât şi în istoriografia maghiară. **Nu toți reprezentanții nobilimii maghiare de la cumpăna secolelor XVI-XVII au fost ostili românilor**. Aceste poziții obiective se întâlnesc, mai ales la **autorii maghiari din afara Transilvaniei**, care nu considerau că românii ar amenința ştirbirea privilegiilor tradiționale ale „națiunii maghiare”. Aşa este **cazul episcopului Nicolae Istvánffy**, istoric şi diplomat al împăratului Rudolf al II-lea.

Atunci când, spre sfârşitul secolului XII şi în secolul următor, primele semne ale unei conştiințe naționale moderne apar în întreaga Europă, problema originii popoarelor se transformă pretutindeni din problemă istorică în problemă politică. Conflictul acut dintre „Europa imperiilor” şi „Europa națiunilor” se complică în Transilvania din cauza tensiunii dintre interesele dominației austrice şi revendicările naționale maghiare, ambele în contradicție cu aspirațiile de emancipare ale românilor. Bătălia politică şi simbolică pentru întâietate în Transilvania devine acerbă, cu atât mai mult cu cât, după lupta de la Mohacs, Principatul Transilvaniei rămăsese ultima redută a Regatului Ungar, ocupând astfel un loc deosebit de important în imaginarul politic şi istoric al națiunii maghiare. Pe de altă parte, în pofida faptului că românii reprezentau peste 60% din populația Transilvaniei, ei continuau să fie considerați „națiune tolerată”. Acest statut inferior al românilor era justificat de beneficiarii lui – cele trei națiuni privilegiate, maghiarii, săşii şi secuii – prin argumente confesionale (spre deosebire de ceilalți locuitori ai Transilvaniei, românii erau ortodocşi) şi prin argumentul pretinsei întâietăți a celor trei națiuni privilegiate pe pământul Transilvaniei.

Or, unirea unei părți a clerului şi a românilor ortodocşi cu Biserica Catolică (greco-catolicii), realizată de casa de Habsburg în 1699-1701, afecta ordinea tradițională favorabilă națiunilor privilegiate, iar acceptarea originii romane a românilor ar fi însemnat că aceştia, departe de a fi nou-veniți, i-au precedat pe cuceritorii maghiari în ținuturile de dincolo de munți, conferind populației de origine latină o superioritate de civilizație şi de tradiție greu de împăcat cu condiția lor de națiune tolerată.

De aceea, mulți eruditi, mai ales germani, din secolul XVIII s-au convins ei înşişi, şi s-au străduit să dovedească întregii lumi savante şi politice a vremii, că este cu neputință ca românii din Transilvania să fie urmaşii direcți ai populației romane şi romanizate din provincia Dacia.

În **a doua jumătate a secolului al XVII-lea**, rivalitatea austro-otomană se reflectă şi în mărturiile despre români. În acest context apare şi **cronica lui Ioan Lucius** în **1666** la **Amsterdam**. Autorul a urmărit istoria Croației şi a Dalmației, dar a făcut şi considerații asupra vecinilor. Astfel, **ultimul capitol a fost consacrat exclusiv discutării originii romane a poporului român**. Cronicarul şi-a exprimat anumite **dubii şi rezerve cu privire la românii nord-dunăreni**. El nu a negat continuitatea elementului roman în Dacia traiană, dar **a susținut că el a fost sporit printr-o imigrare provocată de către bulgari de la sud la nord de Dunăre**.

Teoria lui Lucius a trecut neobservată timp de un secol. Abia în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea „s-a descoperit" valoarea ei documentară pentru susținerea unor teorii care reprezentau arme ideologice în combaterea revendicărilor politice ale românilor. **Istoricul austriac I.Chr. Engel** a turnat teoria lui Lucius în tipare noi, falsificând, însă, în bună parte prin eliminarea afirmării stăruinței elementului roman în Dacia post-aureliană, printr-o deplasare cronologică a amintitei implantări romane din inițiativă bulgară, adăugându-i-se nuanța preiorativă din „teoria exilaților şi răufăcătorilor" lansată de istoriografia umanistă polonă.

Pentru populația majoritară din Transilvania, secolul XVIII a reprezentat **momentul luptei pentru drepturile politice refuzate secole de-a rândul de „națiunile privilegiate"**. În **1791** a fost elaborat *„Supplex Libellus Valachorum"*, în care se subliniază că românii sunt **cei mai vechi locuitori ai Transilvaniei**, fiind **urmaşi ai coloniştilor lui Traian**. Tot în această perioadă reprezentanții Şcolii Ardelene susțin **ideea originii latine a românilor**.

În această atmosferă a fost lansată *„teoria imigraționistă"* a lui **Franz Sulzer**, potrivit căreia **românii nu se trag din coloniştii romani din Dacia**, aceasta fiind părăsită de toată populația odată cu retragerea romană. Prin urmare, **românii s-au născut ca popor la sud de Dunăre, într-un spațiu neprecizat, undeva între bulgari şi albanezi, de la care au preluat influențe de limbă, precum şi credința ortodoxă**. De aici, ei **au emigrat către mijlocul secolului XIII în nordul Dunării şi Transilvania, unde îi vor găsi stabiliți pe unguri şi saşi**. Prin teoria sa, Franz Sulzer sfida părerea unanimă din cultura şi ştiința istorică europeană, care-i considera pe români cei mai vechi locuitori ai Transilvaniei, urmaşi ai romanilor lui Traian.

Scopul lansării teoriei era limpede: **anularea argumentelor istorice ale românilor în lupta politică din Transilvania** şi **justificarea privilegiilor deținute de maghiari, săşi şi secui, precum şi a statutului de „tolerați" atribuit românilor**. În felul acesta, chestiunea continuităților istorice va căpăta un pronunțat caracter politic.

După realizarea dualismului austro-ungar (1867), imigraționismul este readus cu şi mai multă tărie în dezbaterile istoricilor de către un geograf austriac, **Robert Roesler**. Teoria lui Sulzer este reluată şi îmbogățită într-o lucrare ce va deveni fundamentală pentru adversarii continuității, iar teoria imigraționistă va fi denumită teoria roesleriană. Teoria roesleriană a fost demontată cu dovezi arheologice şi epigrafice ale prezenței dacilor sub stăpânirea romană şi ale rămânerii populației daco-romane în fosta provincie. Începând cu B.P.Haşdeu, ştiința istorică românească şi străină a adus argumente şi dovezi incontestabile privind latinitatea şi continuitatea românilor.

Istoricul Lucian Boia sublinia că *„negarea continuității româneşti şi aducerea românilor la sud de Dunăre a corespuns evident obiectivelor austro-ungare în secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea, continuând să fie un punct de dogmă în istoriografia maghiară de astăzi, cu scopul de a asigura maghiarilor primatul cronologic în Transilvania"*. Teoria imigraționistă a fost combătută în mod viguros de istoricii români, începând cu cei din **Şcoala Ardeleană** şi până azi, precum şi un însemnat număr de mari istorici străini ca: **E. Gibbon, Th. Momsen, J. Jung, C. Patsch** etc.

• Teoria lui Roesler. Enunţare şi combatere

Formularea categorică a tezei contrare – baza ideologică a dominației maghiare asupra Transilvaniei – s-a datorat istoricului austriac Robert Roesler. Folosind izvoare istorice latine târzii şi nesigure, el **a susținut teza exterminării populației de origine dacică odată cu cucerirea romană**, precum şi pe cea **a retragerii complete a populației romanizate** din cuprinsul provinciei Dacia în secolul III. Locuitorii fostei provincii ar fi fost strămutați în masă la sud de Dunăre, unde s-ar fi format limba română şi poporul român. La venirea maghiarilor în Europa, Transilvania ar fi fost un ținut pustiu, pe care coroana maghiară l-ar fi anexat şi populat, instalând apoi şi coloniști germani pentru a-i apăra granițele. Abia după marea ciumă din secolul al XIV-lea, ținuturile de dincolo de Carpați, pustiite de molimă, ar fi fost colonizate de păstori vlahi de la sud de Carpați şi de Dunăre.

Teoriile roesleriene, criticate în mediile academice contemporane, au fost preluate nu numai de alte lucrări savante, ci şi de manualele şcolare din Ungaria secolelor XIX-XX, **alimentând imaginarul naționalist maghiar**. În schimb, istoricii şi lingviştii români din secolul XIX (M.Kogălniceanu, A.D.Xenopol, B.P.Haşdeu,

Gr. Tocilescu) au adunat un mare număr de dovezi referitoare atât la vechile populații getice şi dacice din spațiul carpato-danubian, cât şi la continuitatea populației romanizate pe teritoriul fostelor provincii Dacia şi Moesia, demonstrând şubrezenia multora dintre argumentele invocate în istoriografia oficială maghiară. La nivelul reprezentărilor, identitare comune, **renunțarea la scrierea slavonă** (chirilică) şi **generalizarea alfabetului latin**, precum şi **predarea limbii române şi a istoriei naționale** în şcolile organizate odată cu reformele lui A.I.Cuza **au generalizat conştiința romanității poporului român, a limbii şi civilizației acestuia**.

După Marea Unire, negarea continuității româneşti în ținuturile de dincolo de Carpați şi teoretizarea pretinsei inferiorități a lumii rurale româneşti în raport cu ierarhiile nobiliare maghiare şi cu cultura aulică şi urbană a acestora au alimentat masiv resentimentele pe care le-a provocat destrămarea monarhiei austro-ungare şi politica revizionistă maghiară. În aceiaşi ani, şcoala istorică şi lingvistică românească produce opere ştiințifice importante pentru înțelegerea etnogenezei românilor: *„Începuturile vieții romane la gurile Dunării”* şi *„Getica”* lui Vasile Pârvan, primele volume ale monumentalei *„Istorii a românilor”* a lui Nicolae Iorga, *„Istoria limbii române”* de Al. Rosetti sau cartea lui Gh.I.Brătianu, *„O enigmă şi un miracol istoric: poporul român”*. Pe de altă parte, însă, mişcările de extremă dreapta dezvoltă – asemenea extremei drepte germane, fascinată de trecutul istoric al „indo-germanilor” şi al goților – un discurs autohtonist, care supraevalua importanța elementului dacic în contrast cu civilizația mediteraneană, pe care o considera decadentă.

*Odata cu afirmarea miscarii de emancipare nationala a ro. din Trans

Aspecte susţinute de teoria roeslerianã

Romanizarea Daciei. „Avem motive să credem că elementul dacic supus s-a ţinut departe de contactul cu civilizaţia romană şi şi-a menţinut duşmănia faţă de Roma. Romanizarea Daciei a fost însă diferită de cea a altor provincii cucerite de armata Romei. (…) În Dacia însă a fost creată o adevărată ţară de colonizare dintr-un teritoriu slab locuit şi înconjurat de o populaţie duşmănoasă, în care însă romanitatea nu şi-a înfipt rădăcini atât de adânci, nesprijinindu-se pe bazele sigure ale unei naţionalităţi cucerite şi din punct de vedere spiritual.”

Discontinuitatea romanităţii. „Cei care susţin menţinerea unei populaţii romanice în Dacia se împart în două categorii. Unii susţin părerea că provinciali romani s-au refugiat în munţi pentru a-şi păstra acolo libertatea şi viaţa, alţii (…) consideră că ei au rămas netulburaţi în văi şi câmpii în vechile lor case şi aşezări. (…) A doua părere îşi găseşte respingerea în căutarea zadarnică a presupusei continuităţi a oraşelor şi populaţiei Daciei în toate monumentele literare ale vecinilor.”

Migraţia vlahilor la nord de Dunăre. „Invadarea şi ocuparea Valahiei a fost liniştită şi imperceptibilă, începutul ei, care trebuie să fi fost încă în perioada dominaţiei cumane, neputând fi precizat. (…) Prin ipoteza migrării treptate spre nord a valahilor din Moesia se poate explica împrejurarea surprinzătoare că populaţia valahă se întâlneşte în nord de Dunăre numai după începutul veacului al XIII-lea, devenind apoi din ce în ce mai numeroasă, până ce vor umple în mare măsură ţara numită Valahia şi apoi ţările din jur…”

(R. Roesler, *Romanische Studien,* 1871)

Principalele idei ale imigraționiştilor:

- dacii au fost exterminați ca popor
- dispariția vechii toponimii dace
- romanizarea nu s-a putut realiza în cei 165 de ani de stăpânire romană
- toți locuitorii Daciei au părăsit provincia prin retragerea aureliană
- poporul român şi limba română s-au format la sud de Dunăre deoarece: lipsesc din limba lor elementele germanice; există elemente lexicale comune în limba română şi limba albaneză; dialectele daco-român şi macedo-român se aseamănă; influența slavă a fost posibilă numai la sud de Dunăre unde românii devin ortodocşi şi preiau limba slavonă de cult;
- românii sunt un popor de păstori nomazi
- lipsa izvoarelor istorice care să ateste existența românilor la nord de Dunăre înainte de sec. XIII
- maghiarii au găsit la venirea lor în Transilvania o „terra deserta”.

- **D[illegible]**

continuității

După felul în care istoricii au căutat să prezinte evoluția romanității de la nordul Dunării şi din Carpați, s-au conturat două opinii cu privire la formarea românilor ca popor: **continuitatea lor în Dacia** şi **imigrarea târzie din sudul Dunării**.

contemporan cu domnia lui MV(1593 – 1601)

Cazul „Istvan Szamaskozy” a fost combătut de **cărturarii saşi L.Toppeltinus şi J.Troster**, ultimul, autor al unei lucrări despre Dacia în care şi-a afirmat convingerea că *„românii de azi ce trăiesc în Țara Românească, Moldova şi munții Transilvaniei nu sunt decât urmaşii legiunilor romane”*, prin urmare, *„cei mai vechi locuitori ai acestei țări”*. Mai târziu, **Benko Iozsef**, în cartea ***Transilvania, sive magnus Transilvaniae Principatus*** (1778), arăta că la abandonarea provinciei traiane *„mulți romani împreună cu dacii indigeni au rămas pe loc”*.

Franz Sulzer a lansat teoria imigraționistă în lucrarea ***Geschichte des transalpinischen Daciens*** (1781), la care aderă şi istoricii I.C.Eder, Boll Marton şi I.Chr.Engel. Aceştia **identificau absența surselor scrise asupra românilor cu absența însăşi a românilor**. În replică, **învățatul sas Michael Lebrecht** scria chiar în timpul răscoalei lui Horea (1784) că românii, ca urmaşi ai romanilor, sunt *„cei mai vechi locuitori ai acestei regiuni"*. În 1787, **istoricul englez E.Gibon**, autor al unei celebre istorii a Imperiului Roman, arăta că în Dacia, după retragerea aureliană, a rămas *„o parte însemnată din locuitorii ei, care mai mare groază aveau de migrare decât de stăpânitorul got"*. De la aceşti locuitori vor deprinde migratorii *„agricultura şi plăcerile lumii civilizate"*.

Netemeinicia afirmațiilor lui Sulzer a fost reliefată şi de reprezentanții Şcolii Ardelene, dar şi de **marele slavist Paul Ioseph Schafarik**, care susținea (1844) că *„valahii de la nord şi de la sud de fluviu au toți aceeaşi origine"* evoluând din *„ amestecul tracilor şi geto-dacilor cu romanii"*.

Robert Roesler redactează ***Dacien und Romanen*** (1868) şi ***Romanische Studien*** (1871), unde reia, pe baza informațiilor timpului său, toate tezele formulate timp de un secol în sensul contestării permanenței românilor în vatra strămoşească. Răspunsul avea să vină din partea lui **A.D.Xenopol**, reprezentant de seamă al istoriografiei româneşti, în lucrarea ***Teoria lui Roesler*** (1884). Lucrarea abordează argumentele contestatoare ale istoricului german şi le răspunde apelând la toate sursele fundamentale, precum şi la comentariile autorilor creditați ştiințific de-a lungul timpului. În legătură cu chestiunea părăsirii Daciei, Xenopol a emis un principiu convingător: *„Popoarele nomade se strămută înaintea unei năvăliri, cele aşezate rămân lipite de teritoriul lor şi năvălirea trece peste ele."* În acelaşi sens este combătută şi teoria golirii de populație a Daciei la retragerea aureliană. În finalul lucrării atrage atenția analiza despre rolul tradițiilor popoarelor în ce priveşte obârşia acestora, cu referiri la aşa-zisul „descălecat", evocat în legendele românilor.

Dacă la început A.D.Xenopol şi D.Onciul, susținând continuitatea daco-romană, se bazau pe argumente de ordin logic, mai târziu, investigațiile ştiințifice conduse de marii noştri istorici, cât şi lingvişti (N.Iorga, V.Pârvan, C.Daicoviciu, Gh.Brătianu etc.), alături de cercetarea arheologică, au făcut progrese remarcabile. Pe aceeaşi poziție s-au situat un număr important de istorici străini (Th. Mommsen, I.Jung, C.Patsch, L.Homo, Paul Mackendrick), care **consideră că românii sunt urmaşii daco-romanilor şi că s-au format ca popor în Dacia Traiană**.

• Romanitatea românilor în viziunea istoricilor din spaţiul românesc

(1) cronicari din spațiul românesc

Nicolaus Olahus (1493-1568) – lucrare: ***Hungaria***

- umanist de anvergură europeană, de origine română
- a avut înalte demnități religioase şi laice în Regatul ungar (arhiepiscop de Strigoniu şi primat al Ungariei, vicerege al coroanei Ungariei în 1562)
- primul român care a susținut unitatea de neam, limbă, obiceiuri şi religie a românilor
- considera că **românii din Moldova, Țara Românească şi Transilvania sunt descendenții coloniştilor romani, ceea ce explică limba lor latină**

Johanes Honterus - originar din Braşov, înscrie pe harta sa (1542) numele **Dacia** pe întreg teritoriul locuit de români

Secolul XVII a marcat în istoria culturii medievale româneşti emanciparea definitivă de slavonism şi deprinderea de tiparele bizantine. Această schimbare radicală în viața spirituală a românilor se poate constata şi în evoluția ideii de romanitate. Asupra acestei idei, şi-au exercitat o înrâurire decisivă, cronicari umanişti din veacul al XVII-lea.

Grigore Ureche (cca 1590-1647) – lucrare: ***Letopisețul Țării Moldovei***

- observă asemănarea dintre cuvintele româneşti şi cele latineşti, de unde concluzia originii comune a românilor din Moldova, Transilvania şi Țara Românească, care se trag toți „de la Râm"

Miron Costin (1633-1691) – lucrare: ***De neamul moldovenilor***

- în concepția lui, istoria românilor începea cu cea a dacilor antici, cuceriți şi supuşi de romanii lui Traian, care era considerat **descălecatul cel dintâi**
- la retragerea romanilor din Dacia nu au plecat toți romanii, ci mulți au rămas pe loc, rezistând năvălirilor barbare
- din aceste elemente s-a născut poporul român
- originea sa era atestată atât de numele pe care şi l-au dat înşişi românii din toate ținuturile româneşti, cât şi de numele dat românilor de către străini

- romanitatea românilor era dovedită (în opinia cronicarului) de latinitatea limbii lor din care reproducea o listă impresionantă de cuvinte, dar şi urmele lăsate de romani în fosta Dacie
- lucrarea sa, reprezintă în istoria literaturii române primul tratat savant consacrat exclusiv analizei originii neamului

stolnicul Constantin Cantacuzino (cca. 1640-1714) – lucrare: ***Istoria Ţării Româneşti***
- lucrarea sa a fost redactată cam în aceeaşi perioadă cu opera majoră a lui Miron Costin.
- deosebire: exprimarea cea mai clară şi mai concisă a existenței conştiinței romanității la români
- susținea că **românii țin şi cred că sunt urmaşi ai romanilor şi se mândresc cu această descendență glorioasă**

Dimitrie Cantemir – lucrare: ***Hronicul romano-moldo-vlahilor***
- până la Cantemir lumea savantă românească apela la producția ştiințifică externă pentru argumentarea şi demonstrarea ştiințifică a originii romane a românilor
- începând cu opera lui – acest raport se inversează: lumea savantă europeană apelează la savanți români pentru a afla argumentarea şi dovezile romanității
- lucrarea dedicată exclusiv problemei romanității românilor ↑ avea 343 de foi în manuscris în varianta românească
- față de cronicarii anteriori, C. inaugurează prestigiosul efort al istoriografiei române de a determina şi fixa *locul românilor în istoria universală*
- elementele de bază ale concepției lui C. despre originea românilor sunt: descendența pur romană din Traian („săditorul şi răsăditorul nostru"), stăruința neîntreruptă şi unitatea romano-moldo-vlahilor în spațiul carpato-danubian
- C. susținea că **dacii au fost exterminați complet din provincia cucerită**, **urmând să fie colonizată cu romani**
- susținea cu tărie **dăinuirea elementului roman şi după retragerea aureliană**
- ***Hronicul*** – cea mai întinsă lucrare istorică de analiză a originii românilor (a fost depăşită în detaliu, dar în ansamblul ei nu încă)

Sinteza realizată în mod nuanțat şi gradat de către cronicarii români în ceea ce priveşte elucidarea problemei romanității propriului neam, a urmărit informarea conaționalilor, dar şi amendarea teoriilor greşite apărute în străinătate. Astfel, cu ei se inaugurează seria de misionari naționali ai romanității românilor. Acțiunea lor s-a desfăşurat în două direcții: în sânul propriului neam şi în afara cadrului politico-geografic românesc.

(2) Cronicarii saşi din Transilvania

Efervescența cu care au apărut scrierile cronicarilor români a fost dublată de cronicarii saşi din Transilvania, care în a doua jumătate a secolului XVII au adoptat o teorie umanistă germană cu scopul de a demonstra presupusa lor origine dacă. Corolarul necesar al acestei ipoteze a fost afirmarea de către ei a originii pur romane a românilor. Confuzia cronicarilor saşi a venit de la **identificarea dacilor cu goții**. Această teorie a fost desființată cu argumente de comitele saşilor **Valentin Frank von Frankenstein**, după care a dispărut cu totul în secolul XVIII. Cu toate acestea, istoricii saşi au continuat să afirme în lucrările lor originea latină a românilor. Istoricul sas care a contribuit poate cel mai mult la răspândirea în afara mediului românesc a teoriei originii romane a românilor a fost **braşoveanul Martin Schmeitzel**. El a predat ani de-a rândul la universitatea din Halle un curs despre istoria Transilvaniei şi a difuzat opiniile despre romanitatea românilor prin lucrările tipărite în străinătate.

Afirmarea romanității românilor nu se întâlneşte numai în lucrări săseşti, ci şi în cele despre secui. Astfel, într-o scriere iezuită de la începutul secolului XVIII despre secui se afirmă în două rânduri că toți românii din cele 3 țări române nu sunt alții decât *urmaşii romanilor*.

(3) Ideea romanității românilor în epoca modernă

În epoca modernă, ideea romanității românilor va fi folosită ca armă politică în revendicările naționale. Această nouă etapă apare în a doua jumătate a secolului XVIII la moştenitorii şi **continuatorii lui Inochentie Micu**, dar şi în Țara Românească şi Moldova în memoriile unor boieri. În secolul al XIX-lea, această idee va apare simptomatic în momentele cheie ale luptei românilor pentru emancipare politică, unitate şi independență națională.

Secolul XIX aduce, la începutul său, contribuția *Şcolii Ardelene* la afirmarea ideii romanității românilor. Continuându-l pe Cantemir, istoricii acestui curent nu acceptă decât pura obârşie romană a românilor. Această poziție se poate explica prin analiza contextului situației românilor din Transilvania. Militând pentru emanciparea românilor transilvăneni, ținuți într-o stare netă de inferioritate de elita conducătoare maghiară, corifeii Şcolii Ardelene foloseau ideea romanității ca pe o armă. Urmaşi ai stăpânilor lumii, a căror limbă era încă limba oficială în Ungaria şi Transilvania, românii nu puteau să mai accepte situația umilitoare de tolerați şi excluşi de la drepturile politice şi culturale. De aceea, recursul la originea romană, fără cel mai mic amestec străin, era considerat esențial în lupta pentru emanciparea națională a românilor la care s-au angajat urmaşii lui Micu-Klein. Astfel, **reprezentanții acestui curent invocau exterminarea şi alungarea dacilor din noua provincie, inexistența căsătoriilor mixte** etc.

În aceeaşi perioadă, istoriografia din Principate, intrată odată cu domniile fanariote în faza influenței greceşti, aborda ca pe un fenomen natural, fuziunea daco-romană. Acest punct de vedere se găseşte la istoricii greci stabiliți în Principate, Daniel Philiphide, Dionisie Fotino, dar şi românii Ienăchiță Văcărescu sau Naum Râmniceanu.

Şcoala latinistă s-a extins şi în Principate, deoarece mulți ardeleni ocupau poziții importante în sistemul cultural de aici. Corifeul curentului latinist a fost **August Treboniu Laurian**, care considera că **istoria românilor începe de la fondarea Romei** şi care **urmărea să „purifice" limba română pentru a apropia cât mai mult de latina originară**. Între **1871** şi **1876** a apărut *Dicționarul limbii române* care a constituit apogeul acestei tendințe. Laurian a scos din dicționar elementele nelatine şi a adoptat un sistem ortografic etimologic, care nu mai semăna decât vag cu limba română autentică. Tentativa de a crea o limbă artificială **a discreditat definitiv şcoala latinistă**. Totuşi, până la mijlocul secolului, a continuat să existe unanimitate față de originea doar romană a românilor.

Reprezentanții romantismului nu au insistat asupra dacilor ca element fondator al poporului român, dar au contribuit la consolidarea temei dacice prin evidențierea curajului şi a spiritului de sacrificiu al acestora.

Începutul l-a făcut Mihail Kogălniceanu, care în celebrul său discurs din **1843** a făcut un elogiu lui Decebal, *„cel mai însemnat rigă barbar care a fost vreodată"*.

Odată cu **formarea statului național român** şi **dobândirea independenței**, precum şi cu **impunerea curentului pozitivist în cercetarea istorică**, teza originii pur latine a poporului român a început să fie considerată o eroare. Începutul l-a constituit studiul lui **B.P.Haşdeu** din 1860, intitulat *Pierit-au dacii?* Autorul demonstra că Şcoala Ardeleană şi continuatorii ei au făcut o interpretare forțată a izvoarelor antice, „împuținarea bărbaților" făcută de **Eutropius** fiind amplificată în mod abuziv, în sensul exterminării unui neam întreg. **Dacii nu au pierit** (concluzia lui Haşdeu) şi nici **colonizarea nu a însemnat o infuzie de romani puri, ci de cele mai diverse origini**. Rezulta aşadar, că poporul român s-a format din câteva elemente din care niciunul nu a fost predominant. Haşdeu a demonstrat apoi printr-o serie de lucrări bine argumentate, că substratul dacic al poporului român nu poate fi contestat. Haşdeu a formulat şi teoria *circulației cuvintelor*, arătând că **structura unei limbi nu este dată de numărul brut al cuvintelor ci de circulația acestora**, deoarece sunt cuvinte aproape uitate, depozitate în dicționare, altele însă folosite de nenumărate ori. El a demonstrat că slavismele din limba română, cu toate că nu sunt puține, în circulația lor, adică în activitatea vitală a graiului românesc, ele se pierd aproape cu desăvârşire în latinisme. Tot el a precizat că se pot alcătui fraze întregi numai cu cuvinte din limba latină, dar nicio propoziție cu cuvinte exclusiv de alte origini.

Evidențierea rolului dacilor a cunoscut şi forme exagerate în care Dacia înainte de cucerirea romană a fost centrul unei mari civilizații. Astfel, **Nicolae Densuşianu** în lucrarea apărută postum în **1913**, *Dacia preistorică* de 1200 pagini, reconstituia istoria unui presupus „imperiu pelasgic", care pornind din Dacia cu 6000 de ani î.Hr., s-ar fi întins pe o mare parte a globului. Densuşianu susținea că de la Dunăre şi Carpați s-a revărsat civilizația asupra celorlalte părți ale lumii. De aici ar fi pornit spre Italia şi strămoşii romanilor, iar limba dacă şi limba latină nu sunt decât dialecte ale aceleiaşi limbi. Istoricul ajungea la concluzia că limba dacă nu datora nimic latinei, fiind transmisă din timpuri imemoriale, ceea ce explică factura sa deosebită față de limbile romanice occidentale. În perioada interbelică, teza lui Densuşianu a fost preluată şi dezvoltată de câțiva istorici amatori naționalişti.

(4) Istoriografia comunistă

După al Doilea Război Mondial, când atât Ungaria, cât şi România au devenit state-satelit ale URSS, teoriile staliniste despre caracterul „imperialist" al stăpânirii sclavagiste romane şi despre importanța civilizatoare a slavilor în istoria Europei au modificat dramatic întregul context istoriografic. În acțiunea sa de consolidare a puterii obținute în 1965, N.Ceauşescu a declanşat o mare operație de **reînviere a sentimentului național al românilor**. În acest context, a putut fi reevaluată şi contribuția limbii latine şi a civilizației romane la cristalizarea civilizației vechi româneşti. Numai că, destul de repede, ideologia şi istoriografia oficială au ajuns să fie dominate de **teorii care minimalizau aportul factorului roman**, din nou denunțat ca asupritor, de astă dată **în favoarea civilizației locale a geto-dacilor**. Continuitatea şi unitatea acestei civilizații erau obsesiv afirmate, trecându-se sub tăcere particularitățile locale; diferiți diletanți

susțineau că limba dacă, nu latina, reprezintă matricea limbii române; lucrări oficiale se străduiau să probeze că românii erau deja formați ca popor cu mult înainte de cucerirea romană, deosebindu-se astfel de toate celelalte popoare romanice.

O polemică tot mai acerbă cu istoricii maghiari şi bulgari traducea, în anii 1980 tendința regimurilor comuniste în declin de a folosi instrumentele naționalismului agresiv pentru salvarea dominației exercitate de partidele comuniste. În această dispută, arheologia a dobândit un loc tot mai important, cu atât mai mult cu cât sursele istorice scrise pentru secolele IV-X sunt aproape absente. Din păcate, elementele de cultură materială nu pot răspunde prin ele însele unor întrebări referitoare la originea etnică ori la limba vorbită de purtătorii lor, astfel încât pot fi invocate ca argumente de ambele părți.

Mihai Roller a devenit istoricul oficial al regimului. În **manualul de istorie a României (1947)** Roller şi colaboratorii săi **negau romanitatea românilor**, **exagerând rolul elementului slav în etnogeneza românească**. În condițiile în care comunişţii români s-au îndepărtat treptat de URSS, aceste teze au fost abandonate.

***

Privind retrospectiv, putem constata că afirmarea romanității românilor a depăşit mereu cadrul strict ştiințific, în măsura în care a însemnat şi un semn al asumării identității europene, în vreme ce absolutizarea tradiției traco-getice a reflectat mai degrabă tendința contrară, de închidere într-o identitate istorică izolată şi autarhică. În condițiile actuale, când România, ca şi statele vecine, Ungaria şi Bulgaria, fac parte din Uniunea Europeană, argumentul întâietății istorice nu mai are valoare politică, iar reconstituirea trecutului nu mai are consecințe pentru drepturile inalienabile ale cetățenilor şi comunităților acestei regiuni. Romanitatea românilor nu mai are a fi demonstrată şi cu atât mai puțin contestată; poate fi acum recunoscută ca fapt istoric cert. Dezbaterea ştiințifică poate astfel progresa spre o mai bună înțelegere a căilor şi etapelor concrete prin care identitatea românească s-a cristalizat şi s-a transmis din generație în generație.

-2-
CĂLĂTORI ROMÂNI ACASĂ ŞI ÎN LUME

Marile Descoperiri Geografice

CĂLĂTORI ROMÂNI ACASĂ ŞI ÎN LUME

Marile descoperiri geografice şi internaționalizarea (la nivelul epocii) a schimburilor economice şi a relațiilor politice şi diplomatice au contribuit la modificarea percepțiilor asupra unui anumit tip de deplasare spațială – călătoria. Omul medieval, chiar atunci când era obligat să călătorească, imagina structuri de sociabilitate care să le înlocuiască pe cele similare din comunitatea stabilă, de care era obligat pentru o vreme să se despartă (caravanele de negustori, pelerinajele, companiile de tineri ucenici, care se deplasau în cadrul formării lor profesionale între diferite centre de producție etc.). Străinii, prin extensie călătorii, aveau dreptul de a se bucura de ospitalitatea celor pe care îi întâlneau în drumul lor, dar cel mai adesea erau priviți cu teamă şi neîncredere. Începând cu secolul XVIII, percepția asupra călătoriei se modifică. Oamenii străbat distanțe mult mai semnificative decât în secolele anterioare şi nu doar pentru a face comerț sau pentru a se duce la război. Încep să se contureze călătoria ştiințifică, cea instructiv-educativă, de studii, de plăcere (ca modalitate de petrecere a timpului liber) sau de simplă curiozitate.

Chiar dacă aceste evoluții sunt mai puțin semnificative în spațiul nostru, românii nu se situează în afara curentului general european. Ei călătoresc mai puțin nu doar pentru că aparțin unui tip de civilizație rurală şi tradițională, mult mai ataşat de stabilitate şi imobilism, ci şi din rațiuni politice, proprii acestui spațiu. Dominația otomană a limitat semnificativ posibilitățile de mişcare ale boierimii autohtone dincolo de granițele țării. Călători şi literatură de călătorie au existat însă şi în Țările Române.

NICOLAE MILESCU SPĂTARUL (1636-1708)

- a învățat la Iaşi, Istanbul şi posibil şi la Padova;
- cărturar umanist şi boier de seamă al Moldovei medievale;
- contemporan cu Miron Costin;
- poliglot – cunoştea italiana, greaca veche şi modernă, latina, slavona, turca şi araba;
- teolog, istoriograf, filosof, scriitor, memorialist de valoare universală;
- **funcții şi ranguri**: grămătic, spătar (1659), capuchehae, tălmaci pentru limbile română, greacă şi latină pentru Departamentul Soliilor din Moscova, şef al traducătorilor de la cancelaria diplomatică a țarului Rusiei, şef de misiuni diplomatice;
- în 1660, fiind bănuit că a uneltit împotriva domnului Moldovei a fost pedepsit prin tăierea nasului;
- om politic şi diplomat de ținută, a făcut comparații între diferitele diplomații: rusă, otomană, europeană apuseană, română şi chineză;
- a realizat un amestec bizar între cultura orientală şi ideile Renaşterii;
- a realizat o serie de călătorii în Imperiul Otoman, Suedia, Germania, Franța, Ungaria, Polonia;
- în timpul misiunilor sale prin Moldova, Transilvania şi Țara Românească este interesat de legende, folclor, limbă, tradiții, manuscrise de la mănăstiri, ceea ce-i întăreşte convingerea despre latinitatea limbii române (*„mai jumătate de limbă românească este luat de la latini”*);

- 1671 – a ajuns la curtea țarului Aleksei Mihailovici al Rusiei, la recomandarea Patriarhului Dositei al Ierusalimului care arată că este *„om foarte învățăt (...) în zadar s-ar căuta un om asemănător”*; după 4 ani țarul i-a încredințat misiunea de a conduce o solie de 150 de oameni la împăratul Chinei (1675-1678);
- 13 ianuarie 1676 – a atins granița dintre Siberia şi China, după care se îndreaptă spre Pekin (Beijing) unde a fost primit de împărat şi după o şedere de două luni a plecat pe drumul de întoarcere. La Moscova a ajuns după 3 ani, la 5 ianuarie 1678;
- **lucrări:** *Jurnal de călătorie în China* şi *Descrierea Chinei* (oferă informații prețioase despre populațiile Siberiei şi Chinei, teritorii aproape necunoscute europenilor vremii; a descris atât aspecte politice, cât şi geografice, religioase şi culturale din regiunile în care a călătorit – descrie fluviile Irtiş, Obi, Enisei şi lacul Baikal, descrie iurtele mongolilor, descrie aspectul satelor chinezeşti, oraşul Beijing şi Marele Zid Chinezesc, exprimă mirarea față de un obicei barbar practicat de chinezi, anume mutilarea picioarelor femeilor chineze, descrie obiceiul de a mânca utilizând bețişoarele, oferă informații despre medicina tradițională chineză);
- autor al unor hărți care s-au folosit şi la 200 de ani după moartea sa;
- despre el, cronicarul Ion Neculce afirmă: *„Era un boier (...) de la Vaslui de moşia lui, pre învățăt şi cărturar, şi ştie multe limbi: elineşte, sloveneşte, greceşte şi turceşte. Şi era mândru şi bogat (...)”*;
- informațiile sale despre natura şi oamenii locurilor asiatice au lărgit orizontul geografic şi au fost folosite de exploratorii din secolele următoare, fiind numit *„Marco Polo al secolului al XVII-lea”*;
- însemnările sale fac din Nicolae Milescu un pionier al memorialisticii româneşti de călătorie.

DIMITRIE CANTEMIR (1673-1723)
- domn al Moldovei (1710-1711), cărturar de talie europeană şi diplomat;
- membru al Academiei din Berlin şi al Senatului Rusiei;
- contribuții remarcabile în domeniul istoriei, literaturii, geografiei, filosofiei, muzicii etc.;
- cunoaşte situația Imperiului Otoman, unde a petrecut o perioadă de timp ca beizadea şi domn mazilit (1693-1710) şi situația Rusiei, care se afirma ca mare putere în timpul lui Petru I, protectorul său, la curtea căruia trăieşte între anii 1711-1723, după înfrângerea de la Stănileşti;
- specialist în problemele Orientului musulman, l-a însoțit pe țarul Petru I în expediția caucaziană şi la Marea Caspică (1722);
- **lucrări**: *Descriptio Moldaviae* (1714-1716) – monografie cu informații bogate de geografie, istorie, politică, folclor şi religie; autorul arată originea latină a poporului român; prezintă oraşele, târgurile şi satele, pădurile, câmpiile, munții (*„cel mai înalt este Ceahlăul, care, dacă ar fi intrat în basmele celor vechi, ar fi fost atât de vestit ca şi Olimpul”*), bogățiile subsolului, organizarea politică şi administrativă, religia, obiceiurile şi tradițiile; *Creşterea şi descreşterea curții otomane* (1714-1716) – tradusă în engleză, franceză, italiană, germană şi rusă, oferă informații numeroase şi de natură geografică; *Divanul sau gâlceava înțeleptului cu lumea* (1698); *Istoria ieroglifică* (1703-1705); *Hronicul româno-moldo-vlahilor* (1719-1722);
- a realizat o hartă a Moldovei, inclusă în *Descriptio Moldaviae* (singura hartă a Moldovei vreme de un secol) şi *Planul Constantinopolului* (realizat în perioada şederii la Constantinopol);
- Nicolae Iorga arăta că *„principele moldovean a dat cea dintâi lucrare în sensul epocii noastre... o întreagă enciclopedie națională sub forma aceasta a unui studiu geografic”*.

SĂMUILĂ DĂMIAN (?-1749)
- primul român care a încercat să facă înconjurul pământului, în anul 1774;
- a dispărut misterios în Marea Caraibelor.

CONSTANTIN (DINICU) GOLESCU (1777-1830)
- boier, cărturar şi memorialist din Muntenia;
- studii la Academia Grecească din Bucureşti;
- ocupă mai multe funcții în Țara Românească (ispravnic al Muscelului, mare logofăt etc.), fiind trimis în misiuni diplomatice la Paris şi Petersburg;
- a călătorit mult, cu scopul de a analiza cum trăieşte lumea occidentală în raport cu cea românească;
- a plecat la Paris pentru a-l înduplека pe Napoleon (la vremea respectivă Prim Consul al Franței) să ia sub protecția sa Țara Românească şi Moldova şi să ajute la organizarea lor republicană;
- simpatizant al revoluției lui Tudor Vladimirescu, a inițiat proiecte prin care urmărea realizarea progresului politic, economic, cultural şi social al țării sale;
- 1824, 1825, 1826 – observațiile călătoriilor sale din Transilvania, Banat, Ungaria, Austria, Italia, Bavaria şi Elveția, publicate sub titlul *Însemnare a călătoriei mele* (Buda, 1826), lucrare în care susține ideea dacoromânismului;

- a întemeiat o şcoală la moşia sa din Goleşti (fostul județ Muscel);
- a încurajat tinerii să studieze în străinătate, acordându-le burse;
- membru fondator al Societății Literare, alături de I.H.Rădulescu (1827);
- a contribuit la apariția celui dintâi ziar în limba română, *Curierul Românesc* (1829).

GEORGE BARIȚIU (1812-1893)
- om politic, publicist, istoric român, fruntaş al revoluției paşoptiste din Transilvania;
- întemeietor al presei româneşti; [Gazeta de Transilvania 1830]
- deschizător de drumuri în domeniul implementării literaturii de călătorie în Transilvania;
- prima călătorie a făcut-o la frații săi de peste munți;
- vara anului 1839 – prima călătorie în Apus: la Viena, în tovărăşia lui Iacob Mureşanu cu scopul de a obține de la episcopul Lemeni un fel de aprobare-recomandație;
- 1845 – a doua călătorie la Viena – a încercat să obțină unele înlesniri în privința cenzurii, care se înăsprise în mod simțitor;
- 1847 – a treia călătorie în Apus – face parte din deputațiunea ardeleană trimisă de oraşele Braşov şi Sibiu în chestiunea căii ferate ce urma să fie prelungită de la Arad până la Braşov;
- 1852 – cea mai importantă călătorie, când a fost desemnat de un grup de negustori români din Braşov să prospecteze piața apuseană în vederea achiziționării maşinilor trebuitoare pentru deschiderea unei fabrici de hârtie la Zărneşti;
- a trecut prin Viena, apoi Munchen, Leipzig, Dresda, Colonia, Halle, Magdenburg, Brauschweig, Hanovra, apoi Belgia şi Olanda;
- 12 decembrie 1852 – trimite de la Viena pentru *Foaia pentru minte* ultimele relații de călătorie, organizate sub genericul *Suvenire din călătoria mea*;
- peste tot pe unde a călătorit s-a interesat de modul de viață al oamenilor, înlesnirile care veneau de pe urma şcolilor, comerțului, industriei.

ION CODRU-DRĂGUŞANU (1818-1884)
- scriitor transilvănean;
- a peregrinat prin Țara Românească şi prin numeroase oraşe ale Europei;
- preocupat de cultura, tradiția şi istoria popoarelor prezentate în epistole cu un ascuțit spirit critic;
- Sibiu, 1865 – însemnările sale au fost publicate sub titlul *Peregrinul transilvan*.

FRANCISC BINDER (1820-1875): a realizat o călătorie în mai multe regiuni ale Africii (1849-1864).

IOAN XANTUS
- participant la Revoluția din 1848 din Transilvania;
- pleacă în America de Nord unde se remarcă în cercetarea preriei, a Munților Stâncoşi şi a Californiei;
- a descoperit izvoarele fluviului Arkansas şi numeroase insule de-a lungul coastei californiene, iar colecțiile sale faunistice şi botanice au îmbogățit muzeele americane;
- 1868 – călătoreşte în Asia, prin India, Indonezia, China, Japonia şi alcătuieşte o mare colecție etnografică, expusă mai târziu în cadrul expoziției universale de la Viena (1872).

ILARIE MITREA
- originar din zona Sibiului;
- primul român care călătoreşte în Australia (1865);
- 1866 – călătoreşte în Mexic, unde ca medic ofițer însoțeşte corpul expediționar austriac trimis în sprijinul lui Maximilian, împărat al Mexicului. Atras de vechea civilizație maya, a făcut investigații la Palenque şi a realizat colecții de ceramică, țesături şi arme amerindiene. Trecând apoi, ca „ofițer de sănătate", în serviciul Olandei, a plecat pentru următorii 25 de ani în Indiile Olandeze (Indonezia);
- a contribuit la sporirea exponatelor muzeelor din Viena şi Bucureşti (Sala păsărilor din Muzeul Grigore Antipa).

BADEA GHEORGHE-CÂRȚAN (1849-1911)
- cioban transilvănean din Cârțişoara (la poalele Făgăraşului), a învățat să citească sub influența lucrării lui Gheorghe Şincai (Cronica românilor);
- a devenit luptător pentru cauza românilor transilvăneni, pe care îi socotea frați de sânge cu cei de la sud de Carpați;
- a trecut de nenumărate ori granița în Țara Românească convins că trebuie să vadă şi să cunoască frumusețea locurilor unde au trăit strămoşii noştri romani;
- a mers pe jos la Roma pentru a vedea Columna lui Traian (1896);
- a făcut mai multe drumuri la Bucureşti, Viena, Paris şi alte oraşe europene;

- aducea cărți de o parte şi de alta a graniței româno-austro-ungare pentru păstrarea vie a sentimentului național, lucru care i-a adus numeroase necazuri din partea autorităților (76.000 de cărți au fost confiscate şi arse la Braşov de autoritățile maghiare care l-au arestat; a fost eliberat la intervenția lui Carol I);
- a fost invitat în Parlamentul României;
- a murit, făcând un ultim drum peste munți, în 1911, fiind înmormântat la Sinaia. Pe mormântul său stă scris: *„Aici doarme Badea Cârțan, visând întregirea neamului"*.

IULIUS POPPER (1857-1893)

- şi-a făcut studiile primare şi liceale la Bucureşti;
- a obținut diplomă de inginer la Paris, la vârsta de 22 ani;
- a călătorit departe de țară (China, Japonia, Siberia, Alaska, SUA, Cuba, Mexic);
- 1886 – ajunge în Argentina, unde a explorat Țara de Foc (a organizat exploatări miniere şi a cartografiat regiunea aflată în extremitatea sudică a Americii de Sud; în hărțile alcătuite a acordat denumiri româneşti locurilor explorate);
- în hărțile argentiniene de azi figurează numele exploratorului român;
- a publicat o carte în limba spaniolă în care descrie descoperirile sale: *Țara de Foc, viața în extremitatea australă a lumii locuite* (1891);
- opera sa mai cuprinde scrisori adresate unor personalități ale epocii;
- a devenit personajul unui film realizat în 1999 la prestigiosul festival de la Cannes;
- a murit în condiții neelucidate, în camera sa de hotel din Buenos Aires (1893).

GREGORIU ŞTEFĂNESCU (1836-1911)

- a absolvit Universitatea Sorbona din Paris;
- în țară a predat geologia şi mineralogia la liceu şi la Universitatea din Bucureşti;
- a fost director al Muzeului de Istorie Naturală de la Bucureşti (1866-1893);
- descoperitor al scheletului lui *Diontherium gigantissimum*, singurul exemplar mai complet din această specie de proboscidian cunoscut până azi în lume;
- este autorul primei hărți geologice a României;
- a fost membru al Academiei Române;
- participă la congresele internaționale de la Washington (1891), Petersburg (1898) şi Mexico (1906);
- străbate peste 1.000 km în America de Nord, descriind numeroase zone geografice (Marile Lacuri, Cascada Niagara, Marele Canion, precum şi Parcul Național Yellowstone);
- în Asia străbate Munții Ural, Siberia şi Munții Caucaz.

DIMITRIE şi NICOLAE GHICA-COMĂNEŞTI

- cei doi români au călătorit în Somalia (1895-1896);
- era o regiune care îi atrăgea mai puțin pe europeni, din cauza lipsei de resurse naturale şi a climei (nu ploua timp de 8 luni pe an, iar rețeaua hidrografică era foarte săracă);
- Călătorii români au plecat din portul Trieste (1895). Au ajuns în portul Berbera şi au pătruns în interiorul țării. În timpul călătoriei au trebuit să depăşească numeroase obstacole: clima, deşertul, lipsa de apă, musca țețe etc. Au descris speciile de plante (copaci, liane etc.) şi animale (fazani, papagali verzi, maimuțe, rinoceri, elefanți) întâlnite în drumul lor. La fel au procedat şi în ceea ce priveşte populația locală, descriind obiceiurile, cultura şi modul de viață al băştinaşilor. Au dat nume româneşti formelor de relief întâlnite în timpul călătoriei lor;
- şi-au povestit călătoria în două cărți: Dimitrie Ghica-Comăneşti este autorul lucrării *O călătorie în Africa* (în limba română), în timp ce Nicolae Ghica-Comăneşti a scris, în limba franceză, *Cinci luni în Țara Somalilor*.

BASIL ASSAN (1860-1918)

- şi-a făcut studiile la Bucureşti, în Elveția şi Franța;
- inginer capabil, autor al mai multor brevete de invenții, dar şi dotat cu simțul afacerilor;
- moştenitorul unei mari averi, interesat în dezvoltarea industriei naționale în perioada în care societatea românească a înregistrat mari progrese pe toate planurile;
- a călătorit în nordul Europei (incluzând şi Arhipelagul Spirtzbergen), fiind primul român care ajunge în Arctica (1896);
- este primul român care a finalizat o călătorie în jurul lumii (1897-1898);
- în călătoria în jurul lumii a studiat posibilitatea dezvoltării comerțului românesc în regiunile îndepărtate ale Extremului Orient;

– a intuit rolul pe care China şi Orientul Îndepărtat îl vor juca în istoria lumii, având în vedere imensul potențial uman al acestei regiuni.

SAMUEL FENIŞEL (1868-1893): face o călătorie de studii în insula Noua Guinee (1892-1893) unde realizează o bogată colecție de fluturi, insecte şi păsări, dar şi de obiecte de artă papuaşă, aflate astăzi în patrimoniul muzeelor de ştiințele naturii din Budapesta, Viena şi Berlin.

EMIL RACOVIȚĂ (1868-1947)
- studii în drept şi ştiințe la Paris, încheiate cu un doctorat la Universitatea Sorbona (1896);
- 1897 – a început, din portul Anvers, expediția antarctică condusă de ofițerul belgian Adrien de Gerlache (din expediție a făcut parte şi Roald Amundsen, viitorul cuceritor al Polului Sud);
- Racoviță participă la expediție în calitate de naturalist;
- expediția a suportat prima iernare dincolo de Cercul Polar de Sud, fiind prinsă în banchiza polară timp de 13 luni (71°31');
- membrii expediției şi-au încheiat cercetările ştiințifice, cu prețul a două vieți omeneşti;
- aventura antarctică s-a finalizat (1899) cu un şir de conferințe pe care savantul român le-a ținut la Anvers, Bruxelles, Liège, Paris şi Bucureşti;
- întâmplările din timpul expediției „Belgica" sunt povestite de Racoviță în comunicarea *Expediția antarctică belgiană*;
- în anii următori s-a remarcat printr-o activitate ştiințifică intensă: inițiator al biospeologiei (a explorat peste 800 de peşteri din Europa şi Asia), membru al Academiei Române, profesor la universitate, întemeietor şi conducător al primului Institut de Speologie din lume (Cluj) etc.

SEVER PLENICEANU (1867-1924)
- este considerat cel mai important explorator român al Africii ecuatoriale;
- a absolvit şcoala militară în Belgia;
- s-a angajat în administrația aşa-numitului „Stat Independent Congo" (în realitate o colonie belgiană);
- a explorat rețeauna hidrografică a fluviului Congo – parcurge fluviul Zair cu pirogile şi străbate de jos până sus pădurea ecuatorială locuită de pigmei până în valea Nilului în Sudan (Radjaf, 1899);
- parcurge peste 3.000 km, fiind primul român şi unul dintre primii europeni care a ajuns în regiunile ecuatoriale locuite de pigmei;
- a descris modul de viață al localnicilor, alcătuirea societății africane, introducerea primelor elemente ale modernizării de către administrația belgiană etc.

ION CATINA: a călătorit prin Africa de Sud, Rhodesia (Zimbabwe) şi Mozambic, navigând pe fluviile Limpopo şi Zambezi (1900-1905).

DAN DUMITRU (1890-1978): primul român care a făcut înconjurul lumii pe jos, străbătând toate continentele.

CONSTANTIN DUMBRAVĂ (1890-1935): a organizat şi condus prima expediție arctică românească lăsând numeroase informații referitoare la cercetări asupra eschimoşilor în Groenlanda (1927-1931).

MIHAI TICAN-RUMANO (1895-1967)
- s-a născut la Berevoieştii Muncelului;
- la vârsta de 13 ani a început să se întrețină singur;
- ajunge la Constanța, de unde s-a îmbarcat pe un vas italian spre Napoli;
- ajunge în Argentina, unde a stat 14 ani;
- la Buenos Aires a fost luat sub ocrotire părintească de o familie care i-a oferit posibilitatea continuării studiilor începute în țară;
- şi-a însuşit limbile spaniolă, franceză, portugheză şi greacă;
- a călătorit în America de Nord (Mexic, Canada), în Australia, Noua Zeelandă şi Antile;
- la 19 ani a început să colaboreze cu însemnări de călătorie la ziarele şi revistele din Argentina, semnând Mihai Tican, la care a adăugat ulterior pseudonimul său literar, Rumano (Românul);
- 1923 – l-a cunoscut pe belgianul Laffite, la inițiativa căruia porneşte într-o călătorie de 13 luni în Africa Occidentală;
- la întoarcere s-a oprit în Madrid, unde începe colaborarea cu un ziar spaniol, prin articole şi reportaje de călătorie, ce a durat până în 1930;
- Barcelona – apare primul său memorial de călătorie – *Viața albului în țara negrului*;
- a trimis impresii de călătorie şi ziarelor româneşti *Universul* şi *Curentul*;

– între 1928-1929 a fost ataşat de presă onorific al țării noastre la Madrid, publicând în foileton romane de călătorie şi aventuri;
– la Barcelona a scos ziarul *Dacia* în limbile spaniolă, franceză şi română, în care populariza plaiurile româneşti şi cultura țării;
– 1931 – s-a stabilit în România fiind redactor la ziarul *Universul*;
– 1934 – a pornit într-o călătorie în estul Africii;
– 1967 – s-a stins din viață în țară, lăsând în urmă 40 de volume apreciate, care au îmbogățit literatura română de călătorie.

Călători în spațiul românesc

Deplasările interioare, determinate de cristalizarea conştiinței naționale, au fost inaugurate de poetul Grigore Alexandrescu, autorul unui *Memorial de călătorie* (1842). Însoțit de I.Ghica, viitorul bei de Samos, Alexandrescu vizitează mănăstirile din Oltenia, prilej de inspirație pentru o serie de poezii prin care evocarea unor personaje istorice, ca şi elogiul adus ruinelor, în special celor din Târgovişte, se impun ca o temă frecventă în literatura vremii.

Munții Moldovei au atras prin frumusețea lor, încă de timpuriu, atenția scriitorilor noştri. Alecu Russo, descoperitorul *Mioriței*, călătoreşte prin Munții Neamțului şi redactează *Piatra teiului* (1840). Rodul aceleiaşi călătorii este pentru Vasile Alecsandri *O plimbare în munți* (1842), iar pentru Calistrat Hogaş descoperirea munților a constituit, peste alte câteva decenii, cea mai mare satisfacție a vieții, dedicându-le acestora întreaga operă, reunită postum în volumul *Pe drumuri de munte*. Între călătorii de vocație trebuie amintiți Alexandru Pelimon, Cezar Bolliac, precum şi Gheorghe Sion ori Dimitrie Bolintineanu. Primul drumețea prin țară de plăcere, din dorința de a cunoaşte oamenii, locurile şi obiceiurile lor. Cartea sa, *Impresiuni de călătorie în România* (1858) reprezintă primul mare reportaj de călătorie dedicat spațiului național. C.Bolliac, revoluționarul de la 1848, este organizatorul unei excursii în Munții Bucegi (1843), la care participă Ştefan Golescu, N.Kretzulescu, şi N.Bălcescu, excursie care a devenit un moment de referință în istoria drumețiilor montane româneşti. Obligat la surghiun, după evenimentele din 1848, când revine în țară se va ocupa doar de excursii cu caracter arheologic. Timp de 18 ani (1858-1876) a făcut călătorii prin toată țara, rezultatul fiind numeroase studii şi recomandări, dar şi colectarea unui adevărat tezaur arheologic, numismatic şi etnografic.

Gheorghe Sion întreprinde călătorii în Basarabia şi Bucovina, publicându-şi observațiile în *Suvenire de călătorie în Basarabia meridională* (1857) şi *Notițe despre Bucovina* (1882), iar D.Bolintineanu este autorul unei *Călătorii în Moldova* (1859).

Peste câteva decenii, Alexandru Vlahuță reia cunoscuta atitudine romantică a literaturii de călătorii, cultivată de înaintaşii săi, şi publică *România pitorească* (1901), rezultat al peregrinărilor sale prin țară. Autorul străbate sate şi oraşe, fiind atent la peisajul natural şi etnografic, la atitudinea țăranilor, precum şi la tezaurul variat creat de aceştia de-a lungul veacurilor.

Tot în rândul călătorilor romantici porniți în căutarea marilor vestigii ale istoriei noastre s-au numărat şi unii din pictorii vremii (Theodor Aman, Nicolae Grigorescu, I.Andreescu), a căror muncă s-a concretizat în restaurări ori în picturi bisericeşti, în peisaje şi portrete de gen; alături de aceste nume de „călători" merită a fi menționate cel al chimistului Alfred Bernath, al botanistului Dimitrie Grecescu sau cel al istoricului Grigore Tocilescu, cel care inițiază cercetările asupra monumentului triumfal de la Adamclisi.

În final, sunt de amintit romanticii întârziați, precum Emil Gârleanu cu *Privelişti din țară*, Nicolae Iorga cu *Drumuri şi oraşe din România*, *Valea Teleajenului* şi *Sate şi mănăstiri din România* sau chiar, mai aproape de zilele noastre, Geo Bogza, care, prin *Cartea Oltului* (1945), vibrează asemenea lui Bălcescu sau Alecu Russo la imaginea fermecătoare a peisajului românesc.

-3-

VIZIUNI DESPRE MODERNIZARE ÎN EUROPA SECOLELOR XIX-XX:

CURENTE ŞI POLITICI CULTURALE, IDENTITĂŢI NAŢIONALE ŞI IDENTITATE EUROPEANĂ

A. MODERNIZARE ÎN EUROPA SECOLELOR XIX-XX

▪ Context

Societatea europeană a cunoscut în secolul XIX transformări fundamentale în domeniile cultural, politic, economic şi social, prin comparație cu Vechiul Regim. Aceste mutații poartă generic numele de modernizare. Motorul întregului secol al XIX-lea l-a constituit credința în puterile rațiunii. Expozițiile universale exprimau în mod firesc această credință pozitivă. Prin ştiință şi şcoală, modernizarea a câştigat teren. Circulația ideilor şi a curentelor artistice a creat o Europă a culturii ce strălucea în marile ei capitale: Paris, Londra, Berlin, Viena. Secolul XIX este cel al burgheziei triumfătoare. Instalată în confortul său intelectual, frecventând sălile de lectură, teatrele, saloanele de pictură, având gusturi academice, burghezia a stat la baza afirmării noilor curente literare şi artistice. Modernizarea a vizat nu numai economia şi societatea, ci şi artele, în general.

▪ Modernizare în plan politic

Alexis de Toqueville (1805-1859), autorul lucrării *„Despre democrație în America"* considera că modernizarea se realizează prin democratizarea societății. A vizitat Statele Unite (1830-1832) cu scopul de a studia sistemul de penitenciare din această țară. Acolo a văzut însă funcționând un sistem de guvernare mai democratic decât oricare din Europa acelei vremi. A.T. a extras anumite concluzii:

- pe termen lung democrația este superioară oricărui alt sistem de organizare a statului, chiar dacă pe termen scurt viciile sunt foarte vizibile;
- statul democratic asigură prosperitatea pentru întreaga societate, nu numai pentru anumite grupuri sociale;
- baza statului democratic o constituie principiul suveranității poporului;
- statele democratice nu sunt interesate să poarte război împotriva altor state democratice etc.

În secolul XX au continuat discuțiile asupra democrației. Amenințată de apariția regimurilor totalitare, democrația se dovedeşte a fi cea mai viguroasă formă de organizare a societății, în ciuda imperfecțiunilor sale. Ea a asigurat o lungă creştere economică, prosperitatea cetățenilor, protecția drepturilor şi libertăților omului, o lungă perioadă de pace. La aceste realizări au contribuit mai mulți factori, ca faptul că există o capacitate de reînnoire manifestată prin alternanța la putere a oamenilor şi a ideilor dată de competiția dintre partide.

Este necesar, însă, ca sistemul democratic să se perfecționeze datorită necesității adaptării la schimbările sociale şi la amenințările la care este supusă societatea prin: globalizare, terorism, criza de materii prime şi surse de energie, pericolul unei catastrofe ecologice (încălzirea globală), pericolul unui nou conflict generalizat.

▪ Modernizare în plan economic

Secolul XIX este secolul revoluției industriale, cauza marelui avans al Europei şi a prelungirilor sale (în primul rând America de Nord) asupra restului lumii.

Revoluția industrială. Revoluția industrială a apărut în Anglia la sfârşitul secolului XVIII şi s-a generalizat în Europa Occidentală pe parcursul secolului următor. Inventarea maşinilor cu aburi, folosirea lor în industria textilă, în minerit şi în transporturi au avut drept consecință o creştere fără precedent a productivității muncii. Producția obținută în fabricile şi uzinele europene a luat drumul pieței, care, reglată de mecanismul liber al cererii şi al ofertei, punea în circulație produse din ce în ce mai ieftine pentru o populație din ce în ce mai numeroasă. După 1880, lumea a trecut prin „a doua revoluție industrială". Înlocuirea în industria siderurgică a fierului cu oțelul, descoperirea şi generalizarea unor noi surse de energie (electricitatea, petrolul, gazele naturale etc.), care se impuneau treptat în fața celei clasice, cărbunele, au constituit două dintre cele mai importante elemente ale acesteia. Era perioada în care supremația economică a Angliei lua sfârşit, locul ei fiind ocupat în spațiul european de Germania, iar în competiția mondială de Statele Unite ale Americii.

Modernizarea economică a continuat şi în secolul XX, în special în a doua jumătate a sa, prin introducerea noilor tehnologii. Utilizarea PC-ului, a comunicațiilor prin satelit, a roboților şi a Internetului reprezintă câteva dintre marile invenții ale epocii contemporane. A crescut enorm cantitatea de informație care circulă prin diferite medii (în special prin Internet). Toate evenimentele care au loc sunt transmise în timp real pe întreg globul datorită acestor noi tehnologii.

Economia bazată pe cunoaştere. În fenomenele economice contemporane cel mai important element al procesului de producție a devenit informația. În acest mod, cei mai calificați oameni nu mai participă direct la fabricarea bunurilor materiale, ci prin crearea, stocarea şi prelucrarea informației cu ajutorul noilor tehnologii.

▪ Modernizarea în plan social. Urbanizarea şi lumea oraşelor

Explozia demografică, urbanizarea şi societatea de masă au fost expresia în plan social a modernizării economice şi politice europene din secolul XIX, care s-a manifestat prin revoluția industrială, respectiv prin afirmarea ideologiei liberale ori a ideii democratice.

Activitățile industriale, comerciale şi de credit erau în veacul XIX în mare măsură urbane. Numărul angajaților în aceste domenii a crescut sensibil, inițial prin mişcarea populației rurale către oraş, unde se câştiga mai bineşi erau mai multe oportunități. Ulterior, populația urbană a cunoscut o creştere spectaculoasă ca urmare a revoluției demografice, determinată în mare măsură de îmbunătățirea condițiilor de viață şi de progresele din medicină. Dacă în prima parte a secolului XIX, oamenii de curând veniți în oraşe se stabileau în cartiere periferice, insalubre şi acceptau salarii mici, în cea de-a doua jumătate a veacului, statele moderne s-au preocupat de îmbunătățirea condițiilor de viață ale populației urbane: apar serviciile publice, oraşele se sistematizează, iar rețeaua sanitară şi învățământul primar obligatoriu devin constante ale vieții cotidiene.

Această populație urbană, cu o cultură omogenă, nutrită din lecturile foiletoanelor la modă din periodicele populare de mare tiraj ale timpului, dobândea o nouă identitate. Ea nu mai aparținea unei lumi ierarhizate, închise, tradiționale, ci uneia egalitare, deschise, moderne. Se transformase într-o aşa-numită societate de masă, în interiorul căreia diferențele dintre diversele categorii sociale care o compuneau erau minime, atât din punctul de vedere al condițiilor de trai, cât şi din cel al instrucției şcolare. Totodată, în Europa celei de-a doua părți a secolului XIX a apărut şi clasa mijlocie, o categorie care avea câştiguri financiare însemnate şi o cultură consistentă. Atentă la modul de viață al elitelor burgheze ori aristocratice, clasa mijlocie îşi conturase un mod de viață care includea investiția în locuințe mai aspectuoase, o anumită modă în vestimentație sau frecventarea anumitor producții culturale.

▪ Modernizare în plan ştiințific şi cultural

Ştiința a cunoscut o dezvoltare spectaculoasă care a schimbat viziunea oamenilor asupra lumii. La începutul secolului XIX se credea că ştiința reprezintă speranța pentru un viitor mai bun al omenirii bazat pe posibilitatea de cunoaştere a adevărului pus în slujba creării unei societăți apropiate de perfecțiune. Secolul XX este secolul unei dezvoltări uluitoare a ştiinței. Descoperirile în fizică, chimie, biologie, cercetarea spațiului cosmic au fost utilizate în economie şi în viața cotidiană, ducând la creşterea calității vieții. În ziua de astăzi există opinii autorizate care consideră că problemele complexe cu care se confruntă omenirea (criza de materii prime, criza energetică, poluarea, încălzirea globală) îşi vor găsi rezolvarea cu ajutorul cuceririlor ştiinței.

Formarea societății moderne a impus condiții favorabile înfloririi literaturii şi artelor. Mai mulți factori au făcut ca realizările culturale, până atunci accesibile unui număr restrâns de oameni, să poată fi apreciate de cercuri din ce în ce mai largi de cetățeni: dezvoltarea presei şi a tiparului, deschiderea saloanelor de expoziție în care erau expuse publicului larg producțiile artiştilor plastici, creşterea procentului de populație instruită în urma extinderii rețelei de învățământ.

▪ Atitudini față de modernizare

Modernizarea a generat atitudini diverse, în funcție de problemele pe care societățile trebuiau să le rezolve.

În societatea românească, odată cu intrarea în epoca modernă au existat dezbateri în ceea ce priveşte calea dezvoltării şi modernizării. Astfel, adepții unei dezvoltări după modelul occidental susțineau necesitatea industrializării şi urbanizării (Dionisie Pop Marțian, A.D.Xenopol, Petre S. Aurelian etc.). Adepții dezvoltării prin conservarea societății tradiționale româneşti considerau că un astfel de tip de modernizare se îndepărta de dezvoltarea naturală, organică a țării noastre. Modernizarea ar trebui să se realizeze ținându-se cont de structurile şi valorile culturale româneşti tradiționale; instituțiile aduse din Occident alcătuiesc forme care nu au în comun nimic cu fondul constituit din structurile tradiționale româneşti (***teoria formelor fără fond*** susținută de junimiştii revistei *Convorbiri literare*). Ideea dezvoltării cu prioritate a agriculturii a stat în atenția aşa-numiților sămănătorişti (grupați în jurul lui Nicolae Iorga) şi a poporaniştilor (conduşi de Constantin Stere). După realizarea Marii Uniri, disputa a continuat între europeniști (Eugen Lovinescu şi Ştefan Zeletin) şi tradiționalişti (Nechifor Crainic, Lucian Blaga, Constantin Rădulescu-Motru). După 1989, în general, s-a considerat că modernizarea României este facilitată şi încurajată de revenirea la democrație şi de reluarea legăturilor cu lumea occidentală prin aderarea României la Uniunea Europeană, eveniment care a avut loc la 1 ianuarie 2007. Există şi păreri conform cărora problemele omenirii sunt produse chiar de dezvoltare, astfel, au fost respinse modernizarea şi civilizația, propunându-se întoarcerea la epoca preindustrială (hippioții anilor 1960-70 în SUA şi Europa Occidentală).

B. CURENTE ŞI POLITICI CULTURAL-EDUCAŢIONALE ÎN EUROPA SECOLELOR XIX-XX

▪ Curente politice

Ideologiile semnificative ale secolului XIX au fost conservatorismul, liberalismul şi socialismul, iar cele ale secolului XX au fost fascismul şi comunismul. Fiecare dintre aceste ideologii au exercitat influențe în plan cultural, dar şi invers: actul cultural a reprezentat o sursă de inspirație pentru unele ideologii.

LIBERALISMUL. Este o **doctrină politică şi economică** care proclamă **principiul libertății politice şi economice a indivizilor** şi **se opune colectivismului, socialismului, etatismului şi în general tuturor ideilor politice care pun interesele societății, ale statului sau națiunii înaintea celor individuale**.

Liberalismul clasic a apărut în Europa secolelor XVII-XVIII ca un curent filosofic ce pleca de la ideea că fiecare ființă umană are, prin naştere, drepturi naturale precum: **dreptul la viață, la libertate şi proprietate**. A fost fundamentat teoretic de gânditorii englezi Thomas Hobbes, Benedict Spinoza şi John Locke şi de iluminiştii francezi, iar ca ideologie politică, de englezul John Mill şi fiul acestuia, John Stuart Mill.

Liberalismul economic este componenta cea mai importantă a ideologiei liberale. Bazele lui au fost puse de creatorii englezi ai economiei politice moderne, în primul rând de Adam Smith şi de fiziocrații francezi.

Adam Smith publică în **1776** cartea *Bogăția națiunilor* considerată a fi la originea economiei politice ca ştiință. El consideră că bogăția unui popor constă în mărfurile create atât în industrie cât şi în agricultură. Pentru a asigura creşterea acestei bogății trebuie asigurate diviziunea muncii şi libertatea concurenței. După Adam Smith, statul nu trebuie să intervină în economie, deoarece oamenii acționează liber în căutarea propriului interes.

Fiziocrații sunt promotorii unui suflu nou, lansând lozinca *„laisser faire, laisser passer”* (lăsați să se facă, lăsați să treacă) care a devenit deviza liberalismului de mai târziu. Bogăția unei națiuni nu constă numai în bani sau metalele prețioase pe care le deține, ci şi în produsele utile care pot satisface diferitele trebuințe.

Pornind de la aceste idei din secolul XIX se afirmă ideologia liberală, considerând că economia se dezvoltă atunci când este asigurată libertatea individuală, care impune concurența şi reglementează raporturile economice pe baza legii „cererii şi ofertei”. Este totodată respinsă orice intervenție a statului în economie. În concepțiile liberalilor, statul trebuie să asigure ordinea publică şi să realizeze protecția întreprinsătorilor, să respecte libertățile individuale şi să aplice aceeaşi lege pentru toți.

În România liberalismul a avut pronunțate trăsături naționale. Liberalii români au adoptat principiul protecționismului, susținând politica *„prin noi înşine”*, care să ducă la dezvoltarea societății prin propriile eforturi. Nu excludeau participarea capitalului străin, însă considerau că acesta trebuie subordonat intereselor țării. Liberalii români au constituit în **1875 Partidul Național Liberal**, participând la guvernarea țării, prin alternanță cu Partidul Conservator, până la Primul Război Mondial.

Liberalismul a fost unul dintre cele mai reprezentative curente social-politice ale secolului al XIX-lea. Aplicarea modelului liberal a asigurat dezvoltarea şi modernizarea societății prin susținerea liberei inițiative şi larga participare a cetățenilor la viața publică.

CONSERVATORISMUL. În ultimele două secole termenul de conservatorism a fost folosit mai mult în sensul de **opoziție față de progres**. Conservatorismul nu trebuie confundat cu tradiționalismul care se opune la ceea ce este nou față de schimbare şi la reformă. Ideologia conservatoare **a apărut ca o reacție la schimbările provocate de Revoluția franceză, dar şi față de liberalism** despre care consideră că este o concepție revoluționară. Esența acestei ideologii se află în dictonul contelui **Falkland**, care spunea: *„atunci când nu este necesar să schimbi ceva, este necesar să nu schimbi nimic”*.

Cel care a fundamentat ideologia conservatoare a fost **englezul Edmund Burke**. În lucrarea *Reflecții pe marginea revoluției din Franța* arată că a distruge o veche ordine socială pentru a o înlocui cu alta duce la o inutilă vărsare de sânge şi despotism. Numai statul poate garanta libertatea oamenilor. În afara statului nu poate exista nici libertate şi nici drepturi. **Conservatorii resping conceptul burghez de egalitate**. Oamenii sunt prin natura lor intimă **inegali**. Nu se opun reformelor dar doresc să amelioreze o situație şi nu să o schimbe, fiind preocupați de **continuitate cu trecutul,** susținând **respectarea ordinii tradiționale**, în care fiecare om să-şi accepte poziția moştenită în ierarhia socială. **Monarhia şi aristocrația trebuie păstrate**, iar Biserica să-şi mențină autoritatea spirituală.

Conservatorismul românesc se aseamănă cu cel european. A apărut ca o reacție la liberalism şi a militat pentru dezvoltarea organică a societății prin păstrarea tradițiilor. Crearea instituțiilor moderne trebuia să se facă, în concepția lor, în măsura în care societatea însăşi le simțea nevoia. Promova *politica „paşilor mărunți”*, ceea ce însemna un ritm mai lent dar temeinic de înfăptuire a progresului.

SOCIALISMUL. Ideologia socialistă este un produs al lumii moderne şi în special al dezvoltării capitalismului industrial în secolul al XIX-lea. Ea **apare ca un protest la adresa liberalismului**, a burgheziei în ascensiune. Socialiştii preconizau o formă de organizare socială, în care **interesul societății primează în fața interesului individual** sau al unui grup restrâns.

Primele manifestări ale ideologiei socialiste aveau un *caracter utopic*, deoarece soluțiile propuse se bazau pe existența egalității depline între membrii societății. Cei mai de seamă reprezentanți ai socialismului utopic din secolul XIX au fost **englezul Robert Owen** şi **francezii Charles Fourier** şi **Saint-Simon**.

Ideologia socialistă propriu-zisă, aşa-numitul „socialism ştiințific”, a fost fundamentat de germanii **Karl Marx** şi **Friedrich Engels**. Aceştia publică în 1848 lucrarea *Manifestul Partidului Comunist* care devine baza teoretică a ideologiei socialiste. Marx susținea că societatea capitalistă este împărțită în clase sociale antagonice datorită modului inechitabil de repartiție a mijloacelor de producție şi a bunurilor. Socialismul marxist este o teorie bazată pe concepția materialismului istoric care susținea ideea că *„lupta de clasă”* este motorul istoriei. Clasa muncitoare este cea oprimată şi munca ei exploatată de burghezie. De aceea *„proletariatul”* era **clasa revoluționară care va înlocui capitalismul cu o nouă societate**, **cea socialistă** în care **se va institui proprietatea comună, va avea loc o repartiție echitabilă a bunurilor, iar membrii societății se vor bucura de egalitate deplină**.

Ideologia socialistă a cunoscut însă forme diverse de interpretare, determinând ample confruntări ideologice în a doua jumătate a secolului XIX. *Socialiştii anarhişti* criticau mult mai radical societatea capitalistă şi toate formele de guvernare, inclusiv statul şi partidele politice. Ei sperau că o grevă generală spontană va provoca prăbuşirea acestuia. **Folosesc atentatul ca instrument politic de destabilizare a**

societății. Spre sfârşitul secolului XIX câştigă tot mai mulți adepți *socialismul reformator*, care preconiza folosirea mijloacelor nonviolente de cucerire a puterii.

Spre sfârşitul secolului XIX ideile socialiste au pătruns şi în **România**. Principalul teoretician al socialismului a fost **Constantin Dobrogeanu Gherea**, care a publicat în **1886** manifestul *Ce vor socialiştii români?*. Ideile cuprinse în acest manifest au stat la baza **programului Partidului Socialist-Democrat al Muncitorilor din România**, înființat în **1893**.

▪ Curente culturale

S E C O L U L X I X

ROMANTISMUL. Reacția împotriva atotputerniciei rațiunii şi a culturii clasice a marcat creația literară şi artistică în prima jumătate a secolului XIX prin apariția romantismului. Tema naturii, a ruinelor şi a singurătății sunt caracteristice noului curent. Literaturile naționale se afirmă în opoziție cu universalismul filosofiei franceze a luminilor. Astfel, mişcarea germană „furtună şi avânt" revendică pentru creatori dreptul de a se exprima cu toată libertatea. Romantismul s-a definit de la început ca o estetică nouă. În locul antichității, romanticii propun modelul evului mediu şi al Renaşterii, reîntoarcerea la „gotic" şi la „stilul trubadurilor". Pasionați de istorie, romanticii proclamă față de universalismul clasic, diversitatea țărilor şi a oamenilor. Astfel, romanul istoric este considerat o prelungire naturală a istoriei. Elanul romantic a suscitat un mare entuziasm şi a inspirat atitudinile politice. În Franța, romantismul a devenit liberal înainte de 1830, când a fost răsturnată pentru totdeauna, monarhia absolută. Poetul englez Byron a murit luptând pentru independența Greciei. Astfel, liberalismul şi romantismul au fost repede asociate. În entuziasmul, ca şi în iluziile lor, patrioții francezi, italienii, germanii sau polonezii, care au declanşat revoluția europeană din 1848 au fost profund romantici.

***ACADEMISMUL** este o manieră în artă care cultivă un ideal de frumusețe rece şi convențională şi norme canonizate, golind realitatea de ceea ce este nou, de ceea ce se dezvoltă şi este mai viu în ea. În pictură se manifestă ca o manieră a aşa-numitelor „academii", care se bazează pe un desen şi un colorit similare exercițiilor de şcoală de artă sau de atelier. Academismul s-a transformat într-un curent şi a apărut în artă în secolul XIX, cînd neoclasicismul pierde, prin trecerea burgheziei pe poziții reacționare, conținutul lui revoluționar şi se închistează. Imitînd în mod dogmatic şi pasiv formele exterioare ale creațiilor artei antice şi a Renaşterii, academiştii manifestă indiferență pentru viața înconjurătoare, pentru contemporaneitate. Plecînd de la neoclasicism, academiştii ajung la un eclecticism în care accentul cade pe execuția stereotipă, lipsită de vigoare, ruptă de conținut.

REALISMUL. Elanul şi încrederea generoasă care au antrenat literatura şi artele în prima jumătate a secolului XIX a fost estompat de înfrângerea revoluțiilor de la 1848, care a marcat sfârşitul iluziilor şi a efuziunilor sentimentale. De acum, romantismul s-a estompat. Mulți artişti s-au orientat către o estetică nouă: ei au dezvoltat un cult al artei, singura modalitate prin care creatorul putea scăpa din „nebunia societății în care trăia". Urmând pe Balzac, romancierii s-au orientat spre observarea minuțioasă a oamenilor şi a mediului social în care trăiau. Aşa a apărut realismul la mijlocul secolului XIX. În pictură, urmându-l pe francezul Corot, artiştii au părăsit atelierele şi au făcut să pătrundă natura cu frumusețile ei în tablouri. Pictorii realişti au reprezentat viața modernă şi, în particular, realitatea socială. În arhitectură, dezvoltarea urbană, îmbogățirea clasei dominante şi politica de lucrări publice a suveranilor a făcut să crească numărul edificiilor. Au apărut astfel forme arhitecturale noi, bazate pe utilizarea fierului şi a marilor suprafețe acoperite cu sticlă. Această nouă formulă a fost utilizată pentru prima dată în 1851 pentru Crystal Palace în Londra, edificiu care a găzduit expoziția universală. Acest stil a fost adaptat ulterior la edificii utilitare ca biblioteci, hale, gări, etc.

IMPRESIONISMUL. Apariția impresionismului a reprezentat un moment revoluționar în istoria artelor. Artiştii îşi arată trăirile şi sentimentele fără a se mai preocupa de reprezentarea fidelă a realității, aşa cum este percepută de ochiul omenesc. Pictând în aer liber, impresioniştii fac din lumină elementul principal al compozițiilor lor. Figurile, obiectele sunt estompate de culoarea strălucitoare care irumpe din tablourile artiştilor. O astfel de manieră de a picta nu era înțeleasă de publicul vremii, picturile impresioniştilor nefiind expuse în saloanele oficiale de expoziție. Franța este centrul unde apar aceste inovații revoluționare, numele unor artişti precum Monet, Manet, Renoir, Pissaro, Degas, fiind întâlnite astăzi în cele mai de seamă muzee ale lumii. Curajul impresioniştilor de a se îndepărta de modul tradițional de a face artă a deschis câmp larg inovațiilor celor mai îndrăznețe. Spre sfârşitul secolului XIX şi la începutul secolului următor a apărut o multitudine de curente artistice care se îndepărtau de modul tradițional în care artiştii creaseră timp de două

milenii, pe baza regulilor puse în aplicare încă din antichitatea greacă. Între cele mai însemnate sunt: *postimpresionismul* (Van Gogh, Cezanne, Gauguin), *fovismul* (Matisse), *cubismul* (Picasso) etc.

***NATURALISMUL.** Naturalismul este o ramură a realismului, o mişcare literară proeminentă la sfârşitul secolului XIX în Franța şi în restul Europei.

Scriitorii naturalişti au fost influențați de către teoria evoluționistă a lui Charles Darwin. Aceştia credeau că ereditatea unei persoane şi mediul decid caracterul acesteia. În timp ce realismul încearcă doar să descrie subiecții aşa cum sunt ei în realitate, naturalismul radicalizează principiile estetice ale realismului în direcția reprezentării aspectelor dure, brutale ale realității.

Ambele sunt opuse romantismului, în care subiecții au o simbolistică profundă, sunt idealistici şi cu puteri supranaturale. Naturalismul considera că mediul socio-cultural exercită o influență absolut covârşitoare în apariția şi dezvoltarea personalității umane. De asemenea studiau elemente umane, alcoolici, criminali, sau persoane alterate genetic de un mediu social viciat.

Observațiile lor în materie de psihologie erau totuşi rudimentare având în vedere că psihologia se dezvoltă abia după apariția teoriilor lui Sigmund Freud. Naturaliştii au adoptat de asemenea tehnica descrierii detaliate de la predecesorii lor imediați, realiştii.

Principalul susținător al naturalismului a fost Émile Zola, care a scris un tratat despre subiect ("Le roman experimental") şi a folosit stilul în multele sale romane. Alți autori francezi influențați de Zola sunt Guy de Maupassant, Joris Karl Huysmans şi frații Goncourt.

Elementele naturaliste se găsesc în literatura română în unele nuvele ale lui Caragiale şi Delavrancea sau în proza lui Liviu Rebreanu. Adesea termenul *naturalism* este folosit de către criticii literari cu un sens general, care îl apropie de cel al termenului realism, subliniind conformitatea cu *natura*, *fidelitatea față de realitate* a reprezentării artistice.

***SIMBOLISMUL.** Este o mişcare artistică şi literară de la finele secolului XIX, care se opunea naturalismului şi parnasianismului, potrivit căruia valoarea fiecărui obiect şi fenomen din lumea înconjurătoare poate fi exprimată şi descifrată cu ajutorul simbolurilor; mod de exprimare, de manifestare propriu acestui curent. Adesea se consideră ca facând parte din acest curent poeți ca Charles Baudelaire, Arthur Rimbaud şi Paul Verlaine, dar Stephane Mallarmé e cel care îl încarnează cel mai bine în poezie.

Definit în sens strict, simbolismul reprezintă un cerc literar restrâns din care făceau parte poeți cum ar fi Stuart Merrill, Albert Samain şi Jean Moréas. Ultimul a publicat manifestul mişcării în 1886, în ziarul Le Figaro. În acest articol, Jean Moréas vorbeşte despre o artă care va fi inamica declamației, a didacticismului sau a falsei sensibilități şi proclamă că poezia trebuie să sugereze iar nu să descrie. La acestea adaugă folosirea cuvintelor rare, a metaforelor rafinate şi prețioase şi a versurilor impare ce ar permite reînnoirea limbajului poetic.

Deşi simbolismul francez a durat foarte puțin, el a fertilizat poezia modernă, negând gândirea ştiințifică, raționalistă. Pe drumul deschis de simbolism au păşit ulterior Arthur Rimbaud cu experiența clarviziunii, s-au născut tema lui Charles Baudelaire a corespondențelor şi una din temele poeziei lui Stephane Mallarmé în care lumea întreagă e doar o imensă carte.

Dintre temele simboliste mai importante sunt: impalpabilul, angoasele identitare ale Eului, imaginea femeii, decadența, arta pentru artă.

Manifestul simbolist a fost ulterior pus în versuri de Arthur Rimbaud în poemul Les Voyelles (Vocalele), un exemplu perfect de sinestezie literară şi Charles Baudelaire în poemul Correspondances (Corespunderi), în care natura este definită drept un "templu de simboluri".

***PARNASIANISMUL.** Parnasianismul a apărut ca o reacție (neo-clasică) la romantism, cultiva expresia impersonală, descriptivă, ornamentală şi cizelată, raportată la peisaje exotice, dar şi la obiecte de artă, cărora le consacra poezii de virtuozitate formală (sonet, rondel, rondo ş.a.).

Parnasienii erau o grupare de poeți din Franța secolului XIX ce şi-au tras denumirea de la revista în care publicau, *Parnasul contemporan*, la rândul ei aceasta purtând numele muntelui Parnas, casa Muzelor în mitologia greacă. Publicată între anii 1866 si 1876, a inclus poezii scrise de Charles Leconte de Lisle, Théodore de Banville , Sully-Prudhomme, Paul Verlaine, François Coppée and José María de Heredia.

Parnasienii erau de asemenea influențați de Théophile Gautier şi de doctrina acestuia a "artei pentru artă". Din dorința de a elibera poezia din chingile romantismului militau pentru poezia obținută cu ajutorul meşteşugului, tematica lor viza subiecte clasice sau exotice pe care le tratau cu o mare rigiditate a formei şi cu o maximă detaşare a emoției. Elementele acestei detaşări proveneau în foarte mare măsură din Estetica lui Arthur Schopenhauer.

Parnasianismul nu s-a limitat doar la teritoriul francez. Poate cel mai idiosincratic dintre autorii parnasieni este Olavo Bilac (autor brazilian) care a prelucrat versurile şi metrul poetic fără să elimine complet emoția poetică.

Preocupări culturale în spațiul românesc, până la Primul Război Mondial. Dezvoltarea literaturii şi a artei a fost caracterizată, pe de o parte, de racordarea mediului cultural românesc la cel occidental şi, pe de

altă parte, de cultivarea specificului național, prin alegerea temelor de inspirație din creația folclorică sau din trecutul istoric. Au apărut primele publicații în limba română (Curierul românesc, Albina românească – 1829; Gazeta de Transilvania – 1838). Un rol deosebit în promovarea culturii naționale a revenit societăților literare, artistice şi ştiințifice, ca de pildă, Societatea Academică Română (Bucureşti, 1867), devenită, din 1879, Academia Română.

În plan cronologic şi tematic, literatura română modernă s-a structurat pe două etape: paşoptismul, ataşat valorilor romantismului, reprezentat de I.H.Rădulescu, V.Alecsandri, C.Negruzzi, şi epoca marilor clasici, ilustrată de T.Maiorescu, M.Eminescu, I.Creangă, I.L.Caragiale, G.Coşbuc, O.Goga, I.Slavici. Arta românească a secolului XIX a fost reprezentată de Th.Aman, Gh.Tătărescu, N.Grigorescu, I.Andreescu, Şt.Luchian (pictură).

S E C O L U L X X

***EXPRESIONISMUL** îşi are originea în Germania, fiind reprezentat de către Ernst Ludwig Kirchner, Erich Heckel, Karl Schmidt-Rottluff, Max Pechstein - grupul Die Brücke ("Puntea") din Dresda - şi Franz Marc, August Macke - din jurul Almanahului *Der Blaue Reiter* ("Călărețul albastru") din München - acoperind perioada 1905 - 1918. Vor adera mai târziu Emil Nolde, Paul Klee şi Wassily Kandinsky.

Expresionismul este reacția firească a unui grup de pictori germani la academism şi convenții estetice rigide, dar şi la autoritarismul celui de-al doilea Reich. Revolta artiştilor a proclamat libertatea creatoare absolută şi primatul expresiei asupra formei. Rezultatul este o artă spectaculoasă din punct de vedere cromatic şi o estetică revoluționară.

În pofida programelor şi periodicilor sale, expresionismul nu a fost niciodată o şcoală în adevăratul sens al cuvântului. Reprezentat de artişti foarte diferiți, expresionismul se impune mai mult ca un stil, decât ca o mişcare artistică. Acest stil va depăşi de altfel repede granițele picturii: va cuprinde în sfera sa şi sculptura, poezia şi muzica, cu compozitori ca Arnold Schönberg şi Alban Berg. Revolta expresionistă propune o formulă nouă, dar păstrează temele tradiționale, rareori abordând revendicări politice sau sociale. Este o revoluție pur estetică, caracterizată de culori țipătoare, contrastante, de linii frânte şi curbe, de un ritm discontinu.

Expresionismul devine, începând din 1933, ținta atacurilor naziste. În anul 1937 se organizează expoziția "Arta degenerată": expresioniştii sunt prezentați aici ca duşmani ai regimului şi rasei germane. Operele lor sunt confiscate şi excluse din muzee. Din fericire, în ciuda distrugerilor şi a războiului, s-a reuşit recuperarea multor tablouri, chiar dacă unele au fost deteriorate. Ele au fost redate patrimoniului universal şi iubitorilor de artă, ca o dovadă că violența nu poate învinge niciodată frumosul.

În afara Germaniei, cei mai cunoscuți pictori expresionişti sunt norvegianul Edvard Munch, cu celebrul său tablou *Țipătul*, elvețianul Cuno Amiet, olandezii Lambertus Zijl şi Kees van Dongen, finlandezul Akseli Gallen-Kallela precum şi cehul Bohumil Kubista.

În literatură, expresionismul este adesea considerat o revoltă împotriva realismului sau naturalismului, o căutare a unei realități psihologice sau spirituale, iar nu o înregistrare a unor evenimente exterioare surprinse în secvența lor logică. În roman, termenul este leagat de operele lui Franz Kafka sau James Joyce. În teatru, August Strindberg este considerat un precursor al mişcării expresioniste, deşi termenul poate fi aplicat unui grup de dramaturgi germani din primele decenii ale secolului al XX-lea, incluzând pe Georg Kaiser, Ernst Toller şi Frank Wedekind. Opera lor este caracterizată de o bizară distorsionare a realului. Alți dramaturgi, deşi nu erau afiliați curentului, au scris opere cu tentă expresionistă, de exemplu Karel Čapek în *R.U.R.* (1921) şi Eugene O'Neill în *Împăratul Jones* (1921). Mişcarea, deşi a durat puțin timp, a dat un avânt substanțial modernizării teatrului european.

Numeroase opere literare româneşti au intrat în atingere cu expresionismul. Astfel, majoritatea poeziilor sau pieselor de teatru ale lui Lucian Blaga pot fi afiliate acestui curent. Un alt exemplu ar putea fi piesa lui Mihai Săulescu, *Săptămâna luminată*.

***DADAISMUL.** Generația de artişti de după primul război mondial, confruntată pentru prima dată cu ororile unui război care nu dădea semne că s-ar apropia de sfârşit a fost una din cele mai avangardiste din istoria umanității.

Intelectualii, dezertorii, refugiații politici, toți revoltații împotriva absurdității acestui conflict, se reunesc în mod regulat în jurul scriitorului român Tristan Tzara, organizatorul Cabaretului „Voltaire", în Zürich, capitala Elveției, pe atunci stat neutru.

Vrând să răspundă absurdului prin absurd, ei îşi manifestă revolta mai curând prin provocare, decât prin idei estetice.

Numele mişcării lor este ales prin hazard, dintr-un dicționar Larousse. El apare dupa ce inițiatorul mişcării, românul Tristan Tzara (pseudonimul literar provine de la cuvintul românesc *țara*) introduce un creion în Marele dicționar francez Larousse şi acesta se opreşte în dreptului cuvîntului onomatopeic dada.

Denumirea curentului *dadaism* provine din franțuzescul *dadisme* (dada = ”căluț de lemn“ în limbajul copiilor). Dadaismul ia naştere în mod oficial la 6 februarie 1916.

Curent cultural şi artistic nonconformist şi anarhic îndreptat împotriva rutinei în viață, gândire şi artă, dezvoltat plenar între 1916 şi 1923 şi înființat în Zürich la 6 februarie 1916 de poetul de origine română Tristan Tzara, căruia i s-au alăturat, la început, scriitorii Hugo Ball şi Richard Hülsenbeck şi artistul plastic Hans Arp, apoi pictori ca: românul Marcel Iancu, Francis Picabia, Marcel Duchamp(S.U.A.), Max Ernst, Kurt Schwitters (Germania), etc.

Asociind unor elemente ale futurismului italian, cubismului francez şi expresionismului german, un negativism declarat, dadaismul (cf. Tristan Tzara, *La premiȅre aventure celeste de M. Antipyrine*,1916 şi seriei manifestelor ”Dada” I-VII) cultivă arbitrariul total, neprevăzutul, abolirea formelor constituite, provocând dezordinea şi stupoarea şi prin organizarea unor spectacole de scandal îndreptate împotriva artei, gustului estetic, moralei tradiționale, programatic puse sub semnul întrebării.

La noi în țară, dadaismul este vizibil, parțial, în unele producții poetice sau a unora din domeniul artelor plastice, publicate în reviste de avangardă aşa cum ar fi: ”Unu”, ”Contimporanul”, ”Integral”, ”Punct”, ”75 H.P.” unde alături de elemente suprarealiste se recunosc şi cele futuriste etc. Caracteristica mişcării româneşti de avangardă literară este chiar eclectismul. De aceea un dadaism în stare pură este mai greu de descoperit. Un dadaism mai marcat este vizibil în textele lui Saşa Pană.

***SUPRAREALISMUL** este termenul care denumeşte curentul artistic şi literar de avangardă care proclamă o totală libertate de expresie, întemeiat de André Breton (1896 - 1966) şi dezvoltat mai ales în deceniile trei şi patru ale secolului trecut (cu aspecte şi prelungiri ulterioare).

Primul care a utilizat termenul într-o accepție legată de creația artistică a fost Guillaume Apollinaire în *Les Mamelles de Tirésias*, subintitulată "dramă suprarealistă" (reprezentată în 1916).

Începuturile mişcării se leagă de grupul (nonconformist şi de evident protest antiburghez) de la revista pariziană *Littérature* (1919) condusă de André Breton, Louis Aragon şi Phillipe Soupault, care – reclamându-se de la tutela artistică a lui Arthur Rimbaud, Lautréamont şi Stephane Mallarmé – captează tot mai mult din îndrăzneală spiritului înnoitor şi agresiv al dadaismului (mai ales după ce în 1919, acesta îşi mutase centrul de manifestare de la Zürich la Paris). De altfel, atât în *Littérature* (unde Breton publică, în colaborare cu Phillipe Soupault, *Câmpurile magnetice*, primul text specific suprarealist), cât şi în alte reviste, textele dadaiste alternează cu cele ale noii orientări, ce avea să se numească apoi suprarealism. Sunt două mişcări apropiate, având scriitori comuni, dar alianța nu va dura.

În 1922 se produce ruptura şi, după doi ani de frământări, căutări şi tensiuni polemice, se constituie "grupul suprarealist" (André Breton, Louis Aragon, Phillipe Soupault, Paul Éluard, Bernard Peret etc.). Relativ la geneza suprarealismului, deşi unii cercetători autorizați (recent M.Sanouillet) consideră că suprarealismul nu a fost altceva decât forma franceză a dadaismului, André Breton, dimpotrivă, a susținut totdeauna că este inexact şi cronologic abuziv să se prezinte suprarealismul ca o mişcare ieşită din Dadaism.

În 1924 André Breton, publică primul său "Manifest al suprarealismului" în care, fixând net anume repere ale mişcării – antitradiționalism, protest antiacademic, explorarea subconştientului, deplină libertate de expresie, înlăturarea activității de premeditare a spiritului în actul creației artistice etc. – o defineşte astfel: Automatism psihic prin care îşi propune să exprime, fie verbal, fie în scris, fie în orice alt chip, funcționarea reală a gândirii, în absența oricărui control exercitat de rațiune, în afara oricărei preocupări estetice sau morale. Suprarealismul susține că adevărul şi arta se află "în realitatea superioară a anumitor forme de asociație" bazate pe atotputernicia visului, pe "jocul dezinteresat al gândirii" eliberate de constrângeri.

Mişcarea se extinde în medii artistice diverse (cuprinzând artişti plastici, cineaşti etc.) şi în mai toate țările Europei, dar cunoaşte convulsii interioare care duc la noi separări din pricina vederilor social-politice.

Astfel se delimitează două direcții: cea anarhistă, "ortodoxă", de la revista *Révolution surréaliste* a lui Breton (care, în manifestul "Legitimă apărare" respinge ideea "oricărui control, chiar marxist asupra experiențelor vieții interioare") şi cea "comunistă" reprezentată de revista *Claire* (director Jean Berbier) spre care vor gravita, până la urmă, majoritatea suprarealiştilor cu excepția lui Breton (care aderă, în 1927, la Partidul Comunist Francez, dar vrea să păstreze o totală independență artistică).

Disensiunile politice survin şi mai violent după 1929, când cazul Leon Trotzky produce noi scindări între suprarealiştii protestatari, aşa-zis "stalinişti" (Louis Aragon, Paul Éluard, Pablo Picasso,P. Naville, George Sadoul etc.) şi cei trotzkyşti, susținuți de Breton, sau cei reprezentând un crez exclusiv artistic (Roger Desnos, G. Ribemont-Dessaignes, Antonin Artaud, Roger Vitrac etc.).

În 1929, la data de 15 decembrie, Breton publică Al doilea manifest al suprarealismului, în care încerca să stabilească incidența dialectică între vis şi acțiunea socială, între activitatea poetică, psihanaliză şi actul revoluționar, iar în 1933 se rupe total de comunism considerându-se reprezentantul autentic al suprarealismului "pur"(la care vor adera, între alții, René Char, Luis Bunuel, Salvator Dali). În 1938, Breton pleacă în Mexic, unde fundează împreună cu Leon Trotzky "Federația internațională a artei independente" şi, alături de acesta şi de Diego Riviera, publică al treilea "Manifest" al suprarealismului (în realitate redactat de

Trotzky). În timpul celui de-al doilea război mondial şi al ocupației Franței, Breton este în SUA (va fi şi acuzat de dezertare de către suprarealiştii din patrie, care participă activ la Rezistență).

Breton se întoarce în Franța în 1946, încercând să reînvie un nou grup suprarealist, dar fără rezultate notabile. Se poate aprecia că o dată cu al doilea război mondial suprarealismul, chiar dacă a supraviețuit în unele forme şi aspecte epigonice, nu a mai constituit o mişcare cum fusese în perioada interbelică. Experiența suprarealismului – din care Breton a făcut o adevărată cruciadă pentru "recuperarea totală a forței noastre psihice" – depăşea literatura şi urmărea, în fond o modificare a sentimentului vieții, prin negarea distincției dintre existent, virtual, potențial şi neexistent şi printr-o abandonare totală față de "automatismul psihic pur", singurul capabil să determine acest punct al spiritului în care viața şi moartea, realul şi imaginarul, comunicabilul şi necomunicabilul, înaltul şi adâncul, încetează de a mai fi simțite în chip contradictoriu.

În condițiile unei violente (până la scandal) polemici anticonvenționaliste, dorindu-se realizarea climatului libertății absolute, se caută faptul psihic nud şi elementar(în lumea subconştientului, a experiențelor onirice, a mecanismelor sufleteşti iraționale transmise direct, fără intervenția cenzurii logice), considerându-se ca fiind unica modalitate revelatoare a veritabilei noastre esențe şi potențialități. Proclamata revoluție supranaturalistă pentru "eliberarea eului" era, adesea, un anarhism destructiv, ce a evoluat spre o frondă îndreptată împotriva structurilor logice a căror alterare şi abolire devine programatică şi este urmărită atât prin exaltarea psihanalizei(cultivarea lumii tulburi a complexelor, a proiecțiilor onirice, a halucinațiilor), cât şi pe alte căi, de la hipnoză şi delir până la drogare şi patologie declarată (demență, paranoia etc.). Suprarealismul a lăsat vizibile amprente şi în alte literaturi din perioada interbelică.

Un aspect specific l-a luat în Spania (unde imagismul debordant este o tendință constantă a spiritului spaniol, înclinat spre o deformare a datelor reale, împinse adesea în planul metamorfozelor onirice). În poezie a fost prezent, cu accente diferite, în experiența scriitorilor "generației din 27", ca şi alți poeți (Juan Larrea, Rafael Alberti, chiar Garcia Lorca, Vicente Aleixandre, Damaso Alonso, Manuel Altolaguirre, Emilio Prados, Pablo Salinas).

În Italia, unde nu a cunoscut o prea mare dezvoltare - cu toată străduința lui Curzio Malaparte şi a revistei *Prospective* de a-l aclimatiza şi propaga) - suprarealismul e vizibil, parțial măcar, în opera lui Massimo Bontempelli, în poezia lui Antonio Palazzeschi, Alfonso Gatto, Salvatore Quasimodo ş.a.

La fel în Anglia, unde cel mai de seamă reprezentant este David Gascoyne şi grupul lui din jurul revistei *New Verse*. Forme şi nuanțări particulare a luat în SUA unde şi-a prelungit ecourile, sporadic, şi după al doilea război mondial.

Pe lângă inevitabilele excese anarhiste, suprarealismul "a exaltat o literatură–poezie"(G. Picon), o fluiditate lirică, o libertate asociativă, o dinamizare a metaforei, un gest al aventurii spirituale, care au lărgit şi au adâncit sensibilitatea poetică a contemporaneității.

În România, suprarealismul a fost teoretizat şi practicat de revistele ***Alge*** şi ***Urmuz***. Suprarealismul urmărea prin programul său pătrunderea artei în planul inconştientului, al visului, al delirului în care spațiile umane scapă de controlul conştiinței. **Generația a doua a suprarealiştilor români** D.Trost şi Gherasim Luca scriu şi publică diverse manifeste, astfel încât curentul, care-şi consumase in anii treizeci vigoarea la Paris, în 1947 îşi mută capitala la Bucureşti. Cel mai de seamă poet suprearealist român rămâne totuşi Gellu Naum, supranumit ultimul mare poet suprarealist european.

Suprarealismul în pictură. Fondatorii suprarealismului au fost poeții. Termenul *"Surréalisme"* a luat naştere în anul 1917, când poetul Guillaume Apollinaire, înainte de a da la tipar piesa de teatru *"Sânii lui Tyresias"*, îi schimbă subtitlul în ultima clipă din "dramă supranaturalistă" în "dramă suprarealistă". Scriitorul André Breton preia acest termen şi-l foloseşte într-un articol intitulat "Pentru Dada" (1920), pentru ca în 1922 să publice "Manifestul suprarealismului". Prin urmare, totul a început de la literatură, abia apoi suprarealismul îi va atrage pe artiştii care practică alte arte, pentru ca, în cele din urmă, să se schimbe percepția asupra lumii care devine *"albastră ca o portocală"* (Paul Eluard).

În anul 1916, de la fereastra autobuzului în care se află, André Breton zăreşte la expoziția organizată de o galerie de pe *rue Boétier* tabloul *Creier de copil*. Pânza al cărei autor este Giorgio De Chirico îl fascinează. După război Breton îi va cunoaşte pe Picabia, Duchamp, Max Ernst, cumpără tablouri şi îşi formează o bogată colecție. În anul 1924, adresează o întrebare fundamentală: *"Este, oare, posibilă o pictură suprarealistă?"* La ceastă întrebare vor răspunde - fiecare în stil propriu - Max Ernst, Joan Miró, André Masson, Yves Tanguy, Salvador Dalí, René Magritte şi Paul Delvaux.

Aceste personalități sunt întregite de alți artişti la fel de talentați, deşi mai puțin cunoscuți, cum ar fi artista americană Kay Sage sau românul Victor Brauner.

Suprarealiştii îşi expun lucrările în timpul unor expoziții ce vor deveni un loc şi o ocazie potrivite pentru orice fel de provocare care marchează caracterul revoluționar al mişcării. "Când se spune despre suprarealişti că sunt pictori ai schimbării veşnice - explică în anul 1934 Max Ernst - nu trebuie să nr aşteptăm de la ei să-şi copieze pe pânză visele nocturne (nu ar fi decât un naturalism naiv şi descriptiv), şi nici ca fiecare dintre ei să creeze din elementele viselor lor propriul univers restrâns în care să se simtă bine sau să dea frâu liber agresiunii lor (aceasta ar fi o evadare în afara timpului).

Ba dimpotrivă înseamnă că fiecare are deplina libertate să se mişte cu îndrăzneală şi absolută dezinvoltură într-o zonă care se află la graniţa dintre lumea interioară şi cea exterioară care, deşi nu este foarte precisă, posedă o deplină realitate (suprarealitate!) fizică şi psihică."

Operele pictorilor suprarealişti sunt mărturie a căutărilor unor terenuri virgine, a unei lumi niciodată reprezentate până atunci, pe care suprarealismul doreşte să o descopere prin revoluţiua mentală ai cărei moştenitori mai suntem încă şi astăzi.

Pictorii expresionişti abstracţi americani, Jackson Pollock, Mark Rothko şi Arshile Gorky s-au inspirat enorm din suprarealism. Ideile suprarealiste se regăsesc totodată în operele sculptorilor Louise Bourgeois şi Alberto Giacometti.

***ABSTRACŢIONISMUL** este denumirea pe care, începând cu cel de-al doilea deceniu al secolului al XX-lea, şi-o revendică o serie de tendinţe, de grupări, de creaţii - în general diverse, succedându-se nu fără o anumită atitudine polemică - care au la bază un protest împotriva academismului şi naturalismului, îndepărtând din imaginea plastică elementele lumii vizibile, redate până atunci de aşa zisă artă figurativă, şi aşezând în locul lor un sistem de semne, linii, pete, volume, ce ar trebui să exprime, în formă pură, acţiunea raţionalităţii şi sensibilităţii umane.

Plecând de la ideea că arta plastică, arhitectura şi muzica sunt prin excelenţă abstracte - ele presupunând în acelaşi timp o sumă de legături cu realul, şi fiind, de regulă, acceptate drept construcţii, ansambluri controlate de logică - primii artişti atraşi de abstracţionism îşi manifestă, cu un sentiment de eliberare, întraga încărcătură emoţională.

Arta abstractă apare aproape simultan în mai multe ţări europene, în preajma anului 1910. Printre primii reprezentanţi ai acestei tendinţe este Wassily Kandinsky, care, începând din 1910, pictează un ciclu de tablouri intitulate *"Improvizaţii"*, şi publică un amplu studiu, *"Über das Geistige in der Kunst"* ("Despre spiritual în artă", 1911), ce a contribuit la afirmarea artei abstracte.

Arta abstractă înregistrează manifestări din cele mai diferite, dezvoltând şi extrapolând unele dintre aspiraţiile impresionismului, mai ales în domeniul culorii şi al accentului pus pe universul interior al artistului.

Trebuie amintite tablourile inspirate de muzică ale cehului Franz Kupka, tablourile italianului Alberto Magnelli, orfismul picturii lui Robert Delaunay, pictura sincronistă (juxtapunerea unor culori din spectru) propusă în 1912 de americanii Morgan Russel şi Stanton Macdonald-Wright, raionismul susţinut de Mihail Larionov şi Natalia Goncearova, neo-obiectivismul lui Aleksandr Rodcenko, suprematismul lui Kazimir Malevici, constructivismul promovat de Naum Gabo şi Anton Pevsner, neoplasticismul lui Piet Mondrian, expresionismul abstract, având centrul în New York, cu diverse tendinţe, printre care *Action-painting* practicat de Jackson Pollock, Robert Motherwell şi Willem de Kooning, sau *Color-field-painting cu Mark Rothko, Arta informală reprezentată în Franţa de Georges Mathieu etc..*

Expresionismul abstract cunoaşte şi în Europa o dezvoltare fructuoasă, influenţând pictura artiştilor francezi ca Nicolas de Staël, Pierre Soulages şi Jean Dubuffet. Expresia acestei tendinţe este dată de *tachism* (în franceză *tache*: pată). Printre cei mai importanţi reprezentanţi ai "tachismului" se numără Henri Michaux şi Camille Bryen (Franţa), Antoni Tàpies (Spania), Alberto Burri (Italia), Wols (Germania), Jean-Paul Riopelle (Canada).

Arta abstractă, ca mişcare artistică cu identitate istorică, se face ecoul unui fenomen mai general, în condiţiile prefacerilor sociale şi ale realităţilor erei tehnologice şi, sub diferite forme, nume şi explicaţii, rămâne o constantă a artei contemporane.

▪ Politici educaţionale

Politici educaţionale în secolul XIX. Propagarea revoluţiei industriale, dezvoltarea economică, urbanizarea, dar şi afirmarea statelor naţionale au făcut ca, în secolul XIX, guvernele să acorde o atenţie sporită educaţiei şi învăţământului. Dezvoltarea învăţământului a fost însoţită, în întreaga Europă, de modernizarea programelor şcolare, a manualelor, ca şi de creşterea constantă a numărului de elevi. De o atenţie deosebită s-a bucurat învăţământul primar şi cel secundar, introducerea gratuităţii şcolare primare, reducerea analfabetismului, dezvoltarea învăţământului de stat. În unele ţări, de pildă în Franţa, au fost luate măsuri în vederea laicizării învăţământului – *Legea Guizot** (1833). Totodată, obiectivele educaţiei şcolare erau acelea de a asigura formarea unor cetăţeni devotaţi statului căruia îi aparţineau.

Politici educaţionale în spaţiul românesc. Dacă în secolul XVIII, în Principate, cursurile şcoalre erau susţinute îndeosebi în limba greacă, de la începutul secolului următor s-a trecut la promovarea învăţământului în limba română, un rol deosebit în acest sens revenindu-le lui Gheorghe Asachi în Moldova (fondatorul şcolii de la Trei Ierarhi, Iaşi) şi lui Gheorghe Lazăr în Ţara Românească (Şcoala de la Sfântul Sava, Bucureşti).

Reţeaua şcolară urbană şi rurală s-a dezvoltat în urma adoptării unei legislaţii menite a încuraja modernizarea învăţământului. Prima lege specială adoptată în timpul domniei lui A.I.Cuza introducea

învățământul primar obligatoriu şi gratuit. Acesteia i s-a adăugat mai târziu legea inițiată de Spiru Haret (1898), susținătorul celei mai cuprinzătoare reforme şcolare din România modernă.

Învățământul superior din a doua jumătate a secolului XIX a fost reprezentat de instituții de prestigiu precum Universitățile din Iaşi (1860), Bucureşti (1864), Cluj (1871) şi Cernăuți (1874).

Şcoala şi educația în secolul XX. Evoluția regimurilor politice, ca şi formarea noilor state europene după Primul Război Mondial au determinat guvernele să acorde atenție sporită mediului şcolar şi educației în general. Legislația şcolară din perioada interbelică a pus accentul pe răspândirea ştiinței de carte, pe construirea de şcoli noi şi dezvoltarea învățământului secundar şi superior. În acelaşi timp, mai ales din anii 1920, s-au înmulțit şcolile tehnice şi de meserii, învățământul răspunzând astfel nevoilor crescute nevoile crescute ale industriei în privința mâinii de lucru calificate.

Politica educațională a fost abordată diferit în statele democratice față de cele totalitare. În acestea din urmă, educația avea ca scop manipularea cetățenilor şi transformarea lor în supuşi devotați, lipsiți de voința de a se opune regimului politic. În Italia fascistă, în Germania nazistă, în URSS, sau, după Al Doilea Război Mondial, în statele europene cu regimuri comuniste, şcoala a reprezentat şi un mijloc de înregimentare a tinerilor în structurile sistemului totalitar.

În perioada postbelică, evoluția învățământului s-a caracterizat prin creşterea alocărilor bugetare pentru domeniul educației, sporirea numărului elevilor şi al absolvenților cu studii medii şi superioare, preocuparea constantă pentru dezvoltarea educației permanente, a educației pentru cetățenie democratică (îndeosebi după 1989), pregătirea tinerilor pentru societatea bazată pe cunoaştere.

*Legea Guizot (1833) – prevedea ca instrucția primară să fie asigurată de comune; efectele legii sunt însă limitate: refuză obligativitatea, considerată contrară libertății familiilor şi limitează gratuitatea la cei săraci.

**În Belgia, liberalizarea învățământului divizează pentru mult timp țara. Liberalii nu se ating, totuşi, de învățământul primar, însă legea din 4 iulie 1849 asupra învățământului superior decide că juriile de examinare, alcătuite, în proporție de 50%, din profesori liberi şi profesori de stat, vor fi alese de către ministru. Se asistă la o laicizare treptată a învățământului în Belgia.

C. IDENTITATE NAŢIONALĂ

I. ELEMENTE DEFINITORII

▪ Context

Termenul „național" a fost formulat în epoca de glorie a unei construcții identitare, când prin cultura națională se percepea mai cu seamă descoperirea unui strat fundamental al unei comunități dincolo de orice influențe ori confluențe. Descrierea etnografică, discursul despre etnogenezele diverselor comunități, diferențele psiho-lingvistice etc., a concurat pentru diversificarea a cât mai multe asemenea entități naționale, apărate de organisme statale, care se legitimau pe o comunitate culturală solid ancorată în realitatea culturală. Europa modernă a avut drept principiu inițial de organizare, ideea națională.

▪ Europa națiunilor

Termenul de „națiune" are o vechime de peste două milenii. În antichitatea romană, care cuprindea, la un moment dat, toată lumea civilizată a bazinului mediteranean, cuvântul „natio" însemna naştere, rasă, neam, popor etc., adică un grup de oameni, o comunitate mai mare, ai cărei membri erau legați de la început prin originea lor comună. La aceasta s-au mai adăugat, cu timpul, şi alte elemente ca: limba (graiul vorbit), datinile, portul, zeii comuni (religia), ocupațiile etc. După răspândirea creştinismului şi mai ales după

oficializarea sa în Imperiul roman, națiunile îi desemnau uneori pe păgâni. „Nationes" puteau să fie, la unii autori, triburile străine, semințiile barbare, diferite clanuri, triburi sau uniuni de triburi.

În evul mediu s-au moştenit, în general, sensurile antice ale termenului națiune dar i s-au alăturat pe alocuri şi ideea de putere, autoritate (statală) privilegiu şi chiar suveranitate. De aceea, grupurile privilegiate, elitele recunoscute, cu acces la conducere (cu rol politic) şi cu individualitate etnică precizată, au fost numite pe alocuri națiuni. De aici s-a tras concluzia că popoarele ajung la stadiul de națiuni doar atunci când obțin o coeziune sporită şi o anumită conştiință a existenței lor. (pe baza originii, limbii, confesiunii, tradițiilor, culturii etc., comune), chiar dacă această conştiință nu este generală, adică nu o au toți indivizii grupului respectiv şi nu se manifestă permanent.

Adevărata naştere a unei națiuni are loc atunci când un grup de indivizi declară că ea există şi încearcă să o demonstreze. Cele dintâi exemple nu apar mai devreme de secolul XVIII, înainte neexistând nici o națiune în sens modern, adică politic. Ideea de națiune în sine se înscrie într-o revoluție ideologică față de epocile anterioare. Acum națiunea este concepută ca o comunitate largă, unite prin legături care nu sunt nici de supunere față de acelaşi suveran, nici de apartenență la aceeaşi religie ori clasă socială. Ea însoțeşte dezvoltarea producției, lărgirea pieților şi intensificarea schimburilor comerciale, fiind totodată contemporană cu apariția de noi grupuri sociale. Națiunea a fost elaborată în strânsă legătură cu două idei: fericirea şi democrația.

▪ Caracteristicile identității naționale

Identitatea națională este legată de ideea de națiune şi de cea de stat-națiune. Există mai multe puncte de vedere în legătură cu momentul şi cu condițiile istorice ale apariției identității naționale. Identitatea națională se caracterizează prin următoarele elemente:

- limba, aspect esențial al identității naționale;
- cultura națională, realizări în domeniul literaturii, artei, ştiinței, tehnicii etc.;
- setul de valori care este împărtăşit de o anumită națiune;
- religia;
- simbolurile națiunii respective (steag, imn, personalități istorice şi culturale, realizări de referință etc.);
- teritoriul istoric, istoria, instituțiile simbol (parlament, bancă națională, monarhie – în anumite state etc.).

Identitate românească. Identitatea românească are ca fundament limba română, în care s-au realizat lucrări de referință ale culturii noastre, în special în secolele XIX-XX. Ea include un teritoriu care depăşeşte granițele statului național. Valorile cele mai des citate, care îi caracterizează pe români sunt legate de toleranță, răbdare, spirit diplomatic. Religia majorității românilor este creştinismul ortodox, care a contribuit la păstrarea identității româneşti de-a lungul istoriei.

Simboluri naționale româneşti.

Steagul tricolor (roşu-galben-albastru). Pentru prima dată cele trei culori au fost reunite în timpul domniei lui Alexandru D. Ghica (1834). În aprilie 1848, la Blaj, tricolorul a fost arborat pentru prima dată având deviza *„VIRTUS ROMANA REDIVIVA"*. Steagul tricolor a fost adoptat de revoluționarii din Țara Românească, prin decretul guvernului provizoriu din 14 iunie 1848. În timpul domniei lui A.I.Cuza, tricolorul a devenit steagul național. Stema lipită pe steag a cunoscut mai multe variante până la actuala formă care îmbină semnele heraldice ale provinciilor istorice româneşti.

Imnul național (*Deşteaptă-te române!*). Muzica a fost compusă de Anton Pann, iar versurile de Andrei Mureşanu (1848).

Moneda națională este leul. Încă din timpul domniei lui Cuza s-a încercat introducerea monedei naționale cu numele de romanat, tentativă eşuată. În perioada domniei lui Carol I a fost adoptată moneda națională cu numele de „leu" (1867), afirmându-se suveranitatea națională. Denumirea provine de la talerul olandez de argint care circula în secolul XVII pe teritoriul Țărilor Române, având gravat un leu pe avers.

Ziua națională este 1 Decembrie; la această dată în 1918 s-a încheiat procesul de desăvârşire a statului național român, prin unirea Transilvaniei cu România.

▪ Crearea identității naționale

Din punct de vedere obiectiv, identitatea este starea unei entități de a fi ceea ce este, păstrându-şi în acelaşi timp caracteristicile fundamentale, care-i conferă individualitate. Din punct de vedere subiectiv, identitatea este conştientizarea apartenenței la un grup social, politic, religios, etnic etc., bazată pe un sentiment de comunitate (geografică, lingvistică, culturală etc.) şi care antrenează anumite comportamente

specifice. Identitatea națională presupune conştientizarea individuală şi colectivă a apartenenței la o națiune. Discursul identității naționale s-a construit în timp printr-un anume mod de a prezenta trecutul şi istoria națională în raport cu alte istorii naționale, regionale sau locale. Termeni ca memorie colectivă sau patrimoniu național au fost adesea utilizați în discursul identitar.

Există astăzi două mari categorii de definiții acceptate pentru națiune, o definiție etnică şi o definiție civică.

Națiunea etnică pune accent pe unitatea culturală, fiind un produs geo-istoric însemnând cultură, obiceiuri, istorie, pentru identificarea strămoşilor, la memoria colectivă şi datoria transmiterii mai departe a patrimoniului național constituiau comandamente ale începutului de secol XIX. Modalitățile de afirmare a identității etnice urmăreau, pe lângă apelul la istorie, construirea limbii naționale, ridicarea de monumente istorice, punerea în valoare a folclorului, a costumelor tradiționale şi a artei naționale.

Națiunea civică pune accent pe voința membrilor unei comunități de a trăi împreună. Revoluția franceză a dovedit întregii Europe că dobândirea suveranității politice de către o națiune nu era nici o utopie, nici un ideal situat într-un viitor nedeterminat. Dobândirea libertăților politice de către toți cetățenii prin desființarea privilegiilor feudale a determinat pe francezi să apere cu entuziasm cuceririle revoluției. „La Marseillaise" (Cântecul de război pentru armata Rinului) a trezit ecouri neaşteptate în rândul francezilor, devenind apoi imn național. Marşul victorios al armatelor franceze prin Europa a îngemănat definitiv națiunea cu patria. De acum încolo, salvarea şi apărarea patriei nu mai erau aşteptate din partea prinților, oricând în stare să practizeze cu duşmanul, potrivit propriilor interese, ci din partea avântului națiunii, ajunsă la conştiința de sine.

II. EVENIMENTE ŞI PROCESE ISTORICE

▪ Mişcări naționale în prima jumătate a secolului XIX

În zona Balcanilor se dezvoltă după **1815** primele mişcări naționale, care pun în cauză Actul Final al Congresului de Pace de la Viena. Zona Balcanilor formează un veritabil mozaic etnic dar între provinciile din zona respectivă există o anumită unitate dată de religia ortodoxă.

În **1821** grecii încep lupta de eliberare națională prin răscoala antiotomană condusă de Alexandru Ipsilanti şi sprijinită de Rusia. În **ianuarie 1822** Grecia îşi proclamă independența la care turcii răspund cu masacrarea a 22 000 de greci din insula Chios. Masacrul de la Chios determina intervenția puterilor Europei. Imperiul Otoman a fost nevoit să recunoască statul grec prin Tratatul de la Adrianopol din 1829. La **3 februarie 1830** ia naştere statul național grec. Mişcarea națională s-a extins în perioada următoare. Apar tot mai multe societăți secrete: *„carbonarii"* în Italia, *„communeros"* în Spania, *„Burchenschaften"* în statele germane, *„Frăția"* în Țara Românească, care vor impulsiona mişcarea liberală şi naționalistă.

În **1830** în Belgia izbucneşte o revoluție burgheză şi națională împotriva hotărârii marilor puteri din 1815, de unire cu Olanda. Congresul belgian a proclamat independența Belgiei la **4 octombrie 1830**, independență recunoscută de Olanda în **1839**.

Aspirațiile naționale au avut rol deosebit în Imperiul Habsburgic în timpul revoluțiilor de la **1848**. Ele au determinat fie o mişcare de desprindere a națiunilor dintr-un imperiu formându-se state naționale – cazul Imperiului Habsburgic – fie una de reunire într-un stat național a unor unități statale separate (Germania), fie mixtă, de desprindere de sub dominația străină şi de reunire (Italia, România).

▪ Unificări statale

Problema României. După 1848 în centrul vieții politice şi social-culturale a Principatelor Române se află **ideea înfăptuirii unității naționale**. Situația internațională de după **războiul din Crimeea (1853-1856)** devine favorabilă îndeplinirii acestui ideal. Unirea Principatelor Române este luată în discuția **Congresului de Pace de la Paris din 1856**, devenind o problemă europeană. Marile puteri au hotărât aici consultarea românilor cu privire la unire, prin intermediul unor adunări ad-hoc. Acestea, convocate în **vara anului 1857 la Bucureşti şi Iaşi**, se pronunță în unanimitate **pentru unirea Principatelor într-un singur stat sub numele de România**. Ignorând propunerile adunărilor, **Convenția de la Paris din 1858** a trasat un cadru incomplet pentru unirea celor două Principate Române. Trecând peste prevederile Convenției şi impunându-şi propria voință românii aleg, la **5 ianuarie 1859 (Moldova)** şi la **24 ianuarie 1859 (Țara Românească)** pe **Alexandru Ioan Cuza** drept unic domnitor. Alegerea aceluiaşi domnitor în ambele Principate a avut rolul hotărâtor în înfăptuirea unirii.

***Problema Italiei*.** Unificarea Italiei s-a realizat în mai multe etape, prin **mijloace diferite**: **război, acțiune revoluționară şi diplomație**. Inițiativa unificării politice a aparținut Piemontului, al cărui rege, **Victor Emanuel al II-lea (1849-1878)** se bucura de sprijinul naționaliştilor italieni. Artizanul acesteia a fost însă **Camillo Cavour**, devenit prim-ministru în 1852. *Prima etapă* – **războiul contra Austriei pentru eliberarea nordului Italiei**. Cavour a obținut promisiunea de sprijin din partea Franței. Armata franco-piemonteză îi învinge pe austrieci la Magenta şi Solferino. Prin pacea încheiată, **Piemontul eliberează Lombardia**, dar **Veneția rămâne austriecilor**. Franța primea în schimb Nisa şi Savoia. *A doua etapă* este reprezentată de **cele două acțiuni revoluționare**: ducatele Parma, Modena, Romagna şi Toscana care au răsturnat vechiul regim şi s-au unit cu Piemontul, iar apoi s-a declanşat o revoluție națională în Sicilia care aparținea regatului Neapole. Sub conducerea lui **Giuseppe Garibaldi** 1000 de voluntari au eliberat Sicillia şi apoi Neapole, care s-au unit cu Piemontul. Noul stat italian care reunea cea mai mare parte a teritoriilor italiene l-a proclamat rege al Italiei pe Victor Emanuel II. **Rămâneau în afara statului italian Veneția**, deținută de habsburgi **şi Statul papal**, apărat de francezi. În **1866**, când izbucneşte războiul dintre Prusia şi Austria, Italia se aliază cu Prusia şi în urma victoriei asupra Austriei, Italia obține Veneția. Unificarea Italiei se încheie în **1870** când trupele franceze se retrag din Roma care este proclamată capitala statului italian.

***Problema Germaniei*.** Unificarea statului german a fost pregătită economic prin unificarea vamală (*Zollverein*) inițiată de Prusia în 1828, la care au aderat cea mai mare parte a statelor germane. Austria dorea ca unificarea statelor germane să se realizeze sub egida sa. Rivalitatea dintre Austria şi Prusia a dominat procesul de unificare a Germaniei. Unificarea, susținută de cancelarul **Otto von Bismarck**, s-a realizat în urma a **trei războaie inițiate de Prusia** (1864, 1866, 1870-1871 – unificare prin fier şi sânge). *Primul*, în **1864**, **împotriva Danemarcei**, pentru ducatele Schlleswig şi Hollstein. Prusia, aliată cu Austria, declară război Danemarcei, pe care o învinge. Danemarca cedează cele două ducate, care sunt împărțite între Prusia şi Austria. În 1866 izbucneşte conflictul dintre Prusia şi Austria, din care victorioasă iese Prusia, în **bătălia de la Sadowa (3 iulie 1866)**. Prin **tratatul de la Praga**, din august 1866, Austria este exclusă din Confederația Germană. Prusia pune bazele Confederației Germane de Nord. Din Confederație nu fac parte statele din sud, care erau susținute de Franța. Unificarea se încheie în urma **războiului dintre Prusia şi Franța** (1870-1871). Armata franceză suferă o umilitoare înfrângere şi capitulează la **Sedan (2 septembrie 1870)**. Statele germane din sud intră în Confederație. Momentul care marchează practic încheierea procesului de unificare a fost încoronarea la **18 ianuarie 1871**, în Sala Oglinzilor de la Versailles, a lui Wilhelm I, ca împărat (kaiser) al celui de-Al II-lea Reich German. Germania anexa şi două provincii franceze: Alsacia şi Lorena.

După 1871 ideea națională şi-a schimbat în parte esența. În anumite state (Franța, Germania) ideea națională a fost exacerbată ajungându-se uneori până la şovinism şi xenofobie. La alte popoare, îndeosebi la cele care luptau pentru constituirea statelor naționale sau desăvârşirea unității naționale (polonezi, români, cehi şi slovaci, slavii sudici), naționalismul îşi păstrează forma romantică şi liberală.

Menținerea imperiilor multinaționale la sfârşitul secolului XIX şi începutul secolului XX a făcut ca problema națională să devină tot mai tensionată.

III. CONEXIUNI ISTORICE ŞI CONCLUZII

Din perspectivă politică, concepte precum „națiune", „naționalism" sau „identitate națională" au fost şi sunt încă în centrul proiectelor politice ale lumii moderne şi contemporane. În mod cert, lupta pentru afirmarea identității naționale reprezintă dominanta secolului XIX şi a avut fundamente etnice. Italienii, germanii, românii, dar şi multe alte popoare ale Europei au încercat să să reunească în granițele aceluiaşi stat. A fost momentul în care, sub influența scriitorilor romantici şi a artiştilor militanți, s-a creat un sentiment de solidaritate care mergea dincolo de orice alte interese. Asocierea ideilor de libertate şi de națiune a creat o fantastică emulație în rândul popoarelor europene şi a împins aproape întreaga Europă spre revoluția paşoptistă. Revoluția romantică nu a putut face față forței militare concentrate împotriva sa. Ideea de națiune a rămas însă şi a dat roade câțiva ani mai târziu. Trecând de la romantism la realism, germanii şi italienii îşi vor realiza obiectivul național utilizând aceeaşi armă a războiului. La rândul lor, românii folosesc contextul internațional favorabil creat de un alt război, şi prin dubla alegere a lui A.I.Cuza fac primul pas spre statul național. În 1867, ungurii obțin un statut preferențial în cadrul Imperiului Habsburgic, în cazul polonezilor verdictul fiind însă încă o dată amânat, ca şi în cel al popoarelor din Balcani.

Odată constituite, statele-națiune au promovat la sfârşitul secolului XIX un alt tip de naționalism, cel al dominației şi cuceririi. Este acel tip care creează ierarhii între națiuni şi chiar neagă dreptul şi existența altor națiuni. În mod paradoxal, curentul apare în Franța, este cunoscut şi în Anglia şi Rusia, dar va fi împins până la extrem în Germania, unde va îmbrăca forme agresive, xenofobe şi antisemite. Noul context politic internațional blochează dorința de emancipare a popoarelor slave din Imperiul Habsburgic (cehi, slovaci,

sloveni, croați, polonezi) sau a românilor din Transilvania. În aceeaşi situație se găseau şi finlandezii, polonezii sau locuitorii statelor baltice, precum şi celelalte popoare incluse în Imperiul țarist. Deşi în evident declin, şi Imperiul Otoman continua să blocheze aspirația spre independență a popoarelor balcanice.

Confruntarea dintre „națiunile dominante", pe de o parte, şi aspirația spre libertate a națiunilor dominate, pe de altă parte, a condus spre declanşarea Primului Război Mondial. Nu întâmplător, unul dintre principiile care au stat la baza noii lumi a fost acela al dreptului tuturor popoarelor la autodeterminare. În fapt însă, deşi pacea de la Versailles recunoaşte aspirațiile naționale, nu face acest lucru decât pentru puterile învingătoare, creând astfel dorința de revanşă.

După cel de-al Doilea Război Mondial, ideea de națiune etnică intră într-un con de umbră, fiind tot mai mult asociată conflictelor armate, mondiale sau regionale, care au devastat secolul XX. În locul său este pusă națiunea civică, care ignoră originea etnică şi evidențiază calitatea de cetățean al unui stat.

Schimbarea de perspectivă este impusă de evidența că pretenția existenței unor națiuni pure din punct de vedere etnic a devenit o iluzie în condițiile globalizării şi ale circulației tot mai intense a forței de muncă fără să se țină cont de granițele etnice. Departe de a soluționa problematica națională, crearea unor entități politice suprastatale precum Uniunea Europeană a creat o nouă problemă: aceea a respectării identității naționale a cetățenilor săi. Acest context poate conduce la una din următoarele finalități – revigorarea sentimentului național sau dispariția treptată a națiunilor şi, implicit, a problemei naționale.

D. IDENTITATE EUROPEANĂ

I. ELEMENTE DEFINITORII

▪ Context

Ideea europeană este mai veche; mulți văd ideea europeană transpunându-se în apariția unor creații politice care au cuprins o mare parte a continentului (Imperiul Roman, Imperiul Carolingian, Imperiul napoleonian etc.). Ideea europeană este întâlnită în utilizarea termenului de „creştinătate" de-a lungul Evului Mediu. La sfârşitul secolului XVII şi începutul secolului XVIII este utilizat termenul de „Europa". Oameni de cultură şi oameni politici au acționat pentru transpunerea în practică a ideii europene. Baza identității europene o constituie civilizația greacă, alcătuirea politică romană şi creştinismul. De-a lungul istoriei, această identitate s-a îmbogățit cu valori diverse ținând de existența statului de drept, a democrației, respectului pentru drepturile omului, supremației legii, economiei libere de piață şi concurenței loiale etc.

▪ Caracteristicile identității europene

1. *Identitatea politică*. Nu ne putem însuşi încă acest lucru, pentru că identitatea politică presupune existența într-un context istoric a unei forme de organizare politică – existența unui stat, ori, cel puțin în contextul istoric în care ne aflăm azi acest „stat european" încă nu există. Uniunea Europeană este în acest moment mai mult o formă de legătură economică şi socio-profesională a statelor europene. Cu toate acestea procesul de realizarea a unei superstructuri politice europene a fost demarat în 1950 şi continuă şi în prezent.

2. *Identitatea culturală*. Cultura europeană se raportează la idei şi valori comune încă din Evul Mediu. În special în secolul XX, se poate vorbi de curente culturale comune culturilor europene.
3. *Identitatea economică*. Inițial, Comunitățile Europene au avut ca obiectiv realizarea unei mari piețe comune europene, ridicarea tuturor obstacolelor din calea circulației persoanelor, mărfurilor şi capitalurilor. Integrarea economică a statelor europene a sporit odată cu introducerea monedei comunice, euro.
4. *Simbolurile* constituie o manifestare a identității europene: steagul european (albastru, 12 stele, 12=simbolul perfecțiunii), imnul Europei (Oda bucuriei, parte din Simfonia a IX-a a lui Beethoven, pe versurile poetului Schiller), moneda europeană (euro – a intrat în vigoare de la 1 ianuarie 2002 în majoritatea statelor europene), ziua Europei (9 Mai – data face referire la lansarea Planului Schuman, care a pus bazele UE), paşaportul european (lansat în 1986), oraşele europene (legate de anumite evenimente din istoria UE – Paris, Roma, Bruxelles, Maastricht; legate de locuri oficiale, sedii de instituții publice europene – Strasbourg, Bruxelles, Luxemburg; „capitale culturale" – în 2007, Sibiu).

II. EVENIMENTE ŞI PROCESE ISTORICE

▪ Ideea europeană până la Al Doilea Război Mondial

Proiectul uniunii pan-europene. Originar din fostul Imperiu Austro-Ungar, Richard de Coudenhove-Kalergi s-a afirmat în perioada interbelică prin eforturile de a promova ideea unității europene. Concepțiile sale au fost publicate în 1922 (*Pan-Europa, un proiect*) şi în 1923 (manifestul *Pan-Europa*). Scopul urmărit de Coudenhove era de a transforma Europa într-o putere mondială, pentru a face față concurenței reprezentate în epocă de SUA, URSS şi M.B.

Proiectul uniunii pan-europene se baza pe reconcilierea franco-germană, care ar fi urmat să devină nucleul noii structuri politico-teritoriale. Totodată, în cadrul uniunii, toate statele membre aveau să se bucure de aceleaşi drepturi, într-o egalitate deplină.

Primul congres al uniunii pan-europene preconizate de Kalergi a avut loc la Viena, în 1924, la acest eveniment participând peste 2000 de invitați, din 24 de state de pe continent. Declanşarea celui de-Al Doilea Război Mondial a dus la întreruperea acestui plan.

Planul uniunii federale europene. La 5 septembrie 1929 (cu ocazia celei de-a X-a Adunări a Societății Națiunilor), ministrul de externe francez, Aristide Briand, şi-a prezentat la Geneva intențiile privind crearea unei uniuni regionale europene – limitată inițial la cooperarea economică dintre statele membre şi extinsă apoi în domeniul politic, social, cultural. Uniunea propusă de Briand urma să cuprindă întregul spațiu european, până la frontierele URSS şi să se bazeze pe respectarea suveranității fiecărui stat membru.

Ideea a fost susținută şi de Gustav Stresemann, ministru de Externe german, adept, ca şi Briand, al reconcilierii franco-germane. În anul următor, el a prezentat în Adunarea Generală a Societății Națiunilor un Memorandum (*Memorandumul Léger-Briand*) al guvernului francez, privind o nouă construcție europeană. A fost adoptată chiar o rezoluție, care prevedea constituirea Uniunii Federale Europene.

La 19 septembrie 1946, W.Churchill a lansat la Zürich ideea creării unei familii europene sub denumirea de Statele Unite ale Europei.

▪ Construcția europeană după Al Doilea Război Mondial

După cel de-Al Doilea Război Mondial derularea Planului Marshall, înființarea Organizației Europene pentru Cooperare Economică (OECE) şi constituirea NATO au asigurat cadrul reconstrucției Europei Occidentale şi al înfăptuirii unității sale.

La 5 mai 1949, zece state vest-europene (Belgia, Danemarca, Franța, Irlanda, Italia, Luxemburg, Marea Britanie, Olanda, Norvegia, Suedia) au pus bazele *Consiliului Europei*, cu sediul la Londra.

Activitatea Consiliului Europei a fost coordonată de două organisme: Consiliul de Miniştri, alcătuit din reprezentanți ai guvernelor țărilor membre şi Adunarea Parlamentară, cu sediul la Strasbourg, organ consultativ cu atribuții care vizau apărarea drepturilor omului, dezvoltarea democrației, creşterea calității vieții, apărarea păcii prin cooperare etc.

Oamenii politici ai vremii au socotit că făurirea unității europene este posibilă mai întâi prin integrare economică. Inițiatorii aceste integrări au fost francezii Jean Monnet şi Robert Schuman.

La 9 mai 1950, a fost lansată *Declarația Schuman*, pe baza căruia a fost semnat Tratatul de la Paris (18 aprilie 1951), prin care s-a constituit *Comunitatea Economică a Cărbunelui şi Oțelului* (CECO).

Declarația Schuman a reprezentat piatra fundamentală a noii construcții europene şi a avut la bază 4 principii fundamentale:

- asigurarea păcii politice şi a reconstrucției economice;
- acțiuni comune ale Franței şi Germaniei, care să conducă spre o reconciliere istorică;
- asigurarea cooperării între națiunile europene;
- convergența intereselor popoarelor europene.

CECO a fost condusă de o Înaltă Autoritate, al cărei preşedinte a devenit Jean Monnet.

La 25 martie 1957, prin Tratatul de la Roma, s-au pus bazele *Comunității Economice Europene* (CEE) sau *Piața Comună*, statele fondatoare fiind: Franța, Germania Federală, Italia, Belgia, Olanda, Luxemburg. Ea îşi propunea:

- realizarea liberei circulații a forței de muncă şi a capitalurilor;
- adoptarea unui tarif vamal extern comun;
- înființarea unei bănci europene pentru investiții;
- stabilirea unor politici comune în domenii strategice precum agricultura, comerțul, transporturile, concurența etc.

Procesul de consolidare a cooperării europene s-a amplificat prin înființarea Comunității Europene pentru Energie Atomică (EURATOM), în baza unui tratat semnat în aceeaşi zi şi tot la Roma.

În 1967, cele trei comunități europene (CECO, CEE şi EURATOM) au fuzionat într-o singură agenție: *Comunitatea Europeană*.

Următorul pas a fost semnarea Actului Europei Unice, din 1986, care a deschis calea spre libera circulație a bunurilor, serviciilor, capitalului şi persoanelor în cadrul Comunității. Începând cu 1 ianuarie 1993, orice cetățean al unei țări membre a CE avea dreptul de a se stabili, munci, cumpăra sau vinde mărfuri în orice altă țară membră, fără un permis special sau alte restricții.

Parteneriatul franco-german s-a pronunțat tot mai tranşant pentru federalizarea continentului în formula SUE. O influență deosebită în acest sens a fost exercitată de Jacques Delors, în calitate de preşedinte al Comisiei Europene, care propunea o uniune politică-socială şi mai strânsă. Drumul spre realizarea acestui proiect nu a fost lipsit de dificultăți. Marea Britanie, prin primul-ministru, Margaret Thatcher, a manifestat serioase rezerve, această atitudine constituiind unul dintre motivele pentru care a trebuit să cedeze locul lui John Major.

Consolidarea pieței comune prin semnarea Actului Unic European a fost continuată prin semnarea **Tratatului de la Maastricht**, la **7 februarie 1992**, prin care se făcea trecerea de la Comunitatea Europeană la Uniunea Europeană (tratatul a intrat în vigoare la 1 noiembrie 1993). El direcționează, pe lângă uniunea monetară, noile politici comune: cetățenia europeană, politica externă şi de securitate comună.

III. CONEXIUNI ISTORICE ŞI CONCLUZII

La mijlocul anilor ’90, după niciun secol de existență, statul național constituit pe baze etnice îşi demonstrase avantajele, dar şi limitele. Elanul revoluționar specific secolului XIX s-a aflat la originea modernizării Europei, dar excesele au generat cele mai mari catastrofe ale umanității, cele două războaie mondiale. Harta politică a Europei a fost reconfigurată, răspunzând unor mai vechi nevoi de identitate națională, dar au fost frecvente situațiile în care statele naționale s-au ridicat unul împotriva celuilalt. Închis în propriile granițe, statul național nu mai răspundea nici nevoilor dezvoltării economice. Statelor europene le era tot mai greu să facă față concurenței cu alte zone economice, în special cu cea nord-americană.

Soluția imaginată de europeni a fost una deosebit de îndrăzneață pentru contextul politic al acelui moment istoric: unitatea. Ideea în sine nu era nouă. Au existat numeroase încercări de a pune lumea europeană sub semnul unor valori comune şi al unei conduceri comune. Primele tentative temporar reuşite aparțin antichității greco-romane, civilizația din care şi azi mulți europeni îşi revendică identitatea. I-a urmat încercarea de creare a Europei creştine, stindard sub care generații întregi de cavaleri şi oameni politici au luptat împotriva „necredincioşilor”. Animați de valori mai curând seculare, suveranii Franței încearcă în două rânduri să se impună în fruntea unei Europe unite (Regele Soare şi Napoleon Bonaparte). Proiectele politice au fost dublate de cele culturale, Europa încercând în mai multe rânduri să se autodefinească fie pe principiile umanismului şi raționalismului, fie pe cele ale libertății şi democrației.

Situația în care se află Europa la mijlocul secolului XX a impus cu necesitate parcurgerea drumului de la intenție la realitate. Măsurile de ordin administrativ au făcut ca procesul de integrare a statelor europene să ajungă la un nivel foarte avansat care a presupus dezvoltarea unei largi zone economice de liber schimb ce include în acest moment 27 de state membre care funcționează pe principiile de mişcare a bunurilor, serviciilor şi capitalurilor, a persoanelor. În afară de interesele dictate de competiția economică, se mai află ceva în spatele construcției europene? Răspunsul dat a fost în general pozitiv şi s-a referit la existența unei identități europene. Adică a unui set de valori comune, a unor idei forțăcare au traversat istoria Europei. Prima dintre acestea ar fi ideea de libertate. Invocată încă din Renaştere, nevoia de libertate a fost

consacrată prin Declarația drepturilor omului şi ale cetățeanului. Istoria Europei este una a luptei pentru libertate, a țăranilor, a oraşelor sau a națiunilor. Din secolul XIX, societatea europeană se concentrează pe obținerea libertății de opinie şi a libertății presei, a libertății individuale şi a dreptului la vot pentru tot mai largi categorii sociale.

Criza liberalismului şi punerea sa în discuție de către opțiunile autoritariste şi colectivist-corporatiste (fascismul, comunismul) a semnalat limitele acestei doctrine, indicând necesitatea regândirii ei. Dar anii ’80-’90 au propulsat în avanscena social-politică drepturile omului şi ale cetățeanului. Din acest moment, Europa şi-a pus întreaga experiență şi pricepere în slujba cetățenilor, conceptelor de libertate şi democrație adăugându-li-se cele de toleranță şi diversitate, acceptarea valorilor celuilalt, pacea.

-4-

SECOLUL XX ÎNTRE DEMOCRAŢIE ŞI TOTALITARISM. IDEOLOGII ŞI PRACTICI POLITICE ÎN ROMÂNIA ŞI EUROPA

-Partea I-
Ideologii şi practici politice
în Europa secolului XX

„Democrația a trecut ultima şi cea mai grea dintre probe şi triumfă acum în întreaga lume", declara, la sfârşitul Primului Război Mondial, omul politic italian Giovanni Giolitti, unul dintre principalii reprezentanți ai liberalismului în Italia. Giolitti se înşela, deoarece pe ruinele Imperiului Țarist apăruse deja, în octombrie 1917 primul regim totalitar al secolului XX – cel sovietic -, iar în deceniile următoare regimuri totalitare, fasciste sau comuniste, se vor instaura în numeroase țări din Europa, Asia şi America Latină. Partidele şi regimurile totalitare au fost principalii adversari ai drepturilor omului şi democrației între 1917 şi 1989, iar înfruntarea dintre democrație şi totalitarism este una dintre principalele caracteristici ale secolului al XX-lea.

DEMOCRAȚIE – TOTALITARISM
(trăsături definitorii)

Democrația. Regimul politic democratic se caracterizează prin următoarele trăsături:

- existența separării puterilor în stat;
- pluralismul politic (pluripartidismul);

- puterea este legitimată prin intermediul alegerilor libere, care permit schimbarea conducerii statului periodic;
- respectarea drepturilor şi libertăților cetățeneşti.

Democrația este exercitată în cadrul statului de drept (formă de organizare a statului bazată pe respectul principiilor legalității şi drepturilor indivizilor).

Totalitarismul. În perioada interbelică, în Europa au fost instaurate, în mai multe state, regimuri totalitare. Secolul XX a cunoscut două tipuri principale de astfel de **regimuri**:

- cele **fasciste** în Italia, Germania (unde a fost cunoscut sub numele de nazism sau național-socialism), Ungaria, Spania, Portugalia etc.
- cele **comuniste** – prima țară comunistă a fost Rusia (Uniunea Sovietică), urmată după Al Doilea Război Mondial de statele din Europa de răsărit (Polonia, Ungaria, Cehoslovacia, Bulgaria, România, Iugoslavia, Albania, Germania de Est), state din Asia şi America Latină.

Un regim politic totalitar se caracterizează prin următoarele **elemente**:

- întreaga putere aparține unei singure persoane sau unui număr restrâns de persoane, care o exercită prin intermediul **unicei formațiuni politice admise** (*Partidul fascist* în Italia, *NSDAP* în Germania, partidele comuniste);
- puterea este exercitată prin teroare prin intermediul **poliției politice** (*Gestapo* în Germania, *NKVD* în URSS, *Securitatea* în România etc). Totalitarismul a generat un **uriaş spațiu concentraționar** format din **închisori, lagăre de muncă şi de exterminare**, în care erau aruncați opozanții regimului.
- controlul statului asupra mijloacelor de informare în masă;
- este admisă **o singură ideologie** – naționalismul agresiv sau rasismul în cazul fascismului/nazismului, marxism-leninismul în cazul comunismului.
- **drepturile şi libertățile cetățeneşti sunt încălcate**; urmarea acestor încălcări au fost crimele împotriva umanității: Gulagul sovietic, Holocaustul căruia i-au căzut victime evreii.

Cauzele care au generat apariția ideologiilor şi regimurilor totalitare sunt diverse: **crizele politice şi sociale** de după Primul Război Mondial, **crizele economice** caracterizate prin şomajul ridicat şi mai ales prin „marea criză" din 1929-1933, **nostalgia societății comunitare străvechi** (fascismul italian), **revolta împotriva liberalismului** – „vinovatul" pentru situația grea a cetățenilor (bolşevismul/comunismul), **nemulțumirea față de regimul parlamentar** considerat răspunzător pentru „umilința națională" (nazismul).

Acțiunile prin care ideile s-au impus în planul politic şi s-au transformat în regimuri sunt de asemenea diverse: **revoluții** (Rusia, 1917), **marşuri asupra capitalei** (Italia, 1922), **alegeri parlamentare democratice** (Germania, 1932), **război civil** (Spania, 1936-1939), **impunerea din exterior** a regimului comunist de către URSS în SE Europei (după 1945).

IDEOLOGII ŞI PRACTICI TOTALITARE

- ANALIZĂ PARTICULARĂ -

F A S C I S M U L

Ideologia

Termenul de fascist a desemnat inițial pe purtătorul fasciei (*Fascie = mănunchi de nuiele de mesteacăn, legat cu o curea, având la mijloc, în partea superioară, o secure şi purtat de lictorii care îi însoțeau pe unii magistrați romani [în Roma antică]*).

Ca **ideologie**, fascismul se încadrează în extrema dreaptă a spectrului politic. Fascismul este incompatibil cu democrația şi diversitatea de opinii. Statul fascist este o dictatură care promovează cel mai adesea idei naționaliste duse până la extrem; pe lângă idealizarea propriei națiuni şi preamărirea trecutului glorios, se manifestă intoleranța față de alte națiuni/rase/ideologii. Naționalismul exagerat este completat de încălcarea gravă a drepturilor omului, eliminarea oponenților prin mijloace teroriste, o obsesie bolnăvicioasă față de problemele legate de siguranța națională şi dorința de expansiune teritorială, care determină puternica militarizare a statului, blocarea sau chiar eliminarea altor lideri de opinii, interzicerea religiei, corupția generalizată, descurajarea manifestărilor artistice, obținerea şi menținerea puterii prin mijloace brutale, prin şantaj, amenințare şi crimă. Fascismul se manifestă prin distrugerea oricăror structuri democratice, controlul mass-mediei, subordonarea totală a individului vis-a-vis de stat şi crearea unei situații de continuă terorizare a populației civile. Relativa priză a ideologiilor fasciste la unele populații în anumite momente istorice s-a datorat unor lideri carismatici (Adolf Hitler, Benito Mussolini), discursului naționalist şi conjuncturii politice şi

economice. S-a constatat că ideologiile de extremă dreaptă reuşesc să se impună în perioadele de recesiune economică şi pe fondul nemulțumirii populației față de ineficiența guvernării.

Ideologia şi regimul au fost fondate de Benito Mussolini în Italia, 1919, iar trăsăturile au fost conturate în lucrarea „Doctrina fascismului" a lui Mussolini. Fascismul susținea statul de tip totalitar, încuraja corporatismul (=reunirea patronilor şi sindicatelor într-un organism instituționalizat politic cu scopul de a elimina tensiunile sociale), critica liberalismul. În plan politic, fasciştii doreau înlocuirea Parlamentului cu o adunare a delegaților corporațiilor. Ei erau de părere că statul-națiune avea propria sa viață, care era diferită față de cea a indivizilor care-l compuneau. Erau disprețuitori față de rațiune şi glorificau instinctul, voința şi intuiția.

Contribuții la ideologia fascistă au adus şi Charles Maurras (Franța), Francisco Franco (Spania), Antonio de Oliveira Salazar (Portugalia).

Fascismul s-a manifestat în planul politic în următoarele țări:

- Italia – Benito Mussolini (1922-1943)
- Republica Salo – Benito Mussolini (1943-1945);
- Spania – Miguel Primo de Rivera (1923-1925), Francisco Franco (1939-1975);
- Portugalia – Antonio de Oliveira Salazar (1932-1968);
- Grecia – „dictatura coloneilor" – Pangalos şi Metaxas (1967-1974);
- Ungaria – Horthy (1920-1944);
- Austria – Dolfuss şi Schuschnigg;
- Slovacia – Hlinka şi Tiso;

Programul Partidului Național Fascist (1921)

Națiunea nu este o simplă sumă de indivizi, nici instrumentul scopurilor partidelor, ci un organism cuprinzând o serie nenumărată de generații în care indivizii sunt elemente trecătoare. Aceasta reprezintă sinteza supremă a tuturor valorilor materiale și spirituale ale rasei. (...) Statul trebuie să fie redus la funcțiile sale esențiale de ordin politic și juridic. (...) Puterile și funcțiile pe care le are acum Parlamentul trebuie să fie limitate. (...) Statul este suveran. Statul trebuie să fie apărătorul și cel care propagă tradiția națională, sentimentul național și voința națională.

Practicile politice ale regimului fascist din Italia

Instalarea regimului. După Primul Război Mondial tensiunile sociale din Italia au creat un climat de extremă violență. Țăranii doreau împărțirea pământurilor iar muncitorii au adoptat în 1920 o formă originală de luptă: ocuparea uzinelor şi gestionarea lor directă.

În 1919 se înființează Partidul fascist, de către Benito Mussolini. În 1920 este înlocuit cu un altul, rezultat în urma alianței cu marii proprietari industriali sau agricoli.

Din dorința de a prelua puterea, fasciştii organizează pe 26 octombrie 1922 **„marşul asupra Romei"**. Regele Victor Emmanuel III (1900-1946) acceptă demisia guvernului şi îl numeşte pe Mussolini preşedinte al Consiliului de Miniştri (28 octombrie 1922). În aceste condiții Mussolini a început să pună în aplicare ideile cuprinse în Programul Partidului Național Fascist. La **6 aprilie 1924** Camera Deputaților devine majoritar fascistă.

Trăsăturile regimului mussolinian. Între 1922 şi 1929 se instaurează o adevărată dictatură şi se pun bazele primului stat fascist din istorie. Libertatea presei a fost suprimată, radioul şi cinematograful au fost cenzurate, administrația a fost epurată de funcționarii suspecți de antifascism, Parlamentului i-au fost retrase adevăratele puteri, iar activitatea partidelor politice a fost înăbuşită. În 1925 se înființează un Tribunal special care avea drept scop acordarea de ani grei de închisoare, deportări şi diferite pedepse pentru adversarii noului regim. În 1928 votul universal a fost suprimat. Se înființează miliția fascistă – „OVRA" (Organizația voluntară pentru represiunea antifascismului) care urmărea adversarii politici şi pe cei care nu împărtăşeau aceleaşi idei şi viziuni politice cu cele ale autorităților centrale. Cu scopul creşterii popularității, Mussolini a inițiat proiecte de lucrări publice (autostrăzi, hidrocentrale), a luat măsuri împotriva Mafiei, a încercat să stăvilească corupția şi abuzurile, a încercat să controleze marele capital şi a inițiat măsuri de drenare a mlaştinilor pontine. Printr-o propagandă abilă (condusă de Gabrielle d'Annuzio) s-a urmărit redeşteptarea în sufletul italienilor a mândriei de a fi demni urmaşi ai Romei Antice.

Legea cu privire la puterile lui Mussolini în stat (1925)

Şeful guvernului [Mussolini] este încarnarea supremă a puterii executive. El își alege miniștrii, (...) el decide numărul miniserelor și poate personal să-și asume responsabilitatea mai multor portofolii. (...) Camerele legislative nu pot discuta nicio problemă fără acordul său prealabil. (...) Tot el poate să supună votului uneia dintre Camere un proiect de lege respins de cealaltă Cameră. (...) Oricine atentează la viața, la integritatea fizică sau la libertatea șefului guvernului este pasibil de închisoare pe o perioadă care nu trebuie să fie mai mică de 15 ani, iar în cazul unui atentat fatal, este pedepsit cu moartea. Oricine aduce ofensă, în scris sau prin viu grai, șefului guvernului, este pedepsit cu închi-

Pe lângă OVRA, regimul mai era susținut şi de organizațiile paramilitare *Cămăşile negre* şi *Ballila*. Prin măsurile adoptate, Italia a fost transformată într-un stat corporatist, în care nu primau interesele individului, ci ale

Obiectivele politicilor regimului fascist italian:
În *plan economic*, s-a urmărit dezvoltarea producției agricole şi industriale; după 1930 s-a practicat autarhia. În *plan socio-profesional*, statul a fost organizat după principiile corporatismului, în 1927 au fost instituite corporațiile. În *plan religios*, statul italian a încheiat Acordul de la Lateran (1929), prin care papa devenea suveranul statului Vatican iar catolicismul religia oficială a Italiei. *Politica externă* a fost una de tip agresiv şi expansionistă. În 1935, Italia atacă şi cucereşte (1936) Abisinia, iar în 1939 cucereşte Albania. Mussolini intenționa să transforme Mediterana într-un lac italian. În 1940 declară război Marii Britanii şi Franței, bucurându-se şi de sprijinul partenerului său fidel, Adolf Hitler. În 1943, în contextul invaziei aliaților în Sicilia, Mussolini este obligat să demisioneze, este arestat şi închis. În septembrie 1943 este eliberat de paraşutiştii germani şi conduce un regim fascist renăscut în nordul Italiei (Republica Salo). În 1945 este prins și împuşcat de partizanii antifasciști.

N A Z I S M U L

Ideologia

Termenul de *„nazism”* este o prescurtare de la *„național-socialism”*, ideologie şi mişcare politică apărute şi fondate de Adolf Hitler în Germania interbelică. Ideologia se fundamentează pe ideile expuse de Adolf Hitler în „Mein Kampf” („Lupta mea”), publicată în 1925. Ideologia şi regimul politic sunt specifice numai Germaniei hitleriste (1933-1945). Național-socialismul este o formă de fascism, o subdiviziune a sa, căci toți naziştii sunt fasciști, dar nu toți fasciştii sunt naziști. Mişcarea politică a fost promovată de Partidul Național-Socialist al Muncitorilor Germani (NSDAP).

Trăsături şi caracteristici ideologice:

1. naționalism etnic, inclusiv definiția germanilor drept „rasă stăpânitoare” (*Herrenvolk*)
2. rasism, antisemitism
3. anticomunism
4. anticlericism
5. eugenía (=omorârea raselor „sclave” şi a celor „parazite” pentru a purifica rasa „stăpână”)
6. „principiul conducătorului” (*Führerprinzip*), conform căruia conducătorul simbolizează întruparea mişcării politice şi a națiunii.
7. simbolul nazist – zvastica, în sensul acelor de ceasornic.
8. asigurarea „spațiului vital” (*Lebensraum*) pentru „rasa stăpânitoare”
9. națiunea este cea mai importantă creație a unei rase => marile națiuni sunt creațiile unor mari rase.
10. politica economică viza 3 obiective importante:
    - eliminarea şomajului;
    - eliminarea inflației devastatoare;
    - extinderea producției de bunuri de larg consum pentru a îmbunătăți standardul de viață al claselor de mijloc şi de jos.
11. elitismul
12. genocidul (=distrugerea totală şi metodică a unui grup etnic sau popor)
13. fanatism, violență

Hitler considera vinovat pentru problemele economice şi sociale ale Germaniei sistemul democrației parlamentare. Eşecul internațional al Germaniei îl punea pe seama politicienilor corupți şi trădători ai Republicii de la Weimar care au acceptat umilitorul Tratat de la Versailles. Soluția era, în viziunea sa, dictatura unui singur partid, condus de un lider providențial care să supună națiunea în numele binelui general. Hitler dorea crearea unui Reich de 1000 de ani care să cuprindă toți germanii şi celelalte națiuni de origine germanică. Hitler îşi justifica expansiunea prin nevoia de a obține „spațiul vital” pentru rasa ariană.

Practicile politice ale regimului naţional-socialist german

În 1921 Adolf Hitler devine şeful NSDAP, iar în 1923 este condamnat pentru *„puciul de la berărie”* (München). A stat la închisoare 9 luni, timp în care scrie *„Mein Kampf”*, lucrare pe care o publică în 1925. Programul nazist promitea alegătorilor pâine, locuri de muncă şi ordine socială. A sedus muncitorii, dar şi clasele de mijloc – funcționari, comercianți, liber-profesioniști. Alegerile din noiembrie 1932 se caracterizează printr-o situație complexă: stânga era dezbinată iar Hitler era sprijinit financiar de Krupp. În aceste condiții NSDAP câştigă alegerile, devenind cel mai mare grup parlamentar din Reichstag.

La **30 ianuarie 1933** preşedintele Hindenburg îl numeşte pe Hitler cancelar al Germaniei.

Instalarea regimului totalitar nazist		
1. ascensiunea dictatorului	2. ascensiunea partidului unic	3. suspendarea libertăților

30 ian. 1933 – Hitler devine cancelar 23 mar. 1933 – puteri depline pentru un mandat de 4 ani grație votului dreptei 19 aug. 1934 – Hitler devine Führer	27 febr. 1933 – incendierea Reichstagului; arestarea comuniştilor şi scoaterea în ilegalitate a partidului comunist; 22 iunie 1933 – interzicerea PSD 14 iulie 1933 – dizolvarea partidelor de dreapta; NSDAP-singurul partid politic	20 mar. 1933 – înființarea primului lagăr de concentrare la Dachau; 1 aprilie 1933 – primele măsuri antisemite (boicotul magazinelor evreieşti); 2 iun 1933 – interzicerea sindicatelor

S-a creat un *sistem represiv* format din SS (corp de armată), Gestapo (poliția politică) sub comanda lui Heinrich Himmler şi SD (poliția internă a partidului). Cultura a fost subordonată scopurilor regimului. Propaganda a fost însărcinată lui Joseph Goebbels (au fost folosite toate mijloacele pentru a convinge populația de legitimitatea regimului). Circa 8 milioane de tineri au fost înregimentați în organisme militarizate precum *Hitlerjügend* (Tineretul hitlerist). Sindicatele au fost grupate în Frontul Muncii. În viața cotidiană a fost impus salutul nazist, portul uniformelor brune şi negre, zvastica, cultul personalității lui Hitler. Economia a fost revigorată, s-au construit autostrăzi (5600 km), industria armamentului a primit mari comenzi din partea statului, s-a practicat autarhia, s-a încurajat industria chimică iar în 1939 şomajul era lichidat.

Legi antisemite în Germania hitleristă

A. Legea asupra protecției sângelui german (1935)

Căsătoriile între evrei și cetățenii germani sau de sânge înrudit sunt interzise. Căsătoriile încheiate în contradicție cu această lege sunt declarate nule, chiar dacă sunt celebrate în străinătate.

B. Legi antisemite pe plan economic (1938)

Începând cu data de 1 ianuarie 1939, se interzice evreilor să se ocupe cu micul comerț, transporturi, agenții comerciale și, de asemenea, să exercite meseria de artizan independent. Dacă un evreu ocupă un post de angajat într-o întreprindere comercială, el poate fi concediat cu un preaviz de șase săptămâni.

Regimul național-socialist a transformat antisemitismul în politică de stat. A început discriminarea evreilor, care au fost înlăturați din slujbe, au fost supuşi legilor rasiale (*legile de la Nürnberg*) şi cărora le-au fost interzise drepturile politice şi civile. Crimele naziste asupra evreilor nevinovați s-au înmulțit, aşa cum s-a întâmplat în noaptea de 9/10 noiembrie 1938, când mulți au fost ucişi, în *Noaptea de cristal*. În timpul celui de-Al Doilea Război Mondial, din 1942, regimul hitlerist a hotărât să aplice soluția finală împotriva evreilor. Astfel a început drama *Holocaustului* (*„Shoah”*), până în anul 1945, fiind ucişi aproximativ 6 milioane de evrei, proveniți atât din Germania, cât şi din țările ocupate de armatele hitleriste, în lagărele de exterminare, precum cele de la Auschwitz, Treblinka sau Maidanek.

C O M U N I S M U L

Ideologia

Originile ideologiei comuniste o constituie operele lui Marx, în special „Manifestul partidului comunist” (1848), în care este fundamentat principiul „luptei de clasă”. Marx considera că noua societate, cea comunistă, se va edifica mai întâi în țările dezvoltate, în care proletariatul, mai numeros şi având o conştiință de clasă bine formată, va prelua, prin revoluție, puterea de la burghezie. Lenin, principalul conducător şi ideolog al bolşevicilor, a fundamentat ideea că şi în Rusia (țară mai puțin dezvoltată) e posibilă victoria unei revoluții socialiste, cu condiția existenței unei conjuncturi social-economice propice, care să fie exploatată de un partid format din revoluționari de profesie. Acesta urma să fie partidul bolşevic, aripa radicală desprinsă din Partidul Social-Democrat Rus. Comuniştii declarau că obiectivul regimului lor politic este edificarea societății socialiste, ca primă etapă a comunismului, în care oamenii, eliberați de exploatare să-şi dezvolte în mod multilateral personalitatea. Temeiul acestor transformări o constituiau desființarea proprietății private, pentru eliminarea inegalităților economice între oameni, şi instaurarea dictaturii proletariatului, ca modalitate de înfrângere, prin violență, a rezistenței împotriva noii societăți. În realitate, dictatura proletariatului a însemnat dictatura sângeroasă a unei singure persoane, care a adus incomensurabile suferințe pentru milioane de oameni. Deşi comunismul a proclamat egalitatea deplină a oamenilor în societate, deținătorii de funcții importante în partid („nomenclatura”) au format o categorie privilegiată, al căror nivel de viață era superior celorlalți cetățeni.

Practicile politice ale regimului sovietic

Perioada leninistă (1917-1924). În 1917, în Rusia, au avut loc două revoluții: prima, în februarie/martie, o revoluție liberală, tipică secolului XIX, care a avut drept rezultat proclamarea republicii şi caracterizată prin împărțirea puterii între guvernul provizoriu liberal şi adunările democratice ale muncitorilor, țăranilor şi soldaților (soviete) şi cea de-a doua revoluție în oct./nov., cunoscută sub numele de „Revoluția bolşevică", caracterizată prin preluarea şi exercitarea brutală a puterii de către guvernul bolşevic condus de Lenin. *Precizare: instalarea la putere a comunismului în Rusia s-a realizat pe fondul nemulțumirilor față de administrația imperială, pe fondul crizelor interne (sociale şi naționale), prin revoluție şi datorită sprijinului maselor (în special al clasei muncitoare).*

Măsurile guvernului bolşevic:

- *decretul asupra păcii* – încheierea unei păci separate cu Germania, la Brest-Litovsk, 1918;
- *decretul asupra pământului* – naționalizarea întregului fond funciar al țării;
- *decretul asupra naționalităților* – dreptul acestora de a-şi hotărî singure soarta.

Lenin a instaurat dictatura proletariatului, bazată pe Armata Roşie şi poliția politică CEKA. Parlamentarismul a fost respins; Duma a fost desființată.

În perioada 1918-1920 se desfăşoară un război civil sângeros, caracterizat prin confruntarea dintre „roşii" şi „albi" (adepții vechiului regim), care erau susținuți militar de Antanta. Curând, dictatura proletariatului se transforma în dictatura partidului comunist. Armata Roşie, organizată de Leon Trotki, i-a înfrânt pe „albi" grație şi comunismului de război (amestec de teroare şi elan revoluționar). În această perioadă s-a trecut la suprimarea partidelor politice, lichidarea opozanților, naționalizarea întreprinderilor şi rechiziționarea produselor agricole.

După război producția agricolă a Rusiei era inferioară față de 1913. Din acest motiv, Lenin a introdus NEP (*New Economic Policy*), un compromis provizoriu între comunism şi capitalism – micile întreprinderi erau liberalizate iar micul comerț era restabilit.

La 30 decembrie 1922, Rusia sovietică adopta forma republicii federale, luându-şi denumirea de Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste (URSS). *Precizare: regimul bolşevic/comunist nu a fost recunoscut pe plan internațional până în 1922, motiv pentru care Rusia sovietică nu a participat în cadrul Conferinței de Pace de la Paris din 1919-1920; Germania recunoaşte Rusia sovietică prin semnarea Tratatului de la Rapallo (16 aprilie 1922), Franța şi Marea Britanie recunosc URSS în 1922, la proclamarea sa, SUA recunosc URSS în anii '30.*

Perioada stalinistă (1924-1953). La moartea lui Lenin în 1924, conducerea statului a fost preluată de Stalin care a condus URSS cu o „mână de fier". Stalin a abandonat NEP în 1928, politica sa fiind bazată pe industrializare, planificare şi colectivizarea pământurilor. În 1936 este elaborată şi adoptată o nouă constituție, care preciza că puterea supremă era încredințată organului legislativ bicameral – Sovietul Suprem (Sovietul Uniunii şi Sovietul Naționalităților), care, teoretic, vota legile şi bugetul şi alegea Consiliul de Miniştri. În realitate, Stalin deținea toate frâiele puterii, instrumentele prin care acesta exercita puterea erau Partidul Comunist al Uniunii Sovietice (PCUS) şi NKVD (poliția politică – condusă din 1938 de Beria). Stalin controla procesele politice, epurările, activitatea poliției politice, internările forțate. A înlăturat orice critică şi a terorizat populația. Centralizarea s-a materializat prin primul plan cincinal (1928-1933). Au fost întemeiate lagăre de muncă forțată (gulag). Între 1939-1952 Congresul General al PCUS nu a fost consultat niciodată. La 5 martie 1953 moare Stalin.

Destalinizarea. În 1956, cu ocazia Congresului al XX-lea al PCUS, sunt dezvăluite toate atrocitățile şi crimele comise de regimul lui Stalin. A fost introdus principiul conducerii colective şi s-a încercat un început de descentralizare. Nikita Hruşciov (1955-1964) a dus o politică bazată pe descentralizare treptată şi slăbirea partidului. Viziunea sa nu a fost împărtăşită de alți membri importanți ai PCUS, motiv pentru care a fost înlăturat de la putere în 1964.

Spre deosebire de Hruşciov, Leonid Brejnev (1964-1982) a luat măsuri pentru restaurarea puterii şi a practicilor nomenclaturii iar în plan intern a dus o luptă puternică împotriva dizidenței şi a minorităților. De altfel, în 1977 a fost adoptată o nouă constituție care prevedea explicit caracterul unitar al URSS. În plan extern a dus o intensă activitate diplomatică pentru extinderea influenței sovietice în lume. Perioada conducerii lui Brejnev a fost una de stagnare economică.

În 1985 la putere vine Mihail Gorbaciov (1985-1991), care introduce un program de reforme de tip *perestroika* (restructurare) şi *glasnost* (transparență). Perestroika a fost aplicată şi pentru democratizarea economiei, prin transformarea radicală a metodelor economice şi prin acordarea unei largi autonomii întreprinderilor. În 1988 au fost organizate alegeri pentru Congresul Deputaților Poporului (organul suprem care desemna şeful statului). În ciuda reformelor introduse, economia a suferit un continuu proces de degradare, unul din motivele care a generat prăbuşirea URSS în 1991.

- ANALIZĂ GENERALĂ / COMPARATIVĂ -

Cele două războaie mondiale au stat la originea apariției şi proliferării mişcărilor şi regimurilor totalitare. După 1918, au apărut mişcări politice fasciste, mai întâi în țările învinse în Primul Război Mondial: Germania (1919), Ungaria sau Bulgaria (1923), ori nemulțumite, ca Italia (1919), de beneficiile teritoriale şi politice obținute în urma conflictului. Partide cu caracter fascist au apărut şi în România (1927), Spania, Portugalia, Belgia, Marea Britanie, Franța. Toate aceste mişcări afişau un naționalism agresiv, erau profund antiliberale, iar multe dintre ele – *NSDAP* în Germania, *Partidul Apărării Rasei* în Ungaria, *Legiunea Arhanghelului Mihail* în România – erau **antisemite**. Partidele antisemite întrebuințau în mod obişnuit violența în spațiul public, iar unele aveau şi o componentă paramilitară. Violențele de stradă şi asasinatul politic au fost practicate de toate mişcările fasciste.

În unele țări, partidele fasciste au ajuns la putere între cele două războaie mondiale (Italia 1922, Germania 1933), iar în altele, precum Slovacia sau România, acestea au fost aduse la putere în ajunul sau în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial, cu sprijinul direct al Germaniei hitleriste.

După cucerirea puterii în Rusia de către bolşevici în 1917, au apărut numeroase partide comuniste pe toate continentele, însă până în anul 1945 doar în două țări – URSS şi Mongolia – au existat regimuri comuniste. Spre deosebire de partidele fasciste, partidele comuniste din perioada interbelică formau o organizație politică bine integrată – *Internaționala Comunistă* – coordonată din capitala sovietică. Aşa se explică faptul că partidele comuniste au jucat în țările lor rolul de instrumente de subversiune politică şi de spionaj ale URSS.

Dacă principalele regimuri fasciste – cel italian şi cel german – au fost învinse în cel de-Al Doilea Război Mondial şi s-au prăbuşit, victoria obținută cu acest prilej de URSS şi ocuparea de către armatele acesteia a celei mai mari părți a Europei centrale şi de răsărit au dus la instalarea, între 1944 şi 1948, prin lovituri de stat şi prin fraudarea alegerilor, a unor regimuri comuniste în Bulgaria, Cehoslovacia, Polonia, România, Ungaria şi în estul Germaniei. După 1944, comuniştii au luat puterea, cu sprijinul direct sau indirect al Uniunii Sovietice, şi în alte țări: Iugoslavia, Albania, China, Coreea de Nord, Vietnam, Cuba.

Cu toate că practicile politice ale fasciştilor şi comuniştilor erau asemănătoare, anticomunismul a fost una dintre caracteristicile esențiale ale partidelor fasciste. Pe de altă parte, în sângeroasa confruntare a Războiului Civil din Spania (1936-1939) şi mai ales după eşecul alianței dintre URSS şi Germania hitleristă din 1939-1941, partidele comuniste au reuşit să confişte tema luptei antifasciste. De fapt, atât regimurile fasciste cât şi regimurile comuniste au fost adversare declarate ale democrației şi pluralismului, ale drepturilor şi libertăților politice individuale. Toate regimurile totalitare au suprimat aceste drepturi şi libertăți, au lichidat orice formă de opoziție, instituind dominația partidului unic, au practicat cultul liderului suprem (Mussolini, Hitler, Stalin, Nicolae Ceauşescu), au terorizat, închis şi exterminat adversarii politici, reali sau potențiali. Atât regimurile comuniste, cât şi cele fasciste au creat sau perfecționat instrumente de represiune, de manipulare şi control al societății – poliție politică (CEKA / NKVD / KGB în URSS, Gestapo în Germania nazistă, Securitatea în România, OVRA în Italia etc.), propagandă de stat, organizații oficiale de masă pentru înregimentarea şi îndoctrinarea politică a copiilor, tinerilor, femeilor, muncitorilor şi intelectualilor.

În fața acestor evoluții, statele cu regim democratic au avut o atitudine care a fluctuat în timp. După preluarea puterii de către bolşevici în Rusia, o serie de state occidentale (Franța, Anglia, SUA, Japonia) au intervenit direct, prin trimiterea de trupe, sau indirect, prin susținerea opoziției armate, împotriva noului regim de la Moscova. Implicarea în Războiul Civil din Rusia (1918-1920) era justificată de diferențele ideologice, de încercare de „export al revoluției" (promovat de Troțki) – fapt demonstrat de atacul asupra Poloniei şi apariția unor „republici ale sfaturilor" (bolşevice) în Ungaria şi Germania – dar şi de resentimente față de ieşirea din război în 1917. Aceasta explică de ce anticomunismul manifestat de regimurile totalitare de dreapta a contribuit la încercarea Angliei şi Franței de a ajunge la o înțelegere cu Germania şi Italia (politica de conciliatorism). Un al doilea factor este legat de nemulțumirea SUA față de unele prevederi ale Tratatului de la Versailles. Absența acestora din jocul diplomatic european a contribuit la dezvoltarea regimurilor totalitare.

Aceasta nu înseamnă că nu au existat eforturi constante de limitare a influenței regimurilor totalitare. O serie de tratate şi alianțe internaționale, cum ar fi Mica Înțelegere şi Antanta Balcanică sau Pactul Briand-Kellogg, au avut ca scop izolarea militară şi diplomatică a unor state revizioniste (în primul rând Germania, dar şi Ungaria şi Bulgaria).

Statul totalitar şi practica drepturilor omului.

Statul totalitar a încălcat sistematic drepturile omului sub motiv că acestea trebuie subordonate intereselor superioare ale statului. S-a ajuns la terorism de stat împotriva propriilor cetățeni. Prin încălcarea drepturilor omului, s-au produs crime împotriva umanității. Expresie a acestor crime sunt izbucnirea celui de-Al Doilea Război Mondial, Gulagul sovietic, lagărele de exterminare germane sau Holocaustul, genocidul practicat împotriva altor popoare (ruşi, sârbi, polonezi etc.).

Cu excepția nazismului, celelalte regimuri totalitare au fost instaurate prin violență. Odată ajunse la putere, regimurile totalitare au condus prin teroare; adversarii politici erau urmăriți fără cruțare, asasinați ori internați în lagărele de concentrare, unde erau supuşi unui regim de exterminare. Practicile antidemocratice au constituit o trăsătură comună a tuturor regimurilor totalitare. Rolul propagandei era acela de a demonstra

calitățile excepționale ale conducătorului, iar învățământul şi educația erau subordonate obiectivului de formare a unui „om nou”, profund ataşat idealurilor regimului politic totalitar.

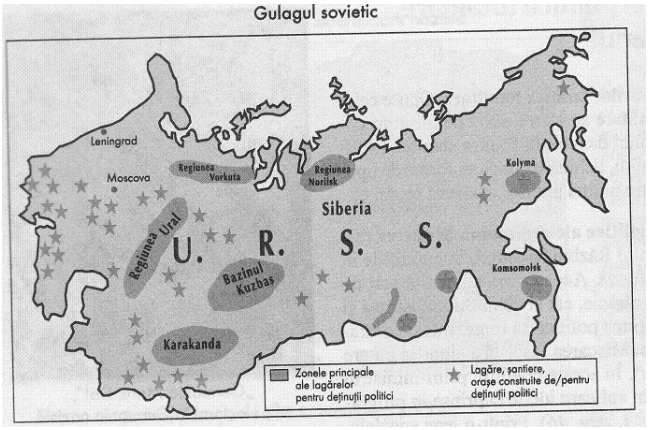

IDEOLOGII ŞI PRACTICI DEMOCRATICE

- ABORDARE TEMATICĂ -

D E M O C R A Ț I A

Ideologia

Democrația este forma opusă totalitarismului, este cuprinsă în spectrul politic între extrema dreaptă şi cea stângă şi cuprinde mai multe viziuni politice. Ca şi ideologie, democrația se caracterizează prin separația puterilor în stat, libertatea de exprimare, garantarea şi respectarea drepturilor şi libertăților cetățeneşti, alegeri libere, pluralism politic, pluripartidism, sufragiu universal, toleranță religioasă, încurajarea manifestărilor culturale, libertatea de asociere, libertatea mass-mediei, independența justiției, statutul minorităților.

În democrație accentul se pune mai degrabă pe instituții şi partide politice decât pe persoane. Persoanele ocupă funcții de conducere în statul de drept pentru un mandat limitat de timp şi prin voința populară.

Forme ale democraţiei (doctrine politice)

Liberalismul este o doctrină politică şi economică care proclamă principiul libertății politice şi economice a indivizilor şi se opune colectivismului, socialismului, etatismului şi în general tuturor ideilor politice care pun interesele societății, statului sau națiunii înaintea individului. Individul şi libertățile sale constituie elementul central al întregii doctrine liberale.

Într-un sens strict, liberalismul numit "clasic" este un curent filosofic născut în Europa secolelor al XVII-lea şi al XVIII-lea care pleacă de la ideea că fiecare ființă umană are prin naştere drepturi naturale pe care nici o putere nu le poate impieta şi anume, dreptul la viață, la libertate şi la proprietate. Ca urmare, liberalii vor să limiteze prerogativele statului şi a altor forme de putere, oricare ar fi forma şi modul lor de manifestare.

În sens larg, liberalismul proslăveşte construirea unei societăți caracterizată prin libertatea de gândire a indivizilor, domnia dreptului natural, liberul schimb de idei, economia de piață pe baza inițiativei private şi un sistem transparent de guvernare în care drepturile minorităților sunt garantate. Există mai multe curente de gândire liberală care se diferențiază într-un mod mai precis prin fundamentele lor filosofice, prin limitele asignate statului şi prin domeniul asupra căruia ele aplică principiul libertății.

Liberalism politic este doctrina care vizează reducerea puterilor Statului la protecția drepturilor şi libertăților individuale, opunându-se ideii de "Stat providențial". Indivizii sunt liberi să îşi urmărească propriile interese atât timp cât nu afectează drepturile şi libertățile celorlalți.

Liberalism economic este doctrina care proclamă libera concurență pe piață, neintervenția Statului în economie şi are ca principiu fundamental proprietatea individuală.

Valorile liberale fundamentale sunt libertatea individuală, creativitatea individuală, responsabilitatea şi independența personală, respectul drepturilor indivizilor, egalitatea în fața legii. Liberalismul este definit prin 4 concepte de bază:

- libertatea individuală
- proprietatea privată
- responsabilitatea individuală
- egalitatea în fața legii

Creştin-democrația este o doctrină politică ce a evoluat în mod preponderent după cel de-al doilea război mondial.

Apărută ca o reacție la atacurile împotriva bisericii şi a catolicismului, creştin-democrația reprezintă **expresia politică a creştinismului catolic**. Creştin-democrația a reprezentat o mediere între liberalism (individualism) şi socialism (colectivism), aducând în politică şi elemente noi precum morala creştină şi subsidiaritatea. Considerată în multe țări europene drept o formă de neoconservatorism, creştin-democrația se intersectează cu conservatorismul în puncte fundamentale ale ideologiei, precum respectul față de valorile tradiționale, credința şi familia.

Valorile fundamentale: *pluralismul ideologic* şi *social*, *descentralizarea*, *federalismul* şi *subsidiaritatea*, cărora li se adaugă, după Al Doilea Război Mondial, şi *angajamentul pentru pace şi pentru o Europă unită* (K. Adanauer, Robert Schuman şi A. De Gasperi, promotori ai integrării europene, au făcut-o din poziția creştin democrată).

Contextul politic post-comunist a actualizat, de asemenea, doctrina ***social-democrată***, la care liderii vechilor regimuri s-au acomodat imediat. Valorile centrale ale social-democrației unanim recunoscute rămân *libertatea*, împletită cu *solidaritatea* şi *justiția socială*. Refuzând răspicat individualismul liberal, adepții acestei doctrine se arată a fi la egală distanță atât de egoismul concurenței, cât şi de rigorile puterii de stat.

Dacă liberalismul înseamnă individualism, privatizare şi constituționalism, iar social-democrația înseamnă planificare, naționalizare şi solidaritate, ***conservatorismul*** pare a fi lipsit de program. Explicația acestei stări de lucruri este foarte simplă: adepții săi nu ambiționează să conceapă norme, principii sau idealuri care să reconstruiască societatea, ci doar să deceleze probleme şi să încerce să le rezolve pe calea unor compromisuri raționale.

Conservatorismul este o doctrină politică apărută ca o reacție la liberalism.

Avându-şi originea în celebrul dicton al contelui Falkland *("Atunci când nu este necesar să schimbi ceva, este necesar să nu schimbi nimic")*, conservatorismul a fost organizat ca doctrină politică de către gânditorul Edmund Burke.

Principalele elemente ale gândirii conservatoare sunt:

1) Omul ca ființă eminamente religioasă, întruchipare a rațiunii, a instinctului şi a emoției, iar religia element fundamental al societății civile.
2) Comunitatea ca element teleologic anterior individului.
3) Drepturile ca urmare firească a obligațiilor individuale.
4) Răul considerat înrădăcinat în ființa umană şi nu în instituțiile statale.
5) Inegalitatea umană (nu şi din punct de vedere moral, însă) ca urmare a organizării sociale complexe.

Trăsăturile specifice regimurilor democratice

În primul deceniu interbelic, ***Germania*** a fost organizată prin Constituția de la Weimar ca o țară cu un regim politic democratic. În 1933 însă, puterea a fost preluată de regimul dictatorial național-socialist.

În a doua jumătate a secolului XX, germanii au fost nevoiți să trăiască în două state separate. În zona de ocupație militară occidentală, s-a constituit un stat democratic, având ca formă de guvernământ republica federală, care a devenit apoi membru NATO şi al Comunității Europene (RFG). În acțiunile de reconstrucție şi consolidare a democrației în statul vest-german s-a remarcat cancelarul Konrad Adanauer, de orientare creştin-democrată. Un rol la fel de important în istoria germană l-a avut cancelarul Helmuth Kohl, în timpul căruia s-a realizat reunificarea Germaniei (1990).

Franța a avut între anii 1918 şi 1940 un regim democratic republican, caracterizat însă prin instabilitate guvernamentală. După Al Doilea Război Mondial a fost adoptată o nouă constituție, care instituia un regim parlamentar clasic. Charles de Gaulle, preşedinte al țării din 1959, a susținut ideea consolidării puterii şefului statului.

Reforma constituțională din 1962 a stabilit ca preşedintele Franței să fie ales de cetățeni prin vot universal, nu de un colegiu electoral, ca până atunci. Franța a înregistrat progrese economice importante, dar problemele sociale s-au menținut. Datorită flexibilității articolelor Constituției, în Franța a fost posibilă coabitarea la putere a unui preşedinte şi a unui premier de orientări politice şi doctrinare diferite. Astfel s-a întâmplat, de exemplu, în anul 1986, când preşedintele Mitterand era de orientare politică de stânga, iar primul-ministru Jaques Chirac, de dreapta.

În ***Marea Britanie***, primul ministru, şef al majorității parlamentare, are un rol însemnat, îşi alege miniştrii şi are puteri executive extinse. Cele mai puternice formațiuni politice au fost, după 1918, Partidul Conservator şi Partidul Laburist. În prima jumătate a secolului XX s-a remarcat personalitatea lui Winston Churchill, prim-ministru din partea Partidului Conservator, în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial (1940-1945), apoi după război, între 1951-1955. În perioada postbelică, alt prim-ministru conservator, Margaret Thatcher, s-a afirmat prin acțiunile de consolidare a economiei, prin privatizarea unor întreprinderi şi servicii de stat, cât şi prin cele care au vizat creşterea prestigiului extern al țării.

Principalele modele democratice europene postbelice

Modelul politic	Trăsături
Anglo-saxon	– Promovare a liberei inițiative. – Descentralizare. – Implicare redusă a statului în rezolvarea problemelor sociale. – Piață liberă. – Adaptabilitate crescută a economiei. *Aplicat mai ales după 1979, în perioada guvernării Margaret Thatcher.*
Francez	– Rol însemnat al statului în viața economică, politică şi socială. – Preocupare constantă pentru problemele sociale.
German	– Economie socială de piață, cu o protecție socială puternică. – Consens între sindicate şi patronat. – Reducere a inegalităților sociale. *Model aplicat şi în țările scandinave.*

Statul de drept şi practica drepturilor omului

Statul de drept este inseparabil de democrație şi de respectarea drepturilor omului. Problematica drepturilor omului îşi are începuturile încă din Antichitate odată cu apariția primelor coduri de legi. Mai târziu, Epoca Luminilor a impus teoria drepturilor omului sub forma unor documente precum *Declarația de Independență a Statelor Unite* (1776), *Declarația Drepturilor Omului şi ale Cetățeanului* (1789). Aceste documente promovau egalitatea între oameni, dreptul la viață, la libera exprimare, dreptul de a lua parte la actul guvernării etc. Teoria drepturilor omului s-a dezvoltat până la apariția *Declarației Universale a Drepturilor Omului* (10 dec. 1948, adoptată de ONU). Această teorie a evoluat şi sub forma altor documente – *Convenția europeană a drepturilor omului*, adoptată de Consiliul Europei în 1950 etc.

Practica drepturilor omului cunoaşte mai multe tipuri de astfel de drepturi şi libertăți:

- drepturile civile, care se referă la libertatea individuală – exemplu: libertatea cuvântului, libertatea credinței etc. – sunt legate de Epoca Luminilor (secolul XVIII).
- drepturile politice, definite prin dreptul la vot, au apărut în secolul XIX.
- drepturile sociale (cum ar fi dreptul la educație, la ocrotirea sănătății, ocrotire socială) sunt specifice secolului XX.

- ABORDARE CRONOLOGICĂ -

▪ Victoria democrației

Sfârşitul Primului Război Mondial nu a reprezentat numai victoria militară a SUA, Franței şi Angliei împotriva Germaniei şi Austro-Ungariei, ci şi o victorie a democrației: marile imperii multinaționale s-au destrămat, monarhiile seculare rusă, germană şi austro-ungară au fost înlăturate. Anul 1918 reprezintă apogeul ideii naționale în Europa Centrală, locul imperiilor multinaționale fiind luat de statele naționale – Germania, Austria, Ungaria, Polonia, Cehoslovacia, Regatul Sârbo-Croato-Sloven (Iugoslavia din 1928), Finlanda şi statele baltice. Noile state au adoptat fie regimuri politice republicane, fie monarhia parlamentară, în cazul Iugoslaviei. Adoptarea votului universal şi reformele agrare consolidează regimurile democratice, mai noi sau mai vechi, din Europa. În Anglia (1918) şi în SUA (1920) sufragiul universal devine o realitate, dreptul la vot fiind extins şi asupra femeilor.

Democrațiile parlamentare din statele învingătoare se consolidează. Alături de liberali şi de conservatori, pe scena politică britanică apare Partidul Laburist. Alegerile din 1920 sunt câştigate de Lloyd George, care conduce un guvern de coaliție alcătuit din conservatori şi liberali. Alegerile ulterioare au asigurat însă alternanța la putere.

Viața politică a celei de-a treia Republici franceze este mai tumultoasă: existența unui număr mare de partide induce un anumit grad de instabilitate. Deceniul al III-lea a fost dominat de coaliții cu un contur politic nedefinit (Blocul Național şi Uniunea Națională). Acestea au inclus forțe politice eterogene, de la dreapta moderată la stânga moderată, scopul politic principal fiind blocarea accesului la putere al extremelor politice care începuseră să-şi facă simțită prezența imediat după încheierea războiului.

Noile regimuri democratice instituite după război sunt însă cu mult mai fragile. Italia părea de neguvernat, nici vechiul partid liberal, nici socialiştii şi nici noul Partid Popular neputându-şi asigura majoritatea. Guvernul republican german de la Weimar (1919) a trebuit să facă față revoluției spartakiste de la Berlin. Noua constituție crea un stat federal, condus de un preşedinte ales prin vot universal şi de un cancelar (şef al guvernului).

La scară globală, asigurarea păcii părea un fapt realizabil. Punând în operă principiile securității colective, pentru prima dată în istoria umanității majoritatea statelor lumii erau reunite într-o singură organizație internațională, Liga Națiunilor (1919). Principalul țel al noii organizații era asigurarea păcii şi a securității internaționale prin respectarea principiilor dreptului internațional şi al tratatelor internaționale.

În pofida ezitărilor şi a dificultăților întâmpinate după cinci ani de război, democrația părea consolidată...

- **Liberalismul tradițional şi criza post 1918**

Sfârşitul crizelor politice şi militare reprezentate de Primul Război Mondial nu a însemnat însă sfârşitul tuturor crizelor. Regimurile politice democratice au întâmpinat reale dificultăți de adaptare la provocările lumii postbelice.

Mişcările sociale, frustrările create de rezultatele tratatelor de pace, fenomenele economice negative apărute în anii imediat următori încheierii războiului puneau sub semnul întrebării viabilitatea vechilor principii liberale. Crizele politice majore generate de victoria sovietelor în Rusia – revoluția spartakistă în Berlin (1918) şi proclamarea Republicii Sovietice Ungare (1919) – au fost cu greu soluționate. Europa şi lumea întreagă erau amenințate de extremismul politic.

Paradoxal, prima sursă viitoarelor crize politice au fost tratatele de pace ce încheie Primul Război Mondial. În toate cele 5 cazuri, tratatele continuau distrugerea foştilor adversari, de data aceasta prin mijloacele diplomației.

Cazul cel mai flagrant era cel al Germaniei, declarată unic vinovat pentru declanşarea războiului şi obligată nu numai să plătească uriaşe despăgubiri de război şi să abandoneze orice pretenții coloniale, dar şi să renunțe complet la propria armată. Germania pierdea 13% din teritoriu, 12% din populație, 48% din minereurile de fier, 15% din producția agricolă şi 10% din industrie. Frustrarea poporului german este alimentată şi de criza economică, de inflația galopantă şi de ocuparea de către francezi a zonei demilitarizate a Ruhrului (1923). În aceste condiții, tânăra republică de la Weimar (1919) făcea cu greu față atât ofensivei extremei stângi, cât şi celei drepte în curs de constituire.

Deşi se număra printre statele învingătoare, Italia era departe de a fi o sursă de stabilitate. În timp ce comuniştii marchează precaritatea situației economice prin greve de proporții (1920), forțele ultranaționaliste fasciste nu ezitau să-şi afişeze violent nemulțumirea atât față de tratatele de pace care nu ofereau Italiei toate teritoriile anterior promise, cât şi față de ascensiunea stângii.

Serioase probleme economice şi sociale au existat însă şi în statele învingătoare. Inflația, creşterea lentă a salariilor, reconversia industriei militare conduc la marile greve ale anilor 1919-1920. Admiratorii revoluției ruse devin tot mai activi în Europa de Vest, determinând, pe de o parte, scindarea partidelor social-democrate şi apariția celor comuniste, iar pe de altă parte lovituri de forță de genul „revoluției spartakiste".

Liberalismul tradițional părea să nu găsească soluții pentru această nouă şi complexă realitate economică, socială şi politică. Semnele declinului său încep să prindă tot mai evident contur în întreaga Europă.

Demisia lui Lloyd George (1922), „topirea" liberalilor în diversele grupări de forțe care aveau să conducă Germania, Italia sau Franța, ponderea tot mai mare pe care o au în viața politică partidele populare, cele socialiste sau naționaliste sunt numai câteva dintre argumentele care pot fi aduse în acest sens.

Boom-ul economic american al anilor 1920 şi cei câțiva ani de creştere economică, de atenuare a problemelor sociale şi de creştere a consumului ce au urmat (aprox. 1923-1928) păreau să reducă încrederea în soluțiile oferite de liberalismul tradițional. Declanşată chiar în patria „laissez-faire-ului", marea criză economică a anilor 1929-1933 avea să dea acestuia lovitura de grație.

CONFRUNTAREA DINTRE DEMOCRAȚIE ŞI COMUNISM ŞI LUPTA PENTRU DREPTURILE OMULUI

▪ Statele democratice şi politica de stăvilire a comunismului

După al Doilea Război Mondial, deşi fuseseră aliate cu URSS împotriva regimurilor fasciste, democrațiile occidentale au sfârşit prin a înțelege pericolul pe care îl reprezenta totalitarismul comunist pentru libertatea şi reconstrucția democratică a Europei. Cu toate că nu au putut împiedica instaurarea de către sovietici a regimurilor comuniste în Europa de Est, SUA au inițiat în 1947 politica de *containment* (stăvilire) a expansiunii comunismului în Europa de Vest şi în restul lumii. Această politică, concepută de diplomatul american George F. Kennan şi inițiată de preşedintele Harry Truman, a reprezentat prima reacție a „lumii libere" în fața totalitarismului comunist. Unul dintre primele rezultate ale acestei politici a fost lansarea de către SUA a Planului Marshall de ajutorare economică a țărilor europene ruinate de război. Numai țarile din vestul Europei au putut beneficia de Planul Marshall, deoarece URSS a interzis țărilor pe care le ocupa militar să accepte ajutorul economic american.

Un alt rezultat al politicii de containment l-a reprezentat crearea, la 4 aprilie 1949, a unei alianțe militare defensive – Organizația Tratatului Atlanticului de Nord (NATO) – menit să riposteze oricărui alt aliat al URSS asupra Europei de Vest. Tot pe plan militar, războaiele purtate de SUA şi aliații lor în Coreea (1950-1953) şi în Vietnam (1961-1975) au reprezentat acțiuni semnificative de stăvilire a expansiunii comuniste, chiar dacă numai războiul din Coreea a fost încununat de succes.

▪ Divizarea Europei

Instaurarea comunismului în jumătatea răsăriteană a Europei a dus la o divizare fără precedent a continentului nostru – politică, economică şi culturală. Frontierele apusene ale Ungariei, Cehoslovaciei şi RDG, care alcătuiau limita către vest a sistemului comunist, au fost puternic militarizate, devenind o barieră continuă de mii de kilometri de sârmă ghimpată, presărată cu posturi de observație şi menită să împiedice fuga în Germaniade Vest sau în Austria a cetățenilor statelor comuniste. Un element aparte al acestei frontiere (care a devenit şi un simbol al divizării Europei) l-a reprezentat Zidul Berlinului. Acesta a fost ridicat în august 1961 de către autoritățile comuniste din Germania de Est, la presiunea URSS, pentru a împiedica fuga în Berlinul Occidental – care nu făcea parte din RDG – a cetățenilor est-germani. În ajunul ridicării acestui „zid al ruşinii", până la 12 500 de cetățeni est-germani se refugiau săptămânal în Berlinul Occidental – enclavă capitalistă şi democratică pe teritoriul RDG.

Erodarea sistemului comunist s-a petrecut treptat, începând din 1953. Puternice mişcări antisovietice, înăbuşite în cele din urmă, au avut loc în mai multe țări comuniste: RDG (1953), Polonia (1956) şi Ungaria (1956). În aceasta din urmă, revoluția anticomunistă a fost înăbuşită în sânge de trupele sovietice. În 1968, mişcarea de reformare a sistemului comunist, inițiată în Cehoslovacia, a fost înăbuşită de armata sovietică şi de trupe din Polonia, RDG, Ungaria şi Bulgaria.

▪ Falimentul sistemului comunist

Anii 1970-1989 au scos în evidență falimentul economic al sistemului comunist, incapabil să satisfacă nevoile de bază ale populației, precum şi să renunțe la reprimarea oricărei forme de contestare politică. Prin contrast, succesele economice ale lumii occidentale şi forța de atracție a libertăților cetățeneşti şi a democrației vestice au compromis regimurile comuniste în ochii propriilor cetățeni. Acest lucru a favorizat apariția unor mişcări de disidență în țări precum Polonia şi Cehoslovacia – unde opozanții regimurilor comuniste şi militanții pentru drepturile omului, ca Adam Michnik, Bronislaw Geremek (Polonia) şi Vačlav Havel (Cehoslovacia), au fost supuşi persecuțiilor politice de către autorități, devenind simboluri internaționale ale rezistenței anticomuniste.

Aventura militară a URSS în Afghanistan (1979-1988), unde trupele Moscovei n-au putut învinge rezistența *mujahedinilor*, sprijiniți de SUA, precum şi revolta muncitorilor polonezi şi crearea sindicatului liber *Solidaritatea* (1980), condus de Lech Walesa, au marcat începutul sfârşitului sistemului comunist. Tentativele de reformare a comunismului întreprinse în URSS de către Gorbaciov nu au făcut decât să accelereze descompunerea regimurilor comuniste din Europa, iar unii reprezentanți ai elitelor comuniste au devenit conştienți de caracterul inevitabil al acestei descompuneri. Teama pe care represiunea comunistă şi URSS o insuflaseră timp de zeci de ani cetățenilor din statele est-europene a început să se risipească. În unele țări, ca Polonia şi Ungaria, a început în 1989 un proces de negociere între forțele de opoziție recent recunoscute şi partidele comuniste aflate la putere pentru introducerea pluralismului politic şi tranziția spre democrație. În altele, precum Cehoslovacia şi RDG, înlăturarea liderilor comunişti opuşi oricărei reforme s-a petrecut în urma unor manifestații de stradă, care au avut loc în toamna anului 1989. Căderea regimurilor comuniste din Europa de Est în cursul anului 1989 a prefigurat chiar sfârşitul URSS. Incapabilă să se mai opună revendicărilor democratice şi naționale ale popoarelor pe care le inclusese cu forța între granițele sale, URSS, devenită o

ficțiune politică, s-a dizolvat oficial în decembrie 1991, iar Gorbaciov a demisionat din toate funcțiile pe care le deținea.

-Partea II-
Ideologii şi practici politice
în România secolului XX

Secolul XX a mai fost numit şi secolul extremelor. Regimurile politice au cunoscut o evoluție spectaculoasă, de la extrema dreaptă la extrema stângă. După 1918, sub influența unor diverşi factori (votul universal, schimbările în plan economico-social, integrarea provinciilor unite, noile mentalități etc.), regimul politic din România a cunoscut o importantă evoluție. În anii '30 în Europa se înregistrează o criză a regimului democratic şi o tendința de creştere a grupărilor de extremă dreaptă. Această tendință se manifestă şi în România.

Dinamica partidelor politice s-a înscris pe două direcții: o tendință de fuziune, specifică primului deceniu de după război; apariția în anii '30 a multor partide mici, situație alimentată de tendințele lui Carol II de a discredita sistemul pluripartidist şi de creşterea influenței mişcării legionare.

Democraţia românească interbelică

<u>Factorii care au contribuit la afirmarea democrației româneşti</u>:

- adoptarea **votului universal** pentru bărbații de la 21 de ani în sus (1918);
- **Constituția din 1923**, unde erau consfințite drepturile şi libertățile cetățeneşti şi se preciza separația puterilor în stat (executivă, legislativă şi judecătorească);
- **dinamica sistemului pluripartidist**;
- **părăsirea** scenei politice de către unele formațiuni: conservatorii;

- **menținerea** pe scena politică a unor formațiuni: liberalii şi socialiştii;
- **apariția** unor partide noi pe scena politică, de diferite orientări.

Viața politică a devenit tot mai complexă, ca urmare a integrării în viața politică a partidelor din teritoriile unite în 1918, a confruntării de idei şi multiplicării ofertelor politice adresate electoratului, a mutațiilor produse în mentalitatea colectivă şi afirmarea spiritului civic, a diversificării mijloacelor de informare (de la 16 periodice în 1918, s-a ajuns la peste 2351 de periodice în 1935), a eliminării rotativei guvernamentale şi organizării periodice a alegerilor parlamentare.

Carențe ale democrației interbelice:

- subiectivismul unor politicieni;
- **abuzurile administrației în timpul alegerilor** parlamentare, județene, comunale;
- în perioada 1919-1937, **regele a dizolvat de opt ori parlamentul prin decret regal**, înainte de termenul legal de 4 ani, fapt ce a afectat regimul democratic;
- **Legea electorală din 1926** stabilea că partidul care obținea minimum 40% din voturi primea 50% din totalul mandatelor în Adunarea Deputaților (primă electorală), cealaltă jumătate se împărțea proporțional între toate partidele, inclusiv cel câştigător;
- **sistemul „răsturnat"** prin care regele numea guvernul, dizolva parlamentul, se schimba conducerea administrației locale şi apoi se organizau alegeri generale (astfel guvernanții îşi asigurau succesul electoral);
- **exagerările presei**, îndeosebi ale celei de partid, demagogia, recurgerea la cenzură, starea de asediu, abuzuri ale administrației;
- **amestecul tot mai evident al regelui Carol II** (după 1930) în activitatea de guvernare, cu scopul introducerii regimului de autoritate monarhică (fapt realizat în februarie 1938);
- **ascensiunea organizației extremiste de dreapta**, fapt ce a condus la practici antidemocratice: amenințarea, şantajul, crima (asasinarea lui I.G.Duca în 1933, a lui A.Călinescu în 1939, a lui N.Iorga în 1940).

L I B E R A L I S M U L

Liberalismul punea în centrul societății individul, teorie care a fost susținută până la primul război mondial. După război au loc în ideologia liberală, apărând neoliberalismul care pune accentul pe intervenția statului, apreciind că interesul general prima asupra celui individual. Această concepție a fost dezvoltată de personalități de marcă, precum: **Ştefan Zeletin, Mihail Manolescu, Vintilă Brătianu, Victor Slăvescu** ş.a. Ei au adus importante contribuții la teoria şi practica industrializării, punctul esențial al doctrinei neoliberale. Viitorul era, în concepția lui Zeletin – cel mai de seamă teoretician al neoliberalismului – în industrializare şi urbanizare. Ei au accentuat rolul industriei şi au întrevăzut o strânsă legătură între industrializare, modernizare şi consolidarea independenței politice.

Reprezentanții neoliberalismului au dezvoltat teoria privind *protecționismul*, concretizată prin formula *„prin noi înşine"* prin care se putea asigura o valorificare superioară a resurselor naționale, în primul rând prin forțe proprii. Deviza „prin noi înşine" nu trebuie interpretată ca o atitudine exclusivistă, de înlăturare a capitalului străin, ci ca o colaborare cu acesta în condiții mai avantajoase ca până atunci.

Pentru Zeletin, Constituția din 1923 reprezenta documentul oficial de naştere a neoliberalismului românesc. Regimul politic avea un caracter democratic şi se întemeia pe separația puterilor în stat. El aprecia: *Pentru întâia oară acest act istoric pleacă de la următoarele puncte de vedere, care alcătuiesc esența noului liberalism: a) intervenția puterii de stat şi b) concepția libertății individuale ca „funcții sociale".*

Democrația, idee de bază a gândirii liberale de pretutindeni s-a bucurat şi ea, pe plan teoretic, de atenția ideologilor liberali, cu deosebire în perioada interbelică, în care aceasta era virulent combătută de grupările extremiste de dreapta.

Liberalismul a fost promovat de **Partidul Național Liberal**. În perioada interbelică, la conducerea lui s-au succedat politicieni remarcabili: **Ion I.C.Brătianu** (până în 1927), **Vintilă Brătianu** (1927-1930), **I.G.Duca** (1930-1933), **C.I.C.Brătianu** (1934-1947). Organul central de presă al partidului era *Viitorul*. Acest partid, aureolat cu înfăptuirea Marii Uniri şi adept al democrației parlamentare, a dominat scena politică interbelică. Între realizările de marcă ale guvernelor PNL se înscriu: Constituția din 1923, legile de unificare (administrativă, judecătorească, a învățământului etc.), legile privind comercializarea şi controlul întreprinderilor statului (1924), legea minelor, legea energiei (1924), legea pentru organizarea şi exploatarea căilor ferate (1925) etc.

ȚĂRĂNISMUL

Țărănismul a fost cea de-a doua concepție cu un impact deosebit în societatea românească. Această concepție a fost promovată de Constantin Stere, Virgil Madgearu, Ion Mihalache, Gh. Zane ş.a. Ei susțin că România – ca şi celelalte state agrare – evolua pe o cale necapitalistă, întemeindu-se pe mica proprietate țărănească. Spre deosebire de poziția proindustrială, puternic susținută în plan politic de Partidul Național Liberal – care considera problema agrară rezolvată, în linii generale, prin aplicarea reformei agrare după primul război mondial – **Partidul Țărănesc** şi apoi **Partidul Național Țărănesc**, au acordat o atenție deosebită gospodăriei țărăneşti şi agriculturii.

Țărănismul susținea primatul țărănimii, ca o clasă omogenă şi independentă, cu un rol deosebit în evoluția ulterioară a societății româneşti. Se afirma că prin aplicarea doctrinei țăraniste şi apoi a „statului țărănesc" – ca cea mai autentică expresie a democrației – se putea realiza gospodăria țărănească trainică, bazată pe „proprietatea de muncă". Țărăniştii susțineau creşterea rolului statului în economie, considerând-o chiar o necesitate. Pornind de la concepția că România trebuie să rămână un stat preponderent agrar, reprezentanții țărănismului n-au negat necesitatea dezvoltării unor ramuri industriale, în mod special a celor care valorificau produsele agricole şi bogățiile subsolului. În schimb ei se împotriveau protecționismului vamal ridicat, susținut de liberali.

Reprezentanții țărănismului apreciau că România nu dispunea de suficient capital pentru susținerea dezvoltării economiei şi se pronunțau pentru politica *„porților deschise"* față de capitalul străin.

Din punct de vedere politic, C.Stere aprecia în 1920 că statul român nu poate fi decât un stat țărănesc, pentru că poporul român este un popor de țărani şi pentru că munca țărănească condiționa toată viața economică şi socială. La început (1919-1924) țărăniştii au susținut „lupta de clasă" a țărănimii şi muncitorimii împotriva „burgheziei oligarhice", apoi (după 1924) au preconizat „apărarea de clasă" împotriva agresiunii la care țărănimea era supusă din partea burgheziei. În moțiunea adoptată în 1935 la Congresul Partidului Național Țărănesc se insista pe ideea de colaborare a tuturor forțelor sociale în cadrul statului național țărănesc pe baza unei reale democrații.

Mecanismul democratic stabilit în Constituția din 1923, s-a dovedit a fi extrem de dificil de pus în aplicare. Dificultatea a fost dată în primul rând de faptul că şi după 1918 s-a menținut vechea practică, instituită de regele Carol I, ca regele să numească guvernul după care urma dizolvarea corpurilor legiuitoare şi organizarea de alegeri. Astfel că nu legislativul desemna executivul, ci invers. În perioada interbelică s-a înregistrat o mare instabilitate guvernamentală; în cei 20 de ani ai perioadei interbelice s-au perindat la cârma țării 30 de guverne şi au avut loc 10 alegeri generale.

Dacă primul deceniu interbelic a fost dominat de liberali, cel de-al doilea are ca trăsătură alternanța la guvernare a național-țărăniştilor şi a liberalilor. Țărăniştii au guvernat în intervalele 1928-1931 şi 1932-1933, punând în practică politica „porților deschise".

Partidul Țărănesc s-a înființat în **1918**, iar la **10 octombrie 1926**, după mai multe discuții prealabile, a avut loc fuziunea Partidului Țărănesc cu Partidul Național, rezultând **Partidul Național Țărănesc**, prezidat de Iuliu Maniu. După o intensă campanie împotriva liberalilor, culminând cu Marea Adunare de la Alba-Iulia din 6 mai 1928, național-țărăniştii au fost chemați la guvernare în noiembrie 1928, obținând (pe un val de entuziasm) cea mai categorică victorie electorală, cu 77,76% din voturi. Guvernările 1928-1931 şi 1932-1933 au coincis cu criza economică, fapt ce le-a erodat popularitatea. În practica de guvernare, național-țărăniştii nu şi-au putut transpune doctrina; nu numai că nu au putut înfăptui „statul țărănesc", dar au şi renunțat (în 1933) la politica porților deschise. În anii de opziție s-au pronunțat pentru apărarea regimului democratic, luând atitudine împotriva forțelor predictatoriale.

EXTREMA DREAPTĂ

Alături de cele două concepții – liberalism şi țărănism – în perioada interbelică au apărut şi curente extremiste de dreapta şi de stânga. Cea mai importantă grupare extremistă de dreapta a fost cea a lui **Corneliu Zelea Codreanu** care, în **1927**, se desprinde de **Liga Apărării Național-Creştină** (întemeiată de **A.C.Cuza** în **1923**; fuzionează cu **Partidul Național Agrar** în **1935**, formând **Partidul Național Creştin**) şi întemeiază **Legiunea Arhanghelului Mihail**, iar în 1930 îşi constituie o secție politică – Garda de Fier.

Doctrina legionară se proclamă înainte de toate creştină, element menit să sublinieze atât orientarea antisemită, cât şi condamnarea morală a oamenilor politici din partidele democratice acuzați de materialism, de lipsa de credință în Dumnezeu. Legionarii au lansat teoria purificării prin moarte, exacerbând misticismul, promovând ura, intoleranța şi apologia morții. În viziunea lor, democrația parlamentară era condamnată la pieire, fiind socotită vinovată de scindarea națiunii prin lupta dintre partide, de slăbirea autorității statului, sărăcirea populației, lipsa de moralitate, facilitarea acaparării avuției țării de către politicieni şi evrei şi subordonarea României marii finanțe internaționale evreieşti. În locul sistemului democratic de alegere a

conducătorilor țării, legionarii susțineau teoria elitelor. În planul politicii externe mişcarea legionară a acționat pentru alianța României cu Germania şi Italia afirmând că şeful lor, Corneliu Zelea Codreanu va face din România „o țară mândră ca soarele de pe cer".

Adepți ai regimului totalitar, ei propuneau soluții radicale: ştergerea datoriilor făcute la bănci şi cămătari, stârpirea hoției, ameliorarea situației materiale a populației. Pentru atragerea cetățenilor foloseau diverse modalități: procesiuni religioase, repararea sau construirea unor biserici sau troițe, organizarea taberelor de muncă, a unor cantine şi magazine pentru muncitori etc.

Interzisă de guvernul liberal, **Garda de Fier** nu a ezitat să-l asasineze pe I.G.Duca la **29 decembrie 1933**. Peste un an ea s-a legalizat sub numele **„Totul pentru Țară"**. În deceniul al patrulea, într-un context favorabil (îngăduința autorităților dezamăgirea unor largi categorii sociale față de politica guvernamentală, disensiunile dintre liberali şi național-țărănişti), mişcarea legionară s-a aflat în ascensiune. La alegerile parlamentare din 1937 s-a situat pe locul al treilea, cu 15,58% din voturi.

EXTREMA STÂNGĂ

Comunismul a fost reprezentat de Partidul Comunist din România, înființat în 1921. Comunismul urmărea instaurarea dictaturii proletariatului, lichidarea proprietății private asupra mijloacelor de producție şi trecerea lor în proprietatea colectivă. Acest partid nu a găsit aderență în România, din mai multe cauze: numărul mic de militanți, ideile nerealiste din program, puternicul sentiment de proprietate specific țărănimii, numărul relativ redus de muncitori. Fiind o secție a Internaționalei a III-a (aflată în slujba URSS), PCR a preluat o serie de idei care contraveneau intereselor naționale (România – „stat multinațional") şi instiga la tulburări mai ales în Basarabia. Acest partid a fost scos în afara legii în 1924 (*Legea Mârzescu*). În anii ilegalității (1924-1944) influența sa a fost modestă, partidul având circa 1000 de membri, cei mai mulți provenind din rândul minorităților naționale. În august 1944, în condițiile înlăturării regimului antonescian, PCR participă la guvernare şi treptat reuşeşte să preia întreaga putere politică în stat.

-5-
CONSTITUŢIILE DIN ROMÂNIA

CONSTITUŢIILE DIN ROMÂNIA

Până la primele Constituții, în sensul modern al cuvântului (lege fundamentală), actele cu caracter constituțional s-au concretizat în documente care au rămas la stadiul de:

- **declarații de principii**: *Cererile norodului românesc* (1821)
- **declarații de drepturi**: *Proclamația de la Islaz* (1848)
- **proiecte de reformă**: *Constituția cărvunarilor* (1822), redactat de Ionică Tăutu, *Osăbitul Act de numirea suveranului românilor* (1838), redactat de Ion Câmpineanu

Evoluția constituțională a României, de la Unirea Principatelor din 1859 până la revoluția română din 1989, a cunoscut patru etape distincte:

1. o **etapă de aşezare a instituțiilor constituționale** (24 ianuarie 1859 – 1 iulie 1866);
2. o **etapă de continuitate a instituțiilor constituționale** (1 iulie 1866 – 20 februarie 1938);
3. o **etapă de instabilitate constituțională** (20 februarie 1938 – 30 decembrie 1947);
4. **etapa dictaturii comuniste** (30 decembrie 1947 – decembrie 1989).

Documente cu caracter constituţional înainte de anul 1866

1. Regulamentele organice (1831-1832)

În anul **1828** Principatele Dunărene au intrat sub **ocupația militară rusă** până în anul **1834**. Aşa cum s-a stabilit prin Tratatul de la Adrianopol, în Principate urmau să fie introduse regulamentele privind organizarea internă. Textul lor a fost dezbătut la **Petersburg**, supus aprobării **Adunărilor Obşteşti de la Bucureşti şi Iaşi** şi **ratificat de Poartă**. Aceste prime acte constituționale, puse în aplicare la **1 iulie 1831 în Țara Românească** şi **1 ianuarie 1832 în Moldova**, au pus bazele parlamentarismului în Principate şi au prevăzut necesitatea unirii.

Regulamentele au fost redactate de două comisii boiereşti, sub **preşedinția consulului general rus Minciaki**, **conform indicațiilor Curții imperiale de la Petersburg**. Cele două regulamente erau aproape identice şi cuprindeau unele noutăți în organizarea statelor, asigurând modernizarea, între anumite limite, a Principatelor Române. Deoarece au fost percepute ca o frână în dezvoltarea societății româneşti, prin

prevederile care menţineau privilegiile boierimii, revoluţionarii paşoptişti au dorit înlocuirea lor. Acest aspect este dovedit de conţinuturile documentelor programatice ale revoluţiei de la 1848, precum *Proclamaţia de la Islaz*, din Ţara Românească.

Regulamentele Organice ale Ţării Româneşti şi Moldovei (1831–1832)	– Domnitorul era ales pe viaţă, dintre marii boieri, de Adunarea Obştească Extraordinară (formată şi ea din mari boieri). – Se instituia **separarea puterilor în stat**: • **executivă** (exercitată de domn, ajutat de un *sfat administrativ extraordinar, alcătuit din 6–8 miniştri, numiţi şi revocaţi de domn*); • **legislativă** (Adunarea Obştească, formată din boieri aleşi pe 5 ani); • **judecătorească** (deţinută de instanţe – tribunale judeţene, instanţe de apel – înfiinţate pentru prima dată; instanţa supremă era Înaltul Divan Domnesc). – Alte prevederi: • modernizarea sistemului fiscal (introducerea unei dări unice); • lichidarea vămilor interne; • reînfiinţarea armatei naţionale; • modernizarea învăţământului; • reglementarea obligaţiilor ţăranilor clăcaşi faţă de boieri etc.

2. Convenţia de la Paris (1858)

Convenţia de la Paris (1858)	– Fiecare Principat era condus de câte un domnitor, ales pe viaţă de Adunarea electivă. – În fiecare Principat, funcţiona câte o Adunare electivă, aleasă pe 7 ani. – Puterea executivă era încredinţată domnitorului, care guverna cu ajutorul Consiliului de Miniştri (în fiecare Principat funcţiona câte un Consiliu de Miniştri). – Puterea legislativă era deţinută de domn, Adunarea electivă şi Comisia centrală de la Focşani. – Puterea judecătorească se exercita în numele domnitorului. – Singurele instituţii comune erau Comisia centrală de la Focşani (care elabora proiectele de legi) şi Înalta Curte de Casaţie şi Justiţie. – Era propusă modernizarea relaţiilor dintre marii proprietari şi ţărani.

Devenită chestiune europeană, problema românească a fost dezbătută de marile puteri în anul **1858** (*puterile garante*, care înlocuiau protectoratul rusesc – **Franţa, Anglia, Prusia, Sardinia, Austria, Rusia** şi **Imperiul Otoman**). Reprezentanţii acestora au redactat *Convenţia de la Paris*, care însă nu satisfăcea decât în parte dorinţa de unire a românilor. Principatele erau organizate sub forma unei uniuni sub numele de **Principatele Unite ale Moldovei şi Valahiei**. Singurele puteri comune erau **Comisia Centrală** şi **Înalta Curte de Justiţie şi Casaţie**, cu sediul la **Focşan**i. A.I.Cuza a reuşit să transforme uniunea personală într-o uniune reală, să formeze primul guvern unic şi primul Parlament unicameral.

3. Statutul Dezvoltător al Convenţiei de la Paris (1864)

În anul **1864**, a izbucnit un conflict între puterea executivă – domn şi guvern, pe de o parte şi puterea legislativă pe de altă parte. După **lovitura de stat din 2 mai 1864**, Cuza a organizat un plebiscit în zilele de **10/22 mai** şi **14/26 mai 1864** prin care este aprobat un nou act constituţional şi o nouă lege electorală. Noul act constituţional, introdus cu acordul Porţii şi Puterilor garante, a menţinut principiul separaţiei puterilor în stat, dar a prevăzut modificări esenţiale în organizarea legislativului. Cuza a introdus al doilea Corp legislativ, **Senatul**, numit şi **Corp Ponderator**, punând bazele sistemului bicameral.

Statutul dezvoltător al Convenţiei de la Paris (1864)	– Domnitorul era singurul care avea iniţiativa legislativă (legile fiind elaborate de Consiliul de Stat). – Puterea legislativă devenea bicamerală (Adunarea electivă şi Corpul ponderator). – Puterea legislativă era exercitată de domnitor, Adunarea electivă şi Corpul ponderator (Senatul).

CONSTITUŢIA DIN 1866

Îndepărtarea lui Cuza, în **februarie 1866**, de pe tronul Principatelor Unite punea serioase probleme succesorilor săi – o locotenenţă domnească în care erau reprezentate ambele Principate şi armata, Guvernul provizoriu şi o Adunare proclamată imediat Constituantă. Deşi puţin agreat de unele Mari Puteri, prinţul străin a fost acceptat în cele din urmă drept fapt împlinit. Astfel, ziua de **10 mai 1866** a marcat instaurarea în România a **dinastiei prusace de Hohenzollern-Sigmaringen**.

A. Adoptarea Constituţiei

După dezbateri aprinse între **conservatori** şi **liberali**, noua Constituție a fost votată în **Adunarea Legislativă la 29 iunie 1866** şi promulgată de **Carol I la 1 iulie 1866**.

Adoptarea ei a reprezentat o necesitate istorică pentru că noua lege fundamentală trebuia:

(1) să răspundă noilor realități politice de după înlăturarea domniei autoritare a lui Cuza

(2) să reprezinte temeiul juridic al domniei şi apoi al monarhiei constituționale.

B. Trăsături generale

– este prima constituție internă românească elaborată de reprezentanți legitimi ai națiunii = adică de Parlament.

– a avut la bază modelul constituției belgiene din **1831**, una dintre cele mai liberale şi echilibrate constituții europene din perioadă = motivul alegerii acestui model a avut la bază sintagma **„România – Belgia Orientului"**, adică dorința ca Marile Puteri să aibă în privința statutului politic al României o poziție asemănătoare cu cea față de Belgia.

– este prima lege fundamentală care **proclamă oficial numele țării de România** (art.1).

– a reprezentat o constituție de factură liberală în sensul că **oferea cadrul favorabil dezvoltării şi modernizării societății româneşti, a unui regim democratic** (în limitele epocii), aşezând Statul român, pe principii de organizare moderne, necesare integrării României între statele europene moderne.

– a fost rezultatul compromisului dintre conservatori şi liberali, socotită o emanație a ambelor forțe politice.

– a pus bazele **domniei constituționale (1866-1881**) şi apoi a **monarhiei constituționale (1881-1938)**.

C. Conținutul Constituției

În privința ***teritoriului țării*** introducea:

– **caracterul unitar** al statului şi numele de România (art.1) = *Principatele Unite Române constituie un singur Stat indivizibil, sub numele de România*.

– **caracterul nealienabil** al teritoriului (art.2) = *Teritoriul României este nealienabil*.

În privința ***puterilor în stat*** introducea:

a) principiul suveranității naționale (poporului) = înscris în art.31: *Toate puterile statului emană de la națiune*.

b) principiul guvernării reprezentative şi responsabile:

– potrivit acestui principiu națiunea nu poate guverna decât prin reprezentanți.

– înscris în **art.31** = *Toate puterile Statului emană de la națiune care nu le poate exercita decât numai prin delegațiune şi după principiile şi regulile aşezate în Constituțiunea de față* şi în art.32 = orice lege cere înnoirea a celor 3 ramuri ale puterii legiuitoare – Domn, Senat, Adunarea Deputaților; nicio lege nu poate fi supusă sancțiunii domnului decât după ce a fost discutată şi votată liber de majoritatea ambelor Camere ale Parlamentului.

c) principiul responsabilității ministeriale = miniştrii erau răspunzători de actele domnului (regelui) pe care le contrasemnau (art.92) şi se făceau răspunzători pentru deciziile luate în fața Parlamentului.

d) principiul monarhiei ereditare – înscris în art.82, prin care puterile constituționale ale domnului (regelui) sunt ereditare în linie directă şi legitimă în familia lui Carol I Hohenzollern: din bărbat în bărbat prin ordinul de primogenitură (primul fiu) şi cu excluderea perpetuă a femeilor şi a coborâtorilor ei.

e) principiul separației puterilor în stat, din acest punct de vedere:

– **puterea executivă**:

- este exercitată de **Domn** şi **Guvern**
- **Domnul**
  - conform art.35 exercita puterea executivă în mod regulat prin constituție
  - conform art.92 = *Persoana Domnului este neviolabilă*. (nu putea fi adusă nicio atingere persoanei sale)
  - era irevocabil = puterile lui erau ereditare şi pe viață
  - era şeful statului
  - era comandantul suprem al armatei
  - încheia tratate şi convenții cu acordul Parlamentului
  - acorda decorații şi distincții
  - avea drept de a numi şi revoca miniştri
  - numea premierul
  - avea dreptul de a bate monedă
  - avea dreptul de amnistie politică, de grațiere

- numea şi confirma în toate funcţiile publice
- dispunea de dreptul de a dizolva Parlamentul sau de a-l convoca sau amâna
- putea declara război sau încheia pace

▪ **Guvernul**
- format din miniştri numiţi / revocaţi de domn (rege)
- condus de premier, numit de Domn
- potrivit art.92 = miniştrii erau răspunzători de actele domnului, pentru că le contrasemnau
- era răspunzător şi în faţa Parlamentului

– **puterea legislativă**:
▪ exercitată colectiv de **Domn** şi **Parlament** = Reprezentanţă Naţională, conform art.32 = *Puterea legislativă se exercită colectiv de către Domn şi reprezentaţiunea naţională* şi art.33 = iniţierea legilor este dată fiecăreia dintre cele 3 ramuri ale puterii legislative
▪ **Domnul**
- avea **drept de a iniţia legi**, dar cu amendamentul de la art.92 – niciun act al suveranului nu avea tărie dacă nu era contrasemnat de un ministru
- avea **drept de veto absolut** = de a se opune legilor iniţiate şi votate de Parlament (Carol I nu s-a folosit de acest drept niciodată).
- sancţiona şi promulga legile

▪ **Parlamentul**
- numit şi Adunare Legislativă sau Reprezentanţă Naţională
- avea componenţă bicamerală = Senat + Adunarea Deputaţilor
- avea drept de autoconducere
- avea drept de a iniţia legi (art.33)
- vota, modifica sau abroga legile
- reprezenta un for de control al executivului, pentru că avea dreptul de interpelare a miniştrilor = întrebări prin care aceştia trebuiau să justifice anumite acte ale lor
- dădea moţiuni de cenzură guvernului sau de a deschide anchete
- lucra în sesiuni ce se deschideau la 15 noiembrie, cu durata de 4-5 luni
- şedinţele erau publice, dar în unele situaţii (la cererea preşedintelui Camerei sau Senatului sau a min. 10 senatori/deputaţi, deliberările se puteau face în secret).
- o atribuţie ce aparţinea numai Adunării Deputaţilor era aceea de a discuta şi vota bugetul ţării.

– **puterea judecătorească**:
▪ exercitată de instanţele judecătoreşti (Curţi de judecată şi tribunale)
▪ instanţa supremă de judecată era Curtea de Casaţie
▪ hotărârile şi sentinţele se pronunţau în virtutea legii şi se executau în numele Domnului
▪ pentru prima dată, Constituţia din 1866 introducea tribunalele cu juraţi.

Concluzie:
În privinţa puterilor în stat, Constituţia din 1866 acorda largi prerogative Domnului (din 1881 Regelui), implicând instituţia centrală în toate structurile de putere ale statului = în cea executivă, cu Guvernul, în cea legislativă, cu Parlamentul şi în cea judecătorească, pentru că hotărârile instanţelor se executau în numele Domnului (Regelui).

În privinţa ***drepturilor şi libertăţilor cetăţeneşti***:
- art.5 = libertatea conştiinţei, presei, învăţământului, întrunirilor şi asocierilor.
- art.7 = condiţiona acordarea cetăţeniei române de apartenenţa la religia creştină (articol cu tentă antisemită pentru că lovea în evrei – religie mozaică; va fi abrogat în 1879).
- art.10 = egalitatea românilor în faţa legilor şi obligaţiilor, dărilor şi sarcinilor publice.
- art.19 = declara proprietatea de orice natură şi toate creanţele asupra statului sacre şi neviolabile.
- alte drepturi – drept de azil politic, libertatea absolută a cuvântului şi presei, libertatea individuală

În privinţa ***sistemului electoral***, Constituţia includea şi o nouă lege electorală:
- bazată pe **vot censitar**, vârsta minimă a alegătorilor fiind de **21 ani**
- sistemul electoral cuprindea **6 colegii electorale** – 4 pentru Adunarea Deputaţilor şi 2 pentru Senat
- **Adunarea Deputaţilor**

- aleasă de 4 colegii electorale
- **colegiul I şi II** –> conservatorilor = marilor proprietari funciari care aveau un venit de peste 300 galbeni (colegiul I) sau între 100-300 galbeni (colegiul II). Votul era direct.
- **colegiul III** – aparținea burgheziei, liber-profesioniştilor şi ofițerilor în retragere, care plăteau un impozit de cel puțin 80 de galbeni. Votul era direct.
- **colegiul IV** – aparținea țărănimii care plătea un impozit cât de mic. Votul era indirect = prin delegați = 1 delegat la 50 iar toți delegații dintr-un județ alegeau un deputat.
- *deputații* – erau aleşi pentru un **mandat de 4 ani**; trebuiau să fi împlinit vârsta de **25 de ani**.

- **Senatul**
  - ales de 2 colegii – **unul al proprietarilor funciari**, **unul al proprietarilor de imobile** (burgheziei)
  - *senatorii* – se alegeau pe **8 ani**, dar pentru jumătate din locurile de senatori se efectuau prin tragere la sorți, noi alegeri la 4 ani; trebuiau să fi împlinit vârsta de **40 de ani**.

Concluzii la legea electorală:

- avantaja pe marii proprietari funciari care din totalul de 6 colegii dețineau 3 = tocmai de aceea, ajunşi la guvernare, liberalii au modificat în 1884 legea, reducând de la 4 la 3 colegiile din Adunarea Deputaților pentru a egaliza lupta pentru puterea politică;
- a stat în vigoare din 1866 până în 1918 = când a fost introdusă legea votului universal.

D. Semnificaţia Constituţiei de la 1866

Pe plan intern:

- a creat cadrul necesar funcționării instituțiilor moderne ale statului
- a reglementat statutul monarhiei din România, punând bazele monarhiei constituționale
- a stat la baza vieții politice din perioada 1866-1923
- a suferit 3 modificări, în:
  - **1879 =** când a fost abrogat art.7.
  - **1884 =** când a fost modificată legea electorală prin reducerea de la 4 la 3 a colegiilor din Adunarea Deputaților
  - **1917 =** ultima modificare; modificate art.57 şi art.67 pentru a se putea introduce legea votului universal şi pentru a se putea înfăptui reforma agrară (art.19)

Pe plan extern: - Constituția din 1866 a fost percepută de Marile Puteri ca o manifestare a dorinței de independență a românilor pentru că:

- a fost promulgată de Carol I **fără aprobarea Marilor Puteri**
- prevedea **ereditatea domnului**
- depăşea **statutul de autonomie** permis prin tratatele internaționale
- nu amintea nimic de regimul de suzeranitate şi de garanție colectivă
- atribuia domnului **prerogative de şef suveran**
- **titulatura statului şi inviolabilitatea teritoriului** (art.1 şi art.2) aveau în vedere **perspectiva înlăturării definitive a suzeranității otomane**.

CONSTITUŢIA DIN 1923

Context

La **19 iulie 1917**, în împrejurările excepționale ale Primului Război Mondial, s-a realizat o revizuire a Constituției, care era însă incompletă. Pe de altă parte, după unirea cu Vechiul Regat a provinciilor româneşti Basarabia, Bucovina şi Transilvania, se punea problema unei noi constituții, pentru a reflecta noile condiții politice, economico-sociale, etnice şi instituționale. Devenise mai complexă şi problema minorităților

naționale, apăruseră confesiuni care anterior nu erau foarte importante din punct de vedere numeric în Vechiul Regat (greco-catolică, protestantă, catolică), iar prin tratatele de pace România era obligată, ca şi în 1878, să le garanteze drepturile.

Constituția a fost votată de *Cameră* la **26 martie 1923**, iar de *Senat* la **27 martie 1923**. Ea a fost promulgată de *suveran* prin **Decretul din 28 martie 1923** şi publicată în **Monitorul Oficial nr.282 din 29 martie 1923**. Constituția a fost contestată până la adoptare de către Partidul Național Român şi Partidul Țărănesc, dar după adoptare a fost acceptată unanim şi aplicată de toți factorii politici. Constituția din 1923 a reprezentat în cea mai mare parte o reproducere a textului Constituției din 1866, o adaptare a vechiului act constituțional la noua situație politică, economică şi socială.

Noutăţi

Ținând seama de realitatea politică la care se ajunsese în urma actelor de unire cu țara a celorlalte provincii româneşti, dar şi ca o măsură de prevedere îndreptată împotriva posibilelor tendințe separatiste, noua constituție **precizează clar caracterul statului**: *„Art.1. Regatul României este un stat național, unitar şi indivizibil."*

Întrucât prin legi organice se trecuse la exproprierea unei părți a marilor moşii, în vederea realizării **reformei agrare**, în noua Constituție dreptul la proprietate nu mai este un drept absolut, ca în 1866, ci este nuanțat prin referire la utilitatea socială. Astfel, **bogățiile subsolului sunt declarate proprietate de stat (art.19)**, iar **căile de comunicație, apele navigabile şi flotabile şi spațiul atmosferic sunt incluse, la rândul lor, în domeniul public (art.20)**. Apariția şi dezvoltarea industriei, ca şi exemplele tulburărilor sociale din ultimii ani impun intervenția statului în relațiile dintre patroni şi muncitori, prin precizarea că toți factorii producției se bucură de o egală ocrotire şi prin prevederea **asigurării sociale a muncitorilor în caz de accidente (art.21)**.

Textul legifera **desființarea sistemului electoral cenzitar**, la care se renunțase deja prin introducerea **votului universal pentru bărbații de peste 21 de ani**. Se stabileşte **principiul votului universal, egal şi direct, obligatoriu şi secret cu scrutin pe listă**.

Drepturile cetățeneşti în general, ca şi drepturile minorităților erau definite în conformitate cu noile tendințe internaționale, iar cele din urmă şi în funcție de tratatele de pace de la Paris. Astfel, în articolele 5,7,10(8),26(28),27(29), apare precizarea, impusă de tratatele de pace: *„fără deosebire de origine etnică, de limbă şi de religie"*. Se preciza **egalitatea între sexe**, fără însă a se da drept de vot femeilor, cu precizarea că drepturile acestora vor fi reglementate prin legi speciale. **Se garantează libertatea presei, dar şi responsabilitatea patronilor de publicații şi a jurnaliştilor**.

Se precizează că **Biserica Ortodoxă este biserica dominantă în stat**, dar se acordă un **statut aparte Bisericii Greco-Catolice**, privilegiată în raport cu alte culte (art.22).

În ceea ce priveşte raporturile dintre puterile statului şi funcționarea principalelor instituții, revizuirile nu sunt de substanță. Se menține separarea puterilor în stat, **se defineşte mai bine guvernul ca organism**, se precizează limitele legislaturilor şi ale mandatelor senatorilor.

O noutate ar fi **introducerea unui Consiliu Legislativ**, care trebuia să avizeze legile, dar al cărui organism era consultativ, nu deliberativ. Este introdusă **inamovibilitatea judecătorilor** (art.104).

În concluzie, prin această revizuire, Constituția României, păstrează intact spiritul liberal al Constituției din 1 iulie 1866, printr-o formă superioară din punct de vedere al tehnicii legislative şi, într-un limbaj modernizat şi specializat, adaptează vechile texte la situația politică, economică şi socială din România Mare.

CONSTITUŢIA DIN 1938

În urma crizei apărute în urma alegerilor din 1937, în care niciun partid politic nu reuşise să-şi asigure majoritatea, şi în condițiile în care regele Carol II dorea să instituie un regim de guvernare personală, la **20 februarie 1938**, o nouă Constituție[*] este „înfățişată" poporului de către rege printr-o proclamație (Înaltul Decret Regal nr.900, publicat în "Monitorul Oficial", nr.42). „Învoirea" poporului a fost exprimată printr-un plebiscit, în care votul s-a făcut prin declarație verbală, consemnată pe liste separate cu cei care votau *pentru* şi cei care votau *contra*. Noua Constituție reprezenta un **abuz**, **nu mai emana de la națiune, ci de la puterea executivă şi nu fusese adoptată potrivit procedurilor de revizuire a actului fundamental**. Constituția a intrat în vigoare la **27 februarie 1938**, adică la data sancționării ei. Textul constituției este publicat în „Monitorul Oficial" nr.48/27.02.1938. Ea a abrogat expres, pe aceeaşi dată, Constituția din 1923.

[*] elaborată de Istrate Micescu, reputat jurist al perioadei interbelice

Principiile noii Constituții încetaseră a mai fi liberale, aşa cum se observă din Titlul II, care, tratând drepturile omului, vorbeşte mai întâi „Despre datoriile românilor", şi de-abia apoi „Despre drepturile românilor".

Prin Constituția din 1938 era **desființată separarea puterilor în stat** şi se producea o **concentrare a puterii în mâinile regelui**, care devenea **„capul statului"** (art.30). **Puterea legislativă** se exercita de către rege prin **Reprezentanța Națională**, iar **puterea executivă** este încredințată tot regelui, care o exercită prin **guvernul** său. **Regele deținea inițiativa legislativă**, Parlamentul fiind mult limitat în domeniu. De asemenea, **putea convoca, închide, dizolva ambele adunări sau numai una şi le putea amâna lucrările**. Parlamentul, chiar redus la un rol oarecum decorativ, era controlat şi prin **numirea de către rege a unui mare număr de senatori**. În fapt, exercițiul puterilor constituționale trecea în mâinile regelui. România devenea o monarhie autoritară, în care regele nu numai că domnea, dar şi guverna.

Se aduceau importante modificări *legislației electorale*. **Dreptul de vot pentru Adunarea Deputaților era ridicat la 30 de ani** şi era **numai pentru ştiutorii de carte**. Pe de altă parte, se acorda pentru prima dată în România **drept de vot femeilor, nefiind însă eligibile**. Prin toate aceste modificări scădea numărul alegătorilor de la 4,6 milioane în anul 1937, la 2 milioane în anul 1939.

REGIMURILE CARLIST ŞI ANTONESCIAN – CU ŞI FĂRĂ CONSTITUȚIE

Constituția carlistă se întemeia pe critica regimului de partide (dintr-o perspectivă reacționară) şi pe doctrina corporatismului. „Noul regim" consfințit de constituția carlistă se caracteriza prin poziția fundamental diferită a şefului statului, care îşi asuma practic guvernarea, prin întâietatea atribuită puterii executive, parlamentul bicameral devenind o simplă anexă legislativă a acestei puteri, prin desființarea partidelor politice (înlocuite cu alcătuiri inconsistente de tipul Frontul Renaşterii Naționale sau Partidul Națiunii, puse sub conducerea regelui, ambele surse de inspirație tardivă pentru Nicolae Ceauşescu în anii comunismului) şi prin anularea controlului parlamentar. Asemenea *„Statutului dezvoltător"* din 1864, şi Constituția din 1938 a fost supusă plebiscitului (desfăşurat însă sub stare de asediu) menit să legitimeze moartea democrației şi inaugurarea autoritarismului, în fond rezultatul unei lovituri de forță.

Este cert astăzi că în anii 1938-1940, regimul personal al regelui Carol II a modificat raportul de forțe dintre puterile statului, anulând dreptul de control reciproc, şi a eliminat garanțiile care protejau libertățile individuale.

Regimul antonescian a mers mai departe. Preşedintele Consiliului de Miniştri concentra toate puterile, devenind conducătorul statului, în vreme ce regele, aruncat într-o poziție strict ceremonială, funcționează în umbra sa.

Generalul Antonescu a mai deținut, în afara funcției legiferării şi guvernării, şi dreptul de a încheia convenții şi tratate (preluat din precedenta constituție de la şeful statului) şi acela, care se va arăta foarte important în condițiile de atunci, de a declara război şi încheia pacea. O succintă caracterizare a regimului antonescian trebuie să rețină şi discriminarea evreilor (legislația rasială având precedente încă din anii autoritarismului carlist), suspendarea tuturor activităților politice (implicit a parlamentului), guvernarea prin decrete-legi (cu recursul la plebiscit), cultul personalității (preluat de la Carol II). Lipsa partidului unic şi a mobilizării politice a națiunii nu pot aşeza regimul antonescian în categoria celor totalitare, ci mai degrabă în categoria celor fascist-corporatiste alcătuite pe fondul autohton al antiparlamentarismului şi autoritarismului.

Perioada cuprinsă între îndepărtarea printr-o lovitură de palat a regimului antonescian (23 august 1944) şi abolirea monarhiei (30 decembrie 1947) a fost marcată de evoluții care vor pregăti aşezarea în legalitate a unei noi ordini constituționale, marcate de totalitarismul comunist. Astfel, legea electorală din 1946 desființa senatul şi instituia votul universal feminin, iar alegerile parlamentare care au urmat ofereau PCR şi aliaților lor o largă majoritate care, un an mai târziu, la 30 decembrie 1947, a dus la abolirea definitivă a monarhiei şi la proclamarea Republicii Populare Române.

CONSTITUŢIA DIN 1948

După cel de-al Doilea Război Mondial, în condițiile ocupării țării de către sovietici, a cuceririi puterii politice de către comuniştii şi a înlăturării monarhiei, s-a pus problema adoptării unei noi Constituții. În martie 1948, după autodizolvarea fostului parlament, au fost organizate alegeri pentru noul organ reprezentativ, numit de acum **Marea Adunare Națională**. Noua Constituție era adoptată în unanimitate la **13 aprilie 1948**, fiind publicată în „Monitorul Oficial" nr.87, la aceeaşi dată. Se consfințea noua titulatură a statului, de **Republica Populară Română** şi se preciza caracterul său de *„stat popular, unitar, independent şi suveran"*, care *„a luat ființă prin lupta dusă de popor, în frunte cu clasa muncitoare, împotriva fascismului, reacțiunii şi imperialismului"*.

Aparent, legea fundamentală consfințea principii democratice, precum suveranitatea poporului, votul universal: *„întreaga putere de stat emană de la popor şi aparține poporului"*, care *„îşi exercită puterea prin organe reprezentative, alese prin vot universal, egal, direct şi secret"*.

De asemenea, statua egalitatea în fața legii pentru toți cetățenii Republicii Populare Române, fără deosebire de sex, naționalitate, rasă, religie sau grad de cultură. Aceştia puteau fi aleşi (la 23 de ani) şi puteau alege (participau la vot de la 18 ani) toate organele de stat.

Pentru drepturile cetăţeneşti afirmate în Constituţie se aflau **dreptul la muncă, la odihnă, la învăţătură**. Se stipula că **femeia avea drepturi egale cu bărbatul**, **minorităţile naţionale se bucurau de toate drepturile**; **sănătatea publică era organizată de stat, se afirma protecţia de către stat a familiei**. Teoretic, prin Constituţie erau afirmate libertatea conştiinţei şi libertatea religioasă; libertatea individuală a cetăţeanului; libertatea presei, a cuvântului, a întrunirilor, mitingurilor, cortegiilor şi manifestaţiilor. Practic însă, toate afirmaţiile aparent democratice nu erau acoperite de garantarea acestor drepturi, care au fost, în majoritatea lor, încălcate sistematic în timpul regimului comunist.

Constituţia din 1948 nu mai prevedea principiul separării puterilor în stat, întrucât MAN devenea *„organul suprem al puterii de stat al RPR”*, deci legislativul şi executivul se confundau.

Prerogativele MAN erau:

- alegerea Prezidiului MAN;
- formarea guvernului RPR;
- modificarea Constituţiei;
- stabilirea numărului, atribuţiilor şi denumirilor ministerelor şi desfiinţarea, contopirea sau redenumirea celor existente;
- votarea bugetului, fixarea impozitelor şi a modului de percepere a lor;
- deciderea consultării poporului prin referendum;
- acordarea amnistiei.

Primul preşedinte al Prezidiului MAN a fost **profesorul Constantin I. Parhon**, care oficial era şeful statului român.

Prezidiul:

- convoca MAN în sesiuni ordinare şi extraordinare;
- emitea decrete;
- interpreta legile votate de MAN;
- exercita dreptul de graţiere şi comuta pedepsele;
- conferea decoraţiile şi medaliile RPR;
- reprezenta RPR în relaţiile internaţionale;
- acredita şi rechema, la propunerea guvernului, pe reprezentanţii diplomatici ai RPR;
- în intervalul dintre sesiunile MAN, numea şi convoca miniştri la propunerea preşedintelui Consiliului de Miniştri;
- stabilea gradele militare, rangurile diplomatice, la propunerea guvernului;
- în caz de agresiune, declara stare de necesitate (în intervalul dintre sesiunile MAN);
- ratifica sau denunţa tratatele internaţionale.

Puterea executivă (în fapt singura putere reală în stat) aparţinea ***Consiliului de Miniştri***, compus din preşedintele Consiliului de Miniştri, din unul sau mai mulţi vicepreşedinţi şi din miniştri.

Organele locale ale puterii de stat erau ***consiliile populare locale***.

Puterea judecătorească era reprezentată de **instanţele de judecată şi de Curtea Supremă**, dar independenţa justiţiei era practic desfiinţată prin intervenţia factorului politic.

Deşi Constituţia susţinea garantarea proprietăţii private „agonisită prin muncă şi economisire”, aceasta anunţa şi **măsurile de cooperativizare**, care aveau să fie puse în practică mai târziu.

Prevederile economice prevalau asupra celor politice, fiind instrumentul legal prin care se pregătea trecerea întregii economii sub controlul statului. Astfel, la art.11 prevedea că **mijloacele de producţie, băncile şi societăţile de asigurare pot deveni proprietatea statului** când interesul general o cere, iar articolul 14 prevedea că **atât comerţul intern cât şi cel extern trec sub controlul statului**, iar art.15 **prevedea planificarea economiei naţionale**.

Legea fundamentală din 1948 nu prevedea în mod expres că rolul conducător revenea PMR, dar organele de stat erau subordonate acestuia. În 1952, în condiţiile unor epurări în rândurile partidului, a fost promulgată şi o nouă constituţie, care nu aducea însă modificări esenţiale celei din 1948.

CONSTITUŢIA DIN 1952

Constituţia Republicii Populare Române din **24 septembrie 1952** [„Buletinul Oficial al Marii Adunări Naţionale a Republicii Populare Române” nr.1 din 27.09.1952] este constituţia prin care se consfinţeşte aservirea totală a României faţă de URSS. În aceasta se vorbeşte pentru prima dată despre proprietatea socialistă (art.6), care a constituit mijlocul economic de aservire a cetăţeanului, precum şi de „rolul conducător al partidului” (art.86), mijlocul politic de aservire a lui.

Constituția din 1952 definea baza politică a statului „democrat-popular", fundamentată pe dictatura proletariatului, stipulând expres căror clase sociale le aparținea puterea de stat şi indicând modalitatea de exercitare a acestei puteri prin „realizarea alianței dintre clasa muncitoare şi țărănimea muncitoare, în care rolul conducător îl deține clasa muncitoare".

Principiile fundamentale ale acestei Constituții sunt suveranitatea poporului, unitatea puterii de stat şi exercitarea acesteia prin organe reprezentative, centralismul democratic, planificarea națională, legalitatea populară, activismul social şi politic al cetățenilor. Statul român este definit ca un „stat democrat-popular", unitar, suveran şi independent, dar nefăcându-se nicio referire la caracterul său indivizibil sau inalienabil.

În Capitolul I – „Orânduirea socială", sunt cuprinse următoarele reglementări: *„Republica Populară Română este stat al oamenilor muncii de la oraşe şi de la sate"* (art.1); *„Baza puterii în Republica Populară Română este alianța clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare, în care rolul conducător aparține clasei muncitoare"* (art.2); *„Republica Populară Română s-a născut şi s-a întărit ca rezultat al eliberării țării de către forțele armate ale Uniunii Sovietice, de sub jugul fascismului şi de sub dominația imperialismului, ca rezultat al doborârii puterii moşierilor şi capitaliştilor de către masele populare de la oraşe şi de la sate în frunte cu clasa muncitoare, sub conducerea Partidului Comunist Român"* (art.3).

Forma politică prin care se exercita puterea era reprezentată de organele statului, sistem ce avea o construcție piramidală, ierarhizată şi centralizată, în fruntea acesteia situându-se MAN, ca organ suprem al puterii în stat. Articolul 6 exprima esența orânduirii social-economice astfel: „Fundamentul formațiunii social-economice socialiste este proprietatea socialistă asupra mijloacelor de producție, care are fie forma proprietății de stat (bun comun al poporului), fie forma proprietății cooperatist-colectiviste (proprietatea gospodăriilor colective sau a organizațiilor colectiviste)".

CONSTITUŢIA DIN 1965

În condițiile în care începuse procesul de destalinizare şi venise la conducerea partidului unic Nicolae Ceauşescu, odată cu schimbarea denumirii țării în Republica Socialistă România, la **21 august 1965**, a fost adoptată o nouă constituție, publicată în „Buletinul Oficial al R.S.R" nr.1/21.08.1965. Aceasta prevedea în mod explicit că forța conducătoare a întregii societăți este Partidul Comunist Român şi că scopul tuturor „oamenilor muncii" (nu se vorbea prea mult de națiune) este construirea societății socialiste şi asigurarea condițiilor pentru trecerea la comunism.

Constituția din 1965 nu aducea modificări importante în ceea ce priveşte atribuțiile MAN, care reprezenta în continuare „organul suprem al puterii de stat, unicul organ legiuitor al Republicii Socialiste România" (art.42).

Guvernul îşi păstra denumirea de Consiliul de Miniştri şi era definit ca organul suprem al administrației de stat. Tribunalele şi procuratura rămâneau subordonate factorului politic reprezentat de PCR.

Constituția consfințea caracterul socialist (şi cooperatist) al proprietății şi al economiei. Statul era proprietarul bogățiilor de orice natură ale subsolului, minele, terenurile din fondul funciar de stat, pădurile, apele, izvoarele de energie naturală, fabricile şi uzinele, întreprinderile agricole de stat, stațiunile pentru mecanizarea agriculturii, căile de comunicație, mijloacele de transport, telecomunicațiile de stat, fondul de clădiri şi locuințe, baza materială a instituțiilor social-culturale de stat.

Prima modificare importantă adusă Constituției din 1965 datează din februarie 1968, când a avut loc reorganizarea administrativă a teritoriului. Se revenea la județe ca forme de administrare locală, în locul regiunilor şi raioanelor de inspirație sovietică, se introducea calitatea de municipii pentru oraşele mari.

Pe măsură ce puterea personală a lui Ceauşescu creştea, a devenit necesară şi consfințirea acestui proces prin modificări constituționale. După ce a devenit secretar general al PCR, ales de Congresul partidului, fără a mai depinde de Comitetul Central, următorul pas pe calea consolidării sale a fost înființarea funcției de preşedinte, la **28 martie 1974**, prin modificarea Constituției din 1965.

Prerogativele preşedintelui, ales de MAN, erau foarte largi:

- prezida Consiliul de Stat;
- reprezenta puterea de stat în relațiile interne şi internaționale;
- era comandantul suprem al forțelor armate şi preşedintele Consiliului Apărării RSR;
- prezida şedințele Consiliului de Miniştri, atunci când era necesar;
- stabilea măsurile de importanță deosebită ce priveau interesele supreme ale țării, care urmau să fie supuse de către MAN spre consultarea poporului, prin referendum;
- numea şi revoca, la propunerea primului-ministru, viceprim-miniştrii, miniştrii şi preşedinții altor organe centrale ale administrației de stat;
- numea şi revoca preşedintele şi membrii Tribunalului Suprem;
- conferea decorații;

- încheia tratate internaționale în numele RSR;
- stabilea rangurile misiunilor diplomatice;
- proclama starea de necesitate în caz de urgență;
- acorda grațierea;
- acorda dreptul de azil;
- emitea decrete prezidențiale şi decizii.

CONSTITUŢIA DIN 1991

Adoptată de Parlament la 21 noiembrie 1991 şi aprobată apoi de către popor prin referendum la 8 decembrie 1991 (73% pentru), Constituția cuprinde principiile de organizare ale statului şi asigură buna funcționare a instituțiilor acestuia.

Potrivit Constituției, autoritățile publice ale statului român sunt: *parlamentul, preşedintele României, guvernul, administrația publică şi autoritatea judecătorească*. Sunt garantate separația puterilor în stat, proprietatea privată, respectarea drepturilor omului (libertatea de gândire, de conştiință, de expresie).

Parlamentul României este organul reprezentativ al poporului român şi unica autoritate legiuitoare a țării (art.58). El adoptă legi constituționale, legi organice şi legi ordinare (art.72). Parlamentul este alcătuit din Camera Deputaților şi Senat, ai căror membri sunt aleşi prin vot universal, egal, direct, secret şi liber exprimat, pentru un mandat de 4 ani. Exercită control asupra guvernului, are drept de interpelare şi de anchetă.

Preşedintele României reprezintă statul român şi este garantul independenței naționale, al unității şi integrității teritoriale a țării. El veghează la respectarea constituției şi la buna funcționare a instituțiilor statului. În acest scop, preşedintele exercită funcția de mediere între puterile statului, precum şi între stat şi societate. Mandatul preşedintelui este de 4 ani, iar începând cu alegerile prezidențiale din 2004, de 5 ani. Are dreptul la maxim două mandate. El numeşte pe primul-ministru, poate să dizolve Parlamentul (în condiții precise), este comandantul forțelor armate, promulgă legile etc.

Guvernul duce la realizarea politicii interne şi externe a statului român. Este alcătuit din primul-ministru, miniştri şi alți membri stabiliți prin lege organică. Guvernul este responsabil în fața Parlamentului.

Curtea Constituțională este unica autoritate de jurisdicție față de orice altă autoritate publică, se pronunță asupra constituționalității legilor, deciziile sale fiind obligatorii.

Administrația publică cuprinde autoritățile publice centrale aflate în subordinea guvernului, precum şi autoritățile publice locale la nivelul județelor, oraşelor şi comunelor. Guvernul numeşte câte un prefect în fiecare județ şi în municipiul Bucureşti care veghează asupra respectării legalității hotărârilor adoptate.

Autoritățile judecătoreşti. Justiția se realizează prin Curtea Supremă de Justiție şi prin celelalte instanțe judecătoreşti. Judecătorii sunt independenți şi se supun numai legii.

Avocatul poporului este numit de Senat, pe o durată de 4 ani, şi veghează asupra respectării drepturilor şi a libertăților cetățenilor.

Această constituție a fost revizuită în 2003 pentru a pune legea fundamentală în concordanță cu noile realități impuse de viitoarea aderare a României la NATO şi Uniunea Europeană. Articolele revizuite ale Constituției din 1991 au fost supuse aprobării națiunii prin referendum(18-19 octombrie 2003).

-6-
AUTONOMII LOCALE ŞI INSTITUŢII CENTRALE ÎN SPAŢIUL ROMÂNESC

AUTONOMII LOCALE ÎN SPAŢIUL ROMÂNESC

Context

În secolele IX-XIII, în urma destrămării dominației slavilor la nordul şi la sudul Dunării, românii din aria carpato-dunăreană şi Peninsula Balcanică, au fost semnalați nu numai ca entitate etnică dar şi în cadrul organizațiilor lor autonome, cu structurile lor politice, militare şi ecleziastice cuprinse în vaste conglomerate plurietnice din Europa Centrală, Răsăriteană şi Sud-Estică.

Asaltate şi în pericol de a fi anihilate de Imperiul Bizantin la sfârşitul secolului al XII-lea şi de ungurii instalați în Pannonia încă de la începuturile expansiunii lor spre răsărit, autonomiile româneşti au evoluat în cele din urmă spre formula statului independent. Această evoluție a fost accelerată în cursul secolelor XIII-XIV de politica Regatului ungar de înlăturare a autonomiilor româneşti din Transilvania şi de tendințele sale de dominație la sud şi răsărit de Carpați. Rezultatul acestei accelerări a fost constituirea Țării Româneşti şi a Moldovei ca state independente.

Forme incipiente de autonomii româneşti

Populația autohtonă atestată pe teritoriul vechii Dacii la sfârşitul mileniului I îşi ducea viața în cadrul unor structuri teritoriale de diferite tipuri, în funcție de evoluția societății. La baza acestui

proces de organizare teritorială diferențiată au stat criteriul economic şi cel social-politic. Ceea ce caracteriza societatea de la nordul Dunării era neta predominare a structurilor teritoriale tradiționale: a satului, a obştii săteşti sub raportul organizării sociale a comunității agrare respective.

Instalarea ungurilor în Câmpia Panonică şi apoi cuceririle lor de după creştinarea Regatului ungar în răsăritul şi sud-estul european, precum şi ofensivele încununate de succes ale împăraților bizantini **Ioan Tzimiskes (969-976)** şi **Vasile II (976-1025)**, care au anihilat primul Țarat bulgar, mai întâi în estul apoi în vestul Peninsulei Balcanice, au adus în lumina izvoarelor romanitatea răsăriteană şi autonomiile ei regionale.

În secolele XI-XIII, această populație romanică şi structurile ei politice şi ecleziastice erau răspândite pe o vastă întindere, din sudul Peninsulei Balcanice, până în nordul arcului carpatic. Autonomiile teritoriale ale romanității răsăritene poartă în sursele epocii denumirile de *Vlahia, Vlahia de Sus, Vlahia de Jos, Terra Blacorum*, denumiri care exprimă sintetic realitățile lor constitutive: caracterul lor romanic şi existența lor autonomă în cadrul unor mari complexe plurietnice: Imperiul Bizantin, Regatul ungar şi succesivele „imperii ale stepelor" (peceneg, cuman, tătar).

Autonomiile rurale, „romanii populare" sau „democrații țărăneşti" cum le-a denumit Nicolae Iorga, „obşti de obşti" după expresia unor documente medievale risipite în cuprinsul unor „țări", erau conduse de *cnezi, juzi, jupani* învestiți de comunitate cu funcții social-politice corespunzătoare. Puterea unora dintre cnezi s-a extins cu timpul peste mai multe sate dintr-o arie geografico-politică delimitată: **țările** – autonomii politice născute din asocierea mai multor sate depindeau de un centru de putere străin, fie direct, fie prin intermediul unei căpetenii militare (*voievod*, în izvoarele slave, *dux*, în izvoarele latine). Satul, cadrul principal de conviețuire socială, grupa familiile de țărani, populație agricol pastorală, care folosea în comun o parte din teritoriile aflate în stăpânirea sa.

Examinarea structurilor sociale şi a comunităților săteşti la nord de Dunăre arată că în secolele VII-IX nu se depăşise nivelul obştii săteşti teritoriale. La baza evoluțiilor din sânul obştii săteşti a stat dezvoltarea economică, progresul general înregistrat de societatea din spațiul nord-dunărean, proces care a favorizat diferențierea socială din cadrul comunităților existente.

Formele tradiționale de organizare politică românească predominante încă în această vreme erau **cnezatul** şi **voievodatul**. *Cneazul*, pe lângă beneficiul economic al funcției sale, conferea titularului său atribute ale puterii politice, exercițiul justiției, uneori al comandamentului militar. Cnezatele şi voievodatele erau înzestrate cu organizare politică, militară şi ecleziastică.

Autonomii româneşti în relație cu centrele de putere vecine

Expansiunea spre est a ungurilor, instalați în Câmpia Panonică în secolul al IX-lea, s-a lovit de rezistența armată a populațiilor slave, turanice şi româneşti dinlăuntrul şi din afara arcului carpatic şi a organizațiilor lor politice. Potrivit informațiilor transmise de Gesta Hungarorum, maghiarii la începutul secolului al X-lea, au început cucerirea spațiului cuprins între Tisa, Crişuri şi Someş, unde s-au lovit de 3 voievodate (al lui Menumorut, al lui Glad şi al lui Gelu). Acestea au fost cucerite rând pe rând.

Cucerirea, subordonarea şi integrarea formațiunilor politice a continuat şi s-a accentuat în secolele XI-XIII, luând forme sistematice pe măsura înaintării ungurilor spre centrul şi sudul Transilvaniei. Creştinarea ungurilor după anul 1000, a însemnat şi preluarea formelor de organizare politică şi ecleziastică ale lumii apusene şi a dat expansiunii ungare un caracter organizat şi eficace. Ungurii au trecut treptat la preluarea conducerii directe asupra popoarelor cucerite, la anihilarea structurilor lor politice şi la asimilarea etnică şi confesională.

Un alt mijloc folosit de cuceritori pentru a-şi impune stăpânirea asupra Transilvaniei a fost **colonizarea teritoriului cu populații de alte etnii**. Secuii, au fost progresiv deplasați spre răsăritul Transilvaniei pe măsura extinderii puterii regatului. Instalați în Bihor, apoi în zona Târnavelor şi în Subcarpații răsăriteni pentru apărarea trecătorilor, ei au conviețuit cu românii.

Sudul Transilvaniei a fost adus sub controlul efectiv al Regatului ungar cu concursul elementului germanic. Saşii s-au instalat în principal în regiunea Orăştiei, a Sibiului, a Târnavelor şi în SE Transilvaniei. Viața urbană a Transilvaniei a cunoscut un puternic impuls datorită saşilor. În 1211, regele Andrei II a instalat în Țara Bârsei Ordinul Cavalerilor Teutoni, cu misiunea de a opri invaziile cumanilor din Câmpia Dunării în Transilvania şi pentru a deschide calea expansiunii Regatului ungar la sud şi răsărit de Carpați.

În primele decenii ale secolului XIII, Regatul ungar a depăşit în forță linia Carpaților la sud şi răsărit cu tendința de a anexa noi teritorii. Regalitatea a intrat în contact cu românii şi cu structurile lor politice tradiționale, pe care a încercat să le subordoneze. Țările româneşti din acest spațiu au fost, fie anexate Regatului ungar, sub căpetenii numite de rege, fie păstrate de către români în condiții de dependență față de puterea suzerană. La 1247, conform diplomei acordate de Bela IV, cavalerilor ioaniți, luau ființă pe teritoriul dintre Carpați şi Dunăre formațiuni politice prestatale româneşti: Banatul de Severin, voievodatul lui Litovoi, cnezatele lui Ioan şi Farcaş, voievodatul lui Seneslau.

În schimbul libertății recunoscute de către rege, voievodatele lui Litovoi şi Seneslau erau îndatorate să participe cu forțele armate la războaiele defensive ale Regatului ungar. Diploma ioaniților indică şi un anume statut politico-juridic al acestor „țări", prin cele două termene folosite: „cnezat" şi „voievodat". Cnezatele depinzând de Țara Severinului, extinsă până la râul Olt, iar voievozii români, păstrându-şi autonomia politică, dar depinzând de regele Ungariei cu vasali ai acestuia.

Invazia mongolă în Europa centrală şi constituirea unui stat mongol cu capitala pe fluviul Volga, la care se adaugă criza din interiorul regatului, a frânat expansiunea acestuia în afara arcului carpatic. În contextul menționat, voievodul Litovoi şi fratele său, Bărbat, se ridică pe la 1277-1279 împotriva suzeranității maghiare. Litovoi este ucis în luptă, fratele său, Bărbat, este prins şi obligat să se răscumpere dar şi să recunoască suzeranitatea maghiară.

Presiunea triburilor turce nomade şi tendințele agresive ale statelor vecine, în special cnezatele ruseşti (Kiev şi Halici), Regatul ungar şi Hoarda de Aur în teritoriul de la est de Carpați, au determinat necesitatea structurării autonomiilor româneşti pentru asigurarea apărării comunităților. La nord de Moldova, în teritoriile revendicate de Cnezatul halician, letopisețele ruseşti semnalează în secolul XIII pe cnezii bolohoveni. După invazia din 1241-1242, regiunile unde sălăşluiau triburile turanice au fost preluate de către mongoli. Pozițiile Hoardei în SE Moldovei au fost menținute până în preajma anului 1370. Luând în calcul aceste elemente, se poate aprecia că circumstanțele politice au împiedicat apariția formațiunilor prestatale româneşti în partea de sud-est a spațiului carpato-nistrean. În schimb, au existat condiții pentru constituirea lor în regiunile de vest, nord şi centrale ale Moldovei.

Bizantinii sub conducerea lui Ioan Tzimiskes, au ocupat şi teritoriul dintre Dunăre şi mare. Pecenegii, uzii şi cumanii au invadat timp de 3 secole acest teritoriu. În secolul XIII, teritoriul danubiano-pontic a trecut sub stăpânirea vremelnică a Asăneştilor şi apoi a conducătorilor celui de-al doilea Țarat bulgar. Chiar şi în aceste condiții, izvoarele menționează pe la 1230 în teritoriul dintre Mangalia şi Varna, „Țara Cărvunei", nucleul în jurul căruia se va întemeia în secolul XIV un principat independent condus de către Balica.

Semnificații şi perspective ale autonomiilor româneşti

Țările româneşti din secolele XIII-XIV nu mai erau simple unități geografice, ci entități politice şi de drept corespunzătoare unui teritoriu. Componentele principale ale acestor țări, care adesea corespundeau unui cadru geografic natural, erau: teritoriul, poporul care îl locuia şi structurile politice, militare şi ecleziastice.

Țările erau organisme care gravitau în sfera de influență a marilor puteri vecine sau instalate în spațiul carpato-dunărean în secolele XII şi XIII: Imperiul cumanilor, Regatul ungar şi Statul vlaho-bulgar.

Autonomiile româneşti din nordul Peninsulei Balcanice şi din spațiul carpato-dunărean au fost supuse unui puternic asalt cu tendință de anihilare în secolele XI-XIII din partea Imperiului Bizantin în sud şi din partea Regatului ungar în nord. Amenințate să dispară, ele au reacționat marcând în efortul lor de apărare, trecerea de la țară, cadrul politic tradițional, la stat.

CONSTITUIREA STATELOR MEDIEVALE ROMÂNEŞTI

Context

a) extern

Involuția teritorială a Regatului ungar, pierderea pozițiilor sale extracarpatice şi extinderea influenței Hoardei de Aur în aceste teritorii, au alcătuit trăsătura principală a cadrului extern în

care s-a constituit cel dintâi stat românesc la nordul Dunării, Țara Românească. Elementul decisiv al constituirii statelor l-a reprezentat înlăturarea dominației teritoriale a Regatului ungar.

b) intern

Întărirea raporturilor feudale şi pericolul extern – lupta împotriva tătarilor şi a Regatului ungar – au determinat concentrarea formațiunilor politice prestatale în jurul uneia mai puternice, în interesul stăpânilor de pământ, ajunşi să se constituie în clasă socială.

Lărgirea schimburilor comerciale, favorizate de apariția târgurilor şi oraşelor, precum şi comerțul de tranzit dintre Carpați şi Marea Neagră, a contribuit la pregătirea premiselor economice care au impulsionat efortul de unificare politică a teritoriului Moldovei. Formarea statului românesc de la sud de Carpați a exercitat o influență puternică în grăbirea procesului de închegare a unui stat asemănător şi pe teritoriul Moldovei.

Procesul de întemeiere a Țării Româneşti şi a Moldovei s-a realizat în mai multe etape de evoluție: concentrarea formațiunilor politice în cadre teritorial-politice unitare, formarea principalelor instituții laice şi ecleziastice şi eliberarea teritoriului celor două state de sub dominațiile străine.

Țara Românească

Înlăturarea totală a suzeranității maghiare asupra teritoriului de la sud de Carpați are loc la cumpăna secolelor XIII-XIV. Tradiția păstrată de cronicile muntene vorbeşte de un „descălecat" al lui **Negru Vodă**, pornit cu ai săi din Țara Făgăraşului pe la 1290. Sâmburele real al tradiției se leagă de desființarea, de către **regele maghiar Andrei III**, a autonomiei Țării Făgăraşului la 1291, ceea ce i-a putut determina pe unii dintre fruntăşii românilor de acolo să treacă la sud de Carpați. Oraşul Câmpulung, unde s-ar fi aşezat Negru Vodă, poartă şi el amprenta elementului transilvan, prin coloniştii saşi care îl locuiesc, şi devine prima capitală a Țării Româneşti şi necropolă românească. De asemenea, realitatea unui descălecat de la nord de Carpați pare a fi sugerată chiar de numele de Basarab, de origine cumană, consemnat în documente în Țara Hațegului.

Mai clar este documentată istoric întemeierea Țării Româneşti prin unirea teritoriilor oltene ale voievodatului lui Litovoi cu cele ale voievodatului argeşean al lui Seneslau sub domnia lui **Basarab (?1310-1352)**. Afirmarea independenței față de regatul maghiar se făcea în contextul colaborării românilor cu tătarii, bulgarii şi sârbii. Factorul de putere reprezentat de regatul maghiar nu putea fi însă ignorat şi, în 1324, Basarab se recunoştea vasal al regelui **Carol Robert de Anjou**, care, la rândul său, îi recunoştea domnia asupra unei țări sud-carpatice unificate (*Terra Transalpina*). La scurtă vreme însă, regele maghiar considera că Basarab şi-a nesocotit obligațiile vasalice şi în 1330 era declanşata o campanie împotriva Țării Româneşti, condusă chiar de Carol Robert de Anjou. Pentru a evita distrugerile războiului, Basarab se oferă să restituie regelui Banatul Severinului şi să-i plătească 7.000 de mărci de argint, echivalând cu 74 kg aur. Suma este un indiciu al forței economice deținute de voievodatul muntean, care poate fi legată şi de controlul segmentului final al drumului comercial care lega Europa Centrală şi Marea Neagră prin intermediul gurilor Dunării. Carol Robert refuză oferta, armata maghiară aparent victorioasă se întoarce spre Transilvania, dar într-o trecătoare, nelocalizată cu exactitate, dar intrată în istorie sub numele Posada, pe care i l-a dat Iorga, românii îi surprind şi îi masacrează pe unguri, al căror rege scapă cu greu. Victoria de la 1330 consfințea independența Țării Româneşti şi demonstra forța noului stat.

Ulterior, raporturile cu Ungaria au fost reluate în contextul necesității de a duce o luptă comună pentru eliberarea tătarilor din regiune. Acesta este contextul în care Basarab cucereşte sudul Moldovei actuale, ceea ce explică numele de Basarabia extins apoi asupra întregului teritoriu dintre Prut şi Nistru. Regele ungar interpreta însă jurământul de vasalitate prestat de domnul Țării Româneşti ca o recunoaştere a faptului că acesta ar fi deținut întreaga țară (inclusiv teritoriile nou cucerite de Basarab) ca feudă, de la el.

În contextul unor astfel de pretenții maghiare, urmaşul lui Basarab, **Nicolae Alexandru**, îşi ia în 1359 titlul de „singur stăpânitor" (*samodîrjeț*, autocrat) şi creează mitropolia Țării Româneşti, dependentă de Constantinopol. Erau măsuri care respingeau, în acelaşi timp, şi pretenții politice, şi încercările de catolicizare, văzute ca un mijloc de mai bună integrare a voievodatului muntean în sfera de influență şi chiar de dominație directă maghiară.

După noi confruntări, **Vladislav Vlaicu (1364-1377)** se recunoaşte din nou vasal al regelui Ungariei, de la care primeşte ca feude Severinul şi Făgăraşul, inaugurând astfel o îndelungată tradiție de stăpânire munteană asupra acestor regiuni integrate regatului maghiar.

Moldova

Din secolul al XIII-lea, teritoriul Moldovei se afla sub dominația tătarilor, care îşi stabiliseră un centru politic la gurile Dunării. Pe aici trecea şi importantul drum comercial care lega zone din Europa Centrală (Polonia) cu Marea Neagră, ceea ce a favorizat în mare măsură unificarea economică a acestui spațiu.

Evoluția spre cristalizarea unor formațiuni politice în această zonă este ilustrată de un document din 1332 al cancelariei papale; acesta vorbea despre „puternicii acelor locuri" care confiscaseră bunurile episcopiei Cumaniei. Unirea acestor formațiuni a fost favorizată de lupta regalității maghiare pentru înlăturarea dominației tătare şi de succesele lui Basarab.

Inițiativa regelui maghiar de a apăra hotarele răsăritene ale Ungariei a condus la crearea unei mărci de apărare în nordul Moldovei, condusă de voievodul **Dragoş** din Maramureş, la 1347. Tradiția istorică a păstrat amintirea participării românilor de peste Carpați la întemeierea în legenda „descălecatului". În realitate, dependența lui Dragoş față de coroana maghiară şi nemulțumirile românilor maramureşeni față de politica regelui maghiar de desființare a autonomiei Maramureşului au condus la o primă încercare, nereuşită, de înlăturare a dominației ungare, sub conducerea altui voievod din Maramureş, **Bogdan**. În 1364-1365, în acelaşi timp cu conflictele care aveau loc între Muntenia şi Ungaria, suzeranitatea maghiară este înlăturată şi statul moldovean se constituie ca entitate de sine stătătoare.

Până la sfârşitul secolului XIV, Moldova se extinde spre sud, înglobând gurile Dunării, astfel încât **Roman I (1392-1394)** se putea intitula „domn din munte până la mare". Extinderea teritorială a fost întovărăşită şi de o necesară centralizare a instituțiilor statului şi o clarificare religioasă, în vremea lui **Petru I (1377-1392)**; după ezitări între Roma şi Constantinopol, domnia optează pentru ortodoxie, punând astfel bazele întemeierii Mitropoliei de la Suceava.

Pentru a contracara pretențiile maghiare, în 1387, Petru I depune jurământ de vasalitate regelui Poloniei, **Vladislav I Iagello**, inaugurând astfel principala direcție de politică externă a Moldovei pentru viitoarea perioadă.

Dobrogea

În secolul XIV se constituia şi la sud de Dunăre un stat independent, al cărui nucleu a fost reprezentat de Țara Cavarnei, cu centrul la Caliacra, condusă de **Balica (1346-1354)**.

Ulterior, în urma participării la un război civil în Imperiul Bizantin, **Dobrotici (1354-1386)** a primit titlul de „despot", care era acordat rudelor sau aliaților imperiului şi care îl plasa, cel puțin formal, în cadrul ierarhiei imperiale. Urmaşul său, **Ivanco (1386-1391)**, se desprinde din sfera stăpânirii bizantine şi bate monedă proprie, pentru a-şi marca independența.

În condițiile apropierii Imperiului Otoman de linia Dunării, Dobrogea, al cărei conducător dispărea în luptele cu turcii, risca să fie transformată în paşalâc. Acesta este momentul în care domnitorul Țării Româneşti, Mircea cel Bătrân (1386-1418) intervine şi o ia în stăpânire. Dobrogea avea să rămână în componența statului muntean până în 1417 sau 1420, când este cucerită de turci şi rămâne sub stăpânire otomană până în anul 1878.

Transilvania

Prezența în documente, la 1111, a unui *Mercurius princeps Ultransilvanus* arăta intenția maghiarilor de a încorpora administrativ şi juridic Transilvania. Instituția voievodatului nu s-a dovedit viabilă în Transilvania în condițiile în care la 1176 izvoarele îl menționează pe **Leustachius**, voievod şi nu principe. Preluată de învingători, instituția voievodatului avea să rămână întruchiparea autonomiei Transilvaniei în raport cu regalitatea ungară. În ciuda eforturilor de încorporare desfăşurate de către regalitatea maghiară, Transilvania şi-a păstrat, în tot cursul evului mediu, individualitatea: în plan economic, în structurile sale sociale, în situația confesională, majoritar ortodoxă, chiar dacă regele Ludovic I a condiționat în 1366 calitatea de nobil cu apartenența la religia catolică.

În Balcani

Primul stat creat de către romanitatea răsăriteană a aparținut vlahilor din Balcani. În secolul XII vlahii din această zonă şi-au văzut amenințate privilegiile de către dinastia bizantină

Anghelos. În 1185, vlahii din Balcani s-au răsculat sub conducerea fraților Petru şi Asan. Vlahii din nordul Dunării au sprijinit răscoala alături de cumani. Victoria vlahilor a însemnat formarea statului **vlaho-bulgar**. Noul stat a recunoscut în timpul lui **Ioniță cel Frumos (1197-1207)** autoritatea spirituală a Romei în schimbul titlului dat de papa Inocențiu III ca „rege al vlahilor şi bulgarilor".

Sub **Asan II (1218-1241)**, statul vlaho-bulgar a atins apogeul puterii sale, a rupt legătura cu Roma şi a revenit la confesiunea răsăriteană, restabilind relațiile cu Patriarhia bizantină. Treptat, elementul bulgar a devenit predominant, în vreme ce elementul vlah s-a estompat.

INSTITUŢII CENTRALE

Context

După constituirea statelor medievale, regimul lor politic a evoluat spre formula monarhică în tiparele generale ale monarhiei feudale dar cu trăsături proprii, determinate de specificul societății româneşti. Constituirea statelor medievale a însemnat şi un transfer de putere politică din partea cnezilor şi voievozilor locali în favoarea conducătorului ales, care şi-a asumat titlul de mare voievod. Titlul exprimă atât funcția militară a conducătorului, cât şi întâietatea sa în raport cu ceilalți voievozi care au dispărut din societatea românească extracarpatică.

Domnia

Integrarea Țării Româneşti şi a Moldovei în aria de civilizație a Imperiului Bizantin, odată cu înființarea scaunelor mitropolitane în dependență de Patriarhia de la Constantinopol, a avut drept consecință consolidarea poziției marelui voievod dar şi modificarea calitativă a puterii sale. Uns de mitropolit, marele voievod, adoptă cu coroana, semn al suveranității şi titlul de domn, care a conservat semnificația de dominus atribuit împăraților romani din epoca târzie a imperiului, cea a dominatului. Prin ungere, domnii deveneau conducători politici „din mila lui Dumnezeu"; afirmare de suveranitate externă (în raport cu puterile vecine), dar mai ales internă (față de toți supuşii). Această caracteristică a puterii este exprimată şi de formula „de sine stăpânitor" sau de cea bizantină de „autocrator". Introducerea în titulatura domnului a cuvântului „Io", prescurtare a lui Ioannes, „cel ales de Dumnezeu", afirmă răspicat sursa divină a puterii domneşti. Această calitate, domnii o dobândeau prin ceremonia religioasă a ungerii şi încoronării, care le transfera harul divin şi confirma sprijinul divinității pentru puterea lor.

Atribuțiile domniei au fost limitate de drepturile şi privilegiile boierimii mari, care-l asista pe domn la guvernarea țării, şi de „obiceiul" sau „legea țării". Este stăpânul întregului pământ al țării (de unde se trage şi denumirea de „domn"), fiind singurul în măsură să legitimeze proprietatea sub orice formă. În calitatea sa de conducător al întregii administrații a statului, domnul îi numea pe marii dregători. Titlul de voievod arată că domnul era comandantul suprem al armatei. În această calitate, domnul percepea birul, dare în general destinată acoperirii cheltuielilor de apărare sau răscumpărării păcii prin tributul impus de puterile străine. Domnul decidea şi în ceea ce priveşte politica externă a țării; declara război şî încheia pace, semna tratatele cu statele vecine. Era judecătorul suprem al țării, dar judecata era făcută împreună cu sfatul boierilor.

Semnificativă pentru autoritatea domnului valah este opera politică a lui Mircea cel Bătrân, reprezentat pe fresca de la Cozia, ctitoria sa, cu însemnele imperiale. Nu ştim dacă a aspirat cu adevărat la acest titlu, dar râvna cu care a strâns în timpul vieții pământurile româneşti, dublele negocieri cu Sigismund de Luxemburg sau amestecul său la succesiunea Imperiului Otoman ne arată că şi-ar fi dorit o asemenea structură statală în concordanță cu puterea sa de esență divină.

Succesiunea la tron se baza pe **sistemul ereditar-electiv**, întemeiat pe drepturile ereditare ale unei familii domnitoare, dar şi pe dreptul de a alege al boierilor şi al păturilor libere care alcătuiau „țara". După instaurarea dominației otomane, a început să se afirme sistemul numirii domnilor direct de către Poartă, fără consultarea boierimii. Numirile au devenit, cu vremea, simple acte de administrație ale Porții, domnul depunea omagiul şi jurământul de credință sultanului.

Ca urmare a creşterii influenței Porții, ideea de domnie a suferit o transformare notabilă din a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Domnia a început să nu mai fie considerată un atribut exclusiv al voinței divine, ea depinzând acum de voința unui stăpân lumesc, care era sultanul. În concepția otomană, domnia a devenit, încă din a doua jumătate a secolului al XVI-lea o funcție

administrativă, iar domnul un înalt dregător al Porții, ocupând un anumit grad în ierarhia administrativă otomană.

În **Transilvania**, vechea instituție a voievodatului, covertită de cuceritori în organ al puterii centrale, simboliza autonomia țării față de autoritate. Voievodatul s-a menținut în Transilvania până în secolul al XVI-lea. Voievozii Transilvaniei concentrau în mâinile lor atribuții militare, judiciare şi administrative. Voievodul îşi exercita autoritatea asupra comitatelor.

În contextul în care Țara Românească îşi afirmă neatârnarea în urma victoriei de la Posada, iar supremația lui Ludovic I asupra Moldovei este respinsă, acesta consideră de cuviință să petreacă lunile aprilie-octombrie 1366 în Transilvania, pentru a clarifica raporturile coroanei maghiare cu aceasta.

Dispozițiile atunci adoptate aveau în vedere ca:

1. Stăpânirea pământului să se facă numai pe baza unui act scris emis de rege, ceea ce exclude de la dreptul de proprietate, deci din rândurile feudalilor, pe cnezii români ale căror drepturi se bazează pe „ius valachium".
2. Stăpânirea cu titlu nobiliar era condiționată de apartenența la catolicism, ceea ce excludea încă o dată elitele româneşti ortodoxe de la conducerea statului.

Cele mai importante transformări pe planul instituțiilor s-au petrecut în secolul al XVI-lea, în legătură cu crearea principatului autonom, aflat sub suzeranitatea otomană, ca urmare a prăbuşirii Ungariei după lupta de la Mohacs (1526). Începând cu anul 1541, țara a fost condusă de un principe ales de Dietă. Dreptul de a alege principele, pe care sultanul îl acordă dietei, a fost legiferat de către Dieta întrunită la Cluj în anul 1543.

Amestecul Porții în politica externă aducea o îngrădire importantă unor prerogative care aparțineau de drept principelui. În politica internă, principele deținea însemnate prerogative, asemănătoare celor exercitate de domnii Țării Româneşti şi ai Moldovei.

În secolul XVII, domnii şi principii sunt aleşi de Stările privilegiate în momente de mai mare libertate de mişcare sau numiți direct de Poartă; şi unii şi ceilalți aveau nevoie de confirmarea puterii suzerane.

Alte modificări au intervenit în organizarea instituției centrale odată cu instaurarea regimului fanariot în Țările Române (1711 în Moldova şi 1716 în Țara Românească), şi a regimului habsburgic în Transilvania. Domnii sunt numiți direct de către Poartă, greci sau români, fără asentimentul țării, prin derogări de la formulele procedurale de alegere. Perioadele de domnie sunt scurte, domnii fiind degradați la nivelul unor funcționari ai Porții, schimbați dintr-o țară în alta. Limitările puterii centrale şi presiunea otomană nu au anulat însă autonomia Țărilor Române.

Transilvania, potrivit *Diplomei leopoldine* din 1691, a devenit o provincie a Imperiului Habsburgic condusă de împărat prin intermediul unui guvernator. Acesta era ales de către Dietă şi confirmat de către Curtea de la Viena.

Sfatul domnesc

Organul central al guvernării era alcătuit inițial din marii stăpâni de domenii dar, treptat, pe măsura consolidării puterii centralizatoare a domnilor, rolul cel mai important revine dregătorilor.

Format, în aria civilizației bizantino-slave, aparatul de stat dezvoltat de domnia centralizatoare a purtat amprenta sursei sale de inspirație.

Atribuțiile Sfatului Domnesc: asista pe Domn la scaunul de judecată, participa la încheierea tratatelor cu puterile vecine. Principalele acte ale domniei nu aveau putere dacă lipsea consimțământul marilor boieri din Sfat.

Un pas important a înregistrat politica de centralizare a puterii în urma apariției cancelariei domneşti, în fruntea căreia s-a aflat marele *logofăt*. Afirmarea şi consolidarea prerogativelor judecătoreşti ale domniei şi-au găsit expresia în instituția marelui *vornic*. Gestiunea centrală a veniturilor domniei, adunate de vistierie, se afla sub autoritatea marelui *vistier*. Activitatea diplomatică, primirea solilor străini şi ceremonialul primirii lor se aflau în grija marelui *postelnic*, a marelui *portar* sau a marelui *uşar*.

În a doua jumătate a secolului XV, o dată cu întărirea autorității centrale, din Sfatul Domnesc au început să fie eliminați, treptat, boierii fără dregătorii. De asemenea, boierii din Sfat se vor transforma treptat, în limbajul vremii, din „boieri ai domniei mele", în „boieri ai țării", marcând astfel procesul de cristalizare a instituțiilor domniei ca stat.

Accentuarea dependenței față de Poarta otomană a făcut ca de la sfârşitul secolului XVI Sfatul Domnesc să fie numit cu termenul turcesc divan. În timpul domniilor fanariote, numărul dregătorilor a crescut foarte mult, iar dregătoria a devenit repede principalul mijloc de îmbogățire.

În Transilvania, **Consiliul princiar** a fost subordonat principelui în vremea absolutismului, câştigându-şi în momentele de declin ale puterii centrale, un rol precumpănitor. În timpul dominației habsburgice, *Guberniul*, instituția administrativă organizată în 1693, a creat o reprezentanță la Viena care se constituia în Cancelaria aulică a Transilvaniei, condusă de un cancelar aulic şi 6 consilieri, îndeplinind atribuțiile unui adevărat guvern.

Adunările de Stări

Adunările de Stări reprezintă o instituție semnalată încă din secolul XV, purtând numele de *Marea Adunare a Țării* în Țara Românească şi Moldova. Adunarea țării se compunea din marii boieri, din clerul înalt, din boierimea mică şi mijlocie şi din curteni. Întrunită numai când o convoca domnul, adunarea țării nu a devenit o instituție permanentă în Moldova şi Țara Românească, ci una sporadică, din ce în ce mai frecventă în secolul XVI, când era vorba de alegerea domnului, declarații de război împotriva turcilor sau încheierea păcii cu aceştia.

Adunarea Stărilor şi-a definit atribuțiile în mai mare măsură în vremea lui Matei Basarab, când au apărut conturate deosebirile dintre *Sfat* – Sfatul sau Divanul domnesc al marilor boieri, *Soborul* – fețele bisericeşti şi *Adunarea a toată țara* – cuprindea reprezentanții tuturor stărilor privilegiate îndreptățite să participe. În timpul regimului fanariot a scăzut semnificativ rolul acestei instituții. Ultima alegere a unui domn de către Adunarea țării a avut loc în 1730, iar ultima sa reunire, dedicată desființării şerbiei, a avut loc în 1749. Sub o formă modernizată dar nu departe totuşi de vechile adunări de stări medievale, instituția va renaşte între 1831 şi 1848 sub numele de *Adunarea Obştească*.

În **Transilvania**, statutul politic al românilor s-a degradat concomitent cu consolidarea poziției categoriilor privilegiate ale nobilimii ungare, saşilor şi secuilor. Cele trei autonomii ale privilegiaților nobili, saşi, secui, au devenit factor de co-guvernare a voievodatului prin mijlocirea organului lor de reprezentare, *Congregația generală a țării*. Românii erau înlăturați din acest for de reprezentare a intereselor stărilor privilegiate. Convocate inițial din inițiativa voievozilor, pentru a dezbate diverse probleme, îndeosebi de ordin judiciar, congregațiile generale au devenit tot mai mult în cursul secolului XV, adunări de stări nobiliare.

Începând din secolul XVI, problemele mai importante de politică externă erau dezbătute şi hotărâte, în principiu, în *Dieta țării*. Dieta se întrunea periodic, având atribuții permanente şi un statut bine precizat.

Armata

Progresele centralizării s-au manifestat şi în organizarea militară. Pe lângă serviciul feudal al membrilor claselor privilegiate, care alcătuiau oastea cea mică, domnia putea dispune în situații de primejdie, participarea la apărarea țării a întregii populații apte de serviciul militar, oastea cea mare. După instaurarea dominației otomane, „oastea cea mare" nu a mai fost chemată sub arme. Un rol important în sistemul de apărare al Țării Româneşti şi al Moldovei l-au avut cetățile de la hotare şi din interiorul țării.

Administrația

În **Transilvania**, începând cu secolul XII, regalitatea maghiară a trecut la impunerea propriilor instituții administrativ-teritoriale. *Comitatul regal*, unitate administrativă şi militară, a fost instalat peste vechile țări ale autohtonilor. În 1111 era constituit primul comitat, Bihorul, urmat de Crasna şi Dăbâca la 1164, Clujul, Alba şi Timişul (1175), iar în secolul XIII, Aradul, Zarandul şi Târnava. Țările româneşti au rezistat în zonele de margine aflate în imediata vecinătate a Carpaților: Țara Bârsei, Țara Făgăraşului, Țara secuilor şi saşilor. Teritoriul secuiesc era împărțit în *scaune*, unități judiciar-administrative în fruntea cărora se aflau un *căpitan* şi un *jude*. Scaunele şi districtele saşilor din Transilvania erau conduse de doi juzi. Emancipate progresiv de sub autoritatea regală, organizațiile săseşti s-au constituit într-o *universitate a saşilor* a cărei autonomie a fost confirmată la sfârşitul secolului XV.

Administrația Țării Româneşti şi a Moldovei se realiza prin intermediul unor dregători teritoriali, în cadrul județelor şi respectiv a ținuturilor.

Biserica

În ce priveşte organizarea bisericească, românii au urmat ca şi în cazul altor instituții, modelul bizantin adaptat necesităților româneşti. În a doua jumătate a secolului XIII a apărut un arhiepiscopat bine organizat la Vicina, care se va transforma într-o mitropolie. În **mai 1359**, a fost inaugurată **mitropolia Țării Româneşti** (a Ungrovlahiei). Dependentă de Patriarhia de la Constantinopol, urma să aibă în fruntea sa mitropoliți numiți de Bizanț. Prin înființarea mitropoliei, domnul îşi consolida tronul şi poziția, devenind ca împăratul bizantin, monarh civil şi religios. Între domnie şi biserică exista o strânsă legătură. Mitropolitul ocupa şi un loc important în sfatul domnesc şi ținea locul domnului în caz de vacanță a tronului.

În **Moldova**, Petru Muşat a pus bazele unei mitropolii ortodoxe recunoscute de către Bizanț în 1402.

Titlul suplimentar atribuit de patriarhul Constantinopolului, mitropolitului Țării Româneşti, care arăta şi calitatea sa de exarh al plaiurilor, avea sensul de reprezentant sau împuternicit al patriarhiei ecumenice în ținuturile locuite de credincioşii ortodocşi români stăpânite de Regatul maghiar.

În **Transilvania**, românii, deşi majoritatea de religie ortodoxă, erau considerați tolerați.

Habsburgii au recunoscut importanța bisericii romano-catolice drept factor unificator şi şi-au propus să întărească catolicismul în Transilvania pentru a putea controla tendințele centrifuge ale Stărilor protestante. Instrumentul lor urma să fie unificarea bisericii prin care sperau să aducă toți românii, care alcătuiau jumătate din populația principatului, la unirea cu biserica Romei. Înfăptuirea unirii religioase a permis clerului greco-catolic să aibă legături culturale cu Roma, stimulând astfel mişcarea de idei promovată în secolul XVIII de către Şcoala Ardeleană, cu un rol important în dezvoltarea conştiinței naționale.

-7-
STATUL ROMÂN MODERN: DE LA PROIECT POLITIC LA REALIZAREA ROMÂNIEI MARI

PROIECTE POLITICE ŞI ÎNCERCĂRI DE MODERNIZARE ÎN SPAŢIUL ROMÂNESC (secolul XVIII-începutul secolului XIX)

Situaţia politică a Principatelor în secolul al XVIII-lea

Instaurarea domniilor fanariote după 1711, provocase un considerabil impact asupra societăţii româneşti, marcat printr-o intrare mai profundă a Principatelor în lumea Orientului, după ce dobândiseră sentimentul europenităţii lor, prin scrierile lui Dimitrie Cantemir şi stolnicul Constantin Cantacuzino.

Apariţia şi dezvoltarea conştiinţei naţionale după 1750, făcea posibilă ideea de regenerare şi redeşteptare naţională a românilor, de renaştere culturală. Această idee avea semnificaţia unei modernizări, care nu devenea posibilă decât prin europenizare, adică prin ieşirea turco-orientală, prin renunţarea la instituţiile lipsite de modernitate şi refractare la nou.

Aplicarea reformelor a fost stânjenită de fluctuaţiile dominaţiei otomane, de intervenţia turcilor şi, nu în ultimul rând, de ostilitatea boierimii. Agravarea decadenţei otomane şi seria războaielor ruso-austro-otomane au adus în scena istorică noile soluţii politice antifanariote ale mişcării de emancipare naţională.

***„Problema orientală" – cadru pentru emanciparea românilor**

După asediul Vienei (1683), decăderea Imperiului Otoman se accentuează iar vechea „problemă orientală" dobândeşte un nou conţinut. În secolul al XVII-lea concurenţa dintre Habsburgi şi Romanovi pentru moştenirea „omului bolnav" al Europei a generat războaie care au marcat sud-estul european şi au obligat Imperiul Otoman la importante cedări teritoriale.

Teatrul acestor războaie a fost de cele mai multe ori teritoriul Principatelor române, pe care un contemporan le caracteriza drept „corăbii în furtună". Deşi românii se închinaseră turcilor prin tratate „nu ca învinşi ci ca învingători", Principatele au făcut parte din proiectele de împărțire a Imperiului Otoman.

Înfrângerile suferite de turci în fața puterilor creştine au avut drept consecință anexarea unor teritorii româneşti de către statele creştine din vecinătate precum şi creşterea îngrijorării marilor puteri pentru echilibrul european, implicit a interesului lor față de Principate.

Această conjunctură a oferit elitei româneşti posibilitatea să acționeze pentru modificarea statutului internațional al Principatelor, având ca fundal proiecția statului român modern.

Reformismul domnesc

a) Reforme politice şi sociale

Constantin Mavrocordat (1730-1769), a domnit alternativ în Moldova şi Țara Românească. Domnul a început, având aprobarea Porții, aplicarea programului de reorganizare a instituțiilor fiscale, administrative şi judiciare în spiritul de raționalizare a statului. Reformele aplicate succesiv în cele două țări, au avut în vedere realizarea unei monarhii moderate prin puteri intermediare şi corpuri constituite în cadrul Adunărilor de Stări. Reorganizarea viza sistemul fiscal, în sensul asigurării stabilității masei țărăneşti şi sporirea competenței statului în reglementarea raporturilor de proprietate. Ca urmare, la **1746** în Țara Românească şi la **1749** în Moldova, **şerbia a fost desființată**. Foştii şerbi au devenit clăcaşi, liberi din punct de vedere juridic, dar lipsiți de pământ.

Maria Tereza (1740-1780) a deschis o nouă fază în istoria practicii reformiste la nivelul întregului Imperiu habsburgic, cu efecte şi în Transilvania, continuată de **Iosif al II-lea (1780-1790)**. Principala reformă cu înrâurire în Transilvania a fost reforma socială. La **22 august 1785**, la câtva timp după răscoala condusă de Horea, Cloşca şi Crişan, **o patentă imperială desființa în mod oficial iobăgia din Transilvania**. Ca şi în Principate însă, reforma nu a îmbunătățit decât parțial condiția țărănimii.

b) Reforme juridice

Primul cod de legi fanariot s-a tipărit în **1780**, din inițiativa lui Alexandru Ipsilanti, *Pavilniceasca condică*, care se va aplica în Țara Românească până în preajma revoluției lui Tudor Vladimirescu, când a fost înlocuit cu *legiuirea Caragea (1818)*. *Codul Callimachi (1817)* şi Legiuirea Caragea s-au redactat din inițiativa domnilor fanarioți **Scarlat Callimachi** (Moldova) şi **Ioan Caragea** (Țara Românească).

c) Reforme religioase şi culturale

În Transilvania, Maria Tereza a restaurat din rațiuni de stat, prin *edictul din 1759*, ortodoxia pentru a salva unirea religioasă. Prin politica şcolară, în special prin *Ratio Educationis* (1777), paralel cu sporirea rețelei şcolare rurale şi instrucția preoțimii, s-a format o elită intelectuală instruită în universități catolice, la Roma sau Viena, care promova idei în avantajul emancipării naționale. Reformele în acest domeniu au fost continuate de către Iosif II, care prin *Edictul de toleranță* (1781) asigura liberul exercițiu religiilor necatolice, fără ca să prejudicieze primatul catolicismului.

Prin reformele practicate de fanarioți s-a îndeplinit un proces de unificare treptată a condițiilor politice şi sociale din Principate care pregăteau unificarea pe care o va aduce secolul următor.

Reformismul boieresc

a) Internaţionalizarea problemei Principatelor

Conştienți de greutatea menținerii unei identități politice proprii, într-o zonă politică disputată de marile puteri vecine, boierii au încercat să internaționalizeze problema Principatelor transformându-le în state neutre tampon, menite a preveni ciocnirea intereselor divergente ale Rusiei, Austriei şi Turciei. Pentru prima dată, ideea statului tampon, pus sub protecția Rusiei, Austriei şi Prusiei, a fost exprimată de divanul muntean la 1772. Apelul la dreptul istoric era menit să argumenteze înlocuirea regimului fanariot care încălca, prin acordul Porții, privilegiile țărilor. Aceste memorii, prin conținutul lor, mărturisesc o atitudine națională la boierime şi cler, manifestată la nivel internațional, tendință care va constitui punctul de plecare al programului revendicativ de la sfârşitul secolului XVIII şi începutul secolului XIX.

În cererile şi memoriile trimise către puterile creştine de boierimea pământeană, ca şi în proiectele de reforme, se avea în vedere şi statutul juridic al Principatelor dunărene, cerându-se lărgirea autonomiei pe baza vechilor capitulații încheiate cu Poarta.

b) Proiecte politice

În secolul XVIII şi la începutul secolului XIX, programul politic nu s-a fixat în Principate într-un act fundamental, în totalitatea lor memoriile şi proiectele de reformă l-au formulat coerent şi l-au articulat în raport cu principala problemă: recâştigarea independenței prin abolirea dominației turco-fanariote. Soluțiile oferite de către boieri au fost, în majoritatea lor, reformiste.

Principala preocupare a programelor elaborate de către boieri a vizat *problema formei de guvernământ* a Principatelor. Între 1716 şi 1821, boierimea a cerut de 40 de ori înlocuirea fanarioților cu domni aleşi de țară, repetându-şi cererea la Constantinopol, Petersburg, Viena sau Paris. Rezultă că boierimea a fost tot timpul

ostilă oricărui tip de absolutism fanariot, şi că recâştigarea puterii politice a fost *elementul principal* al programului său politic **până la 1821**. În aceste proiecte politice, boierii au propus diferite forme de guvernământ pentru Principate. În **1769**, partida națională[1], condusă de **mitropolitul Gavril Callimachi** al Moldovei, propunea **instaurarea unei republici aristocratice condusă de 12 mari boieri**.

Boierimea mică şi mijlocie a avut inițiativa unor proiecte politice în condițiile unei aprigi confruntări de interese între puterile vecine pentru supremație politică în sud-estul european. *Memoriul din 1772*, de exemplu, susținea unirea Moldovei cu Țara Românească, iar cel din **1791**[2] revendica unirea şi independența Principatelor sub protecția Rusiei şi a Austriei. Marele vistier Iordache Rosetti-Rosnovanu a scris în 1817-1818 nu mai puțin de opt proiecte de reformă, propunând instaurarea unui regim politic în care domnia să fie un simplu organ de supraveghere şi control, puterea reală trecând în mâna unei Adunări Obşteşti şi a unui divan controlat de boierime. În 1802, Dumitrache Sturdza elabora *Planul de oblăduire* [conducere] *aristo-democrăticească*, ce propunea un proiect republican de nuanță aristocratică.

Din punct de vedere social, programele boiereşti nu aduceau nimic nou, situația țărănimii nu era uşurată, pentru sate exploatarea pământeană putea fi tot atât de grea ca şi cea fanariotă.

Programul politic, prin revendicările lui naționale, a reuşit în fața **acțiunii lui Tudor Vladimirescu***, să solidarizeze întregul corp social al națiunii. Programul mişcării lui T.Vladimirescu, *Cererile norodului românesc* (1821), era în aparență îndreptat împotriva fanarioților, nu a Porții. În realitate, alungarea grecilor era doar primul pas pe calea cuceririi independenței.

Boierii au continuat acțiunile şi după înfrângerea mişcării lui Vladimirescu, obținând pentru țară câştiguri prețioase. În 1821 şi 1822 ei au elaborat nu mai puțin de 75 de memorii şi proiecte de reformă, pe care le-au înaintat ruşilor, turcilor şi austriecilor, cerând recunoaşterea drepturilor naționale şi, în primul rând, reacordarea dreptului de a avea domni pământeni. Drept consecință a acestor acțiuni, în **septembrie 1822**, Poarta a acceptat înlocuirea fanarioților numindu-l pe Grigore Ghica domn al Țării Româneşti şi pe Ioniță Sturdza domn al Moldovei.

În **1822**, **Ionică Tăutu** a redactat *Constituția cărvunarilor* (înaintată domnitorului Ioniță Sandu Sturdza), iar **Simion Marcovici** semnează *Aşezământul politicesc*. Primul susținea „monarhia mărginită şi moştenitoare" şi revendicări precum garantarea libertății persoanei, a egalității în fața legilor sau formarea unei adunări reprezentative – Sfatul Obştesc, iar al doilea organizarea statului pe baza separării puterilor.

Treptat, mişcările politice au căpătat o organizare mai închegată, cu aderență în rândul boierimii liberale, intelectualilor şi orăşenilor.

Reformele propuse de **Eufrosim Poteca** urmăreau: instituirea impozitului pe venit, libertatea tiparului şi a ocupării funcțiilor administrative. **Dinicu Golescu** în lucrarea *Însemnare a călătoriei mele* (1826), susținea unirea tuturor provinciilor româneşti sub forma Daciei Mari.

Gruparea națională din Țara Românească din jurul lui **Ion Câmpineanu** a elaborat în **1838**, două documente referitoare la organizarea Țării Româneşti. Primul, intitulat *Act de unire şi independență*, cerea înlăturarea suzeranității otomane şi a protectoratului țarist, unirea principatelor într-un regat al Daciei, alegerea unui domn ereditar. Al doilea act era un proiect de constituție, *Osăbitul act de numire a suveranului românilor*. Activități asemănătoare desfăşura şi societatea secretă *Frăția* (1843), care avea înscrise în program obiective precum: unirea Țării Româneşti cu Moldova, independența acestora, emanciparea clăcaşilor, egalitatea cetățenilor în fața legii. Societatea *Frăția*, a avut un rol principal în pregătirea şi desfăşurarea Revoluției de la 1848 în Țara Românească.

*Acțiunea lui Tudor Vladimirescu – context, obiective/program, urmări

În ultimul deceniu al epocii fanariote, lumea creştină sud-est europeană intră într-un proces de radicalizare politică. O societate secretă, *Eteria*, avea ca scop eliberarea grecilor, cu sprijinul Rusiei, pe fondul unei răscoale generale a creştinilor din Balcani. Mişcarea stabilise legături şi cu boierii români, inclusiv cu aceia de la vârful ierarhiei politice.

La cumpăna anilor 1820-1821, trei mari boieri munteni gândesc organizarea unei răscoale pentru obținerea vechilor privilegii ale țării, alegându-l comandant militar pe Tudor Vladimirescu, mic boier cunoscut pentru relațiile cu Eteria şi pentru sentimentele sale antifanariote şi antiturceşti. În ianuarie 1821, Tudor Vladimirescu a fost învestit cu conducerea militară a răscoalei; la rândul său, a semnat o convenție militară cu eteriştii, cu scopul îndepărtării dominației otomane. După moartea, în condiții suspecte, a ultimului domn fanariot al Țării Româneşti, Tudor a guvernat țara timp de câteva luni. Între timp însă, din rațiuni diplomatice, Rusia a dezavuat public Eteria şi tulburările pricinuite de aceasta în Principate. Poziția Rusiei şi iminența intervenției militare otomane l-au determinat pe Tudor să încerce o apropiere de Poartă, prin incriminarea exclusiv a fanarioților. Dacă din perspectiva românească această

[1] **Partida națională** = grupare a nobilimii pământene care revendica, în secolul XVIII respectarea autonomiei statale, revenirea la domnii pământene, eliminarea grecilor din administrație şi biserică.

[2] În timpul tratativelor de pace de la Şiştov (1791), boierii munteni au înaintat un memoriu Rusiei şi Austriei prin care revendicau: autonomia şi neutralitatea țării sub garanția Austriei şi Rusiei, desființarea obligațiilor față de Poartă (cu excepția tributului), alegerea unui domn pământean, desființarea raialelor, libertatea comerțului.

poziție putea fi convenabilă, din perspectiva antiotomană a Eteriei, a fost asimilată trădării. La sfârşitul lui mai 1821, Tudor a fost judecat, condamnat şi executat de eterişti.

Documentele mişcării conduse de T.Vladimirescu sunt alcătuite dintr-o seamă de proclamații (*Proclamația de la Padeş*) şi din *Cererile norodului românesc*, combinație de program politic şi act cu valoare constituțională, atât timp cât domnul, la instalare, ar fi trebuit să jure pe acest document. Documentul întemeia statul pe principiul suveranității poporului, reprezentat de Adunarea Norodului şi reclamau anularea legilor abuzive adoptate fără acordul acesteia. Domnul trebuia să fie ales de țară, privilegiile boiereşti desființate, promovarea în funcții să se facă după merit şi veniturile din slujbe să se desființeze; se încredința mânăstirilor întreținerea unei armate de 4 000 de panduri şi 200 de arnăuți „cu leafă uşoară"; reforma fiscală ar fi înlocuit dările vechi printr-un impozit unic plătibil în patru rate, desființând categoriile privilegiate ale scutelnicilor şi posluşnicilor. Nu lipsea nici anularea vămilor interne, în vederea unificării pieței naționale. Dar Sfânta Alianță nu putea accepta sistemul stabilit la Congresul de la Viena.

Pe măsura conturării tot mai clare a pericolului intervenției militare otomane, programul social se estompează tot mai mult. *Cererile norodului românesc* conțin o serie nesistematizată şi vagă de proiecte de reformă, dintre care multe se regăsesc şi în scrierile boierilor reformatori. Nu mai cere nici măcar îndepărtarea imediată a fanarioților, ci doar limitarea abuzurilor acestora.

Intervenția militară otomană a pus capăt mişcării lui Tudor Vladimirescu. Elita politică românească a recuperat însă, prin redactarea unui număr impresionant de memorii şi proiecte de reformă, întregul țel declarat (antifanariot) al acesteia. În septembrie 1822, Poarta a acceptat restaurarea domniilor pământene, numindu-i pe Grigore IV Dimitrie Ghica în Țara Românească şi pe Ioniță Sandu Sturdza în Moldova.

Revenirea la domniile pământene poate fi interpretată ca o schimbare de regim politic, în măsura în care instituția domniei devine națională (pământeană). Structura organizării de stat (instituțiile) nu s-a modificat până la adoptarea Regulamentelor Organice. În deceniile 3 şi 4 ale secolului XIX, boierimea reformatoare a redactat zeci de proiecte, vizând modernizarea organizării interne şi, în primul rând, redactarea unor legi fundamentale.

Nevoia de reorganizare internă era recunoscută şi în principalele acte internaționale referitoare la Principate (Convenția de la Akkerman[3], Tratatul de la Adrianopol[4]). Tratatul de la Adrianopol (1829) consacra individualitatea politică a Țărilor Române, instituia oficial protectoratul rusesc asupra acestora şi prevedea reorganizarea administrativă internă în temeiul unor noi reglementări, viitoarele Regulamente Organice.

c) Proiecte care vizau aspectul național

În absența unei nobilimi naționale în Transilvania, conducerea luptei românilor pentru drepturi politice a fost asumată în secolul XVIII de către cler. Figura reprezentativă a fost cea a episcopului greco-catolic **Inochentie Micu**. În memoriile sale a cerut includerea românilor între Stări ca națiune aparte. Permanent a dublat revendicările sale de ordin ecleziastic cu cele naționale, cerând reprezentarea națiunii în viața publică şi anularea legilor discriminatorii pentru români. Inochentie Micu în **Supplex Libellus**, memoriu înaintat Curții de la Viena, oferea o imagine cuprinzătoare a stării națiunii, cu referiri la vechimea ei istorică, dar în special înfățişând condiția socială şi politică a românilor. El cerea declararea națiunii române ca a patra națiune receptă, reprezentarea ei în sistemul de Stări, în instituțiile provinciale, la nivelul celorlalte națiuni.

De la sfârşitul secolului XVIII, elita românească din Transilvania s-a fixat în cele din urmă la o formulă politică neconfesională, la un act reprezentativ național. **Supplex Libellus Valachorum** a fost elaborat de personalitățile de prim-plan din viața intelectuală: Samuil Micu, Gheorghe Şincai, Petru Maior, Ioan Piuariu Molnar, Iosif Meheşi, Budai Deleanu, Ioan Para. Semnat în numele națiunii de categoriile sale libere, Supplex-ul sintetiza principalele cereri ale românilor: ştergerea numirilor odioase şi jignitoare de tolerați, admişi, şi reaşezarea națiunii române în uzul tuturor drepturilor civile şi „regnicolare", să i se redea națiunii locul pe care l-a avut în viața politică în evul mediu, clerul, nobilimea şi plebea să se considere la nivelul Stărilor care constituiau uniunea celor trei națiuni, reprezentarea proporțională în Dietă şi în funcții.

***Regulamentele organice şi domniile regulamentare**

Regulamentele organice au intrat în vigoare în **1831** în Țara Românească şi în **1832** în Moldova. Din punct de vedere al conținutului, cuprindeau, pe lângă reguli pentru organizarea puterilor statului, norme de drept administrativ sau financiar sau chiar dispoziții de drept civil, deoarece răspundeau în primul rând nevoii de a pune capăt abuzurilor din toate domeniile. Regulamentele organice au schițat separarea puterilor în stat şi pot fi considerate „actul de naştere a parlamentarismului în România", fiind primele legiuiri care instituie adunări formate pe bază de sufragiu, care, prin participare la activitatea legislativă, limitau puterea şefului statului.

---

[3] **Prevederi ale Convenției de la Akkerman (1826)**: alegerea domnilor dintre boierii pământeni pe o durată de 7 ani; libertatea comerțului după achitarea obligațiilor față de Poartă – tributul şi cuantumul celorlalte obligații rămâneau cele fixate anterior; încetarea exilului boierilor pământeni, participanți la revoluția de la 1821; instituirea unor comisii care să propună măsuri pentru îmbunătățirea situației Principatelor.

[4] **Prevederi ale Tratatului de la Adrianopol (1829):** restituirea către Țara Românească a cetăților turceşti de pe malul stâng al Dunării (Turnu, Giurgiu şi Brăila); autonomia administrativă a Principatelor; stabilirea granițelor pe talvegul Dunării; numirea domnilor pe viață; libertatea comerțului şi scutirea Principatelor de obligația aprovizionării Istanbulului; dreptul de navigație pe Dunăre cu vase proprii; îngrădirea dreptului de intervenție a Turciei în Principate; menținerea ocupației ruseşti şi obligația Porții de a recunoaşte viitoarele regulamente administrative ale Principatelor.

Domnul, ales pe viață, este organul central al întregii structuri statale. El singur are drept de inițiativă legislativă, numeşte miniştri, poate refuza publicarea legilor votate în adunare, fără a fi obligat să prezinte motivații, are dreptul de a dizolva adunările. **Adunările obşteşti** dezbăteau şi adoptau proiectele de lege trimise de domn. Sfatul domnesc este înlocuit cu **Sfatul administrativ**, alcătuit din miniştri, şefi ai departamentelor nou-înființate. Erau reorganizate justiția şi administrația şi se inițiau o serie de măsuri importante în domeniile edilitar, penitenciar, al pensiilor şi ajutoarelor sociale, al instrucției publice.

În **1834**, au fost numiți (nu aleşi, aşa cum prevedeau Regulamentele Organice), **Alexandru Ghica** (Muntenia) şi **Mihail Sturdza** (Moldova). Acuzat de proastă gestiune şi de lipsă de autoritate, Alexandru Ghica a fost destituit şi înlocuit cu **Gheorghe Bibescu (1842)**, singurul domn ales în conformitate cu prevederile Regulamentului Organic. Aceste trei domnii poartă denumirea de „domnii regulamentare". Deşi au aplicat programe reformatoare la nivel instituțional şi de creştere a gradului de civilizație, domnii regulamentari au fost vehement contestați în epocă şi s-au confruntat cu opoziția cvasipermanentă a clasei politice.

PROIECTUL POLITIC PAŞOPTIST

„Noi vrem să ne unim cu ţara!"
(Marea Adunare Naţională de la Blaj, 3-5 mai 1848)

Context

Anul 1848 s-a afirmat în plan european, atât prin grăbirea procesului de afirmare a principiului suveranității națiunilor în fața legitimității monarhiilor, cât şi prin schimbarea raportului de forțe pe continent. Revoluțiile de la 1848 au fost o continuare a Revoluției franceze din 1789, eveniment ce încercase să impună principiile de organizare a statului modern. Pe de altă parte, revoluțiile reprezintă reacția popoarelor europene împotriva sistemului stabilit de monarhiile absolutiste în urma Congresului de la Viena din 1815.

Proiectele reformatoare elaborate în Țările Române de la începutul secolului XIX au atins punctul culminant prin Revoluția de la 1848-1849. Aceasta avea să cuprindă, într-un singur program, propunerile de reforme pentru care activaseră reprezentanții românilor în perioada anterioară. Prin programul de la 1848, românii îşi afirmau dorința de a se alătura națiunilor europene moderne.

Factorii favorabili declanşării revoluției române de la 1848

Pentru intelectualii români, anul 1848 a marcat triumful ideii de națiune. În ambele Principate şi în Imperiul habsburgic ei şi-au justificat cererile de independență sau autonomie politică prin invocarea dreptului legitim la autodeterminare al unei comunități etnice. În Țara Românească şi Moldova, intelectualii au căutat să desființeze protectoratul Rusiei şi să restabilească echilibrul cu Imperiul Otoman, în timp ce în Transilvania, Banat şi Bucovina ei şi-au propus să unească toți românii într-un singur stat autonom.

Revoluția de la 1848 din Principatele Române a fost, în primul rând opera intelectualilor liberali paşoptişti, care recunoşteau în Apus un model politic şi cultural demn de urmat şi la ei acasă.

Aspirațiile generației de la 1848 şi-au găsit expresia practică în nemulțumirea generală a tuturor claselor sociale din Principate, față de condițiile politico-economice existente.

Forme de acțiune a românilor la 1848

Ca în orice revoluție democratică, distingem într-o primă fază două planuri de manifestare ale spiritului național, două comportamente, cel țărănesc, tradițional şi cel burghez, liber-democrat, al elitei intelectuale şi al burgheziei. Intelectualitatea a prelungit în primele luni ale revoluției tradiția legalistă, petiționară din mişcarea românească, caracteristică perioadei premergătoare revoluției de la 1848. Convocarea unor adunări populare la inițiativa elitei a marcat începutul procesului de organizare a revoluției, ce a urmărit fuziunea celor două tipuri distincte de comportament. Apelul la adunarea națională ca organism suprem care să decidă în afacerile naționale are şi o altă semnificație, mai ales în Transilvania. Ea opune dreptului istoric al guvernanților, întemeiat pe cucerire, ideea democratică a reprezentativității unui popor, argumentului istoric pe cel demografic cantitativ, minorității privilegiate un întreg popor, națiunii politice de sorginte medievală, națiunea etnică. Tactica legalistă propusă de intelectualitatea românească a dominat la începutul revoluției în toate teritoriile româneşti. O inovație o constituie în această revoluție şi abandonarea principiilor elitiste în favoarea reprezentativității națiunii, încorporând în națiune mulțimea poporului. În Țara Românească s-a

format un Comitet revoluționar însărcinat cu organizarea unei revolte armate. Principiile exprimate de către **Comitetul revoluționar de la Islaz (9-21 iunie 1848)** îşi au sorgintea în evoluția ideilor cuprinse în memorandumurile boierilor reformatori, în proclamația dată de Tudor Vladimirescu şi în aspirațiile boierilor liberali din adunările legislative din cele două Principate. Mişcările revoluționare au continuat la Bucureşti, ducând la instaurarea unui **guvern provizoriu (14-26 iunie 1848)**, format în majoritate din tineri intelectuali liberali. Guvernul revoluționar a încercat să-şi consolideze poziția prin promovarea unor reforme şi înființarea de noi instituții.

Factorii care au împiedicat înfăptuirea programelor revoluționare la 1848-1849

În Țara Românească, intervenția străină a pus capăt activității şi existenței guvernului revoluționar şi a curmat eforturile acestuia privind reforma. Cooperarea dintre Rusia şi Poarta Otomană a spulberat speranțele de supraviețuire ale guvernului provizoriu. Acesta a fost înlocuit cu o Locotenență domnească[5], formată din I.H.Rădulescu, Nicolae Golescu, Christian Tell şi mai apoi de un caimacam[6]. Din septembrie 1848, ruşii au instituit controlul asupra Țării Româneşti şi Moldovei. La 13 septembrie armata otomană a intrat în Bucureşti, intervenția armată punând capăt revoluției şi în Țara Românească. În Moldova nu s-au desfăşurat confruntări militare, revoluționarii desfăşurându-şi cea mai mare parte a acțiunilor în exil, deoarece domnitorul Mihail Sturdza a luat măsuri împotriva acestora de teama unei intervenții din partea Rusiei.

În Transilvania, acțiunile românilor îndreptate împotriva unirii Transilvaniei cu Ungaria au eşuat. La **18/30 mai 1848**, Dieta de la Cluj a votat pentru anexarea Transilvaniei la Ungaria.

Pentru revoluția română din Transilvania, adunarea din septembrie 1848 de la Blaj a însemnat începutul insurecției, abandonarea legalității şi asumarea revoluției ca mijloc pentru transpunerea în practică a programului autodeterminării, înarmarea poporului şi organizarea Transilvaniei pe baza principiului de naționalitate. A început formarea gărzilor militare româneşti sub conducerea lui Avram Iancu şi Axente Sever. În Transilvania, armata română urma să lupte pe două fronturi: împotriva habsburgilor şi împotriva revoluției maghiare. În perioada aprilie-iulie 1849, într-o încercare de a salva revoluția națională, Nicolae Bălcescu a căutat să facă posibilă reconcilierea dintre guvernul ungar şi Avram Iancu. Înțelegerea s-a încheiat prea târziu, deoarece în august 1849 forțele austriece şi ruseşti au reuşit să înfrângă armata maghiară la Şiria (lângă Arad), punând astfel capăt revoluției din Transilvania.

Revoluția de la 1848 a demonstrat că pentru reforma societății nu era de ajuns unitatea de acțiune a românilor sau conştiința națională. Fără unitatea statală nu se putea trece la modernizarea internă a statului, după cum nu se putea obține nici independența.

STATUL ROMÂN MODERN – ÎNFĂPTUIRE ŞI MODERNIZARE

„Revoluţia viitoare va fi o revoluţie naţională.”
(Nicolae Bălcescu, 1850)

Contextul intern şi internațional

Unirea Principatelor a fost, din punct de vedere politic, ideea centrală a perioadei ce a urmat revoluției de la 1848. Condițiile interne şi internaționale au fost influențate şi de încheierea la **19 aprilie 1849** a *Convenției de la Balta Liman*, între puterea suzerană (Imperiul Otoman) şi puterea protectoare (Rusia), care îngrădea şi mai mult autonomia internă a Principatelor. Poarta şi Rusia îşi arogă dreptul numirii domnilor[7], durata domniilor reducându-se la şapte ani. Adunările obşteşti erau dizolvate şi înlocuite cu adunări compuse exclusiv din marii boieri (Divanuri Legislative).

Mişcarea unionistă şi efortul de modernizare s-au desfăşurat într-un context internațional dificil, sub ocupații străine, ostile fie liberalizării politice interne (Rusia), fie aspirațiilor naționale panromâneşti (Austria, Turcia).

Principatele între diplomație şi interesele marilor puteri

[5] **Locotenență domnească** = organism politico-administrativ care ținea locul domnului şi exercita atribuțiile sale.

[6] **caimacam** = locțiitor al domnului.

[7] Poarta numea şi Rusia aviza. Au fost numiți Barbu Ştirbei (Țara Românească) şi Grigore Alexandru Ghica (Moldova).

În străinătate, românii şi-au propovăduit cauza după 1848 mai ales în rândurile revoluționarilor europeni (G.Mazzini, Ledru-Rollin), alături de care credeau în victoria revoluției general europene. Odată cu venirea la putere a lui Napoleon III în Franța, după 1852, unioniştii şi-au schimbat direcția, orientându-se cu precădere către curțile europene considerate a fi favorabile cauzei româneşti. Memorii au fost adresate Parisului şi Londrei, iar diferite articole favorabile unirii au fost publicate în presa franceză, engleză şi italiană.

Deteriorarea relațiilor dintre Rusia şi Imperiul Otoman a dus în 1853 la declanşarea **Războiului Crimeii**, cu consecințe şi asupra situației interne din Principate. Înfrângerea Rusiei a fost sancționată prin încheierea protectoratului pe care l-a exercitat asupra Principatelor.

Prevederile *Tratatului de la Paris* (**18/30 martie 1856**), ce a urmat războiului Crimeii, au influențat dezvoltarea politică a Principatelor. Deşi au rămas sub suzeranitatea Imperiului Otoman, Principatele beneficiau de protecția colectivă[8] a marilor puteri. Toate părțile semnatare, inclusiv Imperiul Otoman, recunoşteau autonomia Principatelor, dreptul fiecăruia de a avea o armată națională, de a emite legi şi de a face comerț liber cu alte țări. Marile puteri au creat o comisie specială de anchetă pentru a strânge informații şi a face recomandări asupra noii forme de guvernământ a Principatelor. Puterile garante (Franța, Marea Britanie, Rusia, Prusia, Sardinia, Austria şi Imperiul Otoman) au pregătit alegerea unei adunări consultative speciale, adunarea ad-hoc în fiecare Principat, având misiunea de a face cunoscută comisiei poziția românilor în privința unirii.

Modalități de amestec ale marilor puteri în problemele interne ale Principatelor

Tratatul de la Paris a deschis o nouă etapă în lupta pentru realizarea unirii sub controlul puterilor garante, iar populația pentru a fi consultată în privința unirii, urma să-şi aleagă adunările în **1857**.

În privința Principatelor, aplicarea clauzelor Tratatului de la Paris s-a realizat prin acțiuni interne şi negocieri între marile puteri. Prima acțiune a fost aceea a alegerii adunărilor în 1857, atât în Moldova, cât şi în Țara Românească. Lupta îi opunea pe partizanii unirii aflați față în față cu antiunioniştii. Reprezentanții Imperiului Otoman, au falsificat alegerile. În acest context, Napoleon III amenința în iulie 1857, ruperea relațiilor cu Poarta. Unioniştii au câştigat alegerile pentru adunările ad-hoc din ambele Principate. Cele două adunări s-au întrunit în **octombrie 1857** şi au elaborat rezoluții[9] prin care cereau unirea, autonomia şi o garantare colectivă a noii ordini de către marile puteri.

Poarta refuza să accepte revendicarea unirii, pe care o considera contrară Tratatului de la Paris. În 1858, comisia de anchetă a prezentat raportul său către marile puteri asupra dorințelor românilor, exprimate în adunările ad-hoc. Marile puteri au semnat în **7/19 august 1858**, *Convenția de la Paris* cu scopul de a oferi Principatelor o organizare definitivă. Se recunoştea dreptul la unire, dar fiecare Principat îşi menținea domnul, pământean nu străin, aşa cum se ceruse în rezoluțiile adunărilor ad-hoc, precum şi guverne separate. Marile puteri au fost de acord ca Principatele Unite ale Moldovei şi Țării Româneşti, cum se numeau prin acest act, să se autoadministreze, fără amestec din partea Imperiului Otoman. În ceea ce privea drepturile fundamentale ale cetățenilor, a însuşirilor şi îndatoririlor conducătorilor politici, ea prelua atributele unei constituții. O Comisie Centrală se întrunea periodic la Focşani, pentru a dezbate legile de interes comun, şi tot la Focşani funcționa Înalta Curte de Justiție şi Casație. Marile puteri au lăsat guvernul fiecărui principat în grija unei comisii provizorii, formate din trei caimacami, până la alegerea domnitorilor.

Înfăptuirea unirii

Principala atribuție a comisiilor provizorii era aceea de a supraveghea alegerea noilor adunări elective. Campania electorală din Moldova a dus la alegerea unei adunări favorabile unirii. Unioniştii moldoveni au putut impune cu uşurință candidatura la domnie a colonelului A.I.Cuza, care a fost ales domn cu unanimitate de voturi la **5 ianuarie 1859**. Ideea alegerii domnului moldovean şi la Bucureşti a fost oficial sugerată muntenilor de către delegația Moldovei, care mergea spre Constantinopol pentru a anunța rezultatul alegerii de la Iaşi. În Țara Românească, adunarea a fost dominată de conservatori, care erau însă scindați. Neputându-se pune de acord asupra unui candidat propriu, conservatorii munteni au sfârşit prin a se ralia candidatului partidei naționale care a fost ales la **24 ianuarie 1859**, domn al Țării Româneşti. Astfel românii au realizat de facto unirea, punând la 24 ianuarie 1859, bazele statului național român modern.

Domnia lui Alexandru Ioan Cuza (1859-1866)

[8] **protecție colectivă** = statut internațional care indică o autonomie sub controlul marilor puteri.

[9] **rezoluție** = hotărâre luată în urma unei dezbateri colective.

a) Alexandru Ioan Cuza şi alinierea europeană

Principalele aspecte ale domniei lui Cuza au vizat recunoaşterea unirii pe plan internațional, iar în plan intern modernizarea statului, practic punerea în aplicare a programelor Revoluției paşoptiste.

Recunoaşterea internațională a unirii, oferea un cadru favorabil pentru înfăptuirea reformelor. Marile puteri s-au întrunit la Paris la **26 martie 1859**. Cu excepția Austriei şi Imperiului Otoman, celelalte puteri au recunoscut actul de la 24 ianuarie. Recunoaşterea oficială a unirii de către puterile garante s-a realizat în cadrul *Conferinței de la Constantinopol* din **22 noiembrie 1861**. A.I.Cuza proclama la **11 decembrie** înfăptuirea unirii depline şi naşterea națiunii române.

În plan intern Cuza a trecut la o repunere în ordine a țării după modelul Europei. S-a trecut la unificarea serviciilor publice din cele două țări. Armata se unificase sub comandă unică. Liniile telegrafice şi serviciile vamale erau unitare. După proclamarea unirii depline, s-a trecut la unificarea guvernelor şi a adunărilor celor două Principate. La **22 ianuarie 1862** s-a format *primul guvern unic al Principatelor Unite*, condus de **conservatorul Barbu Catargiu**. *Parlamentul unic* îşi va deschide lucrările la **24 ianuarie 1862**, iar oraşul Bucureşti devenea capitala noului stat. Comisia Centrală de la Focşani îşi înceta astfel activitatea. Se puneau bazele unui sistem politic modern. Instituțiile statului național au fost create, înlocuind o suprastructură bazată pe monopolul de putere al unei singure clase, boierii. Grupările politice au devenit instrumentul indispensabil funcționării acestor instituții, iar circulația liberă a ideilor a servit schimbărilor necesare la nivelul societății. Cele două principale tendințe ale domniei lui Cuza au fost liberalismul şi conservatorismul. Domnul a colaborat pe parcursul domniei mai ales cu liberalii moderați.

b) Proiectul Cuza-Kogălniceanu

Începând cu octombrie 1863 şi până în ianuarie 1865, Cuza a încredințat conducerea țării unui guvern de orientare liberală condus de Mihail Kogălniceanu, adeptul unor reforme interne radicale.

Nemulțumit de tendințele manifestate de legislativ, **domnul a dizolvat Adunarea** la **2 mai 1864**. Pentru a-şi consolida poziția, acesta a promulgat o nouă lege electorală şi un nou act/statut cu rol de constituție. *Statutul Dezvoltător al Convenției de la Paris* reflecta nemulțumirea lui Cuza față de Adunările reprezentative, ducând astfel la schimbarea fundamentală a relației dintre ramura executivă şi cea legislativă a guvernului. Statutul a subordonat legislativul domnitorului, deoarece îi garanta acestuia puteri cum ar fi dreptul unic de a iniția o lege (elaborată de Consiliul de Stat) şi dreptul de veto asupra proiectelor de lege adoptate de adunare. Conform prevederilor Statutului Dezvoltător, prin înființarea Senatului (Corpul Ponderator) se trecea de la sistemul unicameral la cel bicameral.

Mutația esențială a României post-paşoptiste constă în transformarea raporturilor economice şi sociale impuse de reforma agrară din 1864. Statutul țăranilor şi organizarea muncii au fost modificate, raportul cu pământul este definit prin *proprietate*. Proiectele avansate prin proclamația din iunie 1848 îşi găseau acum aplicarea. Reforma de la 1864 era un produs al anului 1848. **Legea rurală** din **14 august 1864**, recunoştea drepturile depline de proprietate ale clăcaşilor asupra pământului pe care îl aveau. Întinderea suprafețelor de pământ distribuite în proprietate era în funcție de mijloacele de cultură de care dispuneau țăranii. Legea limita suprafața de pământ disponibilă țăranilor la două treimi din moşia proprietarului. Efectul reformei a însemnat desființarea şerbiei, eliberarea pământului, libertatea de mişcare a țăranului proprietar, libertatea de transmitere a acestor pământuri prin moştenire, elemente care corespundeau unei noi filozofii liberale, capitaliste. Pe termen lung, au existat şi elemente defavorabile țărănimii. Moştenirea atrăgea după sine divizarea, împărțirea şi împrăştierea parcelelor disponibile. Dintre consecințele imediate ale reformei, cea mai evidentă a fost acordarea a 1 810 311 hectare de pământ unui număr de 463 554 familii de țărani.

Moştenirea regulamentară trebuia înlăturată şi adoptată o nouă lege. S-au elaborat astfel coduri de procedură civilă şi criminală. Codul civil din 1865, asigura individului libertăți personale, garanta egalitatea tuturor cetățenilor în fața legii şi apăra proprietatea privată. **Codul civil** şi **codul penal**, alcătuit după modelul francez (din 1810) şi prusac (din 1851), asigurau organizarea modernă a statului şi în materie juridică. În 1864, domnul a promulgat legea învățământului general, care reglementa instruirea la toate nivelele, acordând o atenție particulară învățământului primar, prin stabilirea principiului de gratuitate şi obligativitate al acestuia. A.I.Cuza a înființat şi primele universități: Iaşi (1860) şi Bucureşti (1864).

Din punct de vedere economic, cea mai importantă dintre legile referitoare la biserică se referea la secularizarea pământurilor mănăstireşti, care reprezentau aproape un sfert din teritoriul național. Legea din 1863, a transferat aceste întinse suprafețe agricole sub controlul statului. La **1 decembrie 1864** s-a înființat **Casa de Economii şi Consemnațiuni**, instituție care va avea un rol însemnat în dezvoltarea economică a țării.

Conservatorii şi liberalii radicali nemulțumiți de poziția lui Cuza față de reforme s-au grupat în *„monstruoasa coaliție”* care urmărea înlăturarea domnului, şi aducerea unui principe străin. Acțiunile „monstruoasei coaliții” s-au soldat cu **înlăturarea lui Cuza** de la tron la **11 februarie 1866**.

Importanța domniei lui Cuza

Dezideratele revoluției de la 1848 au devenit realitate într-o perioadă în care, pe plan intern, tendințele conservatoare erau puternice, iar pe plan extern, Rusia țaristă şi Imperiul Otoman nu renunțaseră a considera Principatele ca teritorii asupra cărora aveau drepturi depline. În timpul domniei lui Cuza au fost create într-un ritm intens instituții statale moderne. Nu a existat domeniu în care să nu se fi înregistrat progrese. România a intrat pe scena statelor europene, nu numai ca stat național, ci şi ca stat modern.

PROIECTELE PARTIDELOR POLITICE DIN SPAŢIUL ROMÂNESC ÎN EPOCA MODERNĂ

Începuturile liberalismului şi conservatorismului în spațiul românesc

În Europa occidentală, liberalismul s-a dezvoltat concomitent cu ascensiunea oraşelor şi a burgheziei, cu lupta acesteia, inclusiv a profesiunilor liberale, împotriva privilegiilor nobiliare şi a restricțiilor din calea comerțului şi industriei. Acestui fundal socio-economic al începuturilor, i s-a asociat o ideologie politică specifică apărută în rândul intelectualității. Principatele Române şi Transilvania, deşi aflate într-un spațiu de dominație externă a unor imperii absolutiste (Austria, Turcia şi Rusia), au fost influențate de ideile liberalismului european.

În Moldova şi Țara Românească, împărțirea în liberali şi conservatori se poate urmări încă de la începutul secolului XIX, conturându-se în chip precis după 1821, când proiectele de reformă carbonare s-au înfruntat cu cele ale marii boierimi conservatoare.

Deosebirile de vederi dintre conservatori şi liberali au continuat să se adâncească după 1848, legate mai ales de problema reformelor interne şi a soluționării chestiunii agrare. După unirea administrativă a Principatelor în 1862, a survenit scindarea forțelor în rândul liberalilor.

Conservatorismul era moştenitorul tradițiilor şi privilegiilor premergătoare momentului 1848. Conflictul ideologic şi politic dintre marea şi mica boierime a devenit un element permanent al scenei politice româneşti, atât conservatorismul cât şi liberalismul secolului XIX trăgându-şi originile din lupta de idei a acestei perioade. Reprezentanții conservatorismului doreau să mențină structurile social-economice existente, să restrângă dreptul de vot şi să păstreze funcțiile publice pentru clasele înstărite.

Întemeierea Partidului Conservator a fost consecința politică a stadiului economico-social al statului român de după 1859.

Ideologia liberală

Inspirată din principiile Revoluției franceze şi din practica liberalismului occidental, doctrina liberală se întemeia pe tradițiile național-culturale şi politice româneşti.

Liberalismul românesc promova constituționalismul şi pluralismul politic bazat pe libertatea de exprimare şi spiritul de toleranță, încercând să întindă principiile de libertate şi egalitate până la baza societății. Liberalii îşi propuneau să emancipeze poporul de orice servitute înzestrându-l cu drepturi politice. De aici ideea lor de extindere a drepturilor electorale.

Considerau că societatea românească trebuia supusă unor schimbări majore în domeniul proprietății funciare şi al relațiilor agrare. De mica proprietate, liberalii legau un şir de ameliorări social-politice şi culturale, o schimbare de mentalitate în sânul întregii națiuni, care ar fi trebuit să devină o forță economică activă, inclusiv pe planul solidarității cu conaționalii aflați sub dominație străină. Pe lângă agricultura pe care o considerau aptă de dezvoltare prin crearea unor instituții de credit, liberalii se pronunțau pentru intervenția statului în accelerarea procesului de dezvoltare a industriei naționale. Statul urma să protejeze ritmul de dezvoltare a industriei naționale, iar profiturile urmau să fie investite în țară. Conceptul *„prin noi înşine”*, reprezenta deviza liberalilor, formulată de I.C.Brătianu, prin care îşi propuneau valorificarea tuturor resurselor şi energiilor naționale care să contribuie la dezvoltarea societății româneşti. Erau vizate în special: industria națională, capitalul şi comerțul românesc, proprietatea privată. Doctrina liberală punea accent pe libertatea presei, pe dreptul de asociere şi exprimare, deci pe garantarea drepturilor şi libertăților cetățeneşti.

Ideologia conservatoare

Extinderea *teoriei „formelor fără fond”*, susținută de către junimişti, în viața socială şi politică a vremii, a stat în centrul ideologiei conservatoare. *Fondul* era reprezentat de realitatea istorică a societății româneşti iar prin *formă* se înțelegeau ideile şi instituțiile apărute în Occident, pe care liberalismul voia să le implanteze în mediul românesc. Junimiştii au semnalat neconcordanța dintre structura socială, tradițională românească şi

instituțiile noi adoptate după modelul occidental. Titu Maiorescu s-a opus sistemului politic dominat de liberali, care s-a constituit după 1866, opunându-i ideea statului „natural" sau „organic". În acest scop, statul trebuia să intervină, asigurându-se o „armonie socială". Junimiştii au condamnat statul liberal ca pe un produs al capitalismului străin, respingând structura sa parlamentară, nepotrivită în plan cu realitățile româneşti. Titu Maiorescu minimaliza rolul burgheziei, menționând doar două elemente ale structurilor sociale: monarhia şi țărănimea. Transformările economice şi sociale din România, considerau junimiştii, nu au urmat modelul Occidentului, unde burghezia a preluat rolul conducător în societate. Ridicarea culturală a poporului ar fi permis, în concepția junimiştilor, dobândirea şi exercitarea libertăților politice.

Înființarea şi evoluția Partidului Național Liberal

Instituționalizarea regimului parlamentar modern în anul 1866, bazat pe alegeri periodice, a grăbit închegarea partidelor politice şi din punct de vedere organizatoric. Unificarea grupărilor liberale a fost una din preocupările principale ale lui Ion C. Brătianu şi C.A.Rosetti. Un moment al acestei acțiuni l-a reprezentat înțelegerea realizată între liberalii radicali şi liberalii moderați grupați în jurul lui Mihail Kogălniceanu. Înțelegerea s-a încheiat în 1867, la hotelul Concordia. *Programul de la Concordia* a însemnat o primă încercare de constituire a unui partid liberal.

La **24 mai 1875**, s-au pus bazele Partidului Național Liberal în urma *Coaliției de la Mazar-Paşa*. Programul partidului din 1875 avea în vedere: respectarea legilor şi a regimului constituțional, apărarea libertății personale, organizarea învățământului şi a armatei. Programul economic susținea inițiativa particulară şi întărirea rolului statului, împroprietărirea cuplurilor căsătorite, reducerea sarcinilor fiscale şi a cheltuielilor publice. În plan extern, liberalii militau pentru pace şi respectarea tratatelor.

Congresul PNL din **1892** a elaborat un nou program al partidului bazat pe necesitatea respectării legilor, desfăşurarea alegerilor în mod liber, măsuri pentru îmbunătățirea situației sătenilor, sprijinirea românilor din afara granițelor. Următoarele programe elaborate de către liberali au continuat să conțină principii reformiste. În 1906 majoritatea membrilor partidului s-au pronunțat pentru lărgirea dreptului de vot. După alegerea în 1909 a lui Ion I.C.Brătianu ca şef al partidului, a început o perioadă de înnoiri în activitatea acestuia. În 1913, partidul a anunțat înscrierea în program a două reforme fundamentale: reforma agrară şi reforma electorală.

Conducătorii partidului au fost: Ion C. Brătianu (1875-1891), Dumitru Brătianu (1891-1892), Dimitrie Sturdza (1892-1909) şi Ion I.C.Brătianu (1909-1927).

Guvernări liberale: 1876-1888, 1895-1899, 1901-1904, 1907-1910, 1914-1918.

Înființarea şi evoluția Partidului Conservator

La **3 februarie 1880**, un grup de oameni politici, printre care Lascăr Catargiu, Manolache Costache Epureanu, Titu Maiorescu, Vasile Pogor, puneau bazele Partidului Conservator. Din decembrie 1880, lider al partidului a devenit Lascăr Catargiu, până în 1899, la moartea sa. În acțiunea de reorganizare a partidului de la începutul secolului XX, un rol aparte l-a avut Take Ionescu. După moartea lui Gheorghe Grigore Cantacuzino şi hotărârea lui P.P.Carp de a se retrage definitiv din viața politică, Titu Maiorescu a fost ales preşedinte al Partidului Conservator, urmat din 1914 de Alexandru Marghiloman.

Conservatorii se pronunțau pentru consolidarea instituțiilor deja create şi garantate prin Constituția din 1866. Aceştia considerau că practica politică trebuie să se sprijine pe „clasele avute şi luminate, adică pe rațiune".

În concepția conservatorilor, libertățile publice, legalitatea, stabilitatea, liniştea, armonia, puteau deveni realitate numai prin „muncă şi adevăr". Conservatorii nu erau împotriva progresului dar acesta trebuia să fie măsurat, dar continuu. În 1884 conservatorii s-au opus revizuirii Constituției. Potrivit concepției lor, nu drepturile politice lipseau românilor, ci situația lor materială lăsa de dorit. Drepturile politice nu puteau să premeargă dezvoltării economice. Considerau, de asemenea, că orice reformă politică era zadarnică cât timp oamenii asupra cărora se aplica nu ştiau a citi şi a scrie şi nu aveau posibilitatea de a judeca interesele publice. Conservatorii se considerau apărătorii privilegiilor clasei proprietarilor de pământ.

Ideile prezentate de către P.P.Carp în 1910 vizau: elaborarea unor măsuri în favoarea țăranilor şi meseriaşilor, care erau considerați baza edificiului social. Alte reforme vizau domeniul administrativ, prin care administrația urma să câştige o mai mare autonomie în raport cu partidele politice.

Guvernări conservatoare: 1871-1876, 1888-1895, 1899-1901, 1904-1907, 1910-1913.

Monarhia

Instituțiile şi reformele menite a aşeza România între statele europene, datează mai ales din timpul domniei lui A.I.Cuza. Sistemul constituțional introdus în 1866, marca în ceea ce priveşte România, încadrarea ei printre statele cu structuri democratice.

Încă din 1802, programele politice ale partidei naționale ceruseră alegerea unui domn străin, cerere ce fusese inclusă şi în propunerile înaintate de adunările ad-hoc marilor puteri. Alegându-şi domn străin, românii sperau pe de o parte, să pună capăt luptelor interne, iar pe de alta, să-şi asigure un mai stabil sprijin diplomatic pe plan extern. Alegerea prințului străin era considerată modalitatea cea mai eficientă de a asigura stabilitatea socială şi politică. După detronarea lui Cuza, alegerea prințului s-a oprit oficial asupra lui Filip de Flandra, apoi, după refuzul acestuia, tronul a fost oferit lui **Carol de Hohenzollern-Sigmaringen (1866-1914)**.

Prin urcarea lui Carol pe tronul României, marile puteri au fost puse în fața faptului împlinit, iar rezistența lor s-a diminuat treptat. În **octombrie 1866**, Carol a făcut o **vizită la Istanbul**, în timpul căreia a primit firmanul de numire din partea sultanului. S-a considerat că această recunoaştere a însemnat izbânda deplină a programului de unitate națională şi edificare a noului stat pe baze moderne. Prin recunoaşterea principelui străin şi ereditații tronului, se recunoştea implicit noul regim constituțional monarhic.

Consecința imediată a recunoaşterii domnitorului Carol I a constat în consacrarea internațională a monarhiei constituționale în România, condiție indispensabilă echilibrului politic intern.

Domnia lui Carol I a debutat prin adoptarea de către Parlament, în iunie 1866, a primei Constituții din România, care va rămâne în vigoare până în 1923. Această lege fundamentală a statului, limita prerogativele domnitorului la cele ale unui monarh constituțional, crea condițiile pentru alegerea unui guvern reprezentativ, stipula reprezentativitatea miniştrilor pentru acțiunile lor şi întărea principiul separației puterilor.

În **prima parte a domniei** (**1866-1881**), Carol s-a preocupat de consolidarea instituțiilor statului. Monarhul şi-a concentrat eforturile către realizarea independenței statale, prin ruperea legăturilor de suzeranitatea cu Poarta.

Ca urmare a cuceririi şi recunoaşterii internaționale a **independenței** României, a crescut prestigiul monarhiei. În plan politic, acest lucru s-a realizat prin acordarea titlului „Alteță regală" în 1878 şi apoi, a celui de rege al României în 1881, lui Carol I.

Cea de **a doua perioadă a domniei** lui Carol I (**1881-1914**), a fost una favorabilă modernizării țării. În plan intern, caracteristica perioadei a fost stabilitatea politică, mai ales după **introducerea rotativei guvernamentale** în **1895**. În ce priveşte funcțiile domnitorului, acesta avea din 1866 prilejul de a fi „arbitrul" jocului de forțe politice care confruntau societatea românească. El forma guvernul şi avea posibilitatea de a decide între acesta şi opoziție, acceptând, în cazul unor contradicții nerezolvabile, retragerea cabinetului sau dizolvarea uneia sau alteia dintre cele două Adunări legiuitoare.

Existența partidelor politice, libertatea de exprimare oferită presei, funcționarea guvernului şi a parlamentului cu putere reală de legiferare şi executare, au fost trăsături dominante ale unei societăți aflată în plin proces de modernizare. Ca urmare a stabilității politice, România a obținut şi importante progrese economice şi culturale.

În **plan extern** după obținerea independenței de stat, România avea nevoie de un sistem de alianțe care să-i garanteze integritatea teritorială. Semnarea de către Carol I a **tratatului secret cu Austro-Ungaria** (1883), a însemnat şi posibilitatea României de a interveni în favoarea românilor din Transilvania pe lângă Curtea de la Viena. În timpul domniei lui Carol I, prestigiul României a crescut în relațiile internaționale, aceasta devenind un factor de stabilitate în sud-estul Europei. **Războaiele balcanice (1912-1913)**, au dat prilej României să-şi îndeplinească acest rol de echilibru, fapt apreciat de diplomația şi opinia publică europeană. Ultima acțiune a lui Carol I legată de politica externă a constituit-o **decizia legată de participarea României la Primul Război Mondial**, când Consiliul de Coroană a adoptat *neutralitatea*.

Succesorul lui Carol I, regele **Ferdinand (1914-1927)**, a continuat politica predecesorului său privind modernizarea statului, introducerea unor reforme radicale: votul universal şi reforma agrară, continuând lupta pentru reîntregirea națională a României, în limitele aceleiaşi monarhii constituționale.

Parlamentul

Parlamentul României moderne îşi are originea în Adunările de stări din evul mediu românesc. Regulamentele organice au fost primele acte cu caracter constituțional, care stabileau atribuțiile puterii legislative. Putem considera astfel că regulamentele au făcut începutul instituirii regimului parlamentar în Principate. Revoluția de la 1848 a propus un sistem politic bazat pe o largă reprezentare socială. Conform Convenției de la Paris, puterea legislativă urma să fie exercitată în comun de către domnitor, Adunarea Electivă şi Comisia Centrală de la Focşani. Convenția de la Paris instituia parlamentul unicameral în fiecare

Principat. Statutul Dezvoltător al Convenției de la Paris a fost actul care a marcat trecerea la Parlamentul bicameral, prin înființarea Senatului.

Sistemul parlamentar instituit în **1866** s-a caracterizat prin rolul preponderent al legislativului. Acesta a devenit aproape partener egal cu domnitorul în elaborarea legilor şi a obținut dreptul de a pune întrebări miniştrilor cu privire la linia politică urmată şi abuzurile puterii şi chiar de a-i supune unor investigații parlamentare. Domnitorul păstra un rol decisiv în procesul legislativ. Putea înainta Parlamentului propriile sale proiecte de legi şi avea dreptul de a se opune prin veto, acțiune ce nu putea fi contracarată de Adunarea legislativă.

Activitatea legislativă a Parlamentului a cuprins practic, toate domeniile vieții sociale, economice, politice, şi culturale ale societății româneşti. De obicei, legile adoptate, constituiau obiective programatice cu care partidele conservator şi liberal se prezentau la alegeri.

Activitatea parlamentului începea la **15 noiembrie** în fiecare an şi se desfăşura pe parcursul a trei luni de zile. Până în anul 1918, deschiderea sesiunii parlamentare se făcea printr-un Mesaj al tronului, citit de rege şi se închidea printr-un mesaj al premierului. Parlamentul şi-a adus contribuția la crearea sistemului constituțional bazat pe separația puterilor. Acțiunile întreprinse au avut în vedere principiul supremației legii în toate sferele societății româneşti. Parlamentul a fost cel care a dat forma juridică programelor guvernamentale ale partidelor politice. Ales până în 1918 pe baza votului censitar, parlamentul va reprezenta interesele tuturor categoriilor sociale după introducerea votului universal.

Guvernul

Primul guvern unic al României s-a constituit la 22 ianuarie 1862, în timpul domniei lui A.I.Cuza. Potrivit Constituției din 1866, domnul exercita împreună cu guvernul puterea executivă. După 1866 se folosea în guvernare procedeul potrivit căruia regele încredința guvernul unui lider de partid, după care dizolva parlamentul şi se organizau alegeri generale. Prin acest sistem, executivul îşi construia majorități parlamentare. Guvernul era răspunzător în fața parlamentului pentru activitatea desfăşurată.

Din punct de vedere guvernamental, începutul domniei lui Carol s-a caracterizat prin instabilitate şi confruntări între diversele grupări politice. Constituirea partidelor politice şi introducerea rotativei guvernamentale a adus şi stabilitatea guvernelor.

Justiția şi administrația

Instanțe judiciare moderne existau încă din perioada Regulamentului organic, ele fiind dezvoltate în perioada inaugurată de anul 1859. În ultimii ani ai domniei sale, Cuza înzestrase societatea românească cu codurile de legi moderne, întemeiate mai ales pe cele franceze. Codul civil şi procedura civilă, codul penal şi procedura penală, codul de procedură criminală, condica de comerț, reprezentaseră zestrea pe care o primise justiția modernă a României până în 1866. La **24 ianuarie 1861** s-a înființat **Curtea de Casație şi Justiție**, cu un rol important în organizarea judecătorească modernă.

Potrivit Constituției din 1866, puterea judecătorească era exercitată de curți şi tribunale. Hotărârile şi sentințele se pronunțau în virtutea legii şi se executau în numele domnului. Importanța a fost crearea curților cu jurați, în temeiul unei legi din iulie 1868, ele fiind instituite în fiecare județ. Prin intermediul acestei instituții au fost contracarate unele acțiuni guvernamentale contrare opiniei publice.

Teritoriul României era împărțit în județe, acestea în plase, iar plasele cuprindeau comunele urbane şi rurale. Constituția din 1866 stabilise că instituțiile județene şi comunale să fie guvernate prin legi, urmărindu-se astfel descentralizarea administrativă. Aparatul administrativ județean şi comunal era subordonat autorităților guvernamentale centrale.

Armata

Mutațiile intervenite în domeniul militar au fost evidente. Legile militare adoptate, începând cu **1864** au avut o însemnătate marcantă în procesul de organizare a armatei. În **1868** a fost elaborată *Legea pentru organizarea puterii armate*. În temeiul acestei legi, armatei permanente şi rezervelor ei li se adăugau dorobanții şi grănicerii, milițiile, garda civilă şi gloatele. Această lege a introdus principiul mobilizării generale. **Legea din 1872** a urmărit ridicarea calitativă a nivelului oştirii în ansamblul ei. Efectivele au fost sporite, căutându-se realizarea unei mai bune instruiri şi pregătiri a oştirii. S-a acordat atenție şi dezvoltării flotei de război. Armata era pusă sub administrarea centrală a Ministerului de Război, care potrivit legii din 1868, administrează şi conduce interesele armatei.

Biserica

A contribuit la realizarea unității spirituale şi naționale a românilor, prin încrederea şi respectul manifestat de către populație pentru această instituție. În epoca modernă biserica şi-a păstrat independența în raport cu

instituțiile statului. În **1885**, Biserica Ortodoxă şi-a proclamat autocefalia[10] în raport cu Patriarhia de la Constantinopol. A fost adoptată apoi **Legea clerului mirean şi a seminariilor** care prevedea salarizarea preoților din bugetul statului sau al localităților. În teritoriile aflate sub stăpânire străină, Biserica ortodoxă a constituit un pilon în efortul de păstrare a identității naționale şi spirituale.

CUCERIREA INDEPENDENŢEI DE STAT

„Suntem independenţi, suntem naţiune de sine stătătoare!"
(Mihail Kogălniceanu, 9 mai 1877, în Parlamentul României)

Context

După 1772, elita politică românească solicitase în memoriile adresate marilor puteri, statutul de independență pentru Principatele române. Diferite proiecte şi planuri din preajma anului 1848 ale revoluționarilor munteni şi moldoveni, aflați în legătură cu activitatea revoluționarilor polonezi, aveau ca obiectiv dobândirea independenței. Adversarul comun era Rusia care, prin „articolul adițional" la Regulamentele Organice, urmărea să-şi sporească controlul asupra Principatelor. Românii considerau că o înțelegere cu sultanul, pe cale paşnică, s-ar fi putut realiza, iar principala piedică în calea reformelor interne o constituia țarul. Aceeaşi ostilitate era manifestată şi față de habsburgi, fapt care a permis, în timpul domniei lui A.I.Cuza, o apropiere de revoluționarii maghiari. Interesante sunt planurile federaliste care înfloreau la jumătatea secolului al XIX-lea. Nicolae Bălcescu a susținut şi el mai multe proiecte federaliste (1850, 1851), reținând atenția cel care viza fondarea Statelor Unite ale Dunării care ar fi grupat pe români, maghiari şi „iugoslavi". Ion H. Rădulescu dorea o „republică universală a Europei". Mai realiste au fost planurile de înțelegere balcanică. Astfel, în 1863, Cuza a stabilit relații diplomatice cu Serbia peste capul Porții, relații continuate după venirea lui Carol I la tronul țării, prin semnarea unui tratat în 1868. Cei doi monarhi au susținut mişcarea revoluționarilor bulgari, iar în 1866 şi 1869, oamenii politici români se consultau cu emisarii guvernului grec în vederea unei acțiuni comune antiotomane.

Redeschiderea „crizei orientale" în **1875**, prin răscoalele antiotomane din Bosnia şi Herțegovina, a oferit ocazia unei acțiuni politice şi militare pentru dobândirea independenței. Carol I ridicase această problemă în fața Consiliului de Miniştri încă din 1873. Clasa politică susținea ideea, dar existau deosebiri de vederi asupra căilor şi metodelor prin care se putea realiza. Cei mai mulți liberali (între care I.C.Brătianu, M.Kogălniceanu) erau pentru o apropiere de Rusia în vederea unei acțiuni antiotomane deschise. Schimbarea de atitudine față de aceasta era legată de eşecul rus în războiul Crimeii şi de ostilitatea față de Imperiul habsburgic, devenit Austro-Ungaria în 1867, cu toate consecințele care decurgeau de aici pentru românii din imperiu.

Conservatorii se opuneau, socotind că regimul garanției colective din 1856 era singurul obstacol în calea expansiunii ruse. Formați la şcolile din Germania, ei vedeau în panslavism cea mai serioasă amenințare. Noul guvern liberal condus de I.C.Brătianu (1876) cu M.Kogălniceanu la externe, spera să obțină independența pe cale paşnică. Criza s-a agravat în 1876. Serbia şi Muntenegru au declarat război Turciei, iar bulgarii au declanşat mişcarea de eliberare, parte din detaşamentele lor înarmate fiind pregătite chiar pe teritoriul românesc.

Printr-un memoriu guvernul român solicita, în iulie 1876, Porții şi Puterilor garante recunoaşterea individualității statului român şi a numelui de România, dar acesta era primit cu ostilitate. În decembrie 1876, Dimitrie Brătianu inițiа un demers diplomatic la Constantinopol, cerând „garanții speciale pentru neutralitatea veşnică a teritoriului românesc". Tratativele româno-otomane eşuau însă, ca urmare a adoptării Constituției lui Midhat-paşa prin care statul român era declarat „provincie privilegiată" a imperiului. Nici apropierea de Rusia din octombrie 1876, când o delegație condusă de I.C.Brătianu şi M.Kogălniceanu propusese la Livadia, în Crimeea, țarului Alexandru al II-lea şi cancelarului Gorceacov un tratat antiotoman, nu avusese mai mult succes.

Austro-Ungaria şi Rusia se înțelegeau prin *Convenția de la Budapesta*, semnată la **3 ianuarie 1877**, cu privire la schimbările teritoriale pe care ar fi trebuit să le aducă un eventual război ruso-turc (Rusia ar fi anexat sudul Basarabiei, revenind la gurile Dunării, iar Austro-Ungaria s-ar fi mulțumit cu Bosnia şi Herțegovina).

Rusia a semnat cu România la **4 aprilie 1877**, *Convenția de la Bucureşti*, privind trecerea armatei sale prin teritoriul românesc spre Peninsula Balcanică, garantând integritatea teritorială a țării. La 6 aprilie România a decretat mobilizarea generală, iar la 12 aprilie a început trecerea armatei ruse prin teritoriul românesc spre Balcani.

[10] **autocefalie** = conducerea de sine stătătoare a unei biserici ortodoxe naționale.

Declararea independenței de stat a României şi participarea la războiul de independență

Încă din aprilie la Dunăre s-a instalat starea de război, prin bombardarea de către turci a localităților de pe malul românesc şi prin răspunsul dat de armata română. Aceasta a permis proclamarea independenței de stat a României la **9 mai 1877**. Interpelat de Nicolae Fleva, reprezentantul opoziției din Adunarea Deputaților, ministrul de externe, M.Kogălniceanu declara: *„Suntem dezlegați de legăturile noastre cu Înalta Poartă* [...] *suntem independenți, suntem națiune de sine stătătoare"*. După acest discurs, Camera a adoptat o moțiune prin care declara „independența absolută a României". La 10 mai moțiunea a fost prezentată domnitorului Carol I care a dat o Proclamație către țară, semnată de toți miniştrii. Pe Dunăre, mica flotilă a țării participa la neutralizarea şi distrugerea monitoarelor turceşti, iar artileria română acoperea, în luna iulie, trecerea armatei ruse în Peninsula Balcanică. Curând ofensiva rusă a fost oprită în fața sistemului de fortificații de la Plevna şi în pasul Şipka. După două asalturi nereuşite asupra Plevnei, marele duce Nicolae, fratele țarului, care comanda armata rusă pe frontul de la Plevna i-a cerut în mod expres, prin telegrama din **19 iulie 1877**, lui Carol I să se alăture armatei sale. Deşi nu a existat o convenție militară între cele două țări (România şi Rusia), armata română a trecut în sudul Dunării şi a luat parte la atacul asupra Plevnei din 30 august 1877, în care, după pierderi grele, a fost cucerită reduta Grivița I. După un lung asediu, Plevna a capitulat pe 28 noiembrie 1877, în frunte cu generalul Osman Paşa. Armata română a cucerit de asemenea Rahova şi a înaintat în vestul Peninsulei Balcanice până către Vidin şi Belogradcik. În ianuarie 1878 otomanii au capitulat. Războiul din Balcani a evidențiat spiritul de sacrificiu şi eroismul armatei române, căzând la datorie peste 10000 de oameni (între care maiorul George Şonțu, căpitanul Valter Mărăcineanu ş.a.).

Cucerirea independenței de stat a fost o cauză a tuturor românilor. Voluntarii veniți din provinciile de peste munți s-au înrolat în armata română. Presa de acolo, în ciuda opoziției autorităților, îşi informa cititorii despre evenimentele din Balcani, iar comitetele de femei pregăteau pachete pentru cei de pe front.

Recunoaşterea internațională a independenței

În ultima parte a războiului, Rusia a arătat o atitudine neprietenoasă față de România, afirmându-şi intenția de a anexa sudul Basarabiei. Acest fapt a atras protestul parlamentului de la Bucureşti (ianuarie 1878). Deşi contribuise pe plan militar la înfrângerea Turciei, România nu a fost acceptată la tratativele de pace de la **San Stefano (19 februarie 1878)**. Jocul de interese al Marilor Puteri a făcut ca tratatul de pace semnat la San Stefano să fie înlocuit de cel de la **Berlin (1 iulie 1878)**. Se recunoştea independența României în anumite condiții: răscumpărarea de către guvernul român a acțiunilor Societății Strousberg (care construise drumurile de fier), modificarea articolului 7 din Constituție, pentru a se acorda cetățenia română şi locuitorilor de altă religie decât cea creştină. Tratatul a impus şi „rocada" unor teritorii: statul român primea Dobrogea, Delta Dunării şi Insula Şerpilor şi era nevoit să cedeze Rusiei sudul Basarabiei. Cucerirea independenței de stat deschidea astfel perspective noi pentru dezvoltarea şi întregirea României.

STATUL ÎN SLUJBA IDEALULUI NAŢIONAL

„Acum ori niciodată!"
(deviza armatei române la trecerea în Transilvania)

Poziția societății româneşti față de Primul Război Mondial

Primul Război Mondial a început la **28 iulie 1914** cu declarația de război adresată Serbiei de către Austro-Ungaria, ca urmare a asasinării prințului moştenitor, de către un student naționalist sârb. Carol I şi politicienii români aveau motive întemeiate să se teamă de război pentru că poziția geografică a României făcea inevitabilă prezența ei într-un conflict european în expansiune. Instituțiile statului, partidele politice şi opinia publică manifestau opinii diferite față de poziția României în acest conflict.

a) instituţiile statului

Poziția oficială față de război a fost stabilită în urma *Consiliului de Coroană de la Sinaia* din **3 august 1914**, unde s-a hotărât adoptarea politicii de neutralitate. Şedința a fost prezidată de rege şi la ea au participat membrii guvernului, foşti prim-miniştri şi conducătorii principalelor partide politice care au cântărit două opțiuni posibile. Prima era intrarea imediată în război alături de Puterile Centrale, susținută de Carol I care şi-a exprimat încrederea în victoria Germaniei. În fața puternicului curent în favoarea neutralității, exprimat de conducătorii de partide, regele a consimțit la hotărârea lor, punând astfel în evidență rolul său de monarh constituțional.

La 10 octombrie 1914, când a murit regele Carol, responsabilitatea politicii externe a fost asumată de Ion I.C.Brătianu. Deşi simpatiile sale mergeau spre Antanta, nici el şi nici succesorul lui Carol, regele Ferdinand, nu aveau vreo intenție de a abandona starea de neutralitate până în momentul în care nu erau siguri de

realizarea obiectivelor naționale. Guvernul liberal era adeptul expectativei armate pentru pregătirea războiului şi realizarea unității naționale.

b) partidele politice

În cadrul Partidului Conservator s-au format 4 grupări, cu opinii diferite. Gruparea condusă de Titu Maiorescu şi Alexandru Marghiloman se pronunța pentru neutralitate şi pentru menținerea bunelor relații cu Germania şi Austro-Ungaria. O altă grupare condusă de Nicolae Filipescu susținea intrarea în război împotriva Puterilor Centrale. Gruparea formată în jurul lui Take Ionescu susținea intrarea în război alături de Antanta. Susținătorii intrării în război de partea Puterilor Centrale se grupaseră în jurul lui Petre P. Carp.

Partidul Național Liberal s-a orientat potrivit punctului de vedere susținut de preşedintele partidului Ionel Brătianu, a cărui idee centrală era legată de întregirea națională.

Mişcarea socialistă s-a pronunțat pentru neutralitatea definitivă.

c) opinia publică

Susținea intrarea României în război alături de Antanta în vederea realizării dezideratului național.

Diplomație şi război

Ion I.C.Brătianu a purtat negocieri cu Antanta, intermitent în 1915 şi la începutul anului 1916. Antanta ducea negocieri cu Bucureştiul în funcție de înaintarea apoi de stagnarea frontului rusesc, de expediția anglo-franceză, de deschiderea strâmtorilor maritime din primăvara lui 1915. Locul principal între condițiile impuse de Brătianu era garanția scrisă că România îşi va împlini dezideratul național ca urmare a implicării sale în conflict. Aliații occidentali au acceptat condițiile lui Brătianu în iulie 1916.

La **4 august 1916**, Ion I.C. Brătianu şi reprezentanții politici ai Franței, Marii Britanii, Rusiei şi Italiei la Bucureşti au semnat **convențiile politice şi militare** care stabileau condițiile intrării României în război. De importanță imediată erau prevederile referitoare la un atac împotriva Austro-Ungariei, nu mai târziu de 15 august şi recunoaşterea dreptului românilor din Austro-Ungaria la autodeterminare şi la unire cu Regatul României. Consiliul de Coroană român a aprobat oficial tratatele şi a declarat război Austro-Ungariei la 14 august. În ziua următoare, Germania a declarat război României. Turcia şi Bulgaria i-au urmat exemplul.

Prima fază a campaniei a început în noaptea de 14-15 august 1916, când trupele române au trecut în Transilvania. Ele au înaintat constant ocupând un număr de oraşe printre care şi Braşovul. Situația la sudul Dunării, devenise alarmantă, deoarece în Dobrogea fusese declanşată ofensiva bulgaro-germană condusă de feldmareşalul August von Mackensen. Înaltul Comandament a transferat trupe din Transilvania care au încetinit şi apoi au oprit ofensiva inamică.

Linia de apărare mai spre vest nu a putut rezista puternicei ofensive lansate de armatele austriacă şi germană pe valea Jiului. Craiova a căzut pe 8 noiembrie şi armata română s-a retras la est de râul Olt. Armatele austriacă şi germană au înaintat către râurile Argeş şi Neajlov, unde, între 17 şi 20 noiembrie 1916 a avut loc bătălia decisivă. Înfrângerea armatei române a dus la o retragere generală şi armatele germane au intrat în Bucureşti la 23 noiembrie. Frontul s-a stabilizat la sfârşitul lunii decembrie în sudul Moldovei. Guvernul, administrația şi armata s-au stabilit la Iaşi, oraş care devenea capitala României. Războiul s-a reluat pe frontul din Moldova în iulie 1917, când generalul Averescu a pornit ofensiva de lângă Mărăşti, în cadrul efortului general aliat pe fronturile din est şi vest de a învinge Puterile Centrale. Lupte îndârjite au avut loc la Mărăşeşti şi Oituz, când armata română a oprit înaintarea trupelor austriece şi germane şi a pus capăt ofensivei acestora.

Revoluția bolşevică din 1917, urmată de părăsirea războiului de către Rusia, amenința să dezorganizeze frontul de luptă şi să submineze stabilitatea socială şi politică din Moldova.

La 18 februarie 1918, noul guvern bolşevic al Rusiei a semnat *pacea de la Brest-Litovsk* cu Puterile Centrale şi a ieşit din război, lipsind România de sprijinul rus şi izolând-o de Occident. În aceste condiții, guvernul român condus de conservatorul pro-german Alexandru Marghiloman, a semnat *Tratatul de la Bucureşti* (**7 mai 1918**), prin care România devenea dependentă politic şi economic de Puterile Centrale.

Evenimentele hotărâtoare pe câmpurile de luptă au schimbat soarta României. Pe frontul de vest, Aliații au zădărnicit ofensiva germană finală din iulie 1918 şi au început să înainteze constant spre Germania, iar în nordul Italiei au respins armatele austro-ungare şi au obligat Austro-Ungaria să accepte un armistițiu la 3 noiembrie. La 10 noiembrie, regele Ferdinand a ordonat armatei să reintre în război şi la 1 decembrie 1918 a intrat în Bucureşti în fruntea trupelor sale.

Impactul războiului asupra societății

Românii din teritoriile aflate sub stăpâniri străine au intrat în război încă de la început, Vechiul Regat rămânând în afara conflictului.

Primul act al dramei a fost cel din august 1914. Dramă pentru transilvănenii mobilizați în armata austro-ungară, dramă pentru românii din regat al căror viitor depindea de decizia regelui, credincios alianței din 1883 şi partidelor politice. În Transilvania a fost proclamată legea marțială şi a fost decretată mobilizarea generală.

Fatalitatea războiului şi solidaritatea în fața pericolului morții au câştigat în fața identității şi solidarității naționale: ardelenii vor lupta în armata austro-ungară.

În urma intrării în război, armata română a suferit pierderi grele în efective, aproximativ 250 000 ostaşi, aproape o treime din efectivele mobilizate în august 1916, fiind morți, răniți sau prizonieri de război. Mai mult de jumătate din teritoriul țării, care cuprindea regiunile agricole şi centrele industriale cele mai importante, fusese ocupat de inamic. În aceste condiții, conştient de moralul scăzut din rândul ostaşilor, în urma înfrângerii suferite, şi temându-se de tulburări sociale de amploare cauzate de greutățile extreme cu care se confruntau toate segmentele populației, Ion I.C.Brătianu, a făcut din reforma agrară şi cea electorală, principalele obiective interne ale guvernului de coaliție. La 23 martie 1917, regele a emis o proclamație către trupele sale, promițându-le pământ şi dreptul la vot imediat după încheierea războiului. Gestul său pare să fi avut efectul dorit asupra moralului armatei.

Luptele cele mai grele în 1916 au avut loc la Podul Jiului şi Târgu-Jiu. În aceste lupte s-a remarcat prin curajul şi dârzenia ei Ecaterina Teodoroiu, înrolată ca voluntar în armata română. Ecaterina Teodoroiu a fost un model al luptei pentru libertatea românilor, o întruchipare a dragostei față de țară. Asemeni Ecaterinei, o altă personalitate feminină a vremii devine un model: regina Maria, care a susținut intrarea României în război pentru eliberarea teritoriilor româneşti aflate sub dominație străină. Din 1916, regina se deplasa zilnic să viziteze Cartierul General al Armatei şi să facă turul diferitelor spitale din Bucureşti. Regina a luat sub supravegherea ei Crucea Roşie, acordând ajutor şi asistență permanentă răniților şi bolnavilor. Devotamentul cu care regina şi-a îndeplinit misiunea în război a dat mult curaj soldaților şi a constituit un exemplu pe care românii nu l-au uitat.

STATUL NAŢIONAL UNITAR ROMÂN

„Unirea necondiţionată şi pentru vecie."
(Congresul General al Bucovinei, 15/28 noiembrie 1918)

Contextul înfăptuirii Unirii

Anul 1918 reprezintă în istoria poporului român anul triumfului idealului național. Acest proces istoric, desfăşurat în întreg spațiul de locuire românesc, a înregistrat puternice manifestări în 1784, 1821, 1848-1849. A avut apoi ca evenimente cardinale, unirea Moldovei şi Munteniei (1859) şi independența României.

Organizați în state separate din punct de vedere politic, amenințați mereu de expansiunea vecinilor mai puternici, românii şi-au păstrat întotdeauna conştiința că aparțin aceluiaşi popor, că au aceeaşi geneză.

Primul Război Mondial a constituit ocazia formării României Mari. Nu victoriile militare au stat la temelia statului național român, ci actul de voință al națiunii române. Sacrificiile ei în campania anilor 1916-1917 au fost răsplătite de izbânda idealului național, în condițiile prăbuşirii autocrației țariste şi a destrămării monarhiei austro-ungare, precum şi al afirmării dreptului popoarelor la autodeterminare pe baza principiului naționalităților.

Înfăptuirea Unirii

Unirea teritoriilor româneşti cu România în anul 1918 a urmat trei etape: autonomia, independența, unirea.

1. Autonomia

a) Basarabia

La începutul lunii **aprilie 1917**, s-a format la Chişinău Partidul Național Moldovenesc, al cărui preşedinte a fost ales Vasile Stroescu. Partidul şi-a înscris în programul său ca obiectiv principal obținerea autonomiei Basarabiei. Organul de presă al partidului era *Cuvântul Moldovenesc* condus de către Onisifor Ghibu. La 8 octombrie 1917, Congresul ostaşilor moldoveni întrunit la Chişinău a proclamat **autonomia Basarabiei**.

În **2-6 noiembrie 1917** a avut loc Congresul de constituire al Sfatului Țării, organismul coordonator al luptei pentru unire, ales pe baze democratice. Sfatul Țării era condus de Ion Inculeț şi avea ca organ executiv Consiliul Directorilor Generali (un guvern, condus de Petre Erhan). La **2 decembrie 1917**, acest organism de conducere **a proclamat Republica Democratică Moldovenească**. Primul preşedinte al acesteia a fost ales **Ion Inculeț**, iar puterea executivă a fost preluată de către guvern.

b) Bucovina

Românii din acest teritoriu românesc s-au integrat luptei popoarelor din Imperiul Austro-Ungar pentru autodeterminare. În octombrie 1918, deputații români din Parlamentul de la Viena au constituit **Consiliul Național Român**, condus de Constantin Iosipescu Grecul şi George Grigorovici. La **9 octombrie 1918** CNR

a cerut, în numele naţiunii, dreptul la autodeterminare şi a exprimat dorinţa de secesiune. Următoarea etapă a fost constituirea la **14 octombrie 1918** a Adunării Constituante a Bucovinei, din care făceau parte reprezentanţi ai locuitorilor, în majoritate români. Preşedinte al acestui organism a fost ales Iancu Flondor. Adunarea Constituantă a hotărât unirea Bucovinei cu celelalte provincii româneşti din imperiu într-un stat naţional. S-a format şi un Consiliu Naţional ca organ reprezentativ.

c) Transilvania

În cursul anului 1918, monarhia habsburgică a fost supusă presiunii popoarelor pentru autodeterminare. Congresul naţiunilor din imperiu, desfăşurat în aprilie 1918 la Roma, adoptase hotărârea fiecăreia dintre acestea de a se constitui în stat naţional independent sau de a se uni cu statul său naţional existent. În aceste condiţii, la **12 octombrie 1918**, reprezentanţii **Partidului Naţional Român** întruniţi la Oradea au adoptat o Declaraţie în care proclamau libertatea naţiunii, separarea politică de Ungaria şi asumarea suveranităţii în teritoriul naţional. Alexandru Vaida Voevod a prezentat această Declaraţie de autodeterminare în Parlamentul Ungariei la **18 noiembrie 1918**.

2. Independenţa

a) Basarabia

Consiliul Directorilor Generali, confruntat cu dezordinile şi distrugerile provocate de trupele ruseşti în retragere şi cu încercările bolşevicilor de a prelua puterea în teritoriu, a solicitat sprijinul militar al guvernului român. La **12 ianuarie 1918,** armata română a trecut Prutul şi a restabilit ordinea în Basarabia.

La **23-24 ianuarie 1918**, Sfatul Ţării întrunit la Chişinău, a proclamat independenţa Republicii Democratice Moldoveneşti şi separarea ei de Republica Federativă Rusă.

b) Bucovina

În acest teritoriu românesc au început să pătrundă trupe ucrainiene cu scopul de a-l ocupa şi anexa Ucrainei. În aceste condiţii, Consiliul Naţional Român a solicitat sprijinul armatei române. Armata română a intervenit pentru a restabili ordinea. La **12 noiembrie**, Consiliul Naţional Român a stabilit instituţiile Bucovinei.

c) Transilvania

Pentru coordonarea acţiunilor mişcării naţionale, la **30-31 octombrie 1918** s-a constituit la Arad Consiliul **Naţional Român Central**, format din 6 reprezentanţi ai Partidului Social Democrat şi 6 reprezentanţi ai Partidului Naţional Român. CNRC a publicat la **6 noiembrie 1918** *manifestul „Către naţiunea română”*, în care erau argumentate drepturile românilor din teritoriile ce aparţineau atunci Ungariei, la autodeterminare.

La **9-10 noiembrie**, CNRC a adresat guvernului maghiar o notă ultimativă, prin care cerea întreaga putere de guvernare. Guvernul maghiar a trimis o delegaţie pentru tratative. Acestea s-au desfăşurat la Arad în zilele de **13-14 noiembrie 1918**. Tratativele au eşuat deoarece maghiarii recunoşteau doar autonomia Transilvaniei şi nu separarea definitivă de Ungaria.

3. Unirea

a) Basarabia

La **27 martie 1918**, **Sfatul Ţării** a votat **unirea Basarabiei cu România**. La 22 aprilie 1918, regele Ferdinand semna decretul de promulgare a Actului Unirii Basarabiei cu România. Pentru administrarea provizorie a Basarabiei a fost desemnat Consiliul Directorilor, până la preluarea acesteia de guvernul de la Bucureşti.

b) Bucovina

La **28 noiembrie 1918** au început lucrările **Congresului General al Bucovinei**. Preşedintele Congresului a fost ales Iancu Flondor, care a dat citire moţiunii prin care se hotăra *„Unirea necondiţionată şi pentru vecie a Bucovinei, în vechile ei hotare, cu Regatul României”.*

c) Transilvania

CNRC a publicat la **7 noiembrie 1918** textul convocării la Alba-Iulia a Adunării naţionale a românilor. La **1 decembrie 1918** s-a desfăşurat **Marea Adunare Naţională de la Alba-Iulia**, la care au participat 1228 de delegaţi şi peste 100 000 de persoane. Adunarea a fost deschisă de către Gheorghe Pop de Băseşti, iar Rezoluţia Unirii a fost prezentată de Vasile Goldiş. Adunarea Naţionala de la Alba-Iulia a adoptat Rezoluţia, care în primul său articol a proclamat *„Unirea acelor români şi a tuturor teritoriilor locuite de dânşii cu România”*. Pentru conducerea Transilvaniei până la integrarea sa definitivă în statul român s-au format: Marele Sfat Naţional cu rol legislativ şi Consiliul Dirigent, forul executiv.

La 24 decembrie 1918, Ferdinand a emis decretul de unire.

Lupta naţională a fost susţinută de importante organe de presă, precum: „Românul”, „Drapelul”, „Glasul Ardealului”, „Adevărul”, „Gazeta poporului”, „Telegraful român”, „Unirea” etc.

Recunoaşterea internaţională a Marii Uniri

- *Tratatul de la Saint Germain* din **10 septembrie 1919**, încheiat cu Austria, a recunoscut unirea Bucovinei cu România.
- *Tratatul de la Trianon* din **4 iunie 1920**, încheiat cu Ungaria, a recunoscut unirea Transilvaniei cu România.
- *Tratatul de la Paris* din **28 octombrie 1920**, încheiat între România şi Turcia, Franța, Italia şi Japonia, a recunoscut unirea Basarabiei cu România.

Consecințele unirii

La 1 Decembrie 1918 s-au pus bazele statului unitar român, prin unirea provinciilor româneşti aflate sub dominație străină, motiv pentru care această zi este Ziua Națională a României.

Noua Românie se deosebea în chip fundamental de cea existentă înainte de 1914. Crescuse în primul rând ca suprafață, ajungând prin înglobarea Transilvaniei, Banatului, Basarabiei şi Bucovinei de la 137 000 km^2 la 295 049 km^2. Din punct de vedere demografic, vechea unitate etnică era înlocuită cu o situție nouă, în care alături de români coexistau şi alte naționalități, într-un procent însemnat. Conform statisticii din 1930, România Mare avea în acel an o populație de 18 057 028 locuitori, din care 71,9% români.

După 1918, România şi-a pierdut caracterul de țară de imigrație, numărul celor care plecau definitiv depăşindu-l acum pe al celor care veneau să se stabilească.

Din punct de vedere social, absorbirea noilor provincii nu a modificat în chip substanțial structura populației; în 1930 populația rurală reprezenta 78,9%.

Reformele din anii 1917-1923 au schimbat în chip radical vechile structuri sociale şi politice, dând naştere din punct de vedere instituțional, unei Românii noi. În 1917 regele Ferdinand a semnat decretul privind reforma agrară şi pe cel referitor la abolirea sistemului electoral cenzitar şi introducerea votului universal. Diferitele prevederi ale reformei agrare s-au legiferat apoi în 1918-1920, până la votarea definitivă a legii agrare în 1921, care desființa practic marea proprietate, transformând România într-o țară de mici proprietari. Primele alegeri organizate pe baza sufragiului universal au avut loc în anul 1919. Reforma agrară lichidase puterea economică a marii moşierimi, iar reforma electorală spărgea monopolul ei politic.

-7-
ROMÂNIA POSTBELICĂ. STALINISM, NAŢIONAL-COMUNISM ŞI DISIDENŢĂ ANTICOMUNISTĂ. CONSTRUCŢIA DEMOCRAŢIEI POSTDECEMBRISTE

- I -
ROMÂNIA POSTBELICĂ. MORFOLOGIA SISTEMULUI POLITIC COMUNIST

A. MIJLOACE DE PRELUARE ŞI DE MENȚINERE A PUTERII

Mecanismele de preluare a puterii de către Partidul Comunist

ACȚIUNI DIPLOMATICE

Lovitura de stat de la 23 august 1944 a transformat statutul Partidului Comunist Român. La începutul anului 1944, partidul era o mică grupare politică, constrânsă să țină seama de orientările politice hotărâte la Moscova. În toamna aceluiaşi an, PCR devenise un factor influent pe scena politică românească.

Stalin a folosit **Convenția de armistițiu** semnată la **12 septembrie 1944**, pentru a submina efectele loviturii de stat din 23 august, a transformat Convenția într-un cadru legal, care să-i asigure interesele politice şi economice dominante în România. Convenția declara România o țară înfrântă în război, consacra anexiunile sovietice din 28 iunie 1940 şi impunea plata unor despăgubiri de război către URSS în valoare de 300 000 000 $, urmând a fi achitate în decurs de 6 ani, în produse petrolifere, lemnoase etc.; este declarat

nul Arbitrajul de la Viena, „Transilvania sau cea mai mare parte a ei" revenind României; armata română urma să participe cu 12 divizii, alături de cea sovietică, la eliberarea Transilvaniei.

Acordul de la Moscova (9 octombrie 1944) a constituit pasul final al sovieticilor în obținerea recunoaşterii de către Occident a dominației lor în România. Convorbirile Churchill-Stalin privind delimitarea zonelor de interes în Europa de SE s-au concluzionat prin *„acordul de procentaj"*, în România influența sovietică fiind stabilită la 90%.

Stalin avea două instrumente satisfăcătoare de urmărire a obiectivelor sale în România: un partid comunist, care era acum o parte recunoscută în structura politică a țării, şi un acord cu Aliații, care dădea Armatei Roşii toată libertatea de acțiune de care avea nevoie.

Semnarea, la **10 februarie 1947**, a **Tratatului de la Paris**, în situația în care României nu i se recunoştea beligeranța, iar aceasta nu accepta să participe la lansarea Planului Marshall, a marcat intrarea statului român sub „umbrela" Moscovei şi a accelerat schimbarea vechiului regim.

PREZENȚA ARMATEI ROŞII

Armata Roşie „eliberase" țările est-europene printr-un accident al istoriei care nu fusese previzibil înainte de război. Odată prezentă însă în aceste țări, ea a jucat rolul principal în instaurarea regimurilor comuniste. Fără aceste trupe, comuniştii locali ar fi rămas nişte forțe politice periferice. Din acest punct de vedere, modelul cuceririi puterii de către comuniştii români, mai puțini de 1000 în 1944, se încadrează în tiparul general est-european. Prin presiuni, abuzuri şi violențe asupra populației civile şi îndepărtarea unor lideri politici anticomunişti, Armata Roşie şi-a făcut simțită prezența. La Bucureşti au fost concentrate unități sovietice de blindate şi a fost interzisă legătura cu armata română pe front.

La **28 februarie 1945**, **Andrei Vâşinski**, adjunctul ministrului de externe, a fost trimis de Moscova pentru a conduce ofensiva comuniştilor pentru preluarea puterii, **a cerut regelui înlocuirea guvernului Rădescu** cu un guvern condus de **Petru Groza**. Reprezentantul Moscovei venise cu scopul de a folosi toate mijloacele pentru a instaura un guvern prosovietic.

***Legea nr.461 din septembrie 1944**. – Cu ajutorul ministrului justiției (comunist), Lucrețiu Pătrăşcanu, a fost elaborată o nouă legislație, în mare parte de inspirație sovietică, pentru a epura din viața publică pe toți cei care se opuneau acaparării puterii de către PCR. Această legislație a facilitat înlăturarea din viața publică a elitei intelectuale şi a fost dublată abil de o agresivă campanie de demascare în presă a „elementelor reacționare".

AGITAȚIA, TENSIUNEA POLITICĂ, GREVA

Până la formarea primului guvern comunist au fost urmărite ca obiective imediate crearea unor puternice **tensiuni între populație şi administrația locală** (tensiuni legate de apropiata reformă funciară), **înlăturarea prin forță a unor prefecți şi primari considerați reacționari**, organizarea unor **„greve spontane"** de către sindicatele comuniste (ceferişti, tipografi), totul fiind dublat de o furibundă **campanie de presă îndreptată împotriva a tot ceea ce însemna trecutul interbelic**.

FOLOSIREA PCR CA ELEMENT ESENȚIAL ÎN POLITICA LUI STALIN

Încercarea comuniştilor locali şi a aşa-numiților „moscoviți" de a reînvia partidul a beneficiat de prezența autorităților sovietice de ocupație şi de sprijinul diplomatic al Moscovei. Până la mijlocul lunii octombrie 1944 a prins contur noua coaliție politică, promovată de Partidul Comunist, **Frontul Național Democrat**. Pe lângă comuniştii, el cuprindea **Partidul Social Democrat** şi **Frontul Plugarilor**. Maniu şi Brătianu, liderii partidelor istorice au refuzat să se alăture acestei grupări. Treptat, comuniştii au urmărit înlăturarea partidelor democratice de la guvernare. Drumul spre puterea executivă deținută de PCR este jalonat de o conjunctură internațională favorizantă. La începutul anului 1945, victoria Națiunilor Unite a devenit inevitabilă. În această situație, liderii PCR au fost chemați la Moscova, unde li s-a cerut să răstoarne guvernul Rădescu – instalat după cel condus de C.Sănătescu –, în care, de altfel, erau reprezentați, şi să preia puterea. Deşi Conferința de la Yalta adopta „Declarația cu privire la Europa eliberată", Stalin a cerut imperativ ca regele Mihai să-i aducă la putere pe comuniştii. Acțiunea concentrată a factorului intern şi a presiunii externe a avut drept rezultat instalarea la **6 martie 1945** a unui nou guvern, net diferit de cel care ar fi putut rezulta din alegeri libere, un guvern *„de largă concentrare democratică"*, condus de Petru Groza.

Guvernul prezidat de Petru Groza era un **guvern minoritar, impus de către URSS**. Niciun membru al celor două partide democrate PNL, PNȚ, nu făcea parte din acest guvern în care toate pozițiile cheie erau deținute de comuniştii. Deşi Gheorghe Tătărescu, liberal dizident, era ministru de externe, iar Anton Alexandrescu, dizident al PNȚ, ministru al cooperativelor, ei reprezentau doar facțiuni restrânse ale partidelor respective. Prin aceste măsuri se urmărea dezmembrarea partidelor necomuniste.

****GREVA REGALĂ**. – În august 1945, regele Mihai I i-a cerut lui Petru Groza să demisioneze, acesta a refuzat încurajat de reprezentanții sovietici din Comisia Aliată, condusă de facto de generalul

locotenent sovietic Vladislav P. Vinogradov. Regele s-a retras din viața politică şi refuză să semneze legile elaborate de guvern, în speranța că va determina astfel căderea executivului condus de Petru Groza. Iluzorie speranță, deoarece Moscova susținea guvernul Petru Groza şi PCR. Refuzul regelui de a mai semna actele guvernului nu a avut consecințe majore, pentru că regimul instalat a pus in vigoare, fără semnătura regelui, actele legislative emise. Acest eveniment din istoria României poartă denumirea „greva regală". În sprijinul regelui, la 8 noiembrie 1945, a avut loc o manifestare organizată de partidele politice istorice şi tineretul universitar. În decembrie 1945, s-a soluționat problema grevei regale în cadrul Conferinței trilaterale de la Moscova a miniştrilor de externe ai URSS (Viaceslav Molotov), SUA (J.F.Byrnes) şi Marea Britanie (Ernest Bevin). Singura consecință concretă a grevei regale a fost condiționarea de către SUA şi Marea Britanie, a includerii în cabinet, până la desfăşurarea alegerilor, a doi miniştri din partea opoziției. Au fost desemnați doi miniştri secretari de stat: Emil Hațieganu (PNȚ) şi Mihail Romniceanu (PNL), a căror influență în guvern era însă neînsemnată.

MANIPULAREA OPINIEI PUBLICE

Alegerile de la 19 noiembrie 1946 s-au desfăşurat într-o atmosferă tensionată. Rezultatele indicau o victorie copleşitoare a **Blocului Partidelor Democratice (BPD)**, cu aproximativ 70% din voturi şi 349 locuri în noua adunare. Dovezile descoperite după 1989 arată că, în ziua alegerilor, s-a întâmplat exact contrariul, național țărăniştii erau pe punctul de a câştiga o victorie zdrobitoare. Se pare că în momentul în care liderii comunişti şi-au dat seama de amploarea înfrângerii lor, au suspendat anunțarea rezultatelor şi au trimis instrucțiuni pentru revizuirea cifrelor astfel încât ele să indice o victorie a BPD. Istoricul Dinu C. Giurescu caracterizează aceste alegeri ca fiind *„cea mai mare fraudă politică din întreaga istorie politică parlamentară a României"*. Deşi SUA şi Marea Britanie au denunțat alegerile, niciuna nu a mers mai departe pentru a sprijini partidele istorice. După acest eveniment influența occidentală practic a încetat. În aceste condiții, regele Mihai I a participat la **1 decembrie 1946**, la şedința inaugurală a noului parlament, oficializându-l.

ANIHILAREA OPOZIȚIEI DEMOCRATICE

Anihilarea celor două partide istorice nu a fost uşoară. Pretextul, în cazul PNȚ, a fost **înscenarea de la Tămădău** (lângă Bucureşti), când 14 membri ai partidului au fost arestați în momentul când intenționau să părăsească țara. La **29 iulie 1947**, Iuliu Maniu a fost arestat, iar PNȚ a fost scos în afara legii. Maniu şi colegii săi au fost acuzați de trădare şi de a fi conspirat cu agenți secreți americani şi britanici din Bucureşti pentru a răsturna guvernul Groza. La **11 noiembrie 1947**, Iuliu Maniu şi Ion Mihalache au fost condamnați la închisoare pe viață. Iuliu Maniu şi-a găsit sfârşitul în penitenciarul de la Sighet, în 1953, iar Ion Mihalache a murit în 1963 în puşcăria de la Râmnicu Sărat.

PNL a ales calea autodizolvării. Gheorghe Tătărescu şi fracțiunea sa liberală au fost menținuți atâta timp cât s-au dovedit utili. Comuniştii l-au obligat să demisioneze din funcția de ministru de externe la **6 noiembrie 1947**, fiind înlocuit cu Ana Pauker.

Cu acestea, pluralismul politic era practic aproape desființat, iar drumul spre instituirea partidului unic şi a dictaturii proletariatului era larg deschis.

ÎNLĂTURAREA ULTIMELOR INSTITUȚII ALE REGIMULUI DEMOCRATIC

Pe măsură ce comuniştii s-au îndreptat spre monopolul asupra puterii politice, **monarhia devenise o anomalie**. Temându-se că acest ultim vestigiu al vechii ordini ar putea încă să mai servească drept centru de opoziție față de noua societate, PCR a făcut ultimul pas spre asigurarea dominației sale asupra țării, **forțându-l pe regele Mihai să abdice** la **30 decembrie 1947**. Proclamarea **Republicii Populare Române** în aceeaşi zi, cum s-a spus, în 45 de minute, de un Parlament aflat în vacanță care a legitimat lovitura de stat, a reprezentat punctul culminant al campaniei pentru preluarea puterii.

Mecanismele PCR de menținere a puterii

În România, Partidul Comunist a luat inițiativele menite să reducă țara la starea de obedință față de URSS. Odată cu înființarea Republicii, puteau fi puse bazele statului totalitar. *Primul pas* era **înregimentarea României în blocul sovietic**. Acest lucru s-a înfăptuit la **4 februarie 1948** printr-un **tratat de prietenie, colaborare şi ajutor reciproc între România şi URSS**.

Al doilea pas către totalitarism a fost **consolidarea partidului unic de masă**, constituit dintr-o elită şi membri devotați. Aripa procomunistă a Partidului Social Democrat s-a contopit cu PCR în Congresul din februarie 1948, din care a rezultat partidul unic, **Partidul Muncitoresc Român (PMR)**. Gheorghe Gheorghiu-Dej a fost reales secretar general, iar Ana Pauker, Vasile Luca şi Teohari Georgescu au devenit membri ai Secretariatului. În 1952, cei trei membri au fost îndepărtați de către Dej din structurile de conducere ale partidului. Preeminența lui Dej în cadrul partidului a fost pecetluită prin numirea sa la **2 iunie 1952**, ca preşedinte al Consiliului de Miniştri, funcție pe care o cumula cu cea de secretar general al partidului.

Al treilea pas în impunerea modelului totalitar sovietic în România a fost **adoptarea Constituției RPR** la **13 aprilie 1948** şi **introducerea sistemului judecătoresc după modelul sovietic**. Constituția prelua modelul sovietic din 1936. Parlamentul, numit **Marea Adunare Națională**, era acum unicameral, şi era definită ca „organul suprem al puterii de stat", iar Consiliul de Miniştri era organul executiv suprem. Toate aceste organisme se aflau supuse autorității PMR. Această ordine „democratică" a fost definită de partid şi consolidată de Securitate.

După **1948, anul înființării Securității**, încadrată cu agenți sovietici deveniți generali români, precum Pintilie Bodnarenko şi A.Nikolski, represiunea a devenit şi mai violentă, lovind potrivit principiului stalinist al întețirii luptei de clasă, fără discriminare şi din nevoia intimidării, în orice posibil oponent. Rolul Securității era de a apăra cuceririle democratice şi a asigura siguranța țării împotriva duşmanilor interni şi externi. La începutul anului 1949, au fost create alte două organe principale ale Securității: **Direcția Generală a Miliției**, chemată să înlocuiască Poliția şi Jandarmeria şi **trupele de securitate**. Ambele organisme au fost plasate sub autoritatea Ministerului de Interne. Efectivele reunite ale tuturor acestor instituții implantate pretutindeni ne dau mărimea forței represive atunci constituite: peste 4 000 ofițeri în Direcțiile naționale şi regionale ale Securității, 40 000 de milițieni şi peste 55 000 de ofițeri şi soldați trecuți, cu artilerie şi tancuri, în trupele de securitate. Principalele îndatoriri ale trupelor de securitate erau menținerea ordinii publice şi înăbuşirea oricărei rezistențe față de măsurile guvernamentale, precum colectivizarea, confiscarea de bunuri şi proprietăți.

Un cadru legal pentru acțiunile Securității, ale Miliției şi trupelor de securitate a fost oferit de **un nou sistem de justiție**, a cărui principală caracteristică era subordonarea față de partid şi stat.

Armata Roşie a reprezentat până în **1958**, când a avut loc retragerea trupelor sovietice din România, un instrument aflat la îndemâna PMR, pentru a menține noua ordine instaurată.

Revolta din Ungaria din 1956, a permis conducerii româneşti să-şi demonstreze **fidelitatea față de URSS**. Dej şi Emil Bodnăraş au insistat pentru o intervenție militară fermă împotriva guvernului Imre Nagy, iar trupele sovietice staționate în România, au fost printre primele care au trecut granița ungară. Guvernul român a devenit ecoul propagandei sovietice, denunțând „contrarevoluția" ca operă a „fasciştilor reacționari" provocați de „imperialiştii occidentali".

Retragerea trupelor sovietice din România în 1958 nu a însemnat sfârşitul regimului de teroare, acest instrument atât de folosit de către comunişti pentru a se menține la putere. Dej a aprobat introducerea unor măsuri de securitate internă pentru a menține controlul partidului. Cei condamnați la muncă silnică, potrivit noilor măsuri au fost trimişi în lagăre în zonele de mlaştină ale Deltei Dunării.

După 1958, Dej a evoluat treptat spre o **desprindere de ruşi** şi către obținerea unui statut de relativă autonomie. În **Declarația din aprilie 1964**, partidul îşi rezerva dreptul de a edifica socialismul în conformitate cu realitățile naționale. Acest act impunea linia națională a comunismului românesc, marcând tendințele de independență față de Moscova.

Preluarea conducerii de către Nicolae Ceauşescu s-a caracterizat printr-o perioadă (1965-1974) de destindere internă şi externă. În **1965** la **Congresul al IX-lea al partidului**, acesta **revine la denumirea de Partid Comunist** şi **s-a elaborat o nouă Constituție prin care România devenea Republică Socialistă**.

Cultul personalității instaurat de Ceauşescu (1971 – *„tezele din iulie"*) a găsit noi mecanisme de menținere a puterii de către comunişti. Acest cult s-a instaurat în etape. În **1967** Ceauşescu a fost ales **preşedintele Consiliului de Stat**, ceea ce era o abatere de la statutul PCR, care prevedea separarea funcțiilor de partid şi de stat. Ceauşescu şi-a consolidat puterea în **1968**, când **a condamnat intervenția în Cehoslovacia** a statelor participante la Tratatul de la Varşovia. S-a scandat pentru prima dată „Ceauşescu şi poporul!" scandări ce păreau o solidaritate cu cel hotărât să apere integritatea țării. În **1974**, Nicolae Ceauşescu a fost ales **preşedintele RSR**. El rămânea şi preşedintele Consiliului de Stat, secretar general al PCR şi preşedintele Consiliului de Apărare Națională, deținând astfel toate pârghiile puterii în mâinile sale.

B.

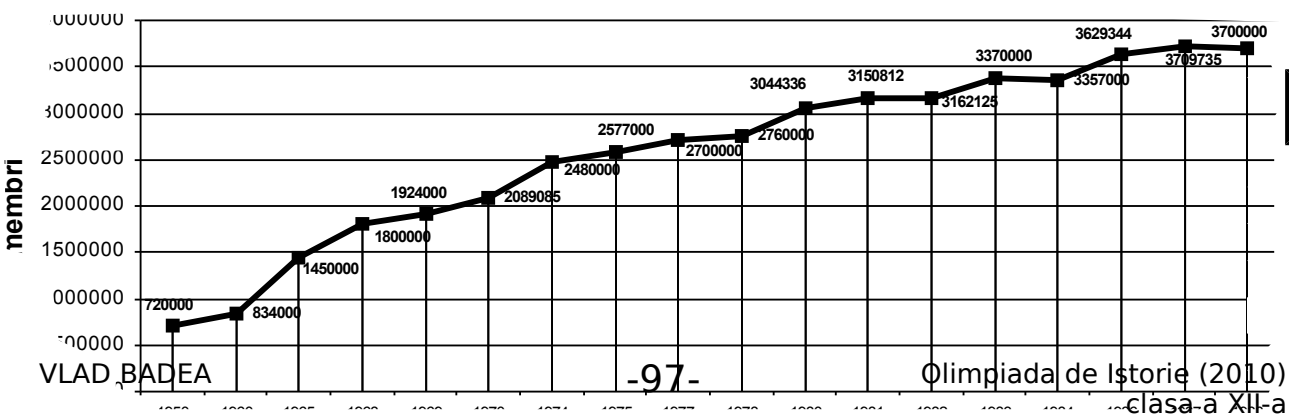

IMPACTUL REGIMULUI COMUNIST ASUPRA SOCIETĂȚII

Impactul regimului comunist asupra economiei

Impunerea modelului sovietic în economie s-a bazat pe câteva componente importante: înlocuirea proprietății private cu proprietatea de stat prin naționalizarea mijloacelor de producție, colectivizarea agriculturii şi etatizarea bancară, centralizarea economică şi planificarea cincinală. Un prim pas în transformarea economiei l-a reprezentat **acordul cu URSS** semnat la **8 mai 1945**, prin care **se înființau *sovromurile***. Întreprinderi mixte româno-sovietice, acestea erau în realitate forme mascate de spoliere a țării, funcționând exclusiv în favoarea Moscovei.

NAȚIONALIZAREA

La **11 iunie 1948** Marea Adunare Națională aprobă şi votează ***Legea pentru naționalizarea principalelor întreprinderi industriale, miniere, bancare, de asigurări şi de transport***, cu scopul creării sectorului socialist de stat şi a premiselor trecerii la conducerea planificată a economiei naționale şi aplicării politicii de industrializare forțată de mai târziu. Prin această lege se expropriază cinci categorii de întreprinderi:

- de importanță economică națională (petrolul, textilele, lemnul, căile ferate);
- regională (industria alimentară şi cea producătoare de mărfuri de larg consum);
- întreprinderile metalurgice cu peste 100 de muncitori;
- întreprinderile cu o capacitate de peste 10-50 C.P.;
- toate băncile, întreprinderile comerciale şi companiile de asigurare.

Consecințele aplicării legii: sunt afectate 1 060 de întreprinderi industriale şi miniere, reprezentând 90% din producția țării (până în 1950).

La **3 noiembrie 1948** au fost naționalizate (de fapt confiscate) instituțiile de sănătate, casele de filme, cinematografele (*mijloacele de producție şi de exploatare a filmului, 383 de cinematografe şi un singur platou de 200 m^2*), iar la **20 aprilie 1950** a fost naționalizată, fără niciun fel de despăgubire, o parte a fondurilor de locuințe de la oraşe (*sub incidența legii au intrat hotelurile, cu întregul lor inventar, imobilele foştilor industriaşi, moşieri, bancheri, mari comercianți ş.a.*).

PLANIFICAREA

La **2 iulie 1948** se înființează prin decret **Comisiunea de Stat a Planificării (CSP)**, ca organ guvernamental central de planificare economică, preluând şi atribuțiile Consiliului Superior al Economiei Naționale (înființat în 1945) şi ale Comisiei pentru redresare economică şi stabilizarea monetară (înființată în 1947). Primul preşedinte: Gheorghe Gheorghiu-Dej (până în aprilie 1949). Această structură îşi va înceta activitatea în urma evenimentelor din decembrie 1989.

Sesiunea MAN din **27-28 decembrie 1948** dezbate şi adoptă ***primul plan economic anual*** (pentru anul 1949), care prevedea o creştere a producției industriale şi agricole cu 40% față de anul 1948. La **29 decembrie 1949** MAN adoptă în sesiune ***planul pentru anul 1950***, prin care se urmărea încheierea activității de refacere economică a țării, în vederea trecerii la întocmirea şi realizarea de planuri economice de perspectivă (pe 5 ani). *Precizare: Tot în această sesiune, MAN ratifică în bloc, fără niciun fel de discuții, toate decretele guvernamentale emise de la precedenta sesiune MAN, punându-se astfel în evidență rolul pur formal al sesiunilor MAN.*

La **16 decembrie 1950**, se adoptă ***primul plan cincinal*** de dezvoltare a economiei naționale pe anii 1951-1955. Planul a fost conceput de preşedintele Comisiei de Planificare, Miron Constantinescu, cu colaborarea unei echipe de economişti români şi sovietici.

INDUSTRIALIZAREA

Odată cu răcirea treptată a relațiilor româno-sovietice, după 1958, accentuată de încercarea Moscovei de impunere a Planului Valev, în 1964, prin care România era menită să fie doar un stat furnizor de produse agrare pentru țările CAER, industrializarea devenea o necesitate organică a regimului, fapt ce avea să aibă consecințe dramatice după 1980.

Plenara Comitetului Central din **noiembrie 1958** a declarat țara pregătită pentru un efort general de modernizare socialistă, accentul principal urmând a fi pus pe dezvoltarea industriei constructoare de maşini şi pe siderurgie. Construirea combinatului siderurgic de la Galați a devenit simbolul revenirii la politica de

industrializare forțată. Conform prevederilor planului cincinal (1960-1965), 78% din investiții urmau a se face în industriile energetică (32%), metalurgică (23%) şi chimică (23%). Ca urmare a industrializării, a crescut ponderea populației urbane şi a scăzut cea a populației rurale.

După 1970, partidul şi-a fixat ambițioase obiective industriale. Siderurgia şi petrochimia, rafinarea petrolului îndeosebi, urmau să se dezvolte cu precădere, în condițiile lipsei minereurilor autohtone de fier, a scăderii producției româneşti de petrol.

Nicolae Ceauşescu a impus după 1974 o linie accelerată şi diversificată în industrializare. Economia românească era strict centralizată şi planificată. Accentul excesiv pus pe dezvoltarea industriei grele a creat un dezechilibru economic şi a dus la sărăcirea populației. Un alt rezultat al acestei politici de industrializare forțată a fost creşterea datoriei externe.

COLECTIVIZAREA AGRICULTURII

La **23 martie 1945**, guvernul Petru Groza legifera **noua reformă agrară**, prin care erau expropriate 1468946 ha (a noua parte din suprafața agricolă a țării), cu care erau împroprietărite 917 777 familii de țărani. Foştii proprietari îşi puteau păstra, deocamdată, doar 50 ha de teren. Această măsură, cu care erau de acord toate partidele, a urmărit un scop mai curând politic decât economic: înlăturarea marilor proprietari de pământ, încercându-se astfel atragerea țărănimii de partea comuniştilor.

La **2 martie 1949** este emis un **decret privind exproprierea resturilor proprietății moşiereşti de câte 50 ha**, rămase după aplicarea legii de reformă agrară din 1945 (în total 342 319 ha). Aceste proprietăți, ca şi fermele model sunt trecute în proprietatea statului ca „bunuri ale întregului popor". Potrivit art.4, rezistența la confiscare sau tăinuirea bunurilor se pedepseşte cu 5-15 ani muncă silnică şi confiscarea averii.

Plenara CC al PMR din **3-5 martie 1949** a decis transformarea socialistă a agriculturii, altfel spus, lichidarea completă a micii proprietăți rurale. În rezoluția acestei plenare se afirma: „politica noastră față de țărănime trebuie să fie clară: ne sprijinim pe țărănimea săracă, strângem alianța cu țărănimea mijlocaşă şi ducem o luptă neîntreruptă împotriva chiaburimii". Acum au luat naştere după modelul sovietic al *colhozurilor*, gospodăriile agricole colective (GAC). Ulterior se vor înființa cooperativele agricole de producție (CAP), precum şi „întovărăşirile", ca formă intermediară, între cele două forme de proprietate.

Aceasta a permis lichidarea rămăşițelor fostei clase moşiereşti şi a chiaburilor, echivalent al termenului sovietic *kulak*, definind *țăranii înstăriți*, aceia care angajau forță de muncă. Pământul, efectivele de animale şi echipamentul proprietarilor de pământ care posedaseră terenuri până la maximum 50 ha, în temeiul legii agrare din 1945, au fost expropriate fără compensare. Miliția a scos 17 000 de familii din casele lor şi le-a mutat în zone de reaşezare. Pământurile confiscate, totalizând aproape un milion de hectare, au fost comasate pentru a crea gospodării de stat, întrucât Ministerul Agriculturii indica tipurile de culturi şi fixa prețurile. Membrilor gospodăriilor colective li s-a permis să păstreze mici loturi de pământ, care să nu depăşească 0,15 ha.

Rezistența față de colectivizare a avut drept rezultat aruncarea în închisoare a circa 80 000 de țărani. La **27 aprilie 1962**, Gheorghe Gheorghiu-Dej **anunța oficial încheierea procesului de colectivizare** a agriculturii, 3 201 000 de familii din mediul rural fiind încadrate în structuri colectiviste, ceea ce reprezenta circa 96% din suprafața agricolă a țării.

Dificultățile economiei româneşti au fost accelerate după 1974 de neputința soluționării problemelor agriculturii şi de treptata transformare a României într-o țară cu grave probleme alimentare. În 1983, conducerea partidului a emis o serie de decrete privind agricultura, urmărind rezolvarea crizei prin întărirea controlului central. Se introducea un nou sistem de achiziții forțate de la țărani, obligați să contracteze animalele doar cu statul şi să le vândă la prețul fixat de acesta.

Creşterea prețurilor nu a rezolvat problema aprovizionării. Lipsurile de tot felul, mai ales cele alimentare, au devenit acute din toamna anului 1981, când partidul a fost nevoit să reintroducă cartelele pe care le desființase în 1954.

Impactul regimului comunist asupra culturii şi învățământului

Mijloacele de informare publică au trecut total sub controlul statului. Bibliotecile şi librăriile au fost epurate de titlurile necorespunzătoare din punct de vedere politic, activitățile ziariştilor şi muzicienilor au fost puse sub controlul Secției de Agitație şi Propagandă a Comitetului Central al partidului.

Legea pentru reforma învățământului (3 august 1948). Întreg învățământul este unificat şi laicizat, potrivit modelului sovietic. Învățământul elementar este gratuit şi durează 7 ani, învățământul mediu durează 4 ani în licee, şcoli pedagogice, şcoli tehnice, şcoli profesionale, învățământul superior cuprinde o mare diversitate de facultăți, de la Filosofie la Coregrafie, de la Siderurgie la Piscicultură, depinzând fiecare în parte de ministerul de profil. Printr-un Decret al Ministerului Învățământului, toate contractele cadrelor didactice sunt

anulate; noile angajări urmau să se facă o dată cu anul şcolar 1948/1949. În felul acesta corpul profesoral primar, liceal şi tehnic a fost epurat de elementele considerate „nesigure" sau ostile. S-au făcut epurări în rândul studenților de la universități. Marxism-leninismul a devenit obligatoriu de la şcoala secundară în sus; predarea religiei a fost total interzisă.

Biserica a fost ultimul obstacol în calea impunerii modelului sovietic. **Legea cultelor religioase (4 august 1948)**, a conferit Ministerului Cultelor, controlul în problemele legate de treburile cultelor legal recunoscute. Biserica greco-catolică a fost desființată.

Partidul Comunist şi-a fixat scopul formării omului nou. Construirea acestuia nu se putea realiza fără distrugerea şi rescrierea valorilor tradiționale. Acest lucru s-a realizat printr-o intensă campanie de rusificare. Primele măsuri ale noului curs au fost scrierea *Istoriei României* de M.Roller din 1947, o completă revizuire a trecutului țării, a ideii naționale şi a conceptului de patriotism.

Modelul stalinist în cultură a trebuit să se impună prin forță: legăturile intelectualilor cu Apusul au fost complet întrerupte, Academia Română a fost desființată **(9 iunie 1948)** şi înlocuită cu una nouă, supusă partidului.

Numărul autorilor şi a titlurilor puse sub **cenzură** a crescut foarte mult în primăvara lui 1948, peste 8 000 de titluri au fost trecute într-un index al Publicațiilor interzise. Un număr mare de oameni de ştiință, artă şi cultură au ajuns la închisoare.

Desființarea valorilor naționale a mers în paralel cu eforturile inoculării unui nou gen de patriotism, socialist şi internaționalist, care muta accentul de pe iubirea de țară, de tradiții, pe dragostea pentru marxism şi Uniunea Sovietică. Partidul a declanşat o puternică **campanie de rusificare**, întemeind editura şi librăria *Cartea Rusă* (1946), Institutul de Studii Româno-Sovietic (1947), Muzeul Româno-Rus (1948), Institutul de limbă rusă *Maxim Gorki* (1948). Limba rusă devenise din 1948, limbă obligatorie în şcoli. Numeroase discipline ştiințifice, sociologia, economia, statistica, filosofia, istoria, care cunoscuseră o mare înflorire în perioada interbelică erau aproape desființate.

Reorientarea politicii româneşti după 1960, a însemnat în planul culturii **începerea unei campanii de derusificare**, care a culminat în **1963**, cu închiderea tuturor instituțiilor create între 1946-1948. Procesul de liberalizare culturală a continuat şi după 1965. Învățământul a cunoscut o perioadă de progres, modernizare şi deschidere, de scădere a importanței marxismului şi de creştere a ponderii disciplinelor exacte şi tehnice.

Instaurarea cultului personalității a avut efecte dintre cele mai grave şi în planul culturii. Prima manifestare a noului curs politic au fost **tezele din iulie 1971**, lansate de Nicolae Ceauşescu la întoarcerea din China, care lansează *revoluția culturală* prin care trebuiau ideologizate toate sectoarele vieții sociale. Secretarul general al partidului nu se mai aşeza acum doar în rândul eroilor clasei muncitoare, el a început să se vadă la capătul unui lung şir de principi, regi şi voievozi, de la care încerca să-şi tragă o legitimitate până atunci ignorată.

A apărut un nou tip de intelectual, activistul de partid, cu diplome, titluri şi pretenții, care trata cultura ca pe un domeniu oarecare al vieții administrative, de planificat, coordonat şi dirijat, conform necesităților clasei conducătoare.

Impactul regimului comunist asupra vieții private şi a valorilor umane

Una din obsesiile neostalinismului românesc a reprezentat-o centralizarea şi planificarea în amănunt a tuturor aspectelor existenței. Documentele oficiale prevedeau şi faptul că locuitorul țării are dreptul de a consuma între 173 şi 189 kilograme de legume pe an sau că igiena celor 365 de zile calendaristice se poate rezolva cu 1,9 kg de săpun. Printre măsurile restrictive, amintim legarea cetățenilor de locul de muncă şi de îngreunarea mişcării populației de la sat la oraş. Problema mâinii de lucru în agricultură a fost rezolvată an de an prin scoaterea la munca câmpului a milioane de elevi şi studenți, a numeroşi funcționari şi soldați.

Unele măsuri au erodat şi traumatizat societatea românească. Interzicerea avorturilor, măsură în urma căreia au murit 11 000 de femei şi naşterea unor copii nedoriți, obligativitatea catalogării bunurilor de patrimoniu, subordonarea vieții intelectuale directivelor de partid, suspiciunea față de străini, închiderea mai tuturor caselor memoriale, restrângerea spațiului de locuit la 8 m^2 de persoană, cu excepția activiştilor şi a celor din aparatul represiv, raționalizarea progresivă a consumului de electricitate, gaze naturale, înregistrarea caracterelor maşinilor de scris (de teama unei producții subterane de manifeste anticeauşiste), erau argumentate că România dictatorului devenea tot mai mult rodul fantasmelor sale, nu o țară civilizată, îndreptată spre progres şi prosperitate.

Sistematizarea localităților, reconstrucția oraşelor în proporție de 90%, demolarea brutală a sute de biserici, construcțiile faraonice: Casa Poporului, Canalul Dunăre-Marea Neagră au dat caracter de unicitate negativă epocii ceauşiste. Achitarea datoriei externe până în 1989, prin impunerea de noi privațiuni poporului, avea să ducă la paroxism situația României.

Acțiune şi reacțiune. Represiune şi disidență anticomunistă

Prin **Decretul din 30 august 1948** era organizată **Direcția Generală a Securității Poporului**, în cadrul căreia erau plasați în funcții-cheie vechii agenți de la Moscova Gheoghe Pintilie, Pantelei Bodnarenko, Alexandru Nicolski şi Vladimir Mazuru.

Din rândul **„duşmanilor poporului"**, anihilați fizic de către organele de represiune comuniste, au făcut parte membri marcanți ai partidelor istorice interbelice (Iuliu Maniu, Ion Mihalache, C.I.C. Brătianu, Gheorghe I. Brătianu, Constantin Argetoianu etc.), oameni de cultură (Anton Golopenția, Mircea Vulcănescu), slujitori ai bisericii (monseniorul Vladimir Ghica) şi mulți alții. Majoritatea celor care au avut o funcție publică, în orice domeniu, până în 1945, au cunoscut teroarea sistemului comunist al penitenciarelor şi coloniilor de muncă. Se poate vorbi, aşadar, de existența, până în 1964, a unui adevărat gulag în România. Este cazul închisorilor de la Sighet, Gherla, Galați, Aiud, Piteşti, al şantierelor de la Canalul Dunăre-Marea Neagră, precum şi al coloniilor de muncă forțată de la Cavnic, Baia Sprie, Periprava şi Salcia.

O altă caracteristică a represiunii comuniste a reprezentat-o **fenomenul deportărilor**. Începute în 1951, pe fondul acutizării conflictului dintre Stalin şi Tito, deportările din Banat în zonele aride din Bărăgan au însemnat distrugerea a numeroase cămine, familii şi destine. Inițial, deportarea în Bărăgan a vizat aproximativ 40 000 de persoane, care nu erau pe placul noului regim. Deportaților li s-a permis să-şi ia doar bunurile pe care le puteau duce singuri, restul avutului lor fiind cumpărat de comisii special constituite, care plăteau mult mai puțin.

O pagină nescrisă încă a rezistenței anticomuniste în România o reprezintă **lupta armată din munți**. Organizarea primelor nuclee de luptă anticomunistă s-a realizat în a doua parte a anului 1945, devenind din ce în ce mai vizibile odată cu creşterea influenței PCR. Cele mai importante grupuri de rezistență armată au fost *Haiducii Muscelului, Sumanele Negre, Mişcarea Națională de Rezistență, Haiducii lui Avram Iancu, Graiul Sângelui* etc. În zona Muscelului (grupurile conduse de frații Arnăuțoiu şi de colonelul Arsenescu) şi în zona munților Făgăraş (grupul condus de Ion Gavrilă-Ogoranu), au avut loc puternice ciocniri cu trupele de Securitate. Depăşite numeric şi fără prea multe provizii şi muniții, aceste grupuri au fost decimate de către puterea comunistă.

În 1964, după *Declarația din aprilie*, Dej se decide să pună capăt calvarului deținuților politici din penitenciarele româneşti. Prin **Decretele nr. 176** şi **nr. 411** au fost eliberați ultimii 10 410 deținuți politici, însă până la libertatea totală, în cadrul limitelor permise de sistemul comunist, unii au avut de trecut mai multe etape, cum ar fi domiciliul obligatoriu, lipsa unui loc de muncă, verificările periodice, dar şi încercările de şantaj din partea organelor de Securitate.

Comunismul național al lui Ceauşescu se raportează la cu totul alte coordonate decât cel al lui Gheorghe Gheorghiu-Dej. În fapt, nu s-au schimbat decât mijloacele, scopul urmărit rămânând acelaşi: menținerea sistemului comunist la putere şi implicit a noului secretar general al PCR.

Fenomenul disidenței în perioada ceauşistă, fără să fie prea cunoscut sau recunoscut, acoperă mai multe etape. Acumularea fenomenelor de criză internă a dus şi în România, cu multă întârziere față de Polonia, Ungaria sau Cehoslovacia, la apariția fenomenului de disidență. Față de rezistența şi opoziția anilor 1940-1950, disidența prezintă câteva deosebiri de tactică şi obiectiv. Atunci membrii rezistenței sperau la o răsturnare a comunismului convinşi de inevitabila intervenție occidentală şi de prăbuşirea regimului impus de Moscova. În anii destinderii şi în condițiile semnării Acordului de la Helsinki în 1975, aceste speranțe au fost lăsate la o parte, diferitele forțe sociale dornice de schimbare concentrându-se pe posibilitatea reformării structurii existente.

Anul **1977** a reprezentat pentru regim primele opoziții majore, venite din interiorul țării. În prima parte a anului, scriitorul Paul Goma, fost deținut politic, inițiază o mişcare de solidaritate cu mişcarea din Cehoslovacia ***Charta 77***, cerând alegeri libere şi alte revendicări, incompatibile cu regimul existent, lucru ce stârneşte reacția dură a autorităților. În august 1977, autoritățile comuniste sunt puse în fața **revoltei minerilor de pe Valea Jiului**. Peste 10 000 de mineri de la mina Lupeni întrerup lucrul pentru o săptămână, cerând condiții decente de viață şi muncă. Minerii nu reiau lucrul decât în urma sosirii lui Ceauşescu în zonă şi a promisiunilor acestuia privind rezolvarea revendicărilor. La scurt timp însă, Securitatea trece la arestarea principalilor lideri ai mişcării.

Disidența românească a acționat prin **scrisori deschise** (către posturile de radio occidentale, precum *Europa Liberă* sau BBC) şi **texte ale disidenților religioşi**, în primul rând **predicile părintelui Gh. Calciu Dumitreasa** din **1979**. Toate aceste scrieri sunt extrem de critice la adresa cultului personalității, a socialismului dinastic şi solicitau respectarea drepturilor cetățeneşti şi reforme de structură. S-au remarcat în acest sens: Doina Cornea, Ana Blandiana, Mircea Dinescu, Dan Petrescu, Vlad Georgescu ş.a. Împotriva acestora au fot luate măsuri, cum ar fi domiciliul forțat, sau au fost concediați (cazul Doinei Cornea, lector la Universitatea din Cluj, demisă în 1983 pentru că în cursurile sale folosea texte filosofice occidentale).

La **15 noiembrie 1987**, asistăm la cea mai cunoscută acțiune de protest din timpul lui Nicolae Ceauşescu. A început ca o manifestație a muncitorilor de la **Uzina „Steagul Roşu"** din Braşov, privind

îmbunătățirea condițiilor de viață; mii de persoane au traversat oraşul, scandând lozinci anticomuniste şi devastând sediul județean al PCR. Numeroşi participanți au fost arestați şi judecați.

Disidența împotriva lui Ceauşescu s-a manifestat **şi în interiorul nomenclaturii partidului**, cu toate că aceasta nu reprezintă o caracteristică a sistemului. Reproşurile pe care le-a adus, în cadrul **Congresului al XII-lea al PCR**, Constantin Pârvulescu, ca şi **„Scrisoarea celor şase"** din **1989** (publicată la BBC şi semnată de Corneliu Mănescu, Silviu Brucan, Alexandru Bârlădeanu, Gheorghe Apostol, Grigore Răceanu şi Constantin Pârvulescu) – adresată lui Ceauşescu prin care făceau apel la respectarea drepturilor omului şi a Constituției, încetarea „sistematizării" teritoriului şi a exportului de alimente şi restabilirea prestigiului internațional al României – nu reprezintă altceva decât încercări ale veteranilor ilegaliști de a critica evoluția nefastă a politicii lui Ceauşescu şi nicidecum o critică reală a sistemului.

C. LUPTA PENTRU PUTERE ÎN INTERIORUL PARTIDULUI

Imediat după preluarea puterii, asistăm la o acerbă luptă pentru controlul absolut, purtată de Gheorghiu-Dej, în afara oricărei reguli democratice.

Prima victimă, în **1946**, a constituit-o fostul conducător comunist din anii celui de-Al Doilea Război Mondial, **Ştefan Foriş**. A urmat fostul ministru al justiției, **Lucrețiu Pătrăşcanu**. Ideolog comunist şcolit în Occident, acesta ar fi putut să devină oricând un contracandidat pentru Dej, fapt ce nu i-a fost iertat niciodată. Arestat din 1948, a fost ținut în izolare şi anchetat dur pentru a recunoaşte acuzații fanteziste vizând trădarea sa. După moartea lui Stalin, Dej decide suprimarea lui Lucrețiu Pătrăşcanu, executat în 1954, cu atât mai mult cu cât noul lider sovietic, Nikita Hruşciov, inițiase un plan de destalinizare parțială, vizând pentru început, debarcarea vechilor conducători din țările satelizate Moscovei.

În **1952**, cu sprijinul lui Stalin, Dej îi înlăturase pe **Ana Pauker, Vasile Luca** şi **Teoharie Georgescu**, în fapt o grupare formată la vârful PCR, după 1944, care se afla în rivalitate cu liderul partidului.

O altă etapă a luptei pentru putere s-a desfăşurat în **1957**, când au fost îndepărtați doi dintre apropiații lui Dej, **Miron Constantinescu** şi **Iosif Chişinevski**. Demn de remarcat este faptul că aceste eliminări, soldate cu arestări şi execuții (Lucrețiu Pătrăşcanu) sau condamnări pe viață (Vasile Luca), au fost urmate de altele, mult mai numeroase, la toate nivelele vieții de partid.

Decesul lui Dej (1965), revenirea partidului la vechea denumire de PCR şi numirea ca secretar general a lui Nicolae Ceauşescu (cu ocazia Congresului al IX-lea al PCR) nu au oprit acțiunile de epurare. Astfel, noul lider de la Bucureşti i-a înlocuit treptat pe vechii apropiați ai predecesorului său, cu noii săi fideli (Ilie Verdeț, Paul Niculescu-Mizil, Ştefan Andrei, Dumitru Popescu etc.).

În aprilie 1968, cu prilejul unei plenare a CC al PCR, noul lider de la Bucureşti, Nicolae Ceauşescu, aducea grave acuzații lui Dej, privind implicarea sa în cazurile Ştefan Foriş şi Lucrețiu Pătrăşcanu, precum şi în crimele săvârşite de Securitate în timpul său. Această acțiune făcea parte dintr-o vendetă politică, menită să ducă la eliminarea lui Alexandru Drăghici (fost ministru de interne), bănuit că vrea să-i ia locul, şi a unor cadre din conducerea Ministerului de Interne. În ciuda acestui exercițiu de imagine publică realizat de N.Ceauşescu, sistemul comunist şi-a protejat vechile cadre, astfel încât cei înlocuiți şi pensionați au beneficiat de toate favorurile regimului (pensie de demnitar, case de protocol, aprovizionare de la magazinele speciale de partid).

– II –
ROMÂNIA POSTDECEMBRISTĂ. ÎNTOARCEREA LA SISTEMUL DEMOCRATIC

Revoluția din decembrie 1989. Căderea socialismului totalitar

Anul 1989 a marcat prăbuşirea regimurilor comuniste, socialist-totalitare din Europa. Rând pe rând, vechii lideri politici din Polonia, Ungaria, RDG, Cehoslovacia şi Bulgaria şi-au pierdut puterea politică în

favoarea unor comunişti din „eşalonul doi”, care au pornit pe calea colaborării paşnice cu forțele politice din opoziție.

În România, pe fondul stării de nemulțumire a populației şi într-un context european favorabil, răsturnarea regimului totalitar s-a produs într-o amplă mişcare populară, care s-a transformat în revoluție.

Revoluția anticomunistă a început la data de 16 decembrie 1989, prin demonstrațiile de protest de la Timişoara. Organele de ordine au acționat violent împotriva demonstranților, până la 20 decembrie 1989, dar nu i-au putut înfrânge. La Bucureşti, pe data de 21 decembrie 1989, Nicolae Ceauşescu a convocat un miting, sperând să demonstreze susținerea pe care o avea regimul său. Demonstrația s-a transformat în manifestație anticomunistă, astfel că, în noaptea de 21/22 decembrie 1989, în capitală, s-au desfăşurat lupte de stradă între protestatari şi forțele de ordine. A doua zi, Ceauşescu a încercat să convoace un nou miting de susținere a regimului său, dar nu a reuşit.

În aceste condiții, la data de **22 decembrie 1989**, dictatorul, lipsit de sprijin intern, a fugit cu soția sa, Elena Ceauşescu, cu un elicopter, spre Târgovişte. Puterea a fost preluată, din acea zi, de **Consiliul Frontului Salvării Naționale**. Conducerea acestuia a făcut public un comunicat, prin care se anunța orientarea democratică. Soții Ceauşescu au fost prinşi, judecați şi executați, într-o unitate militară de la Târgovişte, la data de **25 decembrie 1989**. Evenimentele violente au continuat în perioada 22-25 decembrie 1989, ceea ce a sporit numărul victimelor revoluției anticomuniste din România. Dacă în alte state est-europene regimurile comuniste s-au prăbuşit fără vărsare de sânge, în România acest proces s-a realizat prin violență, bilanțul oficial al evenimentelor fiind de 1 104 morți şi 3 321 de răniți, civili şi militari.

Revenirea la democrație

Democrația presupune confruntarea liberă de idei, de programe, de opțiuni politice, dar şi schimbări structurale la nivelul societății, libertatea presei, demolarea mitului „Epocii de aur” şi a cultului personalității. Întâiul guvern democratic postcomunist a început să funcționeze de la 26 decembrie 1989, fiind condus de Petre Roman. Prin Decretul din 31 decembrie 1989, s-a legiferat înființarea partidelor politice. În perioada următoare s-a înregistrat o adevărată „inflație” de partide politice. Alături de partidele istorice (PNȚCD, PNL, Partidul Social Democrat din România), au apărut până în mai 1990 peste 80 de partide. Un moment controversat a fost transformarea FSN în partid politic, la 6 februarie 1990. Preşedintele FSN a fost desemnat Petre Roman.

Alegerile parlamentare şi prezidențiale din **20 mai 1990** s-au încheiat cu victoria FSN (66% voturi) şi a candidatului său la preşedinție, Ion Iliescu (85% din voturi). În zilele de **13-15 iunie** s-au înregistrat evenimente violente, ca urmare a atacării unor instituții publice (Televiziunea, Ministerul de Interne) de către grupuri de manifestanți şi a ripostei violente a minerilor veniți din Valea Jiului în apărarea puterii; ei au evacuat Piața Universității, au devastat sediile PNȚCD şi PNL, precum şi pe cele ale unor ziare, au molestat numeroşi cetățeni.

Evoluția politică. Guverne şi guvernanți

Partide politice. După „explozia” de la începutul anilor 1990, numărul partidelor s-a redus treptat. Pe scena politică s-au impus partidele reactive (PNL,PNȚCD,PSDR), şi altele noi: Frontul Democrației şi Salvării Naționale – FDSN („născut” din FSN, gruparea Iliescu), transformat în Partidul Democrației Sociale în România şi ulterior în Partidul Social Democrat (în urma fuziunii cu PSDR), Partidul Democrat (PD), Uniunea Democrată a Maghiarilor din România (UDMR), Partidul România Mare (PRM), Partidul Umanist Român (PUR), transformat ulterior în Partidul Conservator (PC) ş.a. Unele partide politice s-au grupat în diverse alianțe sau uniuni electorale.

1991-1992. După mineriada din septembrie 1991, guvernul Roman şi-a depus mandatul, fiind înlocuit de guvernul Theodor Stolojan. Principalul obiectiv al noului executiv l-a reprezentat organizarea alegerilor parlamentare din 1992. Legea electorală din iunie 1992 stabilea un sistem de tip proporțional. Pragul electoral era de 3% pentru partidele politice participante, mărit în anul 2000 la 5%. Pentru alegerea Preşedintelui se prevedea un sistem majoritar cu 2 tururi de scrutin.

1992-1996. Guvernul Văcăroiu rezultat în urma alegerilor parlamentare din septembrie 1992 (pe primul loc s-a situat FDSN cu 28%) a declanşat restructurarea economiei şi programul de privatizare în masă. Preşedinte al României a rămas Ion Iliescu, în urma victoriei cu 61,4%, obținută în al doilea tur de scrutin. Pe plan extern, România a semnat Acordul de asociere la Uniunea Europeană (1995), a aderat la Parteneriatul pentru pace în perspectiva integrării în NATO şi a încheiat Tratatul cu Ungaria (1996).

1996-2000. În urma alegerilor parlamentare din noiembrie 1996, a rezultat guvernarea Convenției Democrată Română (CDR). În aceste alegeri, CDR s-a situat pe primul loc, cu 30% din voturi, iar candidatul său la preşedinție, Emil Constantinescu, sprijinit şi de Uniunea Social Democrată (Petre

Roman), a obținut victoria cu 54,4% din voturi. Astfel s-a realizat alternanța paşnică la putere, ceea ce demonstra maturizarea regimului democratic din România. Venită pe un val de speranțe, guvernarea CDR a demarat programe de privatizări şi a inițiat reforme în învățământ şi în administrația publică. Restructurarea economiei a produs tensiuni sociale care au culminat cu mineriada din ianuarie 1999. Lipsa de coeziune a partenerilor de coaliție a condus la mai multe schimbări de prim-miniştri (Ciorbea[11], Radu Vasile[12], Isărescu[13]). Pe plan extern, România a încheiat Tratatul cu Ucraina (1997) şi a început tratativele de aderare la Uniunea Europeană (februarie 2000).

2000-2004. În aceşti ani, a revenit la guvernare PDSR, în urma victoriei electorale din noiembrie 2000 cu 36,6% din voturi, iar Ion Iliescu a obținut un nou mandat de preşedinte (66,82% din voturi în al doilea tur de scrutin). În timpul guvernului condus de Adrian Năstase, economia a cunoscut o anumită redresare, s-a realizat integrarea în NATO şi s-au încheiat negocierile cu UE.

2004-2008. 2004 a fost anul cu cea mai echilibrată competiție electorală. Alegerile parlamentare şi prezidențiale din noiembrie 2004 au dat rezultate strânse: Uniunea PSD+PUR a obținut 34,4%, iar Alianța Dreptate şi Adevăr (PNL-PD), 31,33%. Candidatul Alianței, Traian Băsescu a câştigat alegerile prezidențiale după al doilea tur de scrutin (51,23%). S-a constituit un guvern de coaliție (Alianța DA+UDMR+PC), condus de liberalul Călin Popescu Tăriceanu. Alianța D.A. s-a destrămat la 1 aprilie 2007 şi s-a format un guvern minoritar PNL-UDMR, sub conducerea aceluiaşi Călin Popescu Tăriceanu, care s-a menținut până la finalul legislaturii. **Guvernarea 2004-2008** a fost una care s-a remarcat în primul rând din *perspectivă economică*. Principalele obiective sub acest aspect au fost stimularea creşterii economice şi crearea de locuri de muncă. Astfel, datorită politicilor economice promovate, România a avut în 2008 cel mai mare PIB din 1989, de 138 miliarde de euro, de 2 ori mai mult decât în anul 2004 (61 mld. euro). Perioada 2005-2008 a fost perioada cu cele mai mari investiții, situând România pe primul loc în clasamentul UE al creşterii şi dinamicii economice. Cuantumul investițiilor străine din guvernarea Tăriceanu a fost de peste două ori mai mare comparativ cu întreaga perioada 1989-2004 (37 mld. euro între 2004-2008, față de 15 mld. euro între 1989-2004). Datoria externă privată a crescut însă de la 19% (2004) la 43% (2008), la fel şi deficitul de cont curent. Creşterea salariilor şi pensiilor au fost expresia creşterii economice. Astfel, deşi programul de guvernare îşi propunea o creştere a pensiilor de 38%, datorită performanțelor economice s-a realizat o creştere de 110% față de 2004 (697,5 lei în 2008 față de 286,9 lei în 2004). Câştigul salarial mediu net a crescut cu 118% față de anul 2004 (de la 599 lei la 1.308 lei). În ceea ce priveşte locurile de muncă, guvernarea liberală a reuşit crearea de 600.000 de noi locuri de muncă, realitate stimulată şi de introducerea cotei unice de impozitare de 16%. În *politica externă*, cele mai importante realizări au fost aderarea României la Uniunea Europeană la 1 ianuarie 2007 şi organizarea summitului NATO la Bucureşti (aprilie 2008). Dacă sub aspect economic guvernarea Tăriceanu este percepută ca fiind una bună, *sub aspect politic* perioada 2007-2008 nu este percepută ca generatoare de stabilitate, în primul rând datorită sprijinului parlamentar de numai 20% pe care l-a avut cel de-al doilea cabinet Tăriceanu. Acest lucru a reprezentat şi cauza stopării procesului de reformă început de primul cabinet Tăriceanu şi lipsa de politici şi strategii majore, necesare pentru România europeană. Deşi a fost guvernul cel mai atacat prin moțiuni de cenzură (comparativ cu celelalte guverne postdecembriste), el a reuşit să se mențină la putere până la expirarea mandatului primit din partea legislativului. În ceea ce priveşte **Preşedinția**, Traian Băsescu a avut un rol activ pe scena politică românească, lucru care a atras îngrijorarea majorității Parlamentului care l-a suspendat în aprilie 2007, sub argumentul că implicarea sa excede prerogativelor constituționale ale preşedintelui. Traian Băsescu este primul preşedinte al României postdecembriste care a fost suspendat de Parlament. Referendumul pentru demiterea preşedintelui (19 mai 2007) a dat însă câştig de cauză acestuia, obținând aproximativ 75% din voturi în favoarea sa, ceea ce i-a permis să-şi continue mandatul. Preşedintele a avut inițiativa condamnării regimului comunist din România (realizată în decembrie 2006 în Parlamentul României), precum şi inițiativa promovării unor pacturi naționale, precum „Pactul Național pentru Educație", urmat de Strategia „Educație şi Cercetare pentru Societatea Cunoaşterii".

2008. Alegerile parlamentare din 30 noiembrie 2008 aduc mai multe premiere la nivelul politicii româneşti postdecembriste. Sunt primele alegeri care au loc pe bază de vot uninominal (mixt). Totodată sunt alegerile la care s-a înregistrat cea mai mică prezență la vot: 39,2%. Datorită modificărilor constituționale din 2003, alegerile parlamentare din 30 noiembrie sunt decuplate de cele prezidențiale, care urmează să aibă loc la finele anului 2009 (mandatul preşedintelui României a fost mărit de la 4 la 5 ani). Rezultatele alegerilor conturează pe scena politică 3 mari partide – PD-L, PSD şi PNL, la care se adaugă şi tradiționalul partid etnic maghiar, UDMR. În ceea ce priveşte repartiția mandatelor în legislativ, după redistribuirile corespunzătoare, situația se prezintă în felul următor: la *Senat* – Partidul Democrat-Liberal obține 51 de mandate (37,23%), Alianța Politică Partidul Social-Democrat + Partidul Conservator primeşte

[11] 1996-1998

[12] 1998-1999

[13] 1999-2000

49 de mandate (35,77%), Partidul Național Liberal – 28 mandate (20,44%) iar UDMR – 9 mandate (6,56%); la *Camera Deputaților* – Partidul Democrat-Liberal obține 115 mandate (34,43%), Alianța Politică PSD+PC obține 114 mandate (34,13%), Partidul Național Liberal primeşte 65 de mandate (19,46%) iar UDMR obține 22 mandate (6,58%). În această situație, în care niciun partid nu a reuşit să obțină necesarul de 50%+1 voturi ca să formeze singur guvernul, după mai multe negocieri între partidele parlamentare şi preşedinte se formează o coaliție guvernamentală alcătuită din PD-L şi PSD, denumită „Parteneriatul pentru România", aflată sub conducerea democrat-liberalului Emil Boc. Guvernul Boc, învestit la 22 decembrie 2008 de Parlamentul României, îşi începe mandatul într-un context dificil: criza economică şi financiară mondială.

-8-

SPAŢIUL ROMÂNESC ÎNTRE DIPLOMAŢIE ŞI CONFLICT ÎN EVUL MEDIU ŞI LA ÎNCEPUTURILE MODERNITĂŢII

- I -
ŢĂRILE ROMÂNE ÎN ALIANŢELE CREŞTINE (SECOLELE XIV-XV)

MIRCEA CEL BĂTRÂN (1386-1418)

Situaţia politică europeană în secolul al XIV-lea şi la începutul secolului al XV-lea

În a doua jumătate a secolului XIV au loc schimbări importante în ceea ce priveşte raportul de forțe din estul şi SE Europei.

UNGARIA ajunge o mare putere în timpul **regelui Ludovic cel Mare** (1342-1382), când anexează Țaratul de Vidin, iar din **1370** intră în uniune dinastică cu Polonia, Ludovic devenind şi rege al acesteia. După moartea lui Ludovic cel Mare, Ungaria îşi menține influența în Balcani şi în răsăritul Europei, în timpul regelui **Sigismund de Luxemburg** (1347-1437), statul maghiar devenind unul din factorii politici cei mai importanți ai luptei împotriva expansiunii otomane.

STATUL POLON se consolidează în timpul domniei **regelui Cazimir al III-lea** (1333-1370) şi mai ales în timpul **regelui Vladislav Jagiello** (1386-1434), dar el nu va avea rol în lupta antiotomană, datorită războaielor pe care le susținea în fața expansiunii cavalerilor teutoni.

Schimbările cele mai importante se produc în peninsula Balcanică, unde se ridică cu repeziciune o nouă forță politică şi militară: **TURCII OTOMANI**.

Expansiunea otomană venea într-un moment în care statele balcanice erau divizate, iar Imperiul Bizantin nu mai avea forța militară necesară opririi ei. După ce ocupă **Gallipoli (1354)** şi se instalează definitiv în Europa, turcii otomani încep **expansiunea rapidă în Balcani**. Ajunşi la Dunăre, otomanii nu vor găsi de cuviință că aceasta era un obstacol de netrecut pentru ei, timp de peste un secol făcând repetate încercări de a ajunge în Europa centrală. În alianțele statelor creştine, formate pentru a opri expansiunea otomană, Țările Române au avut de jucat un rol important, domnii români, când în alianță, când pe cont propriu, susținând apărarea lumii creştine. Primul dintre aceştia a fost Mircea cel Bătrân.

Politica externă a lui Mircea cel Bătrân

Mircea cel Bătrân s-a orientat către o alianță cu Polonia mijlocită de domnul Moldovei, Petru Muşat (1376-1391) încheiată la **Radom (10 decembrie 1389)** şi ratificată la **Lublin (20 ianuarie 1390)**. Această alianță era menită să asigure Țara Românească în fața unei acțiuni a Ungariei, care revendica Banatul de Severin. Amenințarea otomană era însă resimțită şi de regele Ungariei, **Sigismund de Luxemburg**, ceea ce a făcut ca Țara Românească şi Ungaria să încheie **o alianță antiotomană, pe picior de egalitate (7 martie 1395, Braşov)**. Prin acest tratat cei doi îşi făgăduiau sprijin reciproc împotriva turcilor şi organizarea unei cruciade antiotomane la sud de Dunăre (este primul tratat de alianță privind organizarea unei cruciade antiotomane din SE Europei !).

Primele confruntări ale lui Mircea cu otomanii au avut loc în 1388, când Dobrogea, în primejdie de a fi cucerită de turci, a fost alipită Țării Româneşti. În 1392, Mircea a atacat o bază otomană de la sud de Balcani, pentru a opri expedițiile pornite de la acea bază spre teritoriul Țării Româneşti. Sultanul otoman, Baiazid I, a ripostat, atacând (în toamna anului 1394 sau în primăvara anului următor) Țara Românească. Lupta decisivă a avut loc la **Rovine (10 octombrie 1394** sau **17 mai 1395)** şi s-a încheiat cu victoria românilor. O parte a boierimii l-a sprijinit pe un pretendent, **Vlad Uzurpatorul**, care a ajuns la o înțelegere cu turcii, ce implica recunoaşterea autonomiei interne a Țării Româneşti în schimbul unui tribut.

În fața succeselor otomane a fost reînviat idealul cruciadelor, sub forma aşa-numitelor cruciade târzii. La **Nicopole**, o armată creştină formată din cavaleri occidentali (burgunzi, germani, englezi etc.), oastea regelui Sigismund de Luxemburg şi cea a lui Mircea cel Bătrân, a suferit un mare dezastru – **26 septembrie 1396**. Această gravă înfrângere a fost cauzată de tactica militară defectuoasă adoptată de cavalerii occidentali şi punea în evidență superioritatea artei militare medievale româneşti în confruntările cu turcii.

În anul **1402**, într-una din marile bătălii ale Evului Mediu, sultanul Baiazid era înfrânt şi luat prizonier de cuceritorul Timur Lenk. Acest fapt a aruncat Imperiul Otoman într-o criză caracterizată de lupte pentru tron între fiii lui Baiazid. În aceste lupte a intervenit şi Mircea, care a sprijinit pe doi dintre pretendenții la tron: Musa (1409-1413) şi Mustafa, ca şi răscoala condusă de un agitator social, Bedreddin, trimis de Mircea în posesiunile otomane din Balcani. Era o expresie a puterii şi influenței de care se bucura domnul Țării Româneşti. Ambii pretendenți susținuți de Mircea au fost înfrânți de fratele lor, Mahomed I (1413-1421), iar Bedreddin a fost prins şi ucis.

În 1404-1406, **teritoriul Țării Româneşti atinge maxima sa întindere**, lucru care reiese explicit din titulatura pe care o avea Mircea cel Bătrân: *„*[...] *domn a toată Țara Ungrovlahiei şi a părților de peste munți, încă şi spre părțile tătăreşti şi herțeg,* [duce] *al al Amlaşului şi Făgăraşului şi domn al Banatului, Severinului şi de amândouă părțile peste toată Podunavia* [Dobrogea] *încă până la Marea cea mare şi singur stăpânitor al cetății Dârstor* [Silistra].*"*

Mircea duce o politică externă activă, menită să-i asigure aliațele necesare în cazul reluării războaielor cu otomanii. În **aprilie 1400**, în Moldova îl înlătură pe luga Vodă de la domnie şi îl înscăunează pe Alexandru cel Bun. Cu noul domn, Mircea reglementează problemele de hotar printr-un **tratat de alianță şi bună vecinătate**, relații care se vor menține în tot restul domniei sale. Prin intermediul acestuia domnul muntean **reia legăturile cu Vladislav Jagiello**, regele Poloniei, cu care semnează un nou tratat în **septembrie 1403**. De asemenea, **restabileşte legături cu cneazul sârbilor**, Ştefan Lazarevici. Sigismund de Luxemburg inițiază şi el tratative cu Mircea, privind organizarea unei cruciade împotriva turcilor, cei doi suverani întâlnindu-se la **Severin**, la **sfârşitul lunii noiembrie 1406**.

La sfârşitul domniei lui Mircea sau în timpul domniei urmaşului său, Mihail (1418-1420), otomanii au cucerit Dobrogea, cetățile Turnu şi Giurgiu şi au obligat Țara Românească să plătească tributul (sumă modică), respectând însă autonomia statului românesc.

Concluzii: Domnia lui Mircea cel Bătrân este cea mai lungă din istoria Țării Româneşti şi a însemnat o perioadă de întărire a instituțiilor interne ale statului medieval românesc. În timpul domniei sale teritoriul Țării Româneşti atinge maxima sa expansiune teritorială, iar diplomația sa a făcut din Țara Românească un factor politic important în sud-estul Europei, vecinii căutându-i alianța împotriva duşmanului comun: otomanii. Luând în considerare contextul extern în care a domnit, Mircea a reuşit să păstreze pentru țară cele două atribute ale suveranității: organizarea politică proprie şi credința creştină.

ALEXANDRU CEL BUN (1400-1432)

În relațiile cu statele vecine Alexandru cel Bun s-a dovedit a fi un bun diplomat, reuşind să salveze țara de la dezastrul unui război. În primul an de domnie încheie un **tratat de alianță şi bună vecinătate cu Mircea cel Bătrân**, prin care se rezolvă problema de hotar dintre cele două țări.

Problema cea mai importantă a domnului moldovean pe plan extern, era *înlăturarea tendințelor expansioniste ale Ungariei asupra Moldovei şi gurilor Dunării*. Urmând politica predecesorilor săi, Alexandru a continuat legăturile cu Polonia, la **12 martie 1402** depunând **jurământ de vasalitate regelui Vladislav Jagiello**, la Suceava. Prin acest act, reînnoit în 1404, 1407, 1411 şi 1415, se promitea regelui polon sprijin şi sfat împotriva oricărui duşman.

Pe baza acestor acte Alexandru cel Bun l-a ajutat pe regele Poloniei în luptele pe care acesta le purta împotriva cavalerilor teutoni. Astfel, în anul **1410** îi trimite un corp de oaste care uşurează victoria polonilor în lupta de la **Grünwald**.

În **1410**, regele Ungariei, Sigismund de Luxemburg devine şi împărat al Imperiului Romano-German, astfel că puterea acestuia creşte, devenind o amenințare pentru Polonia. În aceste condiții, regele Poloniei încheie cu Sigismund **tratatul de la Lublau** din **15 martie 1412**, care conținea şi prevederi referitoare la împărțirea Moldovei în eventualitatea în care Alexandru cel Bun ar fi refuzat să ia parte la lupta antiotomană. În mai multe rânduri Sigismund a cerut aplicarea tratatului, însă de fiecare dată a cunoscut opoziția regelui polon.

Alexandru cel Bun a continuat să-l sprijine pe Vladislav Jagiello împotriva teutonilor; în **1422**, în lupta de la **Marienburg**, călărețiii moldoveni, atacându-i pe germani, „s-au întors în tabăra armatei regale biruitori", cum scrie cronicarul polon Jan Dlugosz. Domnitorul Moldovei nu a primit însă acelaşi sprijin din partea regelui polon în **1420**, când **otomanii atacă Cetatea Albă**, el reuşind să respingă atacul prin forțe proprii, cu daruri şi luând măsuri de întărire a zidurilor cetății, prin noi lucrări.

În a doua parte a domniei sale, Alexandru cel Bun devine un factor important de luat în seamă în relațiile internaționale din Europa răsăriteană. Intervine în Țara Românească şi-l sprijină pe **Radu II (Pleşuvul)**, unul din fiii lui Mircea cel Bătrân, împotriva lui **Dan II**, susținut de Sigismund de Luxemburg. În 1423 intervenția lui Sigismund împotriva lui Radu II a avut drept urmare înlocuirea acestuia cu Dan II. De altfel, relațiile lui Alexandru cu regele maghiar au fost mai tot timpul tensionate, acesta fiind nemulțumit de **stăpânirea domnului moldovean asupra Chiliei** (primită în **1422** de la Radu II). Încercările lui Sigismund de a prelua Chilia au întâmpinat opoziția lui Alexandru, sprijinit şi de marele cneaz al Lituaniei, Vitold.

În **1429** Dan II, domnul Țării Româneşti, a făcut o încercare de recuperare a Chiliei, pătrunzând cu oştile în Moldova. După ce este înfrânt în campanie, Dan este înlocuit cu pretendentul **Aldea**, protejatul lui Alexandru cel Bun.

Către finalul domniei **relațiile cu regele polon s-au înrăutățit**, datorită reanexării Pocuției la Polonia. În aceste condiții **domnul moldovean aderă la coaliția maghiaro-lituaniană împotriva Poloniei**. Oastea Moldovei intră în regat, ajungând până la Liov, dar a fost respinsă de cea polonă în august 1431, încheindu-se un armistițiu. La puțină vreme Alexandru cel Bun înceta din viață (1 sau 3 ianuarie 1432).

IANCU DE HUNEDOARA (1441-1456)

Situația politică europeană în prima jumătate a secolului XV

Prima jumătate a secolului al XV-lea se caracterizează prin *confruntarea politico-militară dintre lumea creştină* (susținută prin forțele Papei, republicilor italiene, Ungariei, Poloniei şi Țărilor Române) *şi cea musulmană* (reprezentată de statul otoman).

Imperiul Bizantin, redus la un teritoriu în jurul Constantinopolului nu se mai putea opune expansiunii otomanilor, care deveniseră stăpânitori ai peninsulei Balcanice şi aşteptau momentul favorabil cuceririi capitalei împăraților bizantini. Apelurile repetate ale acestora de ajutor către monarhii creştini şi conducătorii Bisericii catolice au rămas fără un răspuns concret. Acest lucru se explică prin două motive, unul de natură religioasă, celălalt de natură politică şi conjuncturală. Motivul religios se referă la dezbinarea Bisericii creştine (în catolică şi ortodoxă) şi la opoziția Patriarhului de la Constantinopol la reunificarea ei. Motivul politic şi conjunctural constă în faptul că Occidentul se confrunta la rândul său cu grave probleme de ordin politic, lucru care îi diminua interesul pentru expansiunea musulmană în sud-estul european.

Astfel, **Franța** şi **Anglia** îşi măcinau forțele în Războiul de 100 de ani (1337-1453), **statele italiene** (Milano, Neapole, Veneția, Florența) se războiau între ele pentru preponderență în peninsula Italică, **Germania** era fărâmițată în numeroase stătulețe, care promovau politici proprii intereselor lor. Acțiunile militare pentru stăvilirea expansiunii militare nu mai erau susținute decât de *Papă* (care pusese capăt conflictelor din interiorul Bisericii catolice), *Veneția* (care avea interese comerciale în răsăritul Mării Mediterane şi în Peninsula Balcanică), *Ungaria* şi *Țările Române* (ale căror granițe erau cele mai amenințate de pericolul otoman).

De cealaltă parte, **Imperiul Otoman**, după ce depăşeşte perioada de criză de la începutul secolului al XV-lea, revine la politica ofensivă în timpul sultanilor Murad II (1421-1451) şi Mahomed II (1451-1481). Murad II, după ce este înfrânt în luptele navale cu Veneția îşi angajează forțele în peninsula Balcanică şi împotriva Ungariei şi Țărilor Române.

Ungaria, slăbită de luptele interne dintre marii baroni după moartea regelui Sigismund de Luxemburg, suferă înfrângeri în Serbia (1438), după ce nu a putut împiedica incursiunile azapilor şi akîngilor (din 1435-1436) în Transilvania, când Sibiul, Cetatea de Baltă, Braşovul sunt asediate, iar Mediaşul şi Sighişoara arse. Pierderile teritoriale suferite ca şi a influenței politice în Balcani au determinat statul maghiar să fie principalul factor în organizarea ultimelor cruciade antiotomane, desfăşurate în prima jumătate a secolului al XV-lea. În susținerea acestor campanii au fost angajate şi Țările Române, prin politica de coalizare a forțelor creştine de către voievodul Transilvaniei, Iancu de Hunedoara.

Primele conflicte militare cu otomanii

În **toamna** anului **1441**, Iancu de Hunedoara începe campaniile pentru îndepărtarea şi alungarea turcilor de la hotarele Țărilor Române. În octombrie, oastea sa pătrunde în Serbia şi pricinuieşte o gravă înfrângere beiului de Semendria. Turcii răspund cu o incursiune rapidă în Transilvania, asediază Sibiul şi înfrâng oastea transilvană la **Sântimbru (lângă Alba-Iulia, 18 martie 1442)**. În retragerea lor, otomanii sunt urmăriți de Iancu şi înfrânți lângă Sibiu, unde sunt uciși comandantul trupelor turceşti, beiul de Vidin, şi fiul său (22 martie 1442).

După alungarea otomanilor din Transilvania, **Iancu intervine în Țara Românească** şi-l alungă de la domnie pe Mircea II, fiul lui Vlad Dracul (iulie-august 1442). În locul acestuia îl aşază în scaun pe Basarab II, din familia Dăneştilor, cu care Iancu se înrudea. Schimbarea de domnie făcută de Iancu determină intervenția unui corp de oaste otoman condus de beilerbeiul Rumeliei. Acesta este înfrânt şi ucis în lupta care are loc pe **Ialomița**, la **2 septembrie 1442**.

Campania cea lungă (1443-1444)

Victoriile anterioare ale voievodului Transilvaniei determină Veneția şi Papa să propună reluarea cruciadelor împotriva necredincioşilor, mai ales că Bizanțul se afla într-o situație foarte delicată şi cerea insistent ajutor. **Apelul Papei Eugeniu IV** la cruciadă nu a fost primit cu prea mare încredere la Curțile europene, astfel că proiectata expediție apuseană în Balcani, însoțită de blocarea strâmtorilor de către flota venețiană, a fost amânată.

În acest context, Iancu de Hunedoara şi **regele Ungariei Vladislav I (1440-1444)**, încep pregătirile cu forțe proprii pentru o nouă campanie antiotomană, în primăvara anului 1443. Oastea creştină se pune în mişcare în septembrie 1443, când trece Dunărea şi în drum spre trecătorile Balcanilor îi înfrânge pe otomani pe malurile Moraviei, la **Niş** şi **Sofia**, ocupând cetățile de aici. Murad II încheie în grabă pace cu emirul Caramaniei şi blochează trecătorile munților Balcani, pentru a-i opri pe creştini să pătrundă spre Adrianopol. La **12 decembrie 1443**, în lupta de la **Zlatița** (la est de Sofia), oastea lui Iancu este oprită în fața unei trecători închisă de turci cu palisade, valuri de pământ şi copaci răsturnați. Condițiile iernii determină întreruperea campaniei, pe drumul de întoarcere creştinii înfrâng forțele beilerbeiului Rumeliei (**ianuarie 1444**). În **februarie 1444** oastea maghiară şi transilvană intră în Buda, unde era întâmpinată cu mare fast de populația oraşului ieşită în stradă.

„Campania cea lungă" se încheie după 6 luni, în care au fost susținute şase lupte şi s-a pătruns în peninsula Balcanică pe o distanță de 300 de kilometri.

Cruciada de la Varna (1444)

Confruntat în peninsula Balcanică cu lupta albanezilor condusă de Gheorghe Kastriotul (Skanderbeg), cu răscoala din Asia Mică a emiratului Caramaniei şi cu pregătirile flotei venețiene de a veni în ajutorul Constantinopolului, **sultanul Murad II începe tratativele de pace cu Ungaria**. Padişahul oferea **condiții foarte avantajoase**: încetarea conflictelor militare timp de 10 ani, retragerea otomanilor din Serbia şi nordul Albaniei, înapoierea reciprocă a prizonierilor de război, plata unei despăgubiri de 100.000 de scuzi de aur şi ajutor în caz de război.

Regele Ungariei, neîncrezător în propunerile de cruciadă care erau avansate de apuseni, acceptă condițiile păcii, încheiată la **Seghedin** în **iulie 1444**.

Încheierea tratatului de pace a grăbit trecerea la acțiune a venețienilor, care îşi trimit flota spre Constantinopol. La insistențele legatului papal, regele Ungariei nu mai recunoaşte tratatul şi începe pregătirile de cruciadă. În septembrie 1444 unitățile regale, oastea ardeleană condusă de Iancu, reunite cu oastea lui Vlad Dracul, domnul Țării Româneşti trec Dunărea, îndreptându-se spre Nicopole şi Varna. Murad II, în fruntea trupelor otomane (care nu fuseseră împiedicate de flota venețiană să treacă strâmtoarea Bosfor venind din Asia Mică) ajunge în urma unui marş rapid în apropierea taberei creştine de la Varna.

Aici are loc **lupta din 10 noiembrie 1444**, în care un atac nechibzuit al regelui Ungariei şi moartea sa produc panică şi derută în tabăra aliaților şi conduc către o inevitabilă victorie a otomanilor. În zadar încearcă

Iancu de Hunedoara să-i întoarcă pe fugari (*„noi n-am venit aici pentru rege, ci pentru credinţă”*), soarta luptei nu mai putea fi schimbată. Înfrângerea de la Varna dovedea că otomanii erau o putere în plină ascensiune, favorizată şi de neînţelegerile dintre monarhii apuseni şi cei balcanici, care nu sprijiniseră îndeajuns campania.

Rezultatele cruciadei de la Varna l-au convins pe Iancu de necesitatea unei alianţe militare antiotomane cu participarea Ungariei, Ţărilor Române şi a despoţilor din Balcani. În 1445 reia ofensiva împotriva otomanilor la Dunăre, prin care cucereşte Giurgiu, arde cetăţile Turtucaia şi Nicopole şi asediază Silistra.

Moartea regelui Vladislav I (1444) a fost urmată de o nouă criză politică internă. La **1 iunie 1446** a fost **convocată Dieta de la Pesta** care propunea alegerea lui Iancu de Hunedoara ca guvernator al Ungariei, pe timpul minoratului regelui **Ladislau V (Postumul)**. Ca guvernator, Iancu a pus capăt luptelor interne, menţinând stabilitatea internă, a continuat legăturile cu domnii Moldovei şi Ţării Româneşti şi a încercat încheierea de alianţe cu sârbii şi albanezii.

Kossovopolje (1448)

Campania plănuită pentru anul 1448 avea **acelaşi caracter**: *ofensiva în teritoriul deţinut de otomani*. Pentru reuşita planului său, Iancu încearcă atragerea lui Gheorghe Bracovici, despotul sârb, în tabăra creştină, dar mai ales obţinerea ajutorului din partea lui Skanderbeg, conducătorul luptei antiotomane a albanezilor.

Cu scopul de a angaja şi forţele muntene şi moldovene în cruciadă, **Iancu intervine în luptele pentru domnie din Ţara Românească şi Moldova**. Astfel, în decembrie 1447 intră cu oştile în Ţara Românească, îl înlătură pe Vlad Dracul (care devenise fidel politicii otomane) şi îl aşază pe scaun pe Vladislav II. În documente, Iancu se intitula *„voievod al părţilor transalpine”*. În lunile februarie-martie 1448 Iancu intervine în Moldova şi îl sprijină la domnie pe Petru II (care îi era şi cumnat) împotriva lui Roman II, susţinut de poloni. Pentru ajutorul acordat, Petru II a cedat lui Iancu cetatea Chilia, voievodul Transilvaniei trimiţând aici o garnizoană proprie. Aliaţele stabilite cu acest prilej creaseră condiţii favorabile începerii noii campanii antiotomane. Nu tot atât de favorabile au fost împrejurările din Balcani determinate de politica sârbilor şi albanezilor. Faptul a avut consecinţe nefaste asupra rezultatelor campaniei lui Iancu.

În septembrie 1448 oastea creştină, condusă de Iancu, trece Dunărea şi în octombrie ajunge la Kossovopolje (sau Câmpia Mierlei, în centrul Serbiei). Venirea neaşteptată a turcilor îl determină să pornească lupta, în condiţiile în care nu sosise ajutorul lui Skanderbeg iar Brancovici se arătase ostil creştinilor.

Bătălia de la Kossovopolje a ţinut 3 zile (17-19 octombrie 1448), încheiată cu mari **pierderi pentru oastea lui Iancu** şi **victoria otomanilor**. Această înfrângere însemna sfârşitul ofensivei creştinilor pentru alungarea otomanilor din Balcani şi o perioadă grea pentru Ungaria (frământată iar de lupte interne) şi pentru Iancu de Hunedoara, confruntat cu scăderea influenţei sale interne.

Lupta de la Belgrad (1456)

Până în 1453, Iancu de Hunedoara s-a preocupat de apărarea hotarelor şi de întărirea Belgradului ca punct principal al opririi ofensivei otomanilor în Europa centrală. În anul 1453, Iancu renunţă la titlul de guvernator al Ungariei şi-l aduce pe Ladislau V pe tronul Ungariei. Primeşte în schimb **titlul de căpitan general al Ungariei şi Transilvaniei**, pe care îl va deţine până la finalul vieţii.

Venirea lui **Mahomed II (1451-1481)** la conducerea Imperiului Otoman a schimbat politica militară a statului otoman, care trece la pregătiri susţinute pentru a cuceri ultimul teritoriu bizantin – Constantinopolul. După ce a blocat oraşul, la 6 aprilie 1453 Mahomed II începe asediul capitalei bizantine. Cererile ultimului împărat bizantin, Constantin XII Dragasses, către monarhii apuseni să-i trimită ajutoare a rămas fără răspuns. La **29 mai 1453**, turcii pătrund în oraş, pe care îl jefuiesc timp de 3 zile. Constantinopolul înceta să mai fie capitala Imperiului Bizantin, devenind capitală a Imperiului Otoman sub numele de Istanbul, pentru circa 500 de ani.

La începutul lunii iulie Belgradul este înconjurat de oştile otomane, începând asediul oraşului. Iancu trece Dunărea cu armata sa şi începe luptele de hărţuială a turcilor, până la venirea ajutoarelor. În acelaşi timp a dat poruncă să fie adunate toate vasele de pe Dunăre care, împreună cu cele ale Belgradului, distrug flota flota turcească de pe fluviu, deschizând pe o latură încercuirea oraşului. Mahomed II hotărăşte atacul general pentru ziua de 21 iulie, acesta fiind deosebit de puternic şi prelungindu-se până noaptea târziu. A doua zi, Iancu trece la atacul direct al taberei otomane, în timpul căreia sultanul este rănit, aga ienicerilor moare apărându-şi stăpânul, iar creştinii capturează tunurile otomanilor. La **23 iulie 1456**, Mahomed II dă ordin de retragere şi părăseşte în grabă tabăra, mai ales că izbucnise şi molima de ciumă. Victoria nu a putut fi fructificată însă de Iancu de Hunedoara, pentru că la **11 august 1456** moare de ciumă, în apropierea taberei de la **Zemun**, pe piatra sa funerară fiind scrise următoarele cuvinte: *„S-a stins lumina lumii”*.

VLAD ȚEPEȘ (1448; 1456-1462; 1476)

Relațiile cu Țările Române

În relațiile cu vecinii, domnia lui Vlad Țepeş a fost deosebit de agitată. Încă din primele luni de domnie a intrat în conflict cu fiul lui Iancu de Hunedoara, Ladislau, care ajunsese căpitan general al Ungariei şi care îl sprijinea pe un pretendent, din familia Dăneştilor, la tronul Țării Româneşti. **Relațiile cu Corvineştii** s-au îmbunătățit în anii următori, dar Vlad Țepeş a trebuit să facă o serie de incursiuni împotriva oraşelor săseşti din Transilvania pentru alungarea pretendenților la tronul său, care erau susținuți de către patriciatul săsesc.

Continuând tradiția în relațiile dintre domnitorii români, Țepeş a acordat **sprijin lui Ştefan cel Mare** la înscăunarea sa ca domn al Moldovei, în 1457. Dorea să aibă, astfel, un aliat sigur în lupta contra numeroşilor pretendenți la tron sau un loc de refugiu în caz de necesitate.

Relațiile cu turcii

Până în anul 1459, a plătit sultanului haraciul anual de 10.000 de galbeni şi a dat „tributul sângelui", de 500 de copii pentru corpul ienicerilor. Întărindu-şi poziția internă şi cunoscând politica ofensivă a otomanilor în sud-estul european, **în 1459, domnul muntean refuză să mai plătească tributul anual**. Mahomed II nu a reacționat imediat, dar în 1461 trimite secretarul cu redactarea documentelor oficiale ale Porții şi pe beiul de Nicopole, Hamza-paşa, pentru a-l prinde pe Vlad prin vicleşug. Pretextul folosit era lămurirea unor probleme de graniță, la Giurgiu. Voievodul, neîncrezător în trimişii sultanului a venit la întâlnire însoțit de garda sa, care îi prinde pe turci şi îi trage în țeapă, cea mai lungă fiind rezervată lui Hamza-paşa. Acțiunea lui continuă prin asedierea şi alungarea turcilor din cetatea Giurgiu. Trece Dunărea, atacă cetățile de acolo, printre care Dîrstor, Turtucaia, Rusciuc. Prin această atitudine şi prin evenimentele inițiate, Vlad Țepeş apare ca un precursor al lui Mihai Viteazul, care va începe lupta antiotomană în mod asemănător. Succesele lui Țepeş au fost descrise în cronicile germane şi ale autorilor bizantini ca provocând mânia padişahului şi hotărârea acestuia de a-l alunga de la tron.

În **aprilie 1462**, Mahomed II începe **marea campanie împotriva Țării Româneşti**. O uriaşă armată otomană (cea mai mare de la cucerirea Constantinopolului) se pune în mişcare de la Adrianopol spre Dunăre. În fața pericolului otoman, Țepeş pustieşte teritoriul de la nord de Dunăre şi cheamă oastea mare a țării. Contemporanii apreciază că sub steagul domnului muntean s-a strâns circa 30.000 de oşteni, cifră mult inferioară efectivelor otomane angajate în luptă.

În mai 1462 un corp de oaste otomană pătrunde în Țara Românească pe la Brăila, dar este zdrobit de români şi aruncat peste Dunăre. Sultanul porunceşte trecerea grosului armatei sale peste fluviu pe la Nicopole, Vlad încercând să-i oprească pe malul românesc (la Turnu), fără succes. În condițiile în care oastea otomană se îndreaptă spre Târgovişte, domnul muntean schimbă tactica de lupta şi hărțuindu-i continuu, îi provoacă mari pierderi. În apropiere de Târgovişte, Vlad Țepeş săvârşeşte vestitul **atac de noapte asupra taberei sultanului**, din **16/17 iunie 1462**, provocând panică în rândul otomanilor.

Neputând să-l înfrângă pe Țepeş într-o luptă decisivă, Mahomed II a dat ordin de retragere, îndreptându-şi oastea spre Brăila, de unde urma să fie îmbarcată pe navele care îl aşteptau acolo. O parte a oastei sultanului s-a întors la Adrianopol prin Dobrogea, care se afla atunci sub stăpânire otomană. Retragerea otomanilor s-a făcut „în grabă", cum scriu cronicarii, iar sultanul a organizat serbări ca şi cum ar fi obținut o mare victorie. Campania în sine a fost un eşec total, sultanul nereuşind să-şi atingă scopul propus: prinderea şi uciderea lui Vlad Țepeş şi transformarea țării în paşalâc. Cronicile vremii au reținut înfrângerea suferită de turci: cronicarul din Ragusa Felix Petancius scria: *„Dracula* [Vlad Țepeş] *cu puțini dar aleşi războinici a atacat pe împăratul turc Mehmet* [Mahomed II] [...] *în timp de noapte şi-l sili să fugă spre Dunăre cu mari pierderi de oameni şi cu ruşinea de a fi dat dosul"*. Analele sârbeşti consemnează pentru anul 1462, evenimentul astfel: *„A mers țarul* [sultanul] *Mehmet în Valahia* [Țara Românească] *împotriva lui Vlad voievod şi nimic nu a reuşit"* sau *„A mers țarul Mehmet în Valahia şi l-a bătut Dracula în timpul nopții"*.

Ceea ce nu a reuşit sultanul au reuşit boierii munteni, ostili lui Vlad Țepeş, care l-au sprijinit pe fratele său la tron, **Radu cel Frumos**. La aceasta se adaugă şi faptul că Matei Corvin nu a trimis ajutorul solicitat de Țepeş, mulțumindu-se să apere cetatea Braşovului în fața unei eventuale invazii otomane. Vlad Țepeş este nevoit să se retragă în Transilvania, sperând în reluarea tronului cu ajutorul regelui Ungariei. Matei Corvin însă, nu-l ajută, mai mult, sub pretextul unor scrisori privind o înțelegere (inexistentă) între domnul muntean şi sultan, îl pune sub arme şi-l închide în apropiere de Buda, unde a stat timp de 13 ani.

Victoria lui Țepeş va fi fructificată însă de boierii munteni, care în 1462/1463, încheie un act (capitulație) cu sultanul prin care obțineau promisiunea acestuia de a nu mări haraciul anual peste 10.000 de galbeni. Turcii se obligau să apere țara, domnul urmând să fie ales de boieri iar padişahul îşi dădea numai confirmarea. Astfel, prin acțiunea lui Vlad Țepeş Țara Românească îşi menține statutul de autonomie, era limitată politica otomanilor de a interveni în viața internă a țării iar Dunărea era menținută ca hotar al românilor cu Imperiul Otoman.

Creşterea pericolului reprezentat de turci, în anii următori, l-a îndemnat pe Matei Corvin să-l elibereze pe Vlad Ţepeş şi să-l ajute să-şi recapete tronul în Ţara Românească, în 1475. Această a doua domnie a fost însă foarte scurtă, deoarece boierii nu uitaseră mijloacele folosite împotriva lor în timpul primei domnii. În urma unui complot al boierilor munteni, sprijiniţi de turci, Vlad Ţepeş este ucis într-o luptă în decembrie 1476 sau ianuarie 1477.

Concluzii: Vlad Ţepeş rămâne o figură controversată în istoria românilor, prin faptele sale impresionând pe contemporani în hotărârea cu care îşi realiza programul politic: subordonarea boierilor faţă de puterea domnească şi menţinerea statutului politic al ţării în raporturile cu turcii. Metodele sale de conducere (cu nimic mai crude decât cele ale lui Ludovic XI al Franţei sau ale ţarului Ivan cel Groaznic al Rusiei) trebuie înţelese în contextul epocii, în care tendinţele centrifuge ale boierilor şi existenţa pretendenţilor la domnie nu puteau fi înlăturate prin mijloace paşnice.

ŞTEFAN CEL MARE (1457-1504)

Situaţia politică europeană în a doua jumătate a secolului XV

A doua jumătate a secolului al XV-lea se caracterizează prin câteva trăsături care reflectă politica dusă de statele europene creştine, pe de o parte, şi Imperiul Otoman, pe de altă parte.

După înfrângerea otomanilor la Belgrad, **statele creştine au renunţat la planurile de organizare a cruciadelor** pentru alungarea acestora din Europa, sau cel puţin de oprire a lor la Dunăre. Faptul se datora următoarelor evenimente de pe continent:

- *Imperiul Otoman* abia acum îşi începea perioada de ascensiune şi aspira să devină un arbitru în politica europeană;
- *suveranii din Apus şi statele italiene* se aflau într-un permanent conflict şi nu îşi puteau concentra forţele pentru oprirea expansiunii otomane.

După cucerirea Constantinopolului, Mahomed II Cuceritorul iniţiază marea ofensivă de lichidare a punctelor de rezistenţă care mai rămăseseră în Balcani, astfel că ocupă Serbia (1458-1459), Moreea (1460), Bosnia (1463), Herţegovina (1479), Albania (1480). Pe litoralul pontic, otomanii ocupă cele două cetăţi de la Chilia şi Cetatea Albă (1484) şi aduce în stare de vasalitate Hanatul Crimeii (1475). În Marea Mediterană se desfăşurau, cu rezultate schimbătoare, luptele navale otomano-veneţiene, încheiate prin pacea din 14 decembrie 1502.

De cealaltă parte, **Papa** lansa apeluri repetate la organizarea cruciadei împotriva „necredincioşilor"; **Anglia** se afla în perioada de criză dinastică generată de „Războiul celor două roze" (1455-1485), **Franţa** trecea prin perioada conflictelor cu Burgundia, în **Spania** se desfăşura ultima etapă de alungare a arabilor şi realizare a unificării teritoriale, iar **statele italiene** se războiau între ele, punctul culminant constituindu-l începutul „Războaielor pentru Italia" (1494-1559), cu participarea Franţei, împăratului Germaniei şi Spaniei.

În acest context european, Ţările Române, care erau cele mai ameninţate de pericolul otoman, au trebuit să se orienteze către alianţele cu puterile vecine (Ungaria şi Polonia) lucur nu tocmai facil, deoarece acestea nu doreau alianţe prin respectarea statutului politic propriu ci angajarea statelor româneşti la susţinerea politicii lor şi desfiinţarea lor ca factori politici cu interese proprii. Domnitorii români nu s-au confruntat numai cu primejdia otomană dar şi cu pericolul reprezentat chiar de vecinii lor, animaţi de planuri expansioniste pe seama statelor mici din spaţiul sud-est european.

Politica externă a lui Ştefan cel Mare

Politica externă a lui Ştefan cel Mare s-a desfăşurat într-o perioadă *în care se manifestau asupra Moldovei tendinţele de suzeranitate ale vecinilor*: Ungaria, Polonia, Imperiul Otoman.

Perioada relaţiilor internaţionale desfăşurate de Ştefan cel Mare poate fi urmărită de-a lungul a trei perioade: **1457-1471, 1471-1489, 1489-1504**. Fiecare din ele însumează evenimentele care au orientat relaţiile cu statele vecine. Dacă în relaţiile şi conflictele cu Ungaria şi Polonia, Ştefan a urmărit să aducă Moldovei un statut de independenţă şi factor activ al relaţiilor internaţionale din această parte a Europei, în relaţiile cu Imperiul Otoman Ştefan a activat ca apărător al credinţei, stârnind admiraţia Europei.

PERIOADA 1457-1471

În primii ani de domnie, Ştefan s-a orientat în primul rând pentru **normalizarea relaţiilor cu Polonia**. Acest fapt era determinat de prezenţa lui Petru Aron la Cameniţa (în apropierea hotarelor ţării acesta aştepta ajutorul regelui polon pentru a-şi relua tronul), dar şi de interesul pe care îl aveau polonii în restabilirea legăturilor comerciale, prin Moldova, cu cetăţile porturi de la Marea Neagră şi Dunăre: Chilia şi Cetatea Albă. Planurile lui Ştefan cel Mare aveau sorţi de izbândă datorită faptului că Polonia era angajată în luptele cu cavalerii teutoni iar regele Ungariei, Matei Corvin, era amestecat în luptele pentru obţinerea coroanei sale. Totodată, domnul moldovean nu a neglijat menţinerea unor relaţii normale cu otomanii, continuând să plătească **tributul anual de 2.000 de galbeni** până în anul 1471.

În **1458** Ştefan face o incursiune în regiunea sudică a Poloniei, unde se afla rivalul său la tron, susţinut de nobilimea locală. Cavaleria moldoveană blochează puternica cetate a Hotinului, fapt care determină pe

Cazimir IV (regele Poloniei între 1447-1492) să înceapă tratativele de reglementare a relațiilor cu Moldova. La data de **4 aprilie 1459**, în urma unor negocieri moldo-polone, se încheie **tratatul de la Overchelăuți** (pe Nistru), prin care regele polon îl recunoaşte pe Ştefan ca domn şi interzice lui Petru Aron apropierea de hotarele Moldovei. Tratatul înscria şi obligația celor două părți la sprijin militar în caz de necesitate. Pentru a da mai multă autoritate actului, Ştefan recunoaşte formal suzeranitatea polonă. Era o măsură de prevedere în măsura în care Petru Aron rămânea o primejdie pentru tron, iar în interior încă nu-şi consolidase poziția față de boieri. Tratatul a fost reînnoit la **2 martie 1462**, în aceleaşi condiții.

Legăturile cu regatul polon au fost şi mai mult întărite în anul **1463**, prin **căsătoria lui Ştefan cu Evdochia**, fiica cneazului Kievului (Ucraina, aflată la vremea respectivă în componența Poloniei). În anul următor (**1464**), **regele polon a restituit Moldovei cetatea Hotin**, unde Ştefan cel Mare l-a aşezat pe unchiul său, Vlaicu, ca pârcălab.

În această perioadă, **relațiile cu Ungaria au fost încordate** din mai multe motive: pretențiile de suzeranitate ale lui Matei Corvin asupra Moldovei, prezența la curtea acestuia a lui Petru Aron (care se refugiase din Polonia ca urmare a înțelegerii dintre Ştefan cel Mare şi Cazimir IV) şi stăpânirea de către unguri a cetății Chilia, de la gurile Dunării. Relațiile s-au înrăutățit şi mai mult în **1465** când Ştefan a ocupat şi anexat **Chilia** la Moldova.

Ca urmare a evenimentului din 1465, în anul **1467** are loc **expediția maghiară în Moldova**. Oastea regală, cu un efectiv de 40.000 de oameni, pătrunde în țară pe la pasul Oituz, după care incendiind Tg.Trotuş, Bacăul şi oraşul Roman, s-a îndreptat spre **Baia**, unde ajunge la 14 decembrie 1467. Ştefan atacă cu oastea sa în noaptea de **14-15 decembrie 1467**. Cronicarul polon Jan Dlugosz scrie că din oastea lui Matei Corvin au pierit „multe capete de dregători, căpitani şi viteji" al „căror număr nici să-l scriem nu putem". Pierderile oastei regale s-au ridicat la 7.000 de oameni numai la Baia, la care se adaugă cei ucişi de moldoveni pe drumul de întoarcere, prin trecătorile munților. Regele a căpătat 3 răni, trebuind să stea la Braşov, pentru a fi îngrijit de un doctor, timp de o lună. Oastea maghiară s-a putut retrage în ordine şi nu a avut pierderi mai mari pentru că vornicul Crasnăş, care-l însoțea pe Ştefan, nu a respectat planul de atac, în care trebuia să închidă toate posibilitățile de retragere a maghiarilor. Pentru acest fapt a fost executat la scurtă vreme după luptă.

Victoria de la Baia întărea poziția lui Ştefan în interior, față de boieri, şi ridica prestigiul său în relațiile cu vecinii. În 1468 şi în 1469, domnul Moldovei face două incursiuni în părțile răsăritene ale Transilvaniei, unde era informat că se găsea Petru Aron, în ultima reuşind să-l prindă şi să-l ucidă.

În anul **1469 (sau 1470)**, Ştefan cel Mare este **nevoit să facă față unei puternice incursiuni a tătarilor**, în părțile de nord ale Moldovei. Pentru apărarea hotarelor de răsărit, în fața incursiunilor tătarilor, domnitorul a poruncit ridicarea cetății de la **Orhei**, lângă Nistru.

În **februarie 1469**, Ştefan întreprinde o **acțiune militară în Țara Românească împotriva lui Radu cel Frumos**, vasal otomanilor.

Prima etapă a domniei lui Ştefan se încheie printr-un act ce avea scopul de a-i întări autoritatea internă: **pedepsirea boierilor trădători**, în **ianuarie 1471**, la Vaslui, care, cu sprijinul lui Radu cel Frumos, urmăreau înlăturarea de la tron şi uciderea sa. Oastea domnului muntean este înfrântă apoi de Ştefan la **Soci**, în martie.

PERIOADA 1471-1489

Cu o poziție internă întărită şi cu influență mare în relațiile cu statele vecine creştine, Ştefan cel Mare **refuză plata tributului către Poartă** în **1471**.

Sultanul, Mahomed II, nu reacționează imediat, susținând în acea perioadă războaie grele cu Veneția în Marea Mediterană şi cu hanul turcoman din Asia (Iran şi Irak), Uzun-Hasan.

Ştefan intervine în Țara Românească, în eventualitatea unui război cu turcii. Convins că într-un asemenea conflict nu va fi sprijinit de Radu cel Frumos, întreprinde campania pentru înlăturarea lui, mai ales că domnul muntean susține complotul boierilor moldoveni împotriva sa, din 1471. În noiembrie 1473, oastea moldoveană intră în Țara Românească, îl înfrânge pe Radu cel Frumos la Vodnău şi-l alungă de la tron. În locul său este înscăunat **Laiotă Basarab**, dar după retragerea moldovenilor din Țara Românească, Radu cel Frumos vine cu ajutor otoman şi îşi reia tronul în decembrie 1473. În anul următor, Ştefan mai face două încercări de înscăunare a lui Laiotă Basarab, dar acesta nu-i susține politica antiotomană şi trece de partea sultanului.

În fața pericolului otoman, domnul Moldovei adresează o scrisoare Papei, în **noiembrie 1474**, prin care propunea organizarea unei cruciade împotriva „păgânilor", apel rămas fără urmări.

Înainte de a porni campania împotriva Moldovei, Mahomed II a trimis un sol la Suceava pentru a-i cere lui Ştefan să-i aducă personal tributul restant şi să-i cedeze Chilia şi Cetatea Albă. Refuzul categoric al domnitorului moldovean l-a determinat pe padişah să-şi trimită oastea din Albania, condusă de **Suleiman paşa**, în Moldova, Oastea sultanului, cu un efectiv de 120.000 de oameni, cărora li s-au adăugat 12.000 de munteni, intră în țară şi se îndreaptă spre Suceava.

În fața puhoiului otoman, Ştefan cel Mare a ridicat o oaste de 40.000 de oameni (boieri, cuteni, răzeşi), în ajutorul moldovenilor venind 5.000 de secui, aprox. 2.000 de transilvăneni şi 2.000 de poloni. Inferioritatea numerică a fost suplinită printr-o **tactică abilă** ce a slăbit capacitatea de luptă a turcilor. A poruncit retragerea locuitorilor din drumul lor, lipsindu-i să se aprovizioneze pe seama lor, şi i-a hărțuit continuu. La începutul lunii ianuarie 1475 Ştefan, prin hărțuieli permanente, îi atrage pe valea Bârladului, unde îşi crease un sistem defensiv, la sud de târgul **Vaslui**. Bătălia finală s-a dat la **10 ianuarie 1475**, când turcii au fost măcelăriți de armata lui Ştefan cel Mare. Campania din 1475 se încheiase cu un dezastru pentru sultan. Cronicarul Sa'adeddin scria că în acestă luptă otomanii au avut mari pierderi *„şi nu puțin a lipsit să nu fie cu toții tăiați în bucăți şi numai cu mare greutate Suleiman-paşa şi-a salvat viața prin fugă"*.

Vestea victoriei de la Vaslui s-a răspândit în Europa cu repeziciune. Papa, principii şi monarhii vremii s-au întrecut în laude la adresa domnitorului din Moldova, dar acesta nu dorea numai atât. Având în vedere verosimilitatea unei noi campanii otomane împotriva sa şi a Moldovei, dorea să obțină un ajutor concret. În scrisoarea trimisă monarhilor apuseni, la **25 ianuarie 1475**, Ştefan scria: *„De aceea ne rugăm de Domniile Voastre să ne trimiteți ajutor pe căpitanii Domniilor Voastre împotriva duşmanilor Creştinătății, până mai este vreme"*. Aceştia, însă, s-au mulțumit să-i trimită numai scrisori de încurajare şi încredere în atotputernicia lui Dumnezeu.

Ajutorul cerut de Ştefan se dovedea cu atât mai necesar cu cât otomanii, în ofensiva din vara anului 1475, pun sub controlul lor litoralul nordic al Mării Negre până la Nistru, cucerind coloniile italiene de la gura Donului şi din Crimeea (Azov şi Caffa), principatul Mangop (din Crimeea), iar Hanatul tătar din Crimeea devine vasalul sultanului.

În aceste împrejurări grele pentru Moldova, Ştefan cel Mare începe negocierile pentru încheierea unui **act de alianță cu regele Ungariei**, Matei Corvin. La **12 iulie 1475**, la **Iaşi**, domnul îşi pune pecetea pe tratatul de alianță, prin care cei doi monarhi îşi făgăduiau ajutor reciproc împotriva otomanilor, îndepărtarea oricărui pretendent de la tronul Ungariei/Moldovei, neînțelegerile dintre cele două părți să fie rezolvate prin tratative. Încheierea tratatului punea capăt vechilor duşmănii generate de războiul din 1467. Tot în acest an Veneția îşi numea un reprezentant permanent (ambasador) la Curtea lui Ştefan cel Mare, în persoana lui Emanuele Gerardo. Era cea dintâi reprezentanță diplomatică a unei puteri europene în Țările Române. Ambasadorul venețian avea misiunea de a informa Senatul (venețian) asupra situației Moldovei şi de a-l determina pe Matei Corvin să vină în sprijinul lui Ştefan împotriva otomanilor, care pregăteau o nouă campanie.

La 13 mai 1476 o uriaşă armată otomană, cu un efectiv de 150.000 de oameni se punea în mişcare (părăsind Adrianopolul) pe țărmul Mării Negre, ajunge la 19 mai la Varna. Totodată, flota padişahului primise poruncă să blocheze țărmul moldovean, între Nistru şi gurile Dunării. Hanul tătarilor din Crimeea, acum vasal turcilor, îşi trimise şi el cete să-i atace pe moldoveni dinspre răsărit.

Ştefan, cu oastea sa de 16.000 de luptători, după ce-i aruncă peste Nistru pe tătari şi încearcă zadarnic să-i oprească pe turci să treacă Dunărea, îşi fixează tabăra într-un punct întărit pe malul Pârâului Alb (afluent al râului Moldova), la NV de Roman. Datorită veştilor despre o nouă invazie a cetelor de tătari, domnul trimite pe răzeşi să-şi apere gospodăriile, astfel că în fața turcilor a rămas numai cu boierii şi curtenii.

Padişahul, în fruntea oştirii sale, după ce a trecut Dunărea, a înaintat pe valea Siretului, spre Suceava. Domnul Moldovei a adoptat aceeaşi tactică folosită în iarna anului 1475: retragerea locuitorilor şi hărțuirea duşmanului prin lovituri rapide, ceea ce provoca mânia sultanului că nu putea angaja lupta decisivă.

La 25 iulie 1476, avangarda otomană, comandată de Suleiman paşa, învinsul de la Vaslui, a avut o scurtă luptă cu cavaleria moldoveană, care se retrase în spatele fortificațiilor de la Pârâul Alb. A doua zi, vineri **26 iulie 1476**, turcii atacă cu toate forțele tabăra întărită a moldovenilor. Sunt aruncate asupra fortificațiilor trupele de elită ale padişahului: ienicerii. Artileria moldoveană mătură primele rânduri ale ienicerilor, iar celelalte s-au culcat cu fața la pământ, ceea ce n-au mai făcut până atunci. Intervenția lui Mahomed II hotărăşte soarta luptei. Ştefan se retrage cu oastea sa în desimea codrului aşteptând întoarcerea răzeşilor, plecați să-şi apere gospodăriile de tătari, cu ajutorul lui Matei Corvin.

Despre **lupta de la Războieni (Valea Albă)** din 26 iulie 1476, cronicarul Grigore Ureche va scrie, aproape două secole mai târziu, că *„turcii tot adăugându-se cu oaste proaspătă şi moldovenii obosiți şi nevenindu-le ajutor din nicio parte, până la moarte se apărau, nu biruiți de arme, ci stropşiți de mulțimea turcilor"*.

Ajuns în fața cetății Suceava, sultanul îşi împarte oastea în două corpuri: unul a rămas să asedieze cetatea de scaun, iar celălalt a fost îndreptat către cetatea Hotin. Ambele cetăți au rezistat asalturilor date de otomani. Cronicarul polon Jan Dlugosz consemnează în lucrarea sa: *„Se apucă apoi sultanul să asedieze câtva timp Suceava şi Hotinul, dar fiind straşnic înfrânt sub amândouă cetățile, fu silit să se retragă cu ruşine"*. Corpul de oaste condus de Mahomed II, pe drumul de întoarcere a asediat şi cetatea Neamțului, dar fără succes.

Eşecul în fața cetăților Moldovei, foametea şi ciuma care bântuiau printre turci, atacurile oastei lui Ştefan, care se refăcuse şi vestea apropierii ajutoarelor trimise de Matei Corvin, l-au silit pe padişah să părăsească țara şi să se retragă peste Dunăre. Campania otomană din 1476 s-a încheiat cu un eşec total, Ştefan

rămânând domn iar Moldova nepierzând niciun teritoriu. În Europa s-a răspândit vestea înfrângerii sultanului şi că o bună parte din oastea sa se înecase în Dunăre, pe care o trecuse „în grabă".

În anul 1477, Ştefan trimitea o nouă solie Veneției, prin care cerea sprijin, pentru că *„turcul va veni în vara aceasta iarăşi asupra mea pentru cele două ţinuturi, ale Chiliei şi Cetăţii Albe. Luminăţia Voastră trebuie să aibă în vedere că aceste două ţinuturi sunt Moldova toată şi că Moldova cu aceste ţinuturi este un zid pentru Ungaria şi pentru Polonia"*. La cererile de ajutor a primit numai elogii şi încurajări, fără ca Veneția să întreprindă ceva concret. De altfel, în **1479**, **Veneția încheie pace cu sultanul**, la Constantinopol, prin care, în schimbul unui tribut anual, obținea dreptul de a face comerț în Marea Neagră. Pacea încheiată cu venețienii nu a diminuat ofensiva otomană împotriva Ungariei. În octombrie 1479 beii de la Dunăre, Ali şi Skender, atacă, pornind din Țara Românească, sudul Transilvaniei dar sunt înfrânți de voievodul Ştefan Bathory şi comitele Timişoarei, Pavel Chinezu (Cneazu), la Câmpul Pâinii (lângă Orăştie).

În anii aceştia Ştefan cel Mare a făcut alte încercări de atragere într-o alianță politică a Țării Româneşti, sprijinind succesiv la tronul acesteia pe Vlad Țepeş, Basarab cel Tânăr (Țepeluş), Mircea şi Vlad Călugărul, dar toți, cum au ajuns în scaunul domnesc, s-au supus turcilor. Speranța în sprijinul Ungariei s-a spulberat în **1483**, când **Matei Corvin încheie şi el pace cu turcii**.

În aceste condiții are loc, în **1484**, **campania otomană**, condusă de noul sultan, **Baiazid II (1481-1512)**, în urma căreia sunt cucerite **Chilia (14 iulie 1484)** şi **Cetatea Albă (5 august 1484)**. Cucerirea celor două cetăți şi instalarea unor garnizoane otomane a însemnat o grea lovitură pentru Ştefan, care se vedea astfel supravegheat şi amenințat permanent. Totodată, turcii controlau comerțul pe Marea Neagră, care devenea „lac turcesc".

Pierderea Chiliei şi Cetății Albe însemna o mare primejdie pentru sistemul defensiv al Moldovei, singurul în care Ştefan îşi mai pusese nădejdea. De la regele Ungariei nu mai putea spera ajutor, iar regele Poloniei condiționase sprijinul împotriva turcilor de prestarea jurământului de vasalitate. În 1485, Cazimir IV convocase Dieta de la Torun, cu scopul de a cere sfatul nobililor în privința ajutorului către Moldova. Dieta a respins acest ajutor şi a pretins încheierea tratatului de vasalitate. Ştefan cel Mare nu a avut încotro şi la **15 septembrie 1485**, la **Colomeea** (în Pocuția), în prezența nobilimii polone şi a boierilor săi a depus **jurământul de vasalitate regelui polon**, Cazimir IV.

Tratatul încheiat nu s-a dovedit prea folositor, pentru că în 1485, Ştefan cel Mare a respins cu forțe proprii incursiunile turcilor în țară – **Cătlăbuga (16 noiembrie 1485)** şi **Şcheia (6 martie 1486)**.

Descurajat şi dezamăgit de politica vecinilor săi creştini, Ungaria şi Polonia, domnul Moldovei îşi reorientează politica externă şi începe tratativele cu Baiazid II, pentru **încheierea păcii**. Aceasta are loc în **1489**, prin care Ştefan se obligă să plătească tributul anual de 3.000 de florini venețieni, în schimbul recunoaşterii suzeranității sultanului. În acelaşi an, încheie un tratat de alianță cu Matei Corvin, lucru care a produs reacția lui Cazimir IV, acesta protestând pe lângă Papă, ce recunoscuse noul act. În schimb, Ştefan primea **Ciceul** (pe malurile Someşului) şi **Cetatea de Baltă** (pe malurile râului Târnava Mică) drept posesiuni. Prin aceste acte, domnitorul Moldovei îşi asigura frontierele şi înlocuia tratatul de vasalitate, nefolositor, încheiat cu regele polon.

PERIOADA 1489-1504

Relațiile Moldovei cu Polonia s-au înrăutățit mai mult după moartea lui Cazimir IV, căruia îi succede la tron fiul său mai mare, **Ioan Albert** (1492-1501). Conflictul dintre Ştefan cel Mare şi noul rege al Poloniei avea motive mai vechi. În 1490, Ştefan nu-l sprijinise la tronul Ungariei (după moartea lui Matei Corvin) iar în **1493 ocupase Pocuția**, locuită în mare parte de români de rit ortodox.

Ioan Albert, încă din 1496, începe pregătirile pentru o campanie prin Moldova, spunea el, pentru a elibera cetățile Chilia şi Cetatea Albă de ocupația turcă. În realitate el urmărea îndepărtarea lui Ştefan de la tron şi readucerea Moldovei sub suzeranitate polonă. Ştefan a acceptat campania, dar a cerut regelui polon să-şi deplaseze oastea pe malul lituanian al Nistrului, promițându-i aprovizionare cu hrană.

Oastea polonă, al cărei efectiv se ridica la 80.000 de oameni, pătrunde în Moldova pe la Cernăuți şi mergând pe Valea Siretului, se îndreaptă spre Suceava. Ştefan cel Mare îşi stabileşte tabăra la Roman, unde refăcuse Cetatea Nouă. Totodată, solicită ajutor Ungariei şi voievodului Transilvaniei, Bartolomeu Dragffy.

În septembrie 1497, Ioan Albert asediază Suceava timp de 3 săptămâni, fără a o putea cuceri. La sugestia regelui Ungariei, Vladislav II (fratele lui Ioan Albert), voievodul Transilvaniei a început negocierile pentru încetarea luptelor dintre Moldova şi Polonia. Înțelegerea s-a încheiat în octombrie 1497, în urma căreia Ioan Albert a ridicat asediul Sucevei. Domnul Moldovei a cerut ca oastea polonă să se retragă pe acelaşi drum pe care venise, pentru a se evita alte distrugeri. Ioan Albert se abate din drum la Târgu Siret, mergând spre cetatea Hotin. Ştefan cel Mare i-a atacat pe poloni în **Codrii Cosminului** (26 octombrie 1497), provocându-le o mare înfrângere comandantul gărzii regale, trimis în ajutor, fiind luat prizonier. La 30 octombrie 1497, Ioan Albert se afla la Liov.

După alungarea polonilor din Moldova conflictul a continuat până în 1499, prin atacuri ale lui Ştefan în Polonia. Astfel, în iunie 1498 oştile sale ajung până aproape de Liov, îndreptându-se apoi către Halici şi Przemysl. Îndemnați de Ştefan, au făcut incursiuni în Polonia şi tătarii, distrugând întinse regiuni ale acesteia din sud şi răsărit. La intervenția regelui Ungariei (Vladislav II), în aprilie 1499 încep tratativele de pace între trimişii domnului Moldovei şi cei poloni (la Cracovia).

La **12 iulie 1499** se încheie, între Ştefan şi Ioan Albert, **tratatul de pace de la Hârlău**, prin care cei doi îşi făgăduiau sprijin reciproc în caz de război şi „linişte şi pace veşnică" între cele două țări. Problema Pocuției nu a fost rezolvată datorită refuzului regelui polon de a recunoaşte drepturile lui Ştefan asupra ei.

Datorită acestui fapt relațiile dintre cei doi nu s-au îmbunătățit în următorii ani, cu toate că se încheiase un tratat de pace. De altfel, regele polon moare în 1501, urmat la tron de fratele său, Alexandru (care era şi Mare cneaz al Lituaniei). Ştefan spera într-o reglementare a problemei Pocuției cu noul rege, dar acest fapt nu a avut loc. În octombrie 1502, Ştefan a ocupat Pocuția, instalând pârcălabi în cetățile acesteia şi vameşi în târguri şi oraşe. Evenimentul a încordat relațiile dintre domnul Moldovei şi regele Alexandru, în noiembrie 1503, Ştefan declarând solemn că Pocuția aparține Moldovei.

Ştefan cel Mare s-a stins din viață în ziua de marți, 2 iulie 1504, „la o oră după răsăritul soarelui", după cum scrie cronica. Cu câtva timp înainte îşi stabilise succesorul la tron, în persoana fiului său, Bogdan, care va domni între 1504-1517.

– II –
ŢĂRILE ROMÂNE ÎN SECOLUL XVI

Situația politică europeană în secolul al XVI-lea

- **EUROPA APUSEANĂ**
  - confruntarea dintre Casa de Valois (Franța) şi Casa de Habsburg (Austria) = se manifestă în special în timpul „Războaielor pentru Italia" (1494-1559)
  - Carol de Habsburg:
    - 1516 – rege al Spaniei
    - 1519 – împărat al Imperiului Romano-German (sub numele de Carol V)

    ⇒ Dinastia de Habsburg devine cea mai puternică din Europa (Spania, IRG, Țările de Jos, Cehia, nordul Ungariei).

    ⇒ amenințare puternică în epocă pentru Franța, care se orientează către o alianță politică şi militară cu Imperiul Otoman.
- **IMPERIUL OTOMAN**
  - îşi măreşte teritoriul (se întinde pe 3 continente):
    - 1516 – Siria
    - 1517 – Egipt

    Soliman Magnificul (1520-1566)
    - 1521 – Belgrad („cheia Europei Centrale")
    - 1522 – I.Rhodos („cheia Mării Mediterane Orientale")

- ➢ 1526-1541 – campania împotriva Ungariei => Paşalâcul de la Buda (29 aug.1541)

- **POLONIA**
  - mare putere în timpul lui Sigismund I (1506-1548) şi Sigismund II August (1548-1572) din dinastia de Jagiello
  - perioadă de maximă întindere teritorială (cucerite Prusia şi Lituania)
  - nu s-a opus expansiunii otomane
  - principal rival: dinastia de Habsburg
- **RUSIA**

- începe ridicarea ca mare putere europeană în timpul lui Vasile III (1505-1533) şi Ivan IV (1533-1584)
- nu este încă un rival pentru Imperiul Otoman

⇒ se instituie asupra Țărilor Române **regimul suzeranității otomane**
Manifestare:

- ***ştirbirea autonomiei*** = domni numiți/revocați de sultan fără a consulta țara; cumpărarea tronului
  *)Țările Române şi-au păstrat instituțiile şi politica internă proprie
- ***creşterea dependenței politice*** = integrarea treptată a politicii externe a Țărilor Române în cea otomană (domnii Țărilor Române aveau obligația de a nu avea inițiative în politica externă)
- ***pierderi teritoriale***: **Tighina** devine **raiaua Bender (1538)**, **Brăila** în **1542**, iar **Banatul** este organizat sub forma **Paşalâcului de la Timişoara (1552)**
- ***creşterea obligațiilor materiale***: tributul creşte foarte mult; noi obligații = peşcheşuri şi mucarerul (mare şi mic); se instituie monopol otoman asupra comerțului exterior al Țărilor Române

Domnii mai importante până la Mihai Viteazul:

ȚARA ROMÂNEASCĂ

1. Neagoe Basarab (1512-1521)

- 1517 – ceremonia de sfințire a mânăstirii din Curtea de Argeş (invitat: Patriarhul de la Constantinopol)
- relații bune cu: Ungaria, Veneția, Polonia, IRG
- teoretician al ştiinței politice şi diplomației => lucrarea „Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său, Teodosie"

2. Radu de la Afumați (1522-1529, întreruperi)

- contextul domniei: ȚR amenințată cu ocuparea militară şi transformarea în paşalâc
- lupte cu Paşa de Nicopole = Mehmed-bei
- victorii: Ghibovi, Ştefeni, Clejani
- înfrângeri: Ciocăneşti => se retrage în Transilvania (martie 1522)
- decembrie 1524 – vizită la Constantinopol:
  - sultanul îl acceptă domn al ȚR
  - tributul se măreşte: de la 12.000 la 14.000 de ducați
- 1527-1528 – intervine în luptele pentru tronul Ungariei, sprijinindu-l pe Ferdinand de Habsburg

MOLDOVA

3. BOGDAN III (1504-1517)

- relații paşnice cu Imperiul Otoman <= tributul creşte: de la 4.000 la 8.000 de galbeni
- relații bune cu Ungaria (continuă stăpânirea asupra Ciceului şi Cetății de Baltă)
- conflicte cu Polonia, prin incursiuni reciproce în zona de hotar; se încheie pace în 1509
- conflicte cu Radu cel Mare (1507)

4. PETRU RAREŞ (1527-1538, 1541-1546)

a. prima domnie

- intervine în lupta pentru tronul Ungariei, sprijinindu-l pe Ioan Zapolya
- relațiile cu Polonia:
  - încordate
  - anulează toate actele încheiate cu Polonia în timpul domniei lui Ştefăniță Vodă

- 1530 – intră cu armata în Pocuția
- 1531 – înfrângerea de la **Obertyn** (oastea moldovenească pierde 5.000 de oameni; retragerea din Pocuția)

- a dejucat acțiunea prin care turcii urmăreau să impună influența în Țările Române prin intermediul lui Aloisio Gritti
- 1**538 – marea campanie otomană în Moldova**
  - Suceava este ocupată de turci
  - Petru Rareş se refugiază în Transilvania, în cetatea Ciceu
  - Soliman organizează raiaua Bender

b. a doua domnie

- s-a supus politicii otomane
- 1541 – Ungaria devine Paşalâcul de la Buda => creşte amenințarea otomană => se impune un tribut mai mare = de la 8.000 la 12.000 de galbeni
- 1542-1544 – încearcă să recupereze posesiunile din Transilvania din prima domniei (nu reuşeşte)

5. IOAN VODĂ CEL VITEAZ (1572-1574)

- s-a ridicat împotriva otomanilor (motiv: cererea acestora de a dubla tributul)
- victorii: Jilişte, arderea Benderului, Brăilei, Cetății Albe
- 10 iunie 1574 – înfrângerea de la Roşcani = trădarea boierimii condusă de Ieremia Movilă; uciderea în chinuri groaznice (legat de două cămile şi rupt în bucăți)

MIHAI VITEAZUL (1593-1601)

Situația politică europeană la sfârşitul secolului XVI

În a doua jumătate a secolului al XVI-lea, Europa răsăriteană este regiunea unde se confruntă interesele celor trei puteri: Imperiul Otoman, Imperiul Habsburgic şi Polonia. Evoluția relațiilor dintre acestea a influențat situația internă şi statutul european al Țărilor Române.

Imperiul Otoman ajunge în această perioadă la maxima expansiune, mai ales în urma politicii ofensive promovată de Soliman Magnificul. Forța militară a Imperiului era foarte mare şi bine organizată; după model european, s-au constituit unități specializate pe arme, cu atribuții bine stabilite în timpul operațiunilor. Astfel, după moartea lui Soliman (1566), Imperiul Otoman desfăşura acțiuni militare în Marea Mediterană, în Iran şi în Europa Centrală (împotriva Habsburgilor).

Imperiul Habsburgic, după ce încercase în zadar să-i alunge pe otomani din Ungaria cu forțe proprii, căuta noi aliați care să-i sprijine în acest efort. De aceea, în anii 1590-1592 inițiază crearea unei alianțe antiotomane, numită Liga creştină, care unea Spania, Veneția, Papa, şi ducatele italiene Mantua, Ferara şi Toscana. Acest lucru era necesar cu atât mai mult cu cât noul împărat Rudolf II (1576-1612) nu se bucura de prea multă autoritate în rândul statelor germane. Totodată, Habsburgii urmăreau atragerea Țărilor Române în alianța creştină, în condițiile creşterii dependenței lor față de otomani.

Cealaltă putere, **Polonia**, aflată într-o perioadă de criză politică, datorită stingerii dinastiei Jagiellonilor (1572), avea bune raporturi cu Imperiul Otoman; mai mult, turcii se amestecă în criza dinastică şi în anul 1572, la propunerea lor, principele Transilvaniei, Ştefan Bathory, credincios politicii otomane, este ales rege al Poloniei. Prin urmare, statul polon nu privea cu prea multă îngăduință extinderea influenței Habsburgilor asupra Țărilor Române. Polonii s-au dovedit, de asemenea, ostili unui stat românesc unit, intervenția lor fiind una din cauzele căderii marelui voievod Mihai.

Începuturile domniei lui Mihai Viteazul

Conform obiceiului din epocă, Mihai, fost mare ban al Craiovei, îşi cumpără domnia în 1593. Dar acest semn de fidelitate este superficial. În anul următor, începe colaborarea cu Liga Sfântă, alianță a statelor creştine condusă de împăratul romano-german Rudolf II de Habsburg, la care aderase şi principatul transilvănean.

Lupta antiotomană

Declanşarea luptei împotriva Imperiului Otoman s-a făcut în 1594, prin uciderea creditorilor turci instalați la Bucureşti în aşteptarea recuperării sumelor cu care îl împrumutaseră pe Mihai în vederea cumpărării domniei.

În 1594-1595, Mihai luptă cu tătarii şi declanşează o **campanie în sudul Dunării**. Participarea în comun la Liga Sfântă, dar şi nevoile luptei antiotomane i-au impus lui Mihai reglementarea raporturilor cu principele Transilvaniei, Sigismund Bathory, care fusese recunoscut ca suzeran de domnii Moldovei, Petru Aron şi Ştefan Răzvan şi care se dorea conducător al luptei comune împotriva turcilor. Negociat de marii boieri în

propriul avantaj, la **Alba-Iulia** se încheie la **20 mai 1595** un **tratat între Transilvania şi Țara Românească**, care îl transforma pe domn într-un simplu locțiitor al principelui Transilvaniei.

În august 1595, marele vizir Sinan Paşa trece Dunărea cu o armată evaluată la circa 100.000 de oameni. Domnitorul muntean dispunea de 16.000 de oameni, la care se adaugă 7.000 conduşi de Albert Kiraly, ca ajutor trimis din Transilvania. Lupta prin care se încerca oprirea invaziei otomane a avut loc la **Călugăreni**, la **23 august 1595**. Românii au cauzat mari pierderi armatei otomane, dar nu au putut opri înaintarea acesteia. Bucureştiul era ocupat şi fortificat de turci, Târgoviştea, vechea capitală, de asemenea, iar otomanii începeau organizarea țării în paşalâc.

În aceste condiții, în toamnă se declanşează ofensiva care angrena forțe din Țara Românească, Transilvania şi Moldova, silindu-l pe Sinan Paşa să se retragă spre Dunăre. La **Giurgiu**, între 15-20 octombrie, s-a dat bătălia care s-a soldat cu o mare victorie creştină.

În primăvara anului 1596, domnitorul muntean declanşează o campanie peste Dunăre, ajungând până la Plevna şi Sofia.

Datorită schimbării raportului de forțe pe plan internațional, era nevoie de o redefinire a raporturilor internaționale ale țării, prin **încheierea păcii cu turcii**, în condiții foarte avantajoase pentru Țara Românească: în **ianuarie 1597** Imperiul Otoman îi recunoştea lui Mihai domnia pe viață şi diminua semnificativ tributul. În 1597, raporturile cu Sigismund Bathory erau reaşezate pe picior de egalitate, anulându-se, în practică, tratatul de la Alba-Iulia. Mihai Viteazul dorea însă continuarea apropierii de puterile creştine în vederea reluării luptei antiotomane, astfel că la **9/19 iunie 1598** încheia şi un **tratat de prietenie cu împăratul german Rudolf II**, care prevedea recunoaşterea domniei ereditare a lui Mihai şi promisiunea unui ajutor financiar pentru întreținerea a 5.000 de lefegii. În schimb, împăratul devenea suzeranul Țării Româneşti iar Mihai trebuia să-i oprească pe otomani la Dunăre şi să-i ajute pe ardeleni împotriva acestora.

Echilibrul politico-militar în care se găsea Țara Românească între cele două imperii a fost însă afectat de evenimentele din Transilvania şi din Moldova. Sigismund Bathory renunță la tronul Transilvaniei şi revine asupra hotărârii, renunță din nou, în favoarea vărului său, Andrei Bathory, apropiat de Polonia şi partizan al păcii cu otomanii. În Moldova, noul domn Ieremia Movilă acționa în vederea obținerii tronului Munteniei pentru fratele său, Simion Movilă.

Unirea de la 1600

La **18/28 octombrie 1599**, Mihai obținea la **Şelimbăr** victoria împotriva lui Andrei Bathory, ceea ce îi permitea ca în noiembrie (acelaşi an) să-şi facă intrarea triumfală la Alba-Iulia, capitala principatului ardelean. A urmat apoi campania împotriva Moldovei, unde nu a întâmpinat rezistență prea mare – cetatea Sucevei, care rezistă în vremea lui Ştefan otomanilor, şi-a deschis porțile în fața lui Mihai. Astfel, la **27 mai 1600**, Mihai se intitula „Domn al Țării Româneşti, al Ardealului şi a toată Țara Moldovei".

În urma unor negocieri destul de complicate, Imperiul Habsburgic, care părea acum factorul de decizie în zonă, îi recunoaşte domnia asupra celor trei țări române. Dar măsurile pe care le luase în vederea consolidării puterii centrale, iar în Transilvania şi în favoarea românilor, au declanşat reacții ale elitelor locale. La **18 septembrie 1600**, nobilimea maghiară se revoltă şi este sprijinită chiar de trupele imperiale, conduse de generalul Gheorghe Basta, care de fapt fusese trimis în ajutorul lui Mihai. La **Mirăslău**, domnul muntean este înfrânt şi pierde Transilvania. În octombrie, cu ajutor polon, Movileştii cuceresc Moldova şi apoi Muntenia, unde este instalat domn Simion Movilă, recunoscut şi de otomani.

Între 1600 şi 1601, Mihai se află în pribegie la Praga şi Viena, încercând să-l convingă pe Rudolf să-l ajute să-şi recapete domnia. Deoarece nobilii maghiari se răsculaseră şi împotriva lui Basta, alungându-l, şi îl reînscăunaseră pe Sigismund Bathory, împăratul, conştient că a pierdut Transilvania, îl ajută pe Mihai cu bani şi contribuie la reconcilierea cu generalul Basta.

La **13 august 1601**, la **Guruslău**, Mihai obținea victoria împotriva lui Bathory, redevenind stăpân al Transilvaniei.

Perspectiva ca Mihai să-şi redobândească puterea era însă neliniştitoare pentru Habsburgi şi la 19 august, în tabăra militară aflată pe Câmpia Turzii, domnul român este asasinat din ordinul lui Basta.

– III –
ŢĂRILE ROMÂNE ÎN SECOLUL XVII

Situaţia politică europeană în secolul al XVII-lea

secolul XVII = perioadă în care relaţiile interstatale devin tot mai complexe => modificări în ceea ce priveşte influenţa unora sau altora din marile puteri europene asupra continentului.

- EUROPA APUSEANĂ
  - 1648 – pacea de la Westfalia => Franţa = putere dominantă

- EUROPA RĂSĂRITEANĂ

1. Imperiul Habsburgic

- este înfrânt în Războiul de 30 de ani (1618-1638) => îşi reorientează politica de expansiune către răsărit
- 1683 – asediul Vienei de către turci (victoria austriecilor asupra turcilor)
  - ⇒ se continuă politica ofensivă în perioada 1685-1697, obţinând victorii şi introducând propria administraţie în Ungaria, Transilvania, Banat, Croaţia şi Slovenia
  - ⇒ regresul prezenţei otomanilor

2. Polonia

- cunoaşte ultimul secol ca mare putere europeană

- poartă războaie cu vecinii: Rusia, Prusia, Suedia, Imperiul Otoman
  - ⇒ Prusia înlătură suzeranitatea polonă (după un secol)
  - ⇒ pierderi teritoriale:
    - ➢ Ucraina -------> Rusiei şi Imperiului Otoman
    - ➢ Letonia --------> Suediei

3. Imperiul Otoman

- ultima perioadă de expansiune în Europa Centrală
- 1672 – asediază, cuceresc şi anexează cetatea Cameniţa de la poloni
- 1683 – asediază Viena cu 100.000 de oameni, timp de două luni (iulie-septembrie), dar sunt înfrânți, ca urmare a implicării polonilor în conflict, de partea asediaților, pe 12 septembrie
- alte înfrângeri:
  - ➢ 1686 – Buda
  - ➢ 1687 – Mohacs
  - ➢ 1691 – Salankemen
  - ➢ 1697 – Zenta
  - ⇒ **1699** – **Karlowitz** – tratat de pace (=începutul „crizei orientale")

4. Rusia

- dinastia Romanov
- începe expansiunea către vest
- o mare putere militară în timpul lui Petru cel Mare (1682-1725) şi Ecaterina a II-a (1762-1796)
- anexează:
  - ➢ 1667 – Ucraina răsăriteană (de la poloni)
  - ➢ 1696 – cetatea Azov

DOMNIILE SECOLULUI XVII ÎN ȚĂRILE ROMÂNE

- caracteristici:
  - instabilitatea domniilor
  - influența crescândă a familiilor boiereşti în numirea domnilor
- domnii:
  - Țara Românească: 27 domnii (1601-1716)
  - Moldova: 51 domnii (1600-1711)
  - Transilvania: 20 de principi şi guvernatori (1601-1711)

Domnii mai importante:

TRANSILVANIA

1. GABRIEL BETHLEN (1613-1629)

- bun diplomat
- înțelegeri cu Radu Mihnea (Țara Românească) şi Ştefan Tomşa (Moldova)
- doreşte să devină rege al Daciei, prin unirea celor 3 țări române
- participă la Războiul de 30 de ani împotriva Imperiului Habsburgic
  - ⇒ obține recunoaşterea împăratului romano-german
  - ⇒ obține sprijin împotriva Austriei din partea IRG

2. GHEORGHE RAKOCZY I (1630-1648)

- implicare în ultima fază a Războiului de 30 de ani => Transilvania participă ca stat cu drepturi depline în cadrul păcii de la Westfalia
- tratate de alianță cu Matei Basarab şi Vasile Lupu

3. GHEORGHE RAKOCZY II (1648-1660)

- menține relațiile cu Țara Românească şi Moldova
- 1651 – reînnoieşte tratatul cu Matei Basarab şi legăturile cu hatmanul cazacilor, Bogdan Hmelniţki
- 1657 – încearcă să devină rege al Poloniei => întreprinde o expediție militară => intră în conflict cu Imperiul Otoman (aliatul polonilor) => înfrângerile din 1659, 1660 => organizarea Paşalâcului de la Oradea (1660-1686)

ȚARA ROMÂNEASCĂ

1. RADU ŞERBAN (1602-1611)

a. relația cu Țările Române

- Transilvania

- 1603 – bătălia de lângă Braşov – este înfrânt principele Moise Secuiul (supus Porții)
- 1611 – Braşov – înfrânt Gabriel Bathory (1608-1613)

- Moldova – relații bune cu Movileştii

b. relația cu IRG

- relații bune cu Rudolf II
- este numit principe al IRG

c. relația cu otomanii

- continuă lupta antiotomană:
  - 1602 – luptele de la Teişani – înfrântă o oaste otomano-tătară
  - 1603 – atacă Brăila şi Hârşova
  - 1604-1605 – pace cu turcii, tătarii => turcii îi recunosc domnia; tributul creşte la 32.000 galbeni

2. MATEI BASARAB (1632-1654)

- stabileşte legături cu împăratul german şi cu regele Poloniei şi le propune o colaborare împotriva Porții
- 1633 – tratat de alianță şi sprijin reciproc cu Gheorghe Rakoczy I
- 1650 – înțelegere cu hatmanul cazacilor, Bogdan Hmelnițki
- 1654 – răscoala ostaşilor

3. MIHNEA III (1658-1659)

- moment al luptei unite a celor 3 țări române împotriva otomanilor
- octombrie 1659 – îi ucide pe musulmanii din țară; cucereşte Giurgiu şi Brăila; atacă Silistra, Nicopole şi Rusciuc
- noiembrie 1659 – victorii împotriva otomanilor la Frăteşti şi Călugăreni
- decembrie 1659 – tătarii pătrund în țară; înfrângerea şi retragerea lui Mihnea III în Transilvania

4. ŞERBAN CANTACUZINO (1678-1688)

- 1683 – participă la asediul Vienei (la cererea otomanilor), îi sprijină pe ascuns pe asediați
- după înfrângerea otomanilor de la Viena întreprinde tratative cu Habsburgii:
  - îi este garantată domnia ereditară
  - primeşte titlul de baron al imperiului
  - obține ajutor de 6.000 de ostaşi
- 1688 – trimite o delegație către Imperiul Habsburgic pentru redactarea unui act care să recunoască independența Țării Româneşti (tratatul nu a fost întocmit datorită morții lui Şerban Cantacuzino)

5. CONSTANTIN BRÂNCOVEANU (1688-1714)

(cea mai lungă domnie din perioadă)

a. relațiile cu imperialii

- încordate încă de la început
- 1689 – incursiune în ȚR a generalului austriac Heissler (alungat de C.B. cu ajutorul tătarilor)
- 1690 – oştile muntene şi otomane înfrâng armata austriacă la Zărneşti

b. relațiile cu Polonia

- se caracterizează prin încercarea de a stabili contacte/angajamente concrete împotriva otomanilor
- se dovedesc a fi imposibile datorită lipsei unei forțe militare polone capabilă să intervină într-un conflict de anvergură

c. relațiile cu Moldova

- încordate – motiv: adversitățile cu familia Cantemireştilor
- 1693 – îl sprijină pe Constantin Duca împotriva lui Dimitrie Cantemir

d. relațiile cu Poarta

- 1699 – otomanii îl recunosc domn pe viață
- 1703 – chemat la Poartă datorită plângerilor boierilor; îşi păstrează atât viața, cât şi domnia
- 1709 – convenție secretă cu Rusia împotriva Imperiului Otoman

MOLDOVA

DIMITRIE CANTEMIR (1710-1711)

- numit de sultan într-o perioadă în care IO avea nevoie de un om credincios în Moldova (datorită expansiunii Rusiei în răsărit)
- **14 aprilie 1711 – Tratatul de la Luțk** (în Polonia)
  - încheiat între Petru cel Mare şi Dimitrie Cantemir

- scopul: înlăturarea suzeranității otomane
- prevederi:
  - recunoaşterea domniei ereditare în familia lui Cantemir
  - garantarea hotarelor
  - sprijin militar reciproc împotriva IO

- **iulie 1711 – bătălia de la Stănileşti**
  - oştile ruso-moldovene sunt învinse de otomani
  - Dimitrie Cantemir se refugiază la curtea lui Petru I

– IV –
ŢĂRILE ROMÂNE ÎN SECOLUL XVIII, ÎN CONTEXTUL RĂZBOAIELOR RUSO-AUSTRO-TURCE

Războiul	Pacea	Prevederile păcii	Consecințele asupra spațiului românesc
1710-1711 (ruso-turc)	Vadul Huşilor	Otomanii numesc primul fanariot în Moldova.	Este numit primul fanariot în MOLDOVA, în persoana lui Nicolae Mavrocordat.

1716-1718 (austro-turc)	Passarowitz (21 iulie 1718)	Imperiul Otoman cedează Habsburgilor: ▪ Banatul ▪ Oltenia ▪ nordul Serbiei ▪ nordul Bosniei	BANATUL - devine domeniu al Coroanei Habsburgice - între 1718-1751 este supus administrației militare=>guvernatorul este comandantul trupelor stabilite în regiune, este subordonat Consiliului de Război și Camerei Aulice de la Viena; - din 1751 este introdusă administrația civilă => consiliu format din 6 membri și un președinte - 1778 – este încorporat Ungariei - 1779 – districtele sunt înlocuite cu trei comitate: Caraș, Timiș, Torontal OLTENIA - devine protectorat habsburgic (temporar); - Împăratul de la Viena devine suveran al Olteniei, pe care o administra printr-un consiliu format dintr-un Ban (preș.) și 4 membri; - sediul administrativ: Craiova - primul Ban: Gheorghe Cantacuzino - teritoriul era împărțit în județe (conduse de un vornic) și plăși (conduse de un ispravnic); - din punct de vedere militar aparținea de Comandamentul de la Sibiu; comandantul = „Principatus Valachiae Supremus Director"; - din punct de vedere religios a fost scoasă de sub autoritatea Mitropoliei Țării Rom. și trecută sub autoritatea Mitropoliei de la Karlowitz și a episcopului de la Belgrad;
1736-1739 (ruso-austro-turc)	Belgrad (1,18 sept. 1739)	Imperiul Otoman: - ceda Rusiei cetatea Azov (în Crimeea); - primea de la Habsburgi nordul Serbiei;	OLTENIA revenea Țării Românești (după 21 de ani de protectorat habsburgic).
1768-1774 (ruso-turc)	Kuciuk-Kainargi (10 iulie 1774)	Rusia primește: - drept de navigație liberă în Marea Neagră; - cetăți în Crimeea; - dreptul de a interveni în favoarea ortodocșilor din Balcani.	BUCOVINA - supusă administrației habsburgice; contextul: - 1772 – prima împărțire a Poloniei; - 1768-1774 – Habsburgii ocupă militar Pocuția și nordul Moldovei; - 7 mai 1775 – Convenția de la Istanbul: Habsburgii primesc Bucovina; - mai 1776 – Anexă la Convenția de la Istanbul: incluse alte 30 de sate; - 1775-1786 – administrație militară; - din 1786 – administrație civilă => în fruntea provinciei se află un căpitan; - Biserica ortodoxă a fost scoasă de sub autoritatea Mitropoliei Moldovei și trecută sub autoritatea Mitropoliei de la Karlowitz.
1787-1792 (ruso-austro-turc)	Șiștov – cu I.H. (1791) Iași – cu Rusia (1792)	Rusia primește: - cetatea Oceakov; - ținuturile dintre Nistru și Bug;	Rusia ajunge vecina MOLDOVEI.
1806-1812 (ruso-turc)	București (16 mai 1812)	Rusia anexează Basarabia.	BASARABIA devine parte componentă a Rusiei => aproximativ ½ din teritoriul Moldovei medievale devine componentă a Rusiei.

-ANEXE-

Anexa 1

CURENTE INTELECTUALE ÎN EUROPA SECOLELOR XIX-XX

Curentul intelectual	Definire	Personalități	Lucrări	Cuprinsul lucrării
Pozitivismul	= încrederea în puterea gândirii şi a cunoaşterii (societatea este guvernată de aceleaşi legi care guvernează natura)	Auguste Compte, H.Taine, E.Renan, B.Bauer etc.	„Cursul de filozofie pozitivă" (1830-1842)	Propune un sistem al ştiinţelor în care fiecare disciplină se construieşte pornind de la precedenta: Matematică → astronomie → fizică → chimie → biologie → sociologie
Evoluționismul	= dezvoltarea vieţuitoarelor (şi evoluţia Universului) se face de la simplu la complex	Charles Darwin	„Originea speciilor prin selecţie naturală" (1859)	- principiile evoluției: variabilitate, ereditate, suprapopulație
Criticismul	= critica este un element esențial în edificarea unei societăți	Alexis de Tocqueville, Jacob Burckhardt, Friedrich Nietzsche	„Consideraţii inactuale" (1873-1876)	- dezvăluie criza intelectuală şi decăderea culturală - îşi manifesta ura împotriva creştinismului („ticăloşia omenirii") şi a celor slabi din punct de vedere biologic („cu morala lor creştină de sclavi")
Intuiționismul	= capacitatea de a cunoaşte omul prin intuiție	Henri Bergson, Friedrich Nietzsche	„Materie şi memorie" (Bergson) „Aşa grăit-a Zarathustra" (Nietzsche)	- în„Aşa grăit-a Zarathustra" este definită şi dezvoltată teoria supraomului.
Pragmatismul	= identifică adevărul cu utilul; gândirea trebuie să aibă o funcție practică	William James	„Pragmatismul"	- gândirea trebuie să aibă o funcție practică
Teoria relativității	= spațiul şi timpul sunt noțiuni relative	Albert Einstein	„Teoria relativității"	- utilizează un model geometric neeuclidian

Practicile politice ale regimului național-socialist	
Practica politică	**Descrierea evenimențială**
„Revoluţia naţională” şi „alinierea” (practica politică prin care se îndepărtează structura federală a statului german; are loc centralizarea administrativă)	**23 martie 1933 – „Legea de eliminare a sărăciei poporului şi Reichului” („Legea de împuternicire”).** Puterea legislativă este transferată executivului; funcţionarea sa ca organ executiv este uniformizată prin „Legea de refacere a categoriei funcţionarilor profesionişti” (7 apr. 1933): demiterea funcţionarilor publici politic indezirabili şi a celor „nearieni”. **31 martie 1933 – „Lege preliminară de aliniere a landurilor cu Reichul”** (compoziţia Parlamentelor landurilor este modificată astfel încât să corespundă rezultatului alegerilor naţionale). **7 aprilie 1933 – „Legea de aliniere a landurilor cu Reichul”**: în landuri sunt numiţi guvernatori (Reichstatthalter), care numesc guvernele regionale. Încheierea acţiunii de aliniere se realizează prin **„Legea asupra reconstrucţiei Reichului”**: îndepărtarea Parlamentelor regionale (30 ian. 1934) şi dizolvarea Reichsratului.
Lichidarea, dizolvarea şi interzicerea partidelor şi sindicatelor	Începând cu luna **mai 1933** au loc următoarele evenimente: - scoaterea în afara legii a Partidului Comunist German (KPD); - interzicerea Partidului Social-Democrat German (SPD); - desfiinţarea Partidului Popular German (DVP), Partidului Popular Bavarez (BVP), Partidului German de Stat (DStP), Partidului Popular Naţional German (DNVP) şi a Partidului de Centru; - **1 dec. 1933** prin **„Legea asigurării unităţii partidului şi statului”**, NSDAP devine partid de stat; - **24 oct. 1934 – înfiinţarea DAF** (Frontul muncitorilor germani) după confiscarea proprietăţii sindicale;
Înlăturarea adversarilor politici	Ameninţarea unei „a II-a revoluţii” socialiste şi a contopirii dintre forţele armate şi SA într-o miliţie (planul lui Röhm) este înlăturată prin asasinarea şefului de Stat-Major al SA, Ernst Röhm şi a conducătorilor SA devotaţi lui – **„Noaptea cuţitelor lungi” (30 iun.- 2 iul. 1934)**. Simultan are loc lichidarea adversarilor politici (printre alţii Schleicher, Kahr, Edgar Jung). Asasinatele sunt **legalizate retroactiv, ca acte publice de apărare**.
Principiul Führerului *(„Ein Volk, Ein Reich, Ein Führer”)*	**2 aug. 1934 – moartea preşedintelui Reichului**, Paul von Hindenburg, **Hitler preia această funcţie**. Forţele armate depun acum jurământ nu ţării sau constituţiei ci **„Führerului şi Reichskanzlerului Adolf Hitler”.**
Poliţia politică	**Preluarea puterii poliţieneşti** consolidează poziţia naţional-socialistă. Până în 1936, întreaga poliţie este subordonată **Reichsführerului SS şi şef al poliţiei germane, Heinrich Himmler**. După afacerea Röhm, SS ia locul SA: **formarea „statului SS”**. SS devine organul executiv al Führerului. În **„statul de drept naţional”** justiţia nu este guvernată de normele democratice clasice, ci de „sentimentul popular”: tribunale speciale (Curtea de justiţie populară). Fundamentele concepţiei naţional-socialiste despre lege sunt voinţa Führerului şi ideologia naţional-socialistă; principiul siguranţei de drept a individului este contestat. **Poliţia politică are drepturi arbitrare**: adversarii politici sunt pedepsiţi prin privare de libertate şi trimişi în lagăre de concentrare.
Autarhia	**Înlăturarea şomajului** prin proiecte publice de construcţie (**proiectul autostrăzilor, 27 mai 1933**), reînarmare şi **serviciul muncii** (26 iun. 1935) obligatorii susţinute printr-o politică de finanţare prin asumarea de datorii publice. Datoria internă a Reichului la sfârşitul anului 1938: 42 miliarde mărci germane. **27 febr. 1934 – „Lege de pregătire a reconstrucţiei organice a economiei”** („lege de împuternicire” pentru înregistrarea şi controlul asupra tuturor asociaţiilor şi persoanelor). **20 ian. 1934 – „Legea reglementării muncii naţionale”** (organizarea „comunităţilor muncii”).
Propaganda	**13 mart. 1933 – înfiinţarea „Ministerului pentru educarea poporului şi Propagandă”**. Întregul proces de „aliniere” este susţinut şi justificat prin metodele lipsite de scrupule ale propagandei lui Goebbels. – Ministerul exercită o puternică presiune asupra instituţiilor ştiinţifice (anularea autonomiei universitare) şi asupra vieţii culturale.
Eugenía sau **„Suprimarea celor nedemni să trăiască”**	**14 iul. 1933 – „Lege de prevenire a apariţiei bolilor ereditare la tânăra generaţie”** (sterilizarea purtătorilor de boli ereditare). O ultimă consecinţă a legii este îndeplinirea „programului de eutanasiere” (oct. 1939). Punerea în execuţie a acestei acţiuni arbitrare şi criminale (uciderea a 70000 de oameni până în august 1941) este guvernată şi de „capacitatea de muncă” şi de „rasa” pacientului.
Antisemitismul şi **„soluţia finală a chestiunii evreieşti”**	Bazele politicii rasiale a naţional-socialismului sunt **ideologia rasială** (ridicarea în slăvi a „arienilor”, defăimarea „evreului inferior”), **dorinţa de a găsi vinovaţi** pentru înfrângerea din 1918 („criminalii iudeo-marxişti din noiembrie”) şi **stabilirea unui inamic**, la care practica statului totalitar nu

	poate renunţa (evreu=încarnarea răului în sine). **1 apr. 1933 – Ziua boicotului**. Operaţiunea este în primul rând îndreptată împotriva proprietarilor de magazine, a profesorilor universitari, de gimnaziu, a studenţilor, a evreilor, împotriva avocaţilor şi medicilor evrei. Cererile lui Hitler din „Mein Kampf" sunt sistematic realizate prin: **15 sept. 1935 – „Legile de la Nürnberg"**: 1. „Legile cetăţeniei": evreii pierd egalitatea înaintea legii, de vreme ce populaţia este împărţită în „supuşi ai statului" şi „cetăţeni ai Reichului sau statului". 2. „Lege de protecţie a poporului german şi a onoarei germane": interzicerea căsătoriilor prin „amestec rasial" şi a „raporturilor extramaritale dintre evrei şi membri ai comunităţii naţionale a germanilor sau celor înrudiţi ca sânge". Evreilor li se interzice să înalţe drapelul german sau să angajeze femei neevreice sub 45 de ani. În următorii ani se emit alte **13 decrete suplimentare la „Legile de cetăţenie"**: excluderea evreilor din comunitatea statală. **1938 – Punctul culminant al politicii antievreieşti naţional-socialiste înainte de Al II-lea Război Mondial**. Asociaţiile culturale evreieşti devin „asociaţii înregistrate" (28 mart.), averea personală mai mare de 5 000 de mărci trebuie să fie declarată (26 apr.), întreprinderile evreieşti trebuie să fie marcate (14 iun.), anularea aprobării de liberă practică a tuturor medicilor evrei (25 iul.), schimbarea numelor de familie şi a prenumelor (17 aug.), anularea licenţelor avocaţilor evrei (5 oct. paşapoarte noi, care sunt prevăzute cu un „J"), expulzarea a cca. 17 000 evrei polonezi cu domiciliul în Germania (28 oct.). **7 nov. 1938 – Asasinarea secretarului 3 al legaţiei germane din Paris, Ernst von Rath**, de către un tânăr evreu de 17 ani. **9/10 nov. 1938 – pogromuri organizate în întreaga Germanie („Noaptea de cristal")**: incendierea sinagogilor, violarea cimitirelor, distrugerea locuinţelor evreilor, cca. 26.000 de bărbaţi evrei arestaţi. **12 nov. 1938 – Reichul pretinde 1 miliard de mărci despăgubire**, repararea distrugerilor provocate de turbulenţi, returnarea despăgubirilor plătite de firmele de asigurare. „Excluderea" evreilor din viaţa economică germană („arianizare forţată"), interdicţia vizitării locurilor de cult şi a folosirii mijloacelor de transport în comun. Interdicţia frecventării instituţiilor de învăţământ superior. **„Soluţia finală"** **1939** Din cauza situaţiei tot mai dificile a evreilor germani, creşte masiv emigrarea, care este totuşi adesea împiedicată de sprijinul insuficient al potenţialelor ţări de destinaţie, de confiscarea proprietăţii evreilor din Germania şi de imposibilitatea transferării de fonduri. După izbucnirea războiului, forţa poliţienească din teritoriile ocupate se află în mâinile lui Himmler şi ale organelor din subordinea sa (SS, SD). **Exterminarea din Polonia** se face în 3 etape: **1. Ghetoizarea** (concentrarea evreilor în ghetouri şi lagăre de muncă), urmată de lichidarea pe loc (până în 1941), respectiv transport în lagăre de concentrare (din 1942). **2. Arestări şi execuţii în masă**. **3. Razii, pogromuri** cu ajutorul miliţiilor locale. În **Rusia,** exterminare prin **grupuri de acţiune.** 31 iul. 1941 – Göring îl însărcinează pe SS-Obergruppenführerul Reinhard Heydrich cu împlinirea „soluţiei finale a chestiunii evreieşti", distrugerea biologică a evreilor. **20 ian. 1942 – „Conferinţa de la Wannsee"**. Stabilirea programului: prestarea de muncă în brigăzi (despărţirea pe sexe; decimarea prin muncă forţată, fără hrană suficientă; „tratarea" corespunzătoare a „restului"). Transportarea tuturor evreilor europeni spre est. Internarea evreilor cu răni grave din război şi a celor cu decoraţii la Terezin. **5,29 milioane (cel puţin) de evrei europeni sunt ucişi sau pier prin gazare în lagărele de exterminare de la Auschwitz-Birkenau, Treblinka, Chelmno, Belzec, Sobibor, Maidanek**.
Înregimentarea tinerilor	În 1936 s-a încheiat totala înregimentare a tineretului german în *Hitlerjugend*, care, în 1938, a ajuns la 8 700 000 membri, între 10 şi 18 ani.

Anexa 3 – Programele Revoluției paşoptiste din spațiul românesc

Programe revoluționare	Lideri politici	Aspecte naționale	Modernizarea statului Drepturi şi libertăți cetățeneşti	Aspecte sociale
Petiţiunea proclamaţie 27 martie 1848 Iaşi	Vasile Alecsandri, Alexandru I. Cuza, Gr. Cuza.	*„Sfânta păzire a Regulamentului Organic"* (de teama unei intervenții din partea Rusiei)	Desființarea cenzurii; funcții acordate după merit; reforma şcolilor; siguranță personală; desființarea pedepselor corporale.	*„Grabnica îmbunătățire a stării locuitorilor săteni"*
Petiția națională (3-5 mai 1848) Blaj-Transilvania	Simion Bărnuțiu	*„Națiunea română răzimată pe principiul libertății, egalității şi fraternității, pretinde independența sa națională";* lozinca Adunării de la Blaj*: „Noi vrem să ne unim cu țara"*; respingea anexarea Transilvaniei la Ungaria.	*„Națiunea română cere libertatea de a vorbi, de a scrie şi a tipări fără nici o cenzură";* Asigurarea libertății personale; şcoli româneşti; biserica română să fie egală în drepturi cu celelalte biserici ale Transilvaniei.	Desființarea iobăgiei fără nici o despăgubire.
Principiile noastre pentru reformarea patriei (12 mai 1848) - Braşov (revoluționari moldoveni)	C. Negri, Vasile Alecsandri	*„Unirea Moldovei şi Valahiei într-un singur stat neatârnat românesc."*	*„Întemeierea instituțiilor țării pe prinţipiile de libertate şi egalitate şi de frăţietate":* Desființarea boieresculuı şi a oricăror alte dări; egalitatea în drepturi civile şi politice; desființarea tuturor privilegiilor.	*„Împroprietărirea locuitorilor săteni fără nici o despăgubire"*
Petiția țării 20 mai 1848 Bucovina Cernăuți	Eudoxiu Hurmuzaki	Autonomia provinciei.	Autonomia bisericii ortodoxe, o dietă care să cuprindă reprezentanți ai tuturor stărilor şi o conducere proprie în administrație, justiție şi politică. Libertatea persoanei.	Desființarea clăcii.
Proclamația de la Islaz (9 iunie 1948) Țara Românească	Ion Heliade Rădulescu	*„Independența administrativă şi legislativă a Țării Româneşti, pe temeiul tratatelor lui Mircea şi Vlad Voievod şi neamestec al nici unei puteri din afară în cele dinăuntru ale sale".*	Egalitatea drepturilor politice; adunare generală compusă din reprezentanți ai tuturor stărilor societății; domn responsabil, ales pe cinci ani şi căutat în toate stările societății; contribuție generală, libertatea absolută a tiparului; desființarea rangurilor; instrucție egală; contribuție generală.	*„Emanciparea clăcaşilor ce se fac proprietari prin despăgubire".* Dezrobirea țiganilor.
Petiția neamului românesc din Ungaria şi Banat (15 iunie 1848), Lugoj-Banat	Eftimie Murgu	Respectarea națiunii române; autonomia provinciei; oficializarea limbii române.	Autonomia Bisericii ortodoxe.	Emanciparea clăcaşilor prin despăgubire.
Dorințele Partidei Naționale din Moldova (august 1848), Cernăuți	Mihail Kogălniceanu	*„Unirea Moldovei cu Muntenia este cheia bolții fără de care s-ar prăbuşi tot edificiul național"*	Desființarea privilegiilor; egalitate în fața legii; libertatea cuvântului; instrucție egală şi gratuită; libertatea întrunirilor; desființarea rangurilor; instrucție egală; contribuție generală.	

Anexa 4 – Partidul Național Liberal

Partidul Național Liberal (1875–1947)

Programul meu este Unirea, Prințul, Independența şi Regatul
(Ion C. Brătianu)

Origini:
Proiectele şi programele de reformă în spirit liberal alcătuite de reprezentanții Partidei Naționale.
Programul liberal al Revoluției de la 1848.

Unirea grupărilor liberale:
1867 – Înțelegerea de la Concordia reprezintă un prim moment de apropiere între liberalii radicali conduşi de C.A. Rosetti şi Ion C. Brătianu şi liberalii moderați grupați în jurul lui Mihail Kogălniceanu.
1871 – Uniunea Liberală cu statul propriu de organizare şi deschisă tuturor celor care aderau la principiile acesteia.
S-a format:
La 24 mai 1875 – Coaliția de la Mazar-Paşa, o alianță a liberalilor moderați şi radicali şi a moşierilor liberali, ale cărei întruniri aveau loc în casele englezului Lakeman, care a fost ofițer în armata turcă sub numele de Mazar-Paşa. Au semnat actul de unificare: Ion C. Brătianu, Mihail Kogălniceanu, Ion Ghica, C.A. Rosetti, Alexandru G. Golescu, Anastase Stolojean, Alexandru Candiano-Popescu.
Exprimă interesele: marilor proprietari industriali, burgheziei mici, a unei părți a intelectualilor, a liber-profesioniştilor, oamenilor cu vederi progresiste.
Organe de presă: 1875 – *Alegătorul liber*
1914 – *Viitorul*
Militau pentru: respectarea legilor şi a principiilor regimului constituțional, toleranță şi pluralism, apărarea libertății individuale, organizarea învățământului, organizarea armatei.

Preşedinții partidului:
Ion C. Brătianu (1882 – 4 mai 1891)
Dimitrie Brătianu (1891–1892)
Dimitrie A. Sturdza (1892–1909)
Ion I.C. Brătianu (1909–1927)
Vintilă Brătianu(1927–1930
I.G. Duca(1930–1933)
C.I.C. Brătianu(1933–1947)

Ideologie:
Până în 1918 ideologia partidului a fost ***liberalismul*** care susținea: protejarea economiei naționale, inițiativa particulară, întărirea rolului statului, încurajarea industriei naționale, a capitalului şi a comerțului autohton, încurajarea sistemului bancar, au creat B.N.R. (1880). În 1913 au propus reforma agrară şi reforma electorală.
După 1918 ideologia promovată a fost ***neoliberalismul***, care susținea în plan economic: că România se găsea la începutul capitalismului, progresul era condiționat de dezvoltarea industriei naționale; în plan social: întărirea pozițiilor burgheziei; Ştefan Zeletin afirma: *Soarta țării se identifică cu soarta burgheziei naționale*; şi în plan politic: dezvoltarea democrației parlamentare.
Aplică doctrina economică *Prin noi înşine*.

Activitatea guvernamentală (1876-1926):
1878, 1882 – Legea organizării armatei;
1878, 1883 – Legea învățământului;
1880 – recunoaşterea independenței;
1881 – proclamarea României Regat;
1882 – Legea organizării comunale;
1885 – Autocefalia Bisericii Ortodoxe;
1887 – Legea pentru încurajarea industriei naționale;
1903 – Legea băncilor populare;
1907 – Legea privind tocmelile agricole;
1908 – Legea Casei Rurale;
1908 – Legea contra trusturilor arendăşeşti;
1922 – Legea reglementării conflictelor colective de muncă;
1923 – Constituția Unificării;
1924 – Legea privind comercializarea şi controlul întreprinderilor economice ale statului;
1924 – Legea minelor;
1925 – Legile de unificare a statului;
1926 – Legea primei electorale.

Fracțiuni liberale şi tendințe:
S-au desprins din PN.L.:
1878 – Partidul Liberal Moderat – V. Conta şi G. Cobălcescu;
1880 – Fracțiunea Liberală şi Independentă va trece la conservatori;
1880 – Liberalii Sinceri – conduşi de Gr. Vernescu trec la conservatori;
1884 – Partidul Radical – Gh. Panu va trece la conservatori;
1886 – Tinerii liberali, conduşi de Nicolae Fleva;
1897– Gruparea drapelistă, condusă de P.S. Aurelian.
1930 – exclus Gh. Brătianu – P.N.L. Gh. Brătianu;
1930 – C. Argetoianu – 1932 Unirea Agrară
1944 – P.N.L. Gh. Tătărăscu (1944–1947).

Fuziuni P.N.L.:
1923 –P. D. al Unirii din Bucovina (Ion Nistor)
1923 – Partidul Țărănesc din Basarabia (Ion Inculeț);
1938 – P.N.L. Gh. Brătianu.
În anul 1947 a dispărut din viața politică şi a reintrat după evenimentele din decembrie 1989.

Anexa 5 – Partidul Conservator

Partidul Conservator (1880–1925)

„Faceți mai întâi poporul român mai cult şi mai activ, dați-i prin şcoli mai bune şi prin buna dezvoltare economică, lumina şi independența de caracter a adevăratului cetățean, şi apoi forma juridică, după care îşi va întocmi el relațiile sale publice şi private, va veni de la sine şi va fi acordată stării sale de cultură." (1868, Titu Maiorescu)

Origini:

• În memoriile boiereşti redactate în ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea şi în prima parte a secolului al XIX-lea.

• În 1863 la Iaşi s-a înființat societatea *Junimea*, gruparea ieşeană deplângea faptul că tineretul român imita fără criterii de selecție tot ce venea din Occident

• În 1867 la Bucureşti s-a constituit *Juna dreaptă*, în care activau Petre P. Carp, Alexandru Lahovari, Gh. Gr. Cantacuzino.

S-a format:

În 1880, prin unirea unor grupări conservatoare în frunte cu Manolache Costache Epureanu (primul preşedinte al partidului). A funcționat din 1895, în cadrul rotativei guvernamentale.

Organe de presă: *Timpul, Epoca, Conservatorul, Steagul*

Preşedinții partidului:

Emanoil (Manolache) Costache Epureanu (februarie – septembrie 1880)
Lascăr Catargiu (1880–1899)
Gheorghe Grigorie Cantacuzino (1899–1907)
Petre P. Carp (1907–1913)
Titu Maiorescu (1913–1914)
Alexandru Marghiloman (1914–1925)

Ideologie:

Erau adepții concepției Junimiste – a teoriei „formei fără fond", care era de fapt o extindere a concepției privind dezvoltarea culturii naționale româneşti în viața socială şi politică a vremii. „Fondul" era reprezentat de realitatea istorică a societății româneşti, iar prin ,,formă" se înțelegeau ideile şi instituțiile apărute în Occident pe care liberalismul voia să le implementeze în mediul românesc.

Program de guvernare:

Politic: Aplica „politica paşilor mărunți", susținea calea graduală a procesului conform cu tradiția istorică, menținerea privilegiilor proprietarilor de pământ, menținerea celor două colegii de alegători pentru moşieri, reforme puține, progrese lente, progresul rezulta numai „dintr-un proces lent şi prudent, asemănător maturizării unei plante", monarhia constituțională ilustra îmbinarea trecutului cu prezentul.

Economic: Aplica doctrina „porților deschise", susținea: libertatea pătrunderii capitalului străin şi menținerea marii proprietăți. Propunea „soluții morale", pentru îmbunătățirea situației țărănimii. După 1888, partidul a adoptat programul intitulat „Era nouă", elaborat de junimişti, pe care l-a pus în aplicare, în perioada 1888–1895.

Guverne conservatoare: 1880–1895, 1889–1901, 1905–1907, 1910–1914.

Măsuri legislative:

1895 – Legea minelor;
1889 – Legea vânzării unor proprietăți ale statului la țărani;
1890 – Modernizarea portului Constanța;
1906 – O nouă lege a protecționismului vamal;
1912 – O nouă lege de încurajare a industriei.

Partidele conservatoare au dispărut după 1918 de pe arena istoriei. Conservatorii au fost afectați de reforma agrară şi electorală din 1921, care introducea votul universal. În alegerile din 1922, nu au obținut niciun loc în Parlament.

Anexa 6 – Partidul Național Țărănesc

Partidul Național Țărănesc (1926–1947)

Origini:

Partidul Țărănesc s-a înființat la 18 decembrie 1918, având ca preşedinte pe Ion Mihalache şi reprezenta interesele lumii satelor: învățători, preoți, țărani. Între fruntaşii săi se numărau Constantin Stere, Virgil Madgearu, iar ca organe de presă erau folosite „Țara nouă"(1919–1921) şi „Aurora" (1921–1926). Având un program atractiv: impozit progresiv pe venit, organizarea țărănimii în cooperative, ridicarea nivelului cultural al satelor etc., partidul s-a impus cu rapiditate reuşind să obțină rezultate bune în alegerile parlamentare din 1919 (locul 4) şi în 1922 locul 2. Partidul Țărănesc, devenit după 1922 principalul partid de opoziție, a criticat acțiunile politice ale guvernului liberal, refuzând să participe la încoronarea regelui la Alba Iulia la 15 octombrie 1922 şi la adoptarea Constituției din 1923.

Partidul Național din Transilvania, condus de Iuliu Maniu, era reprezentantul tuturor categoriilor populației româneşti din Transilvania. Era susținut de țărănime, de intelectualitate, de burghezia bancară şi industrială, care după 1918 se simțea amenințată de oligarhia financiară din Vechiul Regat.

S-a format:

Partidul Național Țărănesc, al doilea mare partid de guvernământ din perioada interbelică, s-a format în 10 octombrie 1926, prin fuziunea Partidului Țărănesc din Vechiul Regat cu Partidul Național Român din Transilvania.

Organul de presă: ziarul „Dreptatea"

Preşedinții partidului:

Iuliu Maniu (1926–1933, 1937–1947)

Ion Mihalache (1933–1937)

Ideologia partidului:

A fost țărănismul, care aprecia că România evolua pe o cale diferită de cea a statelor capitaliste occidentale. În aceste condiții ei au propus constituirea statului național țărănesc, un stat de autoritate, căruia i se adăuga caracteristica spirituală a majorității populației lui, creştinismul. În cadrul „statului țărănesc", agricultura ocupa locul principal.

Activitate guvernamentală:

După o intensă campanie împotriva guvernului liberal, culminând cu Marea Adunare de la Alba Iulia din 6 mai 1928, național-țărăniştii au fost chemați la guvernare în noiembrie 1928, obținând, pe un val de entuziasm, cea mai categorică victorie electorală, cu 77,76%. Guvernările din 1928–1931 şi 1932–1933 au coincis cu criza economică, fapt ce le-a erodat popularitatea.

1929 – Legea administrativă

1929 – Legea privind reorganizarea jandarmeriei

1929 – Legea monetară

Doctrina aplicată a fost a „porților deschise", dar după 1931 renunță la această doctrină, devenind adepții protecționismului.

Grupări:

Existau trei grupări: cea condusă de doctorul Nicolae Lupu, adeptă a regimului democratic, o alta în frunte cu Iuliu Maniu, care înclina să colaboreze cu legionarii pentru a putea contracara politica agresivă a regelui; a treia grupare, reprezentată de Armand Călinescu, manifesta intrasingență față de legionari şi simpatie pentru Carol al II-lea.

În 1947, în urma înscenării de la Tămădău, liderii săi au fost condamnați, iar partidul a dispărut din viața politică şi a reintrat după evenimentele din 1989.